

ISSN 2146-4219

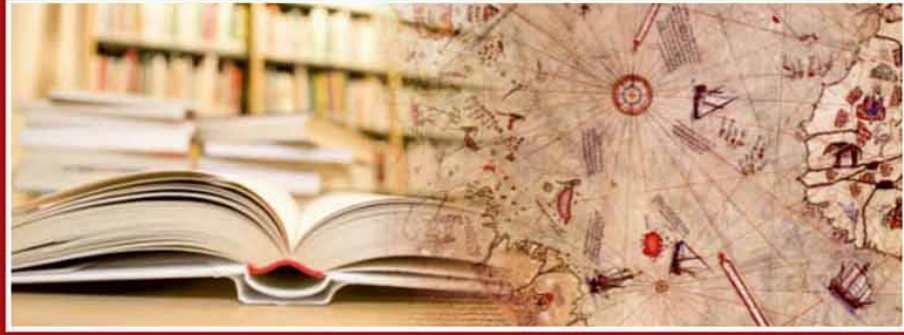
ድጋግ ለግብርና

ድጋግ ለግብርና

Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

YAZ / SUMMER 2020 SAYI/ ISSUE 24

II. YIL

YAZ / SUMMER 2020 SAYI/ ISSUE 24

Diyalektolog - Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of National Social Sciences

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

Diyalektolog- Journal of National Social Sciences

ISSN: 2146 - 4219

YAZ SUMMER 2020 • SAYI ISSUE 24

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

Diyalektolog Journal of National Social Sciences

ISSN: 2146 - 4219

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin bütün alanlarında ulusal boyutta, hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirme sürecinde K r hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Kış/Aralık, Bahar/Nisan ve Yaz/Ağustos sayısı olmak üzere yılda   kez yayımlanır. *Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*'ne gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları ile tanınmış en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süre ile saklanır. Yayımlanan yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ***Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi***'ne aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

DERGİNİN TARANDIğI İNDEKSLER /ABSTRACTING AND INDEXING

EBSCHO

GOOGLE SCHOLAR

SOBIAD

ARAŐTIRMAX

ACADEMIC KEYS

SIS (Scientific Indexing Services)

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

ICI (International Citation Index)

OKUYUCU MEKTUPLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki görüş, yorum ve önerilerinizi Editöre gönderiniz.

Readers are highly encouraged to Express their views, comments or suggestions on published articles, to the editor.

Doç. Dr. Yasin DOğAN

diyalektologdergi@gmail.com

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of National Social Sciences

YAZ/ SUMMER 2020 ● SAYI ISSUE 24

Editör / Editor
Dr. Fatma TORUN

Editör Yrd / Vice Editor
Dr. Yasin DOĞAN

Yayın Kurulu / Editorial Board
Dr. Yasin DOĞAN – Pamukkale Üniversitesi
Dr. Adnan ALTUN- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Fatma TORUN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Dilara KARAKAŞ TABAK – Harran Üniversitesi
Dr. CİHAN TABAK- Harran Üniversitesi
Dr. Ülker ŞEN -Gazi Üniversitesi
Dr. Fadime TOSİK DİNÇ -Gaziantep Üniversitesi
Dr. Hakan EVİN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Gönül ERDEM NAS- Bartın Üniversitesi

İletişim / Communication
Yasin DOĞAN – Pamukkale Üniversitesi | Eğitim Fakültesi DENİZLİ
Telefon: 5426050023
E-posta/email: diyalektologdergi@gmail.com

Basım Tarihi /Published Time: Ağustos 2020 / August 2020

ISSN: 2146-4219

Hakemler ve Danışma Kurulu

Referees and Advisory Board

Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKCATAŞ – Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN - Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN - Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER - Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe BALCI KARABOĞA- Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Bedri SARICA- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN - Oslo University
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ - Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Celal DEMİR - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin PEKACAR - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE - Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ – Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN USER - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Hacı Bayramı Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ - Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AÇA- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mukim SAĞIR - Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir İLHAN – Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin DEMİR - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan DOĞAN – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Osman MERT - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Osman YILDIZ - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI - Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Saadetin ÖZÇELİK - Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut TOK - Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ- Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER - Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KAVUKÇU- Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ -Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer ZERENLER- Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ramilya YARULLİNA YILDIRIM- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Sevil SAYGI- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İNAN- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan DİNÇ –Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Engin ÖNER- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ-Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan BAYRAK – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kamile GÜLÜM – Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan AKDAĞ- Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar YAVUZ – Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Feridun TEKİN - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Figen GÜNER DİLEK - Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Galip GÜNER - Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Jale ÖZTÜRK - Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Nergis BİRAY - Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Talip YILDIRIM – Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Banu ÇULHA ÖZBAŞ- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK- Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın ERTEKİN- Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut EDİYOR- Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram ÖZER- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ÖZEK- Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Feridun TEKİN - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK- Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim İŞİTAN- Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. İlkin GULİYEV- Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Osman MERT- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI- Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Sueda ÖZBENT -Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şaban KABASAKAL- Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ABAKAY- Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Zeki COŞKUNER- Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN- Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan ÇAKMAK- Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ- Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Refik TURAN- Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma TORUN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cahit BAŞDAŞ - Muğla Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AYAN - Muğla Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN - Muğla Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Kahraman MUTLU - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZŞAHİN – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Önder SEZER - Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür AY - Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÇİFÇİ - Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selma GÜLSEVİN – Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin DİNÇ- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahar AŞCI- Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MURATHAN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet UĞURLU- Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BUĞA- Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gönül ERDEM NAS- Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talat DİNAR- Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemil GÜLSEREN- Kültür Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan SİNAN- Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir KAYABAŞI- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çulpan ÇETİN -Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKIN- Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Meltem ERDEM UÇAR - Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Genç Osman İLHAN -Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hacer GÜLŞEN- İstanbul Kültür Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖZER- Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İker DERE- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan SÜKLÜM- Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİR- Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan UYANIK- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Binnur ERDAĞI DOĞUER -Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKAŞ- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rengim SİNE- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GENÇER BALOĞLU- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gonca YAYAN- Gazi Üniversitesi
Dr. Derya ORHAN GÖKSÜN- Adıyaman Üniversitesi

BU SAYININ (24. SAYI) HAKEMLERİ
THE REFEREES OF THIS ISSUE
(24th ISSUE)

Prof. Dr. Süleyman İNAN- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Sabahattin ÇİFTÇİ- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Engin ÖNER- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Zihni MEREY- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARA- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ülker ŞEN- Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan UÇAR- Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih KARAGÜL- Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Aslıhan NAKİPOĞLU- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK- Kars Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Yener Lütfü MERT- İstanbul Galata Üniversitesi
Doç. Dr. Hale TORUN – İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezayi BEKDEMİR- Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KADIOĞLU- Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIZ- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Suzan ÇARDAK- Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKYOL- Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Görkem Utku ALPARSLAN- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi- Osman KAYA- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hikmetullah ERTAŞ- Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Mahmut GÜRİSOY- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ- Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murtaza ÇAVUŞ- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Genç Osman İLHAN- Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya UZUN AYDIN- Batman Üniversitesi
Dr. Sedat EROL- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Ceren TEKİN KARAGÖZ- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Seçil UTMA- Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Levent AKSU- Balıkesir Üniversitesi
Dr. Gülden GÜRİSOY- Adıyaman Üniversitesi

YAZ/ SUMMER 2020 ● SAYI ISSUE 24

EDİTÖRDEN

Kıymetli Bilim İnsanları ve değerli okuyucular,

Akademik dergiler, ülkemizde ve dünyada bilgiyi her tarafa ulaştıran önemli kanallardır. Bilgi ne kadar değerli olursa olsun, muhataplarına ulaşmadığı sürece herhangi bir değer ihtiva etmez. Nasıl ki okul, bilgi, bilim insanı vb. unsurlar bilim zincirinin birer parçasıysa, ortaya konan bilgileri dünyanın dört bir yanına ulaştıran akademik dergiler de bu zincirin en az onlar kadar önemli bir parçasıdır. Diyalektolog dergisi bu konuda üzerine düşeni başarıyla yerine getirmektedir. **11. Yılında 24. sayıda** sizlerin karşısına **13** adet makale ve bir kitap tanıtımı ile çıkmış bulunmaktayız. Bu yayınlar, ilgili hakem sürecinden sonra dergideki yerlerini almıştır. Bu sayı dolayısıyla, bize çalışmalarını gönderen yazarlarımıza ve makaleleri dikkatli bir şekilde inceleyen hakemlerimize bir kez daha emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Dergimizin bir sonraki sayısı Aralık ayında yayımlanacaktır. Her zaman olduğu gibi bu sayımıza da sosyal bilimler alanına emek veren bütün araştırmacıların katkısını bekliyoruz.

iii

Dr. Fatma TORUN

Editör

Ağustos- 2020

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<u>Sayfa/</u> <u>Page</u>
Ruhan KARADAĞ YILMAZ- Emir YEGANEH- Türkiye ve İran Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi / Comparative Investigation of Classroom Teacher Training Systems in Turkey and Iran	1-31
Nurcan UZEL- Kadir KARATEKİN- Biyoloji ve Coğrafya Öğretmen Adaylarının Bazı Ekolojik Kavramlara İlişkin Bilişsel Yapılarının İncelenmesi / Investigation of Cognitive Structures of Preservice Biology and Geography Teachers Regarding Some Ecological Concepts	33-53
Günel EMCHİYEVA- Nilnur TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN - İkincil Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya ve İletişim Süreçlerini Pierre Bourdieu'nün Sosyolojik Yaklaşımı ile Değerlendirmek: Blogosfer ve Blogger İlişkisi / Assessing New Media and Communication Processes As A Secondary Socialization Tool Using Pierre Bourdieu's Sociological Approach: The Blogosfer and The Blogger Relationship	55-91
Sinem GÜDÜM- Yapay Zeka Çağında İnsansı Robotların Tanıtımı İçin Filmlerde Antropomorfizm Kullanımı: Ex-Machİna Filmi / Using Anthropomorphism in Movies For Promoting Humanoid Robots in The Age of Artificial Intelligence: Ex-Machina Movie	93-101
Sinem EYİCE BAŞEV- Web Uygunluk Analizi: Hepsiburada.Com ve N11.Com Karşılaştırılması / Web Compliance Analysis: Comparison of Hepsiburada.Com and N11.Com	103-124
Mahmut SAMAR- Ahmad EL-HERSH- İslamî İktisatta Üretim Teorisine Genel Bir Bakış / An Islamic Economic View on Production Theory	125-145
Necla YASDIMAN DEMİRDÖVEN- Asr Sûresinin Kavram ve İ'rab Açısından Tahlili / Analysis of Asr Surahs in Terms of Concept and Grammer	147-178

Mustafa ULUÇAKAR- Cengiz özgün- Neoliberalizmin ve Hegemonyanın Yeni Dili Total Bürokratikleşme: Eleştirel Bir Literatür İncelemesi/ The New Language of Neoliberalism and Hegemony Total Bureaucratization: A Critical Literature Analysis	179-192
Nisa Gökden KAYA- The Game Preferences Of Gifted Children/ Üstün Yetenekli Çocukların Oyun Tercihleri	193-203
Sinan ÇAYA- Sanatta, Avcılık Konusuna, “Arka Fonda” Değınmeler/ Background-Allusions to The Topic of Hunting, in Works of Art	205-232
Kadir ALBAYRAK- Halime YEŞİLYURT- Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Bulunması Gereken Özelliklerin Umberto Eco’ Nun Cecü’nün Yer Cüceleri Örneğinde Analizi/ An Analyze of The Essential Features in Children’s Literature Works By The Example of Umberto Ecos Tre Racconti	233-248
Mutlu YORULDU- Vergi Hataları ve Düzeltme Yolları: Hüküm ve Sonuçları Açısından Bir Değerlendirilmesi/ Tax Errors and Correction Methods: An Assessment of Provisions and Consequences	249-261
Fatma KOÇ- Kitâb-I Güzîde’de Geçen Birleşik Fiiller Üzerine Bir Değerlendirme/ An Evaluation on The Combined Actions Passed in Kitâb-ı Güzîde	263-281
Kitap Tanıtımı	
Levent DUMAN- Özlem Şendeniz, “Kimdir Bu Lazlar?” Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 312 sayfa./	283-286

TÜRKİYE VE İRAN SINIF ÖĞRETMENİ YETİŞTİRME SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Ruhan KARADAĞ YILMAZ¹

Emir YEGANEH²

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve İran sınıf öğretmeni yetiştirme sistemlerinin programa giriş ve mezun olma koşulları, öğretim süreçleri, değerlendirme sistemleri ve öğretmen olabilme koşulları, programların bilgi ve yeterlik alanları ve bu alanların içerdikleri dersler ve kredileri bakımından karşılaştırılmasıdır. Betimleyici karşılaştırmalı eğitim araştırması modeliyle gerçekleştirilen bu çalışmada karşılaştırmalı araştırma tekniklerinden yatay karşılaştırma tekniği kullanılmıştır. Araştırma verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmış, veri analizinde yorumlayıcı analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye ve İran'da uygulanan sınıf öğretmeni yetiştirme programları arasında programa giriş koşulları, öğretme-öğrenme süreçleri ve değerlendirme sistemleri ile öğretmen olabilme koşulları bakımından benzerlikler bulunduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşın İran sınıf öğretmenliği lisans programında Türkiye'de uygulanan sınıf öğretmenliği lisans programına göre öğretmenlik uygulaması, alan eğitimi ve genel kültür derslerine; proje, araştırma-geliştirme, program geliştirme ve öğrenme ünitesi tasarlama gibi pedagojik alan içerikli derslere daha fazla önem ve ağırlık verildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı eğitim, öğretmen eğitimi, sınıf öğretmeni yetiştirme programı, İran öğretmen eğitimi programı.

COMPARATIVE INVESTIGATION OF CLASSROOM TEACHER TRAINING SYSTEMS IN TURKEY AND IRAN

Abstract

The aim of this study is to compare classroom teacher education systems of Turkey and Iran in terms of entry and graduation requirements of program, teaching processes, evaluation systems and the conditions of being a teacher, courses and their credits. The study was conducted with descriptive comparative educational research model and horizontal comparison which is a comparative investigation technique was used in this study. In this descriptive study the data was collected by document analysis method and the data was analyzed using interpretive analysis. As a result of this study it was found that there are similarities between the classroom teacher training programs implemented in Turkey and Iran in terms of the conditions of entry into the program, teaching-learning processes and evaluation systems and the conditions for being teachers. On the other hand, it has revealed that teaching practices, professional teaching knowledge and general cultural courses has gained more importance in

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD, e-posta: rkardag@erbakan.edu.tr

² Arş.Gör.Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD, e-posta: eyeganeh@adiyaman.edu.tr

Iranian classroom teacher training program more than Turkey classroom teacher training program. Furthermore the Iranian classroom teacher training program is more intensive in terms of courses such as project, research and development, program development and design of learning unit.

Keywords: Comparative education, teacher education, classroom teacher training program, Iranian classroom teacher training program.

GİRİŞ

Ülkelerin bilimsel, teknolojik, ekonomik ve kültürel geleceği öğretmenlerin eğitim kurumlarında sürdürdüğü akademik standartlara bağlıdır. Bu standartların oluşmasında ise öğretmen eğitimi programları önemli role sahiptir. Sosyal, kültürel, pedagojik ve teknik yönden donanımlı öğretmen yetiştirme, uygulanan öğretim programlarının niteliğiyle doğru orantılıdır (Aksoy ve Gözütok, 2017). Gelişmiş ülkelerde öğretmen eğitimi programlarının sürekli bir gelişim ile hazırlanması ve dünyadaki değişime meydan okuyabilen öğretmenleri mesleğe hazırlayabilecek nitelikte olmasına yönelik bir beklenti bulunmaktadır (Loughran, 2017). Bu durum öğretmen eğitimi programlarının sürekli bir biçimde gözden geçirilerek değerlendirilmesini ve geliştirilmesini gerektirmektedir. Öğretmen eğitimi programlarını geliştirmenin önemli yollarından biri programların hazırlanmasında ve uygulanmasında öğretmenlerin, öğrencilerin, akademisyenlerin ve diğer paydaşların programa ilişkin içgörülerini, vizyonlarını, deneyimlerini ve önerilerini dâhil etmektir (Forsyth ve Tallerico, 1998). Bunun yanı sıra öğretim programlarının çağın yönelimleri doğrultusunda geliştirilmesi gereksinimi eğitimcileri farklı ülkelerin eğitim programlarını inceleme ve karşılaştırma gibi farklı arayışlara yönlendirmektedir (Phillips ve Schweisfurth, 2014; Taş, 2018).

Karşılaştırmalı araştırmalar ülkelerin kendi eğitim sistemlerini gözden geçirmeleri ve gereken düzenlemeleri yapabilmelerine büyük ölçüde hizmet etmektedir. Karşılaştırmalı eğitim çalışmaları ulusal eğitim sistemleri hakkında bilgi sunar, o ülkede yapılacak reformları planlama ve gerçekleştirme sürecini kolaylaştırır; eğitim sistemlerinin performanslarını değerlendirmek için kullanılacak ölçütler sunar ve çeşitli ülkelerdeki eğitim deneyimlerine bakarak o ülkede gerçekleştirilebilecek eylem planlarının sonuçlarının neler olabileceğini açıklamaya yardımcı olur. Karşılaştırmalı eğitim çalışmaları o ülkede gerçekleştirilen uygulamaları çok geniş bir bağlamda, açıklayıcı bir veri kaynağı olarak sunarak ışık tutar. Başka ülkelerdeki eğitim deneyimlerini inceleyerek yapılacak yeni eğitim reformlarının planlanmasında destekleyici ve öğretici bir rol oynar (Phillips ve Schweisfurth, 2014). Öğretmen eğitimi lisans programlarının karşılaştırmalı bir analizini yapmak ulusal sistemlerin öğretmen eğitimini nasıl geliştirebileceklerini daha iyi anlamalarını ve bunun sonucunda nitelikli öğretmenleri yetiştirmelerini sağlamaya da katkı sunmaktadır (NCEE, 2019).

Öğretmen eğitimi kurumları, programlarını, özellikle kendi ülkelerinde ve okullarında gerçekleşen eğitim reformları dikkate alarak, yükseköğretimdeki gelişmeler ve dünyanın diğer bölgelerinde yapılan reformlar doğrultusunda gözden geçirmektedirler (Bezzina ve Michalak, 2009). Öğretmen eğitimi programları gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin üzerinde

duyarlılıkla durdukları, çağın gereksinimlerine uygun niteliklere sahip öğretmenlerin yetiştirilmesine aracılık eden önemli kaynaklardan biridir. Ülkelerin benimsedikleri eğitim paradigmaları farklı olduğundan öğretmen yetiştirme sistemleri ve uyguladıkları eğitim programları da farklılaşmaktadır.

Türkiye ve İran kültürel, ticari ve eğitim açısından birbirinden etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmekte olan iki sınırdaş ülkedir. Yapılan inceleme sonucunda son üç yılda İran vatandaşı öğrencilerin yükseköğretim sistemimizdeki kayıt oranlarının arttığı dikkat çekmiştir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Bu durum iki ülke arasında eğitim anlamındaki etkileşimin önemli göstergelerinden biridir. Ülkelerin mevcut eğitim programlarının tanınırlığını artırma, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasını sağlama bakımından karşılaştırmalı çalışmaların alana büyük katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda öncelikle sınır komşumuz olan İran'daki eğitim ve öğretmen eğitimi sistemi tanıtılacak, daha sonra iki ülkede uygulanan sınıf öğretmenliği lisans programları karşılaştırmalı bir biçimde sunulacaktır.

İran'da Öğretmen Eğitimi

İran'da öğretmen eğitimi sürecinde tarihsel gelişim içerisinde yenilenme ve değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Nezakat-Alhossaini ve Ketabi, 2012). İran'da öğretmen eğitimi kapsamında açılan ilk okul olan ve pedagojik ilkeler, eğitim felsefesi ve mantık konularında çok sınırlı dersler verilen "Merkez Öğretmen Yetiştirme Okulu" 1920 yılında kurulmuştur. Yıllar sonra bu okul adını 'İleri Öğretmen Eğitim Okulu' olarak değiştirmiş ve 1970'te okulun ismi yeniden 'Öğretmen Eğitim Üniversitesi' olarak değişmiştir. Bu üniversite İran Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılarak Bilim ve Yüksek Eğitim Bakanlığı altında çalışmaya başlamıştır (Avanaki ve Sadeghi, 2014). İran'da İslami devrim öncesi öğretmenlerin tümü lise mezunu olup okuldaki tüm dersleri vermeye yetkili idi. Devrimden birkaç yıl sonra İran'daki öğretmen eğitimi merkezlerinin Bilim ve Yüksek Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasıyla bu merkezde sanat, bilim, matematik, İngilizce, beden eğitimi, fizik, doğa bilimleri, kimya, genel psikoloji, eğitim tarihi gibi farklı alanlarda dersler de programlara girmeye başlamıştır (Avanaki ve Sadeghi, 2014; Nezakat-Alhossaini ve Ketabi, 2013). Bu okuldan mezun olanlara yalnızca ilk ve ortaöğretimde öğretmenlik yapma yetkisi verilmiştir (Nezakat-Alhossaini ve Ketabi, 2013).

İran'da ilköğretime öğretmen yetiştirme programının kökleri ise 1918 yılındaki merkezi öğretimin kurulması ile ilgili kanunun onaylanmasına dayanmaktadır. 1934 yılında ilköğretim okul müfredatının kabul edilmesi ilköğretime öğretmen yetiştirme tarihinin bir diğer basamağını oluşturur. Bu dönemde üniversite derslerinin temelini temel fen, beşeri bilimler, el sanatları, el işi becerisi, eğitim öğretim ilke ve yöntemleri ve ahlaki ilkeleri gibi dersler oluşturmuştur. 1969-1970 eğitim öğretim yılında eğitim fakültelerinin dersleri ve haftalık ders saat çizelgeleri tekrar gözden geçirilmiş ve yeni programın derslerini eğitim bilimleri, psikoloji, fars dili ve edebiyatı ve öğretim yöntemleri, matematiksel bilimler ve öğretim yöntemleri, din ve ahlak bilgisi ve öğretim yöntemleri, yabancı dil, eğitim ve sanatsal faaliyetler, beden eğitimi ve uygulamalı eğitim oluşturmuştur. Bu program 1979 yılına kadar lise 3. sınıfı bitirenlerden (lise mezunlarından) fakülteye giriş hakkı kazananlara uygulanmıştır (<https://pbsh.cfu.ac.ir/file/41/attach2016014265065048127514.pdf>).

İran'da öğretmen eğitimi süreci; öğretmen eğitimi programının ana bölümünü oluşturan öğretmenlik eğitimini ve sınırlı bir program olan hizmet içi eğitimi kapsamaktadır. İran'da öğretmenleri eğiten iki ayrı merkez bulunmaktadır. Bunlardan biri üniversiteler/ kolejler diğeri ise öğretmenleri hizmet içinde eğiten merkezlerdir. Bu merkezlerde öğretmenler üç kademedeki eğitim almaktadır (Avanaki ve Sadeghi, 2014):

- Birinci seviye-öğrencilerin yedi yaşında birinci sınıf öğrencisi olarak başladıkları ve beş yıl çalıştıkları ilkokul düzeyi.
- İkinci seviye- üç yıllık ortaokul düzeyi
- Üçüncü seviye-dört yıl olan lise veya orta öğretimidir (üniversite öncesi)

İran'da öğretmen yetiştirme işlevini İran Milli Eğitim Bakanlığı denetimindeki farklı kurumlar üstlenmektedir (Küçüköğlü, Taşgın ve Saadnie, 2014). İran'da İslam devriminin ardından bugüne kadar biri İran Milli Eğitim Bakanlığına bağlı öğretmen yetiştirme merkezinde ön lisans düzeyinde, diğeri Bilim, Araştırma, Teknoloji bakanlığı tarafından lisans düzeyinde iki program hazırlanıp uygulanmıştır. 1980-1981 yılında ön lisans programı 15 kredi genel kültür dersleri, 19 kredi eğitim dersleri ve her branş için 38 kredilik alan dersleri olmak üzere toplam 72 krediden oluşmuştur. 1993 yılında ise okul öncesi ve ilköğretimde lisans eğitim programı, eğitim fakültelerinin tümünde uygulanmak üzere toplam 142 krediden oluşmakta ve bu kredilerin dağılımı 21 kredi genel kültür dersleri, 61 kredi alan dersleri, 50 kredi uzmanlık alan dersleri ve 8 kredi seçmeli ders şeklindedir. Bu programlar 2013 yılına kadar yükseköğretim kurumlarının öğrenci kabullerinin temelini oluşturmuştur (<https://pbsh.cfu.ac.ir/file/41/attach2016014265065048127514.pdf>).

İran'da üniversiteler ve yükseköğretim kurumları dört yıllık öğretmen eğitimi programları sunmaktadır. Bu programa ulusal yükseköğretim giriş sınavını geçen lise mezunları başvuru yapmaktadır. Öğretmen adayları programa kabul edildikten sonra, kendi alanlarındaki uzmanlık kursları ile birlikte pedagoji ve eğitim psikolojisi derslerini almak zorundadırlar. Öğretmenlerin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için, Eğitim Bakanlığı'nın İnsan Kaynaklarını Bilimsel Teşvik Bürosu (The Ministry of Education's Bureau for the Scientific Promotion of Human Resources) hem genel hem de özel eğitim içeriği sağlayan kısa süreli kurslar ve atölyeler geliştirmiştir. İran'da hizmet öncesi öğretmen eğitimi programlarında matematik, fen bilimleri, beden eğitimi, sosyal bilgiler, ilköğretim, Fars dili ve edebiyatı, İslami ve Arapça dilleri, sanat ve özel eğitim öğretmenliği gibi alanlar mevcuttur. Bu programların mezunları ilk veya ortaokul düzeyinde ders vermeye yetkilidir (Mullis, Martin, Goh, & Cotter, 2016).

İran'da hizmet öncesi öğretmen eğitimi programları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilmektedir. Öğretmen eğitimi programlarının bazıları farklı disiplinlerde ve farklı eğitim düzeylerinde öğretim yapan öğretmenler için düzenlenmiştir. Bu öğretmen adaylarının İran Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan bazı kaynak kitapları ve bir dizi dergiyi okuması ve belirli zamanlarda sınavlara girmeleri esastır. İnternet üzerinden gerçekleştirilen bu tür hizmet içi eğitimler son birkaç yıl içinde ekonomik olarak daha uygun olmaları ve öğretmen eğitimleri için fon tahsisi ve ekstra zaman ayırmayı gerektirmemesi gibi nedenlerle daha yaygın hale gelmiştir. Diğer öğretmen eğitimi programları ise öğretmenlerin seminer, atölye çalışmaları ve hizmet dışı kurslar gibi etkinliklere katılmasını gerektirir. Bu programların

sonunda öğretmenlere verilen sertifikalar; yıllık değerlendirme, terfi ve daha sonra maaş zammının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, birçok öğretmen hizmet içi kurslara katılmaya güdülenmektedirler (Baniasad-Azad, Tavakoli ve Ketabi, 2016).

Türkiye’de Öğretmen Eğitimi

Türkiye Cumhuriyetinin, Cumhuriyet öncesi dönemden 7’si kız 13’ü erkek toplamda 20 ilkökul öğretmeni yetiştiren öğretmen okulunu miras olarak devraldığı görülmektedir (Öztürk, 1996). Cumhuriyete miras kalan bu okulların yıllar içerisinde sayıları artırılmış ve programlarında çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan çeşitli değişikliklere rağmen faaliyetlerine devam eden İlköğretmen Okulları 50 yıl boyunca Türkiye’nin sınıf öğretmeni ihtiyacını karşılama görevini üstlenmiştir (Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, 1998). Öğretmen okullarının programlarında yapılan değişikliklere bakıldığında Cumhuriyetin ilanından önce eğitim süreleri 4 yıl olan bu okulların 1924 yılında eğitim sürelerinin 5 yıla ve daha sonra 1932 yılında 6 yıla çıkartıldığı görülmektedir. O yıllarda eğitim süreleri 6 yıl olarak belirlenen İlköğretmen Okullarının eğitim seviyeleri 3 yıllık mesleki lise seviyesine denk gelmektedir (Dursunoğlu,2003). Ancak söz edilen bu İlköğretmen Okulları sadece şehirlerde ve kasabalarda faaliyet göstermiş, bu sebeple Türkiye’de 1924-1954 yılları arasında sınıf öğretmeni veya o yıllardaki adıyla ilkökul öğretmeni yetiştirme amacıyla köy ve şehir olmak üzere ikili model kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde köylere yönelik sınıf öğretmeni yetiştirme girişimleri 1926 yılında Köy Muallim Mektepleri ile başlamıştır (Uyar, 2000). Öğretmen yetiştirme faaliyetleri kısa süren Köy Muallim Mekteplerinin devamı olarak 1937-1938 yıllarında yeni bir denemeye Köy Öğretmen Okulları faaliyete geçmiş ve bu okullar 1940’da kurulan Köy Enstitüleri bünyesine katılmıştır (Gedikoğlu, 1949). 1954 yılında öğretmen yetiştirmek için kullanılan köy ve şehir ikili modeline son verilmiş ve Köy Enstitüleri kapatılarak İlköğretmen Okullarına dönüştürülmüştür. Bu sürecin devamında 1954 yılından 1974 yılına kadar Türkiye’de sınıf öğretmeni yetiştiren tek kurum İlköğretmen Okulları olmuştur (Dursunoğlu, 2003).

1973 yılında sınıf öğretmenlerinin eğitimi Milli Eğitim Temel Yasası ile yükseköğretim düzeyine yükseltilmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesi sonucunda İlköğretmen Okullarına öğrenci alımı durdurulmuş ve bir kısmı kapatılmıştır. Kapatılmayan ilköğretmen okulları ise ortaöğretim kurumu olarak düzenlenmiş ve öğretmen lisesi olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir (Çetin ve Gülseren, 2003). 1973 yılındaki Milli Eğitim Temel Yasası ile sınıf öğretmeni yetiştirme görevini lise sonrası 2 yıllık olan Eğitim Enstitüleri üstlenmiştir (Akyüz, 2018). Eğitim enstitüleri 10 yıllık faaliyetlerinden sonra 1982 yılında isimleri Eğitim Yüksekokulu olarak değişmiş ve üniversitelere bağlanmıştır. Öğretim süresi iki yıl olan Eğitim Yüksekokullarının 1989-1990 öğretim yılından itibaren süreleri 4 yıla çıkartılmış ve 1992 yılında Eğitim Yüksekokulları Sınıf Öğretmenliği Bölümü olarak eğitim fakültelerine bağlanmıştır (YÖK, 1998). Eğitim Fakülteleri içindeki sınıf öğretmenliği bölümlerinin sayısı 1990 yılında 24 iken yıllar içinde sınıf öğretmeni yetiştiren eğitim fakültesi sayılarında artış olmuş ve 2019 itibarıyla Türkiye’de sınıf öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerinin sayısı 72 devlet üniversitesi ve 4 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 76 fakülteye yükselmiştir.

Araştırmanın Önemi

Araştırmada Türkiye ve İran'da uygulanmakta olan sınıf öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir. Aksoy-Tokgöz ve Hasan (2017) karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının karşılaştırılan ülkelerin eğitim sistemlerinin mevcut durumunu ortaya koyarak sistemin iyileştirilmesine yönelik farklı alternatifler geliştirmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Taş (2018) ise karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının Türk eğitim sisteminde yapılacak yeniliklerin sağlam temeller üzerine inşa edilmesine olan katkısını vurgulamaktadır. Ayrıca karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının farklı ülkelerin başarı yollarının keşfedilmesi ve ülkelerin program ve sistemlerinin örnek alınması (Yaman ve Göçen, 2018), ülkelerin eğitime ilişkin deneyimlerinin diğer ülkelere örnek olması (Sağlam, 1999) gibi açılardan sağladığı katkılara da dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra mevcut öğretmen eğitimi programlarının uluslararası standartlarla karşılaştırılmasının önemini vurgulayan çalışmalar da mevcuttur (Masood Khan, 2011).

Alanyazında öğretmen yetiştirme sistemleri ve öğretmen yetiştirme programlarının karşılaştırılmalı bir biçimde analizine yönelik pek çok çalışma mevcut olmasına rağmen (Aras ve Sözen, 2012; Aslan Efe, Baysal ve Bakır, 2016; Aytaç ve Er, 2018; Cirit-Gül, 2016; Erbilgin ve Boz, 2013; Ergün ve Ersoy, 2013; Kabaran ve Görgeç, 2016; Kuzu ve Aslan, 2011; Kilimci, 2006; Orman, 2012; Özer ve Alkan, 2017; Aksoy-Tokgöz ve Hasan, 2017; Yaman ve Aydemir, 2018) İran ve Türkiye'deki öğretmen eğitimi sisteminin karşılaştırılmasına ilişkin yalnızca İngilizce öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırılmasına yönelik çalışmaya rastlanmıştır (Nezarat-Alhossaini ve Ketabi, 2012). Türkiye'de sınıf öğretmenliği programı konusunda karşılaştırmalı eğitim alanında yapılmış sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu (Aksoy-Tokgöz ve Hasan, 2017; Aytaç ve Er, 2018; Ergün ve Ersoy, 2013; Kuzu ve Aslan, 2011) ancak, Türkiye ve İran'a ait öğretmen eğitimi programlarının karşılaştırmalı analizine dayanan bir çalışmanın olmadığı dikkat çekmiştir. Bu bağlamda çalışmanın karşılaştırmalı eğitim konusundaki diğer çalışmalara, ileride yapılacak program geliştirme ve yenileme çalışmalarına, ayrıca iki ülke arasında sınıf eğitimi programları arasında benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya yönelik farklı çalışmalara temel kaynak olması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve İran'da uygulanmakta olan sınıf öğretmeni yetiştirme sisteminin karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmesidir. Çalışmada, karşılaştırma yapılan ülkenin eğitim sisteminin taklit edilmesini önermek değil, iki ülke arasındaki belirgin farklılıkları ortaya koyabilmek, sisteme giriş ve mezun olma koşulları, ders içerikleri bakımından ülkeler arasındaki farklılıkları belirleyebilmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- Türkiye ve İran'da sınıf öğretmeni yetiştiren yükseköğrenim programlarına giriş koşulları, öğretme-öğrenme süreçleri (öğrenim süresi), değerlendirme sistemleri ve öğretmen olabilme koşulları nelerdir?
- Türkiye-İran sınıf öğretmenliği lisans programlarının bilgi ve yeterlik alanları bağlamında benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

- Türkiye-İran sınıf öğretmenliği lisans programlarında yer alan derslerin alan türleri, içerikleri ve kredileri bakımından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Karşılaştırmalı eğitim kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada iki ülke arasındaki öğretmen eğitim sisteminin belirlenen başlıklar altında karşılaştırılarak benzer ve farklı yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Farklı ülkelerin eğitim sistemlerinin, yönetimlerinin, öğretim program ve yöntemlerinin karşılaştırılmasına dayanan karşılaştırmalı eğitim yaklaşımı ülkelerin eğitim sistemlerindeki farklılığın temel nedenlerini açıklamayı amaçlamaktadır (Kandel, 1955). Karşılaştırmalı taramalarda belirli değişkenler açısından ortak ölçütlere dayalı olarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır (Karasar, 2016).

Phillips ve Schweisfurth (2014) karşılaştırmalı eğitim çalışmalarında üzerinde herkes tarafından uzlaşılan ya da çoğunluğa uyacak tek bir yöntem ya da yaklaşımın olmadığını savunmaktadır. Theisen ve Adams (1990) ise karşılaştırmalı eğitim araştırmalarını analitik, betimleyici, değerlendirici ve keşfedici/araştırmacı olmak üzere 4 başlık altında ele almaktadır. Betimleyici karşılaştırmalı araştırmalar olgu ya da durumların ne olduğunu tanımlayarak güncel statüsünü ve değişkenler arasındaki ilişkileri betimlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma Türkiye ve İran'da uygulanmakta olan öğretmen eğitimi programlarının güncel durumlarını betimlemeyi amaçladığından betimleyici karşılaştırmalı eğitim araştırması modeliyle gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Betimsel nitelik taşıyan bu karşılaştırmalı eğitim araştırmasında, Türkiye ve İran sınıf öğretmeni yetiştirme sistemleri doküman analizi tekniklerinden biri olan yorumlayıcı yaklaşım benimsenerek ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiş; bu ülkelerin öğretmen eğitimi sistemleri ve bu ülkelerde uygulanan öğretmen eğitimi programları karşılaştırmalı bir biçimde incelenerek sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını Türkiye' de Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından 2018 yılında güncellenen ve 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan sınıf öğretmenliği lisans programı ile İran'da 27.01.2015 tarihinde revize edilerek uygulamaya uygulama konulan sınıf öğretmenliği lisans programı oluşturmaktadır.

Phillips ve Schweisfurth (2014) karşılaştırmalı eğitim araştırmalarında doküman analizinin önemli bir veri toplama tekniği olduğunu belirtmektedir. Jupp ve Norris (1993) doküman analizinde içerik analizi, yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşım olmak üzere üç farklı analiz yaklaşımının bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki olan içerik analizinin amacı durumlara, olaylara etki eden belgelerin içeriğinin özelliklerini tanımlamaktır. Doküman analizinde kullanılan ikinci yaklaşım olan yorumlayıcı yaklaşımın amacı belgesel (doküman) verilerin içeriğinin anlamını araştırmaktır. Eleştirel yaklaşım ise belge ile sosyal yapının boyutları (sınıf, sosyal kontrol, güç) arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Karşılaştırmalı eğitim çalışmalarında yatay, dikey, problem çözme, örnek olay, tanımlayıcı, açıklayıcı ve değerlendirici araştırma yaklaşımları yer almaktadır (Çubukçu, Yılmaz ve İnci, 2016). Yatay karşılaştırmalı eğitim yaklaşımında eğitim sistemlerindeki değişkenler yan yana getirilerek farklılıklar saptanmaya çalışılmaktadır (Demirel, 2000). Bu çalışmada da yatay yaklaşım doğrultusunda Türkiye ve İran sınıf öğretmenliği lisans programlarının öğeleri tek tek ele alınıp yan yana getirilerek farklılık ve benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yatay yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilen bu çalışmada doküman incelemesi kapsamında toplanan dokümanlar “dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinalliğini kontrol etme, dokümanı anlama, veri analizi ve verilerin kullanılması” (Yıldırım ve Şimşek, 2016) gibi doküman analizi aşamalarına uygun olarak incelenerek elde edilen veriler karşılaştırmalı bir biçimde sunulmuştur. Veri analizinde öncelikle Türkiye ve İran’da uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme sistemlerine ilişkin dokümanlara ve öğretmen eğitimi programlarına ulaşılmıştır. Dokümanların orijinalliğini sağlamak amacıyla kurumsal dokümanlara ulaşılmıştır. Bu amaçla Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu Eğitim ve Öğretim Dairesi Başkanlığının web sayfasında yer alan eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları arasından sınıf öğretmenliği lisans programına; İran İslam Cumhuriyeti Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığının web sayfasından ise İran sınıf öğretmenliği ders programına ve öğretmen yetiştirme sistemine ait dokümanlara ulaşılarak doküman analizinin ikinci aşaması tamamlanmıştır. Ulaşılan dokümanlar arasından İran sınıf öğretmenliği programının araştırmanın alt amaçlarını oluşturan sorularına yanıt olabilecek kısımları ikinci araştırmacı tarafından (İran asıllı Türk vatandaşı) Farsça’dan Türkçe’ye çevrilmiştir. Yapılan bu çevirinin araştırmacılar dışında farklı bir çevirmen tarafından orijinal dokümanlarla karşılaştırılarak kontrol edilmesi sağlanmıştır. Daha sonra her iki ülkeye ait ulaşılan dokümanlar iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak analiz edilmiş, ulaşılan veriler ana temalar ve kategoriler halinde sınıflandırılmıştır. Ardından, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda incelenen öğretim programlarının benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiş ve ulaşılan bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular eleştirel bir yaklaşımla sistematik bir biçimde yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Doküman analizi çalışmalarında geçerlik ve güvenirlik, kategori sistemlerinin oluşturulması ve buna bağlı olarak kodlama işlemleriyle sağlanmaktadır. Bu tür çalışmalarda kategorilerin tanımlarının herkesçe paylaşılabılır nitelikte olması ve aşamaların iyi tanımlanmış olması gerekmektedir. Bu bağlamda güvenirliliğin en önemli belirtisi, kategori sisteminin oluşturulması ve her bir kategorinin açıkça tanımlanması işlemidir. Bu bağlamda araştırmacılar tarafından oluşturulan kategoriler anlaşılır ve açık bir biçimde sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca karşılaştırmalı çalışmaların güvenirliliğini sağlama boyutunda Bereday (1967) karşılaştırmalı araştırmalar yapan araştırmacıların araştırdıkları ülkelerin dillerinde yetkin olması gerektiğini savunmaktadır. Bu çalışmada yer alan ikinci araştırmacının (İran asıllı Türk vatandaşı) anadili Farsçadır. Bu nedenle ikinci araştırmacı İran programının yazıldığı dil olan Farsçayı anlama ve yorumlamada yetkindir. İkinci araştırmacı tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilen metinlerin doğruluğunu teyit etmek amacıyla her iki dile de hâkim olan üçüncü bir araştırmacının desteği alınmıştır. Farsçadan çevrilen kayıtlar ve yapılan çözümlenmeler ileriki dönemlerde olası teyide

yönelik olarak muhafaza edilmeye çalışılarak da araştırmanın güvenilirliğini artırma yoluna gidilmiştir.

BULGULAR

Türkiye-İnan Sınıf Öğretmenliği Lisans Programlarının Programa Giriş Koşulları, Öğretim Süreçleri (Öğrenim Süresi, Öğretim Modeli, Öğrenim Kredisi), Değerlendirme Sistemleri ve Öğretmen Olabilme Koşulları Bakımından Karşılaştırılması

Türkiye ve İnan sınıf öğretmenliği lisans programlarının programa giriş koşulları, öğretim süreçleri ve değerlendirme sistemleri bakımından benzerlik ve farklılıklarına ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye-İnan Sınıf Öğretmenliği Lisans Programlarının Programa Giriş Koşulları, Öğretim Süreçleri, Değerlendirme Sistemleri ve Öğretmen Olabilme Koşulları Bakımından Karşılaştırılması

KARŞILAŞTIRILAN ÖZELLİKLER	TÜRKİYE	İRAN	
Giriş koşulları	Lise Mezunu olmak YGS-LYS + mezuniyet not ortalaması katsayısı	Lise mezunu olmak Üniversiteye giriş sınavını kazanmış olmak (KONKOUR) Üniversite hazırlık programını almış olmak (liseden sonra üniversite eğitimi görmek isteyen herkes bu programı bitirmelidir)	
Öğretme-Öğrenme Süreçleri	Öğrenim süresi	4 yıllık lisans programı	4 yıllık lisans programı
	Öğrenim modeli	Eş zamanlı öğretim modeli	Eş zamanlı öğretim modeli
	Öğrenim kredisi	142 kredi (toplam)	150 Kredi (toplam)
Değerlendirme Sistemleri	Ara sınav, yarıyıl sonu sınav, bütünleme sınavı	Ara sınav (Ödev/proje), yarıyıl sonu sınavı	
Öğretmen Olma Koşulları	Lisans diploması + ulusal sınav (KPSS) + mülakat	Lisans diploması + ulusal sınav + mülakat	

Türkiye’de sınıf öğretmeni adaylarının seçimi merkezi sınav sistemiyle yapılmaktadır. Adayların bir yükseköğretim kurumuna kayıt yaptırabilmesi için lise diplomasına sahip olmaları, ÖSYM tarafından yapılan Yükseköğretime Giriş Sınavı (YGS) ve Lisans Yerleştirme

Sınavı (LYS)'na girmeleri, bu sınavlardan ilgili bölüm için yeterli puanı almış olmaları gerekmektedir. Öğretmen adaylarının puanlarının hesaplanmasında ortaöğretim kurumundaki mezuniyet not ortalamaları da belirli bir katsayıyla çarpılmakta ve puanlarına eklenmektedir. Türkiye'de sınıf öğretmeni olabilmek için adayların 4 yıllık lisans programını tamamlamış olmaları gerekmektedir. Öğretmen adaylarının bir eğitim öğretim yılında güz ve bahar dönemlerinden oluşmak üzere, toplam 4 yıl (8 yarıyıl) ders almaları zorunludur. Her yarıyıl her ders için en az bir ara sınav, bir yarıyıl sonu sınavı ve bir bütünleme sınavı yapılmaktadır. 4 yıllık lisans programını başarıyla tamamlayan sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen olarak atanabilmeleri için lisans diplomasına sahip olmaları, KPSS sınavından yeterli puanı almaları ve yapılan mülakatı başarıyla geçmeleri gerekmektedir (Eurydice, 2018).

İran'da adayların yükseköğretim kurumuna kayıt yapabilmeleri için lise diplomasına sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca herhangi bir öğretim programına kayıtlı olabilmeleri için üniversite hazırlık mezunu olmaları zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kademeyi liseden sonra üniversite eğitimi görmek isteyen her adayın bitirmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra adayların programa giriş yapabilmeleri için merkezi bir yerleştirme sınavına girmeleri gerekmektedir. İran'da ilköğretime öğretmen yetiştirme programının öğrenim süresi 4 yıl olup 8 yarıyıldan oluşmakta ve öğretmen adaylarının derse devam zorunluluğu bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliği programından mezun olabilmeleri için 150 kredilik eğitim sürecini tamamlamaları zorunludur. 4 yıllık öğrenim sürecini tamamlayan öğretmen adaylarının öğretmen olarak atanabilmeleri için lisans diplomasına sahip olmaları ve devlet memurluğu için merkezi sınavda geçerli bir puan alıp daha sonra mülakat aşamasını geçmeleri; özel okullarda görev yapabilmeleri için ise kurum müdürü inisiyatifinde 1 yıllık sözleşme imzalayarak göreve başlamaları mümkündür (İran Estekhdam, 2019).

Türkiye ve İran'ın sınıf öğretmeni yetiştirme sistemleri karşılıklı olarak incelendiğinde, öğretmen adaylarının aldıkları eğitim süresinin, alandan mezun olma ve öğretmen olma koşullarının benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Her iki ülkenin öğretmen yetiştirme sistemleri kıyaslandığında, sisteme giriş koşullarının farklılık arz ettiği dikkat çekmektedir. İran'da öğretmen adaylarının liseden sonra üniversite hazırlık programını bitirmeleri zorunluluğunun bulunması ülkemizdeki öğretmen eğitimi sisteminden farklılık gösteren önemli boyutlardan biridir. İki ülkede uygulanan öğretme öğrenme süreçleri öğrenim süresi, öğrenim modeli ve öğrenim kredisi boyutları bakımından benzerlik göstermektedir. Ayrıca ülkelerde uygulanan değerlendirme sistemleri ve öğretmen olma koşulları arasında da farklılık bulunmamaktadır.

Türkiye-İran Sınıf Öğretmenliği Lisans Programlarının Bilgi, Yeterlik Alanları ve Bu Alanlara İlişkin Dersler Bağlamında Karşılaştırılması

İran programına ait ders tür ve içeriklerinin sınıf düzeylerine, alan türlerine ve kredilerine göre sınıflandırılması Ek-1'de sunulmuştur. Türkiye ve İran'da uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programlarındaki dersler kredi ve saatler bakımından karşılaştırıldığında iki programın, saat/kredi eşdeğerliliği açısından farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Programlar incelendiğinde Türkiye programında yer alan derslerin işleniş yöntemleri teorik ve uygulama olarak iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Programda yer alan bu iki kategorinin saat/kredi eşdeğerliliği aynı olmayıp, teorik derslerin veya derslerin teorik bölümlerinin her bir saati bir

krediye ve uygulama derslerin veya derslerin uygulama bölümlerinin her iki saati bir krediye eşdeğer sayılmaktadır. Türkiye programındaki saat/kredi eşdeğerliliğine örnek olarak 4. dönem Genel Kültür (GK) derslerinden Topluma Hizmet Uygulamaları dersi programda bir saati teorik ve iki saati uygulama olarak toplam üç saat olarak belirtilmiştir. Bu durumda her bir saat teorik ders bir krediye ve her iki saat uygulama dersi bir krediye eşdeğer sayıldığından Topluma Hizmet Uygulamaları dersinin kredi değeri iki olarak belirlenmektedir. İran sınıf öğretmenliği lisans programında ise dersler yalnızca teorik ve uygulama dersleri olarak değil, uygulama dersleri veya derslerin uygulama bölümleri de kendi içinde sınıf içi uygulama, atölye çalışması, staj, proje olarak dört başlık altında ayrıca sınıflandırılmaktadır. Programda belirtilen bu dört uygulama kategorisinin ders saati ile kredi eşdeğerliliği farklılık göstermektedir. İran programında bir eğitim-öğretim döneminin 16 haftadan oluşması temel alınarak her 16 saat (haftalık bir saat) teorik ders veya dersin teorik bölümü bir krediye eşdeğer sayılırken, sınıf içi uygulamanın 32 saati (haftalık iki saati), atölye çalışmasının 48 saati (haftalık üç saati), staj ve proje kategorilerindeki derslerin 64 saati (haftalık dört saati) bir krediye eşdeğer sayılmaktadır. Bu duruma örnek olarak programda 1. dönemde Pedagojik Bilgi (PB) derslerinden olan Eğitim Psikolojisi iki kredilik teorik ders olarak görülmektedir. Bu durumda her 16 saat (haftalık bir saat) teorik ders bir krediye eşdeğer sayıldığından programda bu dersin dönem boyu toplam 32 saat (haftalık iki saat) olarak işlenmesi gerekmektedir. Bu saat/kredi eşdeğerliliği doğrultusunda hem teorik hem uygulama bölümleri bulunan derslere örnek olarak programın 7. döneminde Zorunlu Alan İçerikli (ZAI) derslerinden olan Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlanması dersi bir kredi teorik ve iki kredi atölye çalışması olmak üzere toplam üç kredi olarak belirlenmiştir. Programda teorik dersin dönem boyu 16 saati (haftalık bir saati) ve atölye çalışmasının dönem boyu 48 saati (haftalık üç saati) bir krediye eşdeğer sayıldığından Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlanması dersinin teorik bölümü 16 saat (haftada bir saat), atölye çalışması bölümü 92 saat (haftalık 6 saat) olmak üzere ders dönem boyu toplam 108 saat (haftalık 7 saat) olarak işlenmektedir.

Yukarıda söz edilen bilgiler doğrultusunda Türkiye ve İran'da uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programlarının saat/kredi eşdeğerliliği verileri ile mevcut derslerin kapsadığı bilgi ve yeterlik alanları karşılaştırılmış ve ulaşılan sonuçlara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye ve İran sınıf öğretmenliği lisans programlarındaki saat/kredi eşdeğerliliği ile derslerin kapsadığı bilgi ve yeterlik alanına göre genel dağılımları farklılık göstermektedir. Türkiye programında derslerin belirtilen saati, kredi toplamlarından oluşmaktayken İran programında ise bir eğitim-öğretim döneminin 16 haftadan oluştuğu temel alınarak ders saatleri bu doğrultuda toplam süre olarak belirtilmiştir. Her iki ülkenin programında da teorik derslerin toplam kredi değerlerinin uygulama derslerinden daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ancak İran programının uygulama derslerindeki saat/kredi eşdeğerliliği dikkate alındığında ortaya farklı bir sonuç çıkmaktadır. İran programında her ne kadar teorik derslerin kredi sayısı uygulama derslerinden fazla gözükse de sekiz dönemlik sınıf öğretmenliği lisans programı sürecinde uygulama derslerinin saatinin teorik derslerin saatinden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu incelemede sonuç olarak İran sınıf öğretmenliği lisans programının Türkiye sınıf öğretmenliği lisans programına göre daha fazla uygulamaya yönelik olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Türkiye ve İran Sınıf Öğretmenliği Lisans Programlarının Bilgi ve Yeterlik Alanları Bağlamında Karşılaştırılması

Ders Alanı	TÜRKİYE				Ders Alanı	İRAN				
	T	U	K	Saat		T	U	K	T-Saat	U-Saat
Alan Eğitimi	64	2	65	66	Zorunu Alan Eğitimi	35	25	60	560	816
Meslek Bilgisi	44	12	50	56	Pedagojik Alan Eğitimi	6	23	29	96	120
Genel Kültür	26	2	27	28	Genel Kültür	29	5	34	464	160
					Pedagojik Bilgi	11	5	16	176	160
					İslami Eğitim	7	0	7	112	0
					Seçmeli Alan Eğitimi	x	x	4	x	x
Toplam	134	16	142	150	Toplam	88+	58+	150	1408+	233
						x	x		x	6+x

(T:Teorik, U: Uygulama, K: Kredi, T-Saat: Teorik-Saat, U-Saat: Uygulamalı-Saat)

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye ve İran sınıf öğretmenliği lisans programları arasında kapsadıkları bilgi ve yeterlik bağlamındaki benzerlik ve farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkiye’de öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarına “Alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür” olmak üzere üç tür muhteva kategorisinde bilgi verilmektedir. Programdaki derslerin % 46’sını alan eğitimi, %35’ini meslek bilgisi ve %19’unu da genel kültür dersleri oluşturmaktadır. Türkiye’de sınıf öğretmenliği lisans dersleri toplam 150 saat olup öğretmen adaylarının mezun olabilmek için 142 krediyi tamamlamaları gerekmektedir. İran sınıf öğretmenliği lisans programına bakıldığında ise programda derslerin pedagojik bilgi, genel kültür, zorunlu alan eğitimi, pedagojik alan eğitimi, seçmeli alan eğitimi ve İslami eğitim olmak üzere altı kategoriden oluştuğu dikkat çekmektedir. Alan eğitimi dersleri Türkiye’de tek kategori altında değerlendirilirken, İran programında Zorunlu Alan İçerikli (ZAI), Pedagojik Alan İçerikli (PAİ) ve Seçmeli Alan İçerikli (SAİ) şeklinde üç ayrı kategoride toplanmıştır. Programdaki derslerin kategorilere göre ağırlıklarına bakıldığında ise %40’ını zorunlu alan eğitimi, %22.7’sini genel kültür, %19.3’ünü pedagojik ve alan eğitimi, %10.7’sini pedagojik bilgi, %4.7’sini İslami eğitim ve %2.6’sını ise seçmeli alan eğitimi dersleri oluşturmaktadır. İran’da Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) kullanılmadığından bu değerlere ilişkin herhangi bir kıyaslamaya gidilememiştir. İran’da mezunların öğretmen olabilmek için 150 krediyi tamamlamaları gerekmektedir.

Türkiye-İran Sınıf Öğretmenliği Lisans Programında Yer Alan Derslerin Alan Türleri ve Kredileri Bakımından Karşılaştırılması

Tablo 3’te Türkiye ve İran’da uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programları programda yer alan derslerin adları, derslerin içerdikleri muhteva türleri ve kredileri bakımından karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Her iki programda yer alan derslerin eşdeğerlikleri ders adları ve içerikleri bakımından karşılaştırmalı olarak incelenerek tablo altında yorumlanmıştır.

Tablo 3. Türkiye ve İran’da Uygulanmakta Olan Sınıf Öğretmenliği Lisans Programlarındaki Derslerin ve Eşdeğerliklerinin Karşılaştırılması

TÜRKİYE					İRAN							
MB	AE	GK	Kredi	Dersler	Eşdeğerliği	ZAI	PAI	SAI	PB	İE	GK	Kredi
X			2	Eğitime Giriş	İlköğretimde Eğitim ve Öğretim Temelleri	X						2
X			2	Eğitim Sosyolojisi	Eğitim Sosyolojisi				X			2
		X	2	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1-2								
		X	2	Yabancı Dil 1-2	Yabancı Dil						X	3
		X	3	Türk Dili 1-2	Farsça						X	2
		X	3	Bilişim Teknolojileri								
	X		3	İlkokulda Temel Matematik	Matematik Öğretiminin Temelleri	X						3
	X		2	Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği								
X			2	Eğitim Psikolojisi	Eğitim Psikolojisi				X			2
X			2	Eğitim Felsefesi	İ.İ.C. Resmi ve Genel Eğitim Felsefesi					X		2
					İ.İ.C'nin Eğitim Felsefesi					X		3
	X		2	Çevre Eğitimi	Sağlıklı Yaşam ve Çevre Sağlığı						X	2
	X		3	İlkokulda Temel Fen Bilimleri	Fen Öğretiminin Temelleri	X						2
	X		2	Türk Tarihi ve Kültürü	İslam Kültürü ve Uygurluk Tarih						X	2
X			2	Öğretim Teknolojileri	İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (1-2-3)			X				1
X			2	Türk Eğitim Tarihi								
	X		2	İlkokulda Drama								
	X		1	Fen Bilimleri Laboratuvar Uyg.								
	X		3	İlkokuma ve Yazma Öğretimi	Farsça Öğretimin Temelleri	X						2
					Öğretim İlke ve Yöntemleri				X			2
X			2	Öğretim İlke ve Yöntemleri	Öğrenme ve Öğretme Teorileri				X			2
					Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemleri	X						3
X			2	Eğitimde Araştırma Yöntemleri	Profesyonel araştırma ve geliştirme			X				1
	X		3	Topluma Hizmet								

		Uygulamaları			
			Beden Eğitimi-1-2		X 1-1
X	3	Oyun ve Fiziki Etkinlikler Öğretimi	Oyun Psikolojisi	X	2
			Bedens Eğitimi	X	2
			Öğretiminin Temelleri		
			Bedens Eğitimi	X	2
			Öğretimi		
X	3	Türkçe Öğretimi	Farsça Öğretimi 1-2	X	2-2
X	2	Sınıf Yönetimi			
X	2	Eğitimde Ahlak ve Etik			
X	3	Hayat Bilgisi Öğretimi	Yaşam Becerileri ve Tekniklerinin Eğitimi	X	2
X	3	Matematik Öğretimi 1-2	Matematik Öğretimi	X	3
X	3	Fen Öğretimi	Fen Bilgisi Öğretimi	X	3
X	2	Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme	Öğrenmenin Değerlendirilmesi	X	2
X	2	Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi	Okul Yönetimi	X	2
			Sosyal Bilgiler Öğretiminin Temelleri	X	2
X	3	Sosyal Bilgiler Öğretimi	Sosyal Bilgiler Öğretimi	X	2
X	3	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi	Din Öğretiminin Temelleri	X	2
X	5	Öğretmenlik Uygulaması 1-2	Staj 1-2-3-4-5-6	X	1-2
X	2	Özel Eğitim ve Kaynaştırma			
X	3	Müzik Öğretimi			
X	3	İlkokulda Yabancı Dil Öğretimi			
X	2	Okullarda Rehberlik	İlkokulda Rehberlik ve Danışma Teknikleri	X	2
X	2	Karakter ve Değerler Eğitimi	Değerler Eğitimi	X	2
			Sanatın Eğitimde Kullanımı	X	1
X	3	Görsel Sanatlar Öğretimi	Sanat Eğitimi Atölyesi-1 (Güzel Yazı)	X	1
			Sanat Eğitimi Atölyesi-2	X	1
			Sanat Eğitimi Atölyesi-3	X	1
S	2	Açık ve Uzaktan Öğrenme			
S	2	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu			
S	2	Eğitim Hukuku			
S	2	Eğitim Antropolojisi			
S	2	Eğitim Tarihi			
S	2	Eğitimde Drama			
S	2	Eğitimde Program Dışı Etkinlikler	Tamamlayıcı ve Ders Dışı Etkinliklerin Planlanması	X	2

S	2	Eğitimde Program Geliştirme	İlköğretimde Program Geliştirme (Ders Planlama)	X	2
S	2	Eğitimde Proje Hazırlama			
S	2	Eleştirel ve Analitik Düşünme			
S	2	Hastanede Yatan Çocukların Eğitimi			
S	2	Kapsayıcı Eğitim	İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim-1	X	2
S	2	Karşılaştırmalı Eğitim			
S	2	Mikro Öğretim			
S	2	Müze Eğitimi			
S	2	Okul Dışı Öğrenme Ortamları			
S	2	Öğretimi Bireyselleştirme ve Uyarlama			
S	2	Sürdürülebilir Kalkınma Ve Eğitim			
S	2	Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme			
S	2	Bağımlılık ve bağımlılıkla mücadele			
S	2	Beslenme ve sağlık	Okullarda Sağlık ve Güvenlik	X	2
S	2	Bilim tarihi ve felsefesi			
S	2	Bilim ve araştırma etiği			
S	2	Ekonomi ve girişimcilik			
S	2	Geleneksel Türk el sanatları			
S	2	İnsan Hakları ve Demokrasi			
S	2	İnsan İlişkileri ve İletişim			
S	2	Kariyer Planlama ve Geliştirme			
S	2	Kültür ve Dil			
S	2	Medya Okuryazarlığı			
S	2	Mesleki İngilizce	Mesleki İngilizce	X	2
S	2	Sanat ve Estetik			
S	2	Türk Halk Oyunları			
S	2	Türk İşaret Dili			
S	2	Türk Kültür Coğrafyası			
S	2	Türk Musikisi			
S	2	Türk Sanatı Tarihi			
S	2	Afetler ve Afet Yönetimi			
S	2	Çocuk Edebiyatı	Gençlik ve Çocuk Edebiyatı	X	2
S	2	Çocuk Psikolojisi	Çocuk Gelişim Psikolojisi	X	3
S	2	Geleneksel Çocuk Oyunları			
S	2	İlkokul Ders Kitaplarının İncelenmesi	Ders Kitaplarının İçerik Analizi 1-2	X	2-2
S	2	İlkokul Programı			
S	2	İlkokulda Alternatif Eğitim Uygulamaları	Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlaması	X	2
S	2	Kapsayıcı Dil Öğretimi			

S	2	Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimi			
S	2	Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi			
S	2	Sosyal Beceri Öğretimi			
S	2	Türk Kültüründe Çocuk ve Eğitim			
		Okulöncesi Eğitim ve Öğretim	X		2
		Çocuklarda Düşünce Becerisini Geliştirmek	X		2
		Proje	X		3
		İlkokul Döneminde Nitel (Betimsel) Değerlendirme	X		2
		İslam'ın Eğitim Sistemi (Kur'an ve Dini Aktarımlara Göre)		X	3
		Bilimsel Yazı		X	1
		Siyasi İslam Sisteminin Kurumsal Temelleri		X	2
		İslam'da İnsan Öğrenme Güçlükleri 1-2	X		2-2
		Kur'an'ın Tematik Yorumları		X	2
		İslam Ahlakı		X	2
		Aile ve Toplum Bilgisi		X	2
		Dilin Eğitimde Kullanımı		X	1
		İlköğretimde Öğrenme Ünitesi Tasarlama	X		1
		İlköğretimde Özel Mesleki Deneyimler	X		1
		İ.İ.C. Talim ve Terbiyenin Yasama Belgeleri		X	2
		İlköğretimde Öğretim Stratejileri	X		1
		İlköğretimde Eğitim Tasarımı	X		1
		İslam Devrimi		X	2
		Yaratıcı Yazarlık		X	1
		İslami Düşünce 1-2		X	2-2
		İslam'ın Analitik Tarihi		X	2
		İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim-2	X		2

(ZAI: Zorunlu Alan Eğitimi, PAI: Pedagojik Alan İçerikli, SAI: Seçmeli Alan İçerikli, PB: Pedagojik Bilgi, İE: İslami Eğitim, MB: Meslek Bilgisi, AE: Alan Eğitimi, GK: Genel Kültür)

Tablo 3’te görüldüğü gibi Türkiye’de 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan sınıf öğretmenliği lisans programında alan eğitimi dersleri 64 saat teorik, 2 saat uygulama olmak üzere toplamda 66 saat ve 65 kredidir. İnan’da uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programındaki alan eğitimi derslerine bakıldığında ise bu dersler “Zorunlu Alan İçerikli (ZAI=toplam 60 kredi), Pedagojik Alan İçerikli (PAİ=toplam 29 kredi) ve Seçmeli Alan İçerikli (SAİ=toplam 4 kredi)” olmak üzere üç ayrı bilgi alanında toplanmıştır ve toplamda 93 kredidir. Bu bağlamda Türkiye ve İnan sınıf öğretmenliği lisans programları alan eğitimi dersleri bakımından karşılaştırıldığında toplam kredileri, bilgi ve yeterlik alanları kapsamında farklılıklar olduğu, İnan programının Türkiye’de uygulanan sınıf öğretmenliği programına göre alan eğitimi derslerine daha fazla yer verdiği dikkat çekmektedir.

Türkiye’de alan eğitimi kategorisi altında yer alan derslerin bir kısmının İnan programının Zorunlu Alan İçerikli ders kategorisinde eşdeğerlerinin bulunduğu, bu alanda yer almayan pek çok dersin de İnan sınıf öğretmenliği programında farklı ders kategorilerinde eşdeğerlerinin yer aldığı ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenliği lisans programımızda yer alan İlkokulda Temel Matematik, İlkokulda Temel Fen Bilimleri, İlk Okuma ve Yazma Öğretimi, Oyun ve Fiziki Etkinlikler Öğretimi, Türkçe Öğretimi (Anadili öğretimi), Matematik Öğretimi, Fen Öğretimi, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, Görsel Sanatlar Öğretimi gibi derslerin çoğunun eşdeğerliğinin İnan sınıf öğretmenliği programında Zorunlu Alan İçerikli dersler kategorisinde yer aldığı görülmüştür. Türkiye sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan “Çevre Eğitimi, İlkokulda Drama, Fen Bilimleri ve Laboratuvar Uygulamaları, Müzik Öğretimi, İlkokulda Yabancı Dil Öğretimi” derslerinin eşdeğerlerinin İnan sınıf öğretmenliği lisans programında bulunmaması programlar arasında dikkat çeken önemli farklılıklardan biridir. Buna karşın İnan sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan “Oyun Psikolojisi, Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemleri, Sanat Eğitimi Atölyesi 1 (Güzel Yazı), Sanat Eğitimi Atölyesi 2-3, Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlaması derslerinin eşdeğerlerinin de Türkiye’de uygulanan sınıf öğretmenliği lisans programında yer almadığı dikkat çekmektedir.

İnan sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan “Staj (1-2-3-4-5-6), Proje, Profesyonel Araştırma ve Geliştirme (1-2), İlkokul Döneminde Nitel (Betimsel) Değerlendirme, İlköğretimde Öğrenme Ünitesi Tasarlama, İlköğretimde Özel Mesleki Deneyimler, İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (1-2-3), Ders Kitaplarının İçerik Analizi (1-2), İlköğretimde Öğretim Stratejileri, İlköğretimde Eğitim Tasarımı, İlköğretimde Program Geliştirme dersleri Pedagojik Alan İçerikli Dersler kategorisinde yer almakta olup toplamda 29 kredidir. Pedagojik Alan İçerikli dersler öğretmen adaylarının sınıflarında bilgisayar, internet ve çeşitli öğretim yazılımları gibi farklı teknolojileri kullanarak öğretimi tasarlama bilgi ve becerisi edinme; öğretimi planlama, değerlendirme, öğrenci grubuna göre öğrenme ünitesi tasarlama gibi bilgi ve beceriler edinmesini amaçlayan derslerden oluşmaktadır. İnan programında pedagojik alan içerikli dersler kapsamında yer alan öğretmenlik uygulaması dersi “Staj” adı altında yer almakta ve 6 dönemi (3 yıl) kapsamaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının mezun olabilmeleri için son dönem 3 kredilik “Proje” dersini almaları zorunludur. Pedagojik alan içerikli dersler kapsamında İnan sınıf öğretmenliği lisans programında proje, araştırma-geliştirme, program geliştirme ve öğrenme ünitesi tasarlama gibi derslere ağırlık verildiği dikkat çeken önemli

hususlardan biridir. Ayrıca, İran’da uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programında “İlköğretimde Özel Mesleki Deneyimler, İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı, İlköğretimde Eğitim Tasarımı ve İlköğretimde Nitel (Betimsel Değerlendirme) derslerinin eşdeğerliğinin Türkiye’de uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programında yer almadığı dikkat çekmektedir.

İran sınıf öğretmenliği lisans programında Seçmeli Alan İçerikli (toplam 4 kredi) dersler kategorisinde yer alan “Tamamlayıcı ve Ders Dışı Etkinliklerin Planlanması, Okulöncesi Eğitim ve Öğretim, Değerler Eğitimi, Oyun Psikolojisi, Okullarda Sağlık ve Güvenlik, Yaşam Becerileri ve Tekniklerinin Eğitimi, Çocuklarda Düşünce Becerisini Geliştirmek, İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim-2” dersleri seçmeli ders kategorisinde yer alıp bu dersler ancak 6. ve 8. dönemlerde alınabilmektedir. Öğretmen adaylarının her dönem yalnızca 1 ders seçerek program sonunda toplam 2 seçmeli ders (4 kredi) alma yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu dersler arasında bazı dersleri öğretmen adaylarının alabilmeleri için önkoşul olan dersleri alma zorunluluğu bulunmaktadır. Örneğin “Tamamlayıcı ve Ders Dışı Etkinliklerin Planlanması” dersini alabilmesi için öğretmen adayının önceden “Ders Kitaplarının İçerik Analizi-1” dersini almış olması gerekmektedir. Benzer şekilde “Okulöncesi Eğitim ve Öğretim” dersi için önkoşul ders olan “Çocuk Gelişimi Psikolojisi”, “Çocuklarda Düşünme Becerisini Geliştirmek” dersi için “Eğitim Psikolojisi”ni, “İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim-2” dersi için ise önkoşul olan “İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim-1” dersini alma koşulu bulunmaktadır.

Türkiye’de 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan meslek bilgisi dersleri 27 krediden oluşmaktadır. İran sınıf öğretmenliği lisans programında ise meslek bilgisi dersleri “Pedagojik bilgi” kategorisinde toplanmakta ve toplam 16 krediden oluşmaktadır. Türkiye’de uygulanan sınıf öğretmenliği lisans programında meslek bilgisi dersleri arasında yer alan “Eğitime Giriş” dersinin eşdeğerliği İran’da “İlköğretimde Eğitim ve Öğretim Temelleri” dersi olup bu ders İran’da Zorunlu Alan İçerikli dersler kategorisi altında verilmektedir. Türkiye’de meslek bilgisi dersi arasında yer alan Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi ve Öğretim İlke ve Yöntemleri dersleri aynı isim ve krediyle İran pedagojik bilgi dersleri arasında yer almaktadır. Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi dersinin eşdeğerliği olan “Okul Yönetimi” dersi de İran programında aynı krediyle Pedagojik bilgi dersleri arasında verilmektedir. Türkiye’de meslek bilgisi dersleri arasında yer alan “Eğitim Felsefesi” dersinin karşılığı olan dersler İran’da “İ.İ.C. Resmi ve Genel Eğitim Felsefesi” ve “İ.İ.C.’nin Eğitim Felsefesi” adlarıyla İslami Eğitim ders kategorisi altında yer almaktadır. Yine Türkiye’de sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan “Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme” dersi İran programında pedagojik bilgi alanında “Öğrenmenin Değerlendirilmesi” adıyla eşdeğerliğini bulmaktadır. İran programında zorunlu alan içerikli dersler arasında yer alan “İlkokulda Rehberlik ve Danışma Teknikleri” dersinin eşdeğerliği ise Türkiye’de meslek bilgisi dersleri arasında olan “Okullarda Rehberlik” dersidir. Türkiye’de seçmeli meslek bilgisi dersleri arasında yer alan “Eğitimde Program Dışı Etkinlikler” dersi İran’da “Tamamlayıcı ve Ders Dışı Etkinliklerin Planlanması” adıyla seçmeli alan içerikli dersler kategorisinde; Türkiye’deki “Eğitimde Program Geliştirme” adını taşıyan seçmeli meslek bilgisi dersi İran’da “İlköğretimde Program Geliştirme) adıyla pedagojik alan içerikli dersler kategorisinde yer almaktadır.

Türkiye ve İnan'da uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programlarında yer alan Genel Kültür derslerine ve içeriklerine bakıldığında, Türkiye'de uygulanan sınıf öğretmenliği lisans programında genel kültür derslerinin 26 saat teorik, 2 saat uygulamalı olmak üzere toplamda 28 saat ve 27 kredi, İnan'da uygulanan programın ise 34 krediden oluştuğu ortaya çıkmıştır. İnan sınıf öğretmenliği lisans programında genel kültür derslerinin büyük çoğunluğunun İslami ağırlıklı derslerden oluştuğu dikkat çekmektedir. İnan sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan İslam Kültürü ve Uygarlık Tarihi, İslam'ın Analitik Tarihi, İslam'ın Eğitim Sistemi, Siyasi İslam Sisteminin Kurumsal Temelleri, İslam'da İnsan, Kur'an'ın Tematik Yorumları, İslam Ahlakı, İslami Düşünce 1-2 gibi derslerin İnan programına özgü olan genel kültür dersleri arasında yer aldığı görülmektedir. İnan programında yer alan Yabancı Dil, Sağlıklı Yaşam ve Çevre Sağlığı, Beden Eğitimi 1-2, Yaratıcı Yazarlık, Bilimsel Yazı ile Aile ve Toplum Bilgisi derslerinin İslami içerikli olmayan genel kültür dersleri arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de genel kültür dersleri arasında yer alan ve İnan programında genel kültür dersleri arasında eşdeğerliği olan tek dersin Yabancı Dil dersi olduğu görülmüştür. Sağlıklı Yaşam ve Çevre Sağlığı, Beden Eğitimi 1-2, Yaratıcı Yazarlık, Bilimsel Yazı, Aile ve Toplum Bilgisi derslerinin hiçbirinin Türkiye sınıf öğretmenliği programında yer almadığı görülmektedir. Türkiye'de seçmeli genel kültür ders kategorisinde yer alan Beslenme ve Sağlık dersinin eşdeğerliğinin İnan programında seçmeli alan içerikli ders kategorisinde yer alan Okullarda Sağlık ve Güvenlik; Mesleki İngilizce dersinin eşdeğerliğinin ise İnan programında zorunlu alan içerikli dersler arasında yer alan Mesleki İngilizce dersi olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye ve İnan sınıf öğretmenliği lisans programının bir diğer farklılığını ise, İnan kültürüne ve eğitim sistemine özgü olan İslam Eğitimi kategorisindeki dersler oluşturmaktadır. İnan sınıf öğretmenliği lisans programının %4.7'sini oluşturan ve toplam 7 krediden oluşan İslami eğitim dersleri programın ilk dört yarıyılında yer almaktadır. Programda İ.İ.C.'nin Eğitim Felsefesi, İ.İ.C.'nin Resmi ve Genel Eğitim Felsefesi ve İ.İ.C. Talim ve Terbiyenin Yasama Belgeleri olmak üzere toplam üç ders İslam Eğitimi kategorisinde yer almaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ve İnan sınıf öğretmeni yetiştirme düzeni kapsamında lisans programları, yükseköğretim programlarına giriş koşulları, öğretme-öğrenme süreçleri, mezun olma ve öğretmen olabilme koşulları, programların ders kategorileri ve programlarda yer alan dersler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Her iki ülkenin sınıf öğretmeni yetiştirme düzeni karşılıklı olarak incelendiğinde öğretmen adaylarının aldıkları eğitim süresinin, alandan mezun olma ve öğretmen olma koşullarının benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Giriş koşulları açısından yapılan inceleme sonucunda ise Türkiye'de adayların lise mezunu olmaları yeterli görülürken İnan'da öğrencilerin herhangi bir öğretim programına kayıt yaptırabilmeleri için üniversite hazırlık programını tamamlamış olmaları önkoşulu bulunmaktadır. Bu durum İnan açısından programa yerleşecek öğretmen adaylarının alan bilgisi, genel kültür ve pedagojik bakımdan donanımlı ve yüksek motivasyonlu bir biçimde öğretmen olabilmenin ön koşullarına sahip olmalarını sağlamak bakımından olumlu bir uygulama olarak değerlendirilirken, Türkiye'de yükseköğretim kurumları sınavına ilave bir seçim sistemi kapsamında İnan'daki uygulama dikkate değerdir.

Nitekim Külekçi ve Bulut (2010) Türkiye’de sınıf öğretmenliğine kabul edilecek adaylardan YGS ve LYS dışında öğretmenlik becerilerini de ölçen sınavlar yapılması gerektiğini belirterek öğretmen adaylarının sisteme girişlerinde farklı değerlendirme teknikleri kullanılmasını gerektiğini ifade etmektedir. Özsarı (2008) tarafından yapılan çalışmada da öğretmen adaylarının eğitim fakültelerine girişlerinde yapılan yazılı sınavın yetersiz olduğu, programa girişte adayların öğretim kabiliyeti, öğretme ve öğrenci sevgisi, model olma ve liderlik gibi birtakım becerilere sahip olmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada adayların eğitim fakültelerini bitirdiklerinde değil, liseden sonra yükseköğretime girişte elemeye tabi tutularak eğitim fakültelerine giriş hakkı kazanmaları gerektiği vurgulanmıştır. Ergün ve Ersoy (2014) tarafından yapılan araştırmada ise Hollanda’da sınıf öğretmenliği programında ilk yılın sonunda öğrencilerin bir değerlendirmeye tabi tutuldukları, öğrencilerin programın ilk yılında mesleğe hazır olup olmadıkları, uygun mesleki seçimi yapıp yapmadıkları tespit edilmekte ve bu değerlendirmede başarılı olamayan öğretmen adayının sınıf öğretmenliği programını bırakmak zorunda olduğu belirtilmektedir. Benzer biçimde Karamanoğlu ve Bay (2016) da öğretmen adaylarının programa girişlerinde ilgi, tutum, kişisel özellik, beceri ve entelektüel düzey gibi özelliklere sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir. Mezun adayların öğretmen olabilmeleri açısından gerekli koşullara bakıldığında ise Türkiye’de öğretmen olabilmek için 2016 yılına kadar lisans derecesi ve ülke genelinde yapılan KPSS sınavı yeterli görülmeğe, 2016 yılında sözlü sınav (mülakat) yoluyla da adayların değerlendirilmesi koşulu getirilmiştir. İran’da adayların öğretmen olabilmek için lisans diploması ve ulusal sınav yeterli görülmektedir. Oysaki öğretmen atamaları için yapılan merkezi yazılı sınavlar yeterli olmamakta, adayların öğretmenlik mesleğine yönelik yeterlikleri taşıyıp taşımadıkları farklı ölçme teknikleriyle belirlenerek öğretmen olarak atanmaları gerçekleştirilmelidir.

Yapılan inceleme sonucunda Türkiye ve İran sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan derslerin bilgi ve yeterlik alanlarına göre dağılımları bakımından karşılaştırılması sonucunda iki ülke arasında farklılıklar olduğu açığa çıkmıştır. Türkiye sınıf öğretmenliği lisans programındaki dersler Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB), Alan Eğitimi (AE) ve Genel Kültür (GK) dersleri olmak üzere üç bilgi alanından oluşurken, İran sınıf öğretmenliği lisans programındaki derslerin Pedagojik Bilgi (PB), Genel Kültür (GK), Zorunlu Alan İçerikli (ZAI), Pedagojik Alan İçerikli (PAİ), Seçmeli Alan İçerikli (SAİ) ve İslami Eğitim (İE) olmak üzere altı alandan oluştuğu görülmüştür. Alan Eğitimi dersleri Türkiye’de tek kategori altında değerlendirilirken, İran programında Zorunlu Alan İçerikli (ZAI), Pedagojik Alan İçerikli (PAİ) ve Seçmeli Alan İçerikli (SAİ) dersler olmak üzere üç ayrı kategori altında toplanmıştır. Programdaki derslerin kategorilere göre ağırlıklarına bakıldığında ise Türkiye’de programın % 46’sını alan eğitimi, %35’ini meslek bilgisi ve %19’unu da genel kültür dersleri oluşturmaktadır. İran sınıf öğretmenliği lisans programının ise %40’ını zorunlu alan eğitimi, %22,7’sini genel kültür, %19,3’ünü pedagojik alan eğitimi, %10,7’sini pedagojik bilgi, %4,7’sini İslami eğitim ve %2,6’sını ise seçmeli alan eğitimi dersleri oluşturmaktadır.

Bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında İran programının Türkiye programına göre en önemli farklılıklarından biri programda alan eğitimi dersleri (zorunlu alan ve pedagojik alan) ile uygulama ve atölye derslerine oldukça büyük önem vermesidir. Yapılan inceleme sonucunda alan dersleri kapsamında İran’daki programın Türkiye ile karşılaştırıldığında teorik anlamda

oldukça ayrıntılı bir biçimde ele alındığı söylenebilir. İran sınıf öğretmenliği lisans programında Pedagojik Alan İçerikli Dersler kategorisinde yer alan “Staj (1-2-3-4-5-6), Proje, Profesyonel Araştırma ve Geliştirme (1-2), İlkokul Döneminde Nitel (Betimsel) Değerlendirme, İlköğretimde Öğrenme Ünitesi Tasarlama, İlköğretimde Özel Mesleki Deneyimler, İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (1-2-3), Ders Kitaplarının İçerik Analizi (1-2), İlköğretimde Öğretim Stratejileri, İlköğretimde Eğitim Tasarımı, İlköğretimde Program Geliştirme (Ders Planlama) derslerinden yalnızca Staj dersinin Türkiye’de Öğretmenlik Uygulaması dersi olarak eşdeğerliği bulunmakta ve bu ders Türkiye’de iki dönemden oluşmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlik uygulamasına ayrılan sürenin İran programında daha fazla olması dikkat çeken hususlardan biridir. Hizmet öncesi öğretmen yetiştirmede kuram ve uygulama bütünlüğünün sağlanmasında öğretmenlik uygulamalarının önemli olduğu bir gerçektir. Öğretmen adayları, öğretmenlik uygulamaları sayesinde edinmiş oldukları kuramsal bilgileri gerçek sınıf ortamında gözlemleyip uygulama imkânı bulmaktadırlar. Bu bakımdan bu uygulama sürecinin nitelikli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Aytaç ve Er, 2018). Eraslan’ın (2009) da önerdiği gibi Türkiye’de öğretmenlik uygulaması dersi son sınıf dışında daha geniş bir zamana yayılabilir. Her yıl düzenli bir şekilde öğretmen adaylarına okullarda staj imkânı sağlanmalı ve fakülteler ile okullar işbirliği içerisinde hareket etmelidirler (Özer ve Alkan, 2017).

Pedagojik alan içerikli dersler kapsamında İran sınıf öğretmenliği lisans programında proje, araştırma-geliştirme, program geliştirme ve öğrenme ünitesi tasarlama gibi derslere ağırlık verildiği dikkat çeken önemli hususlardan biridir. İran programında öğretmen adaylarının son dönem 3 kredilik Proje dersini almaları mezun olma koşulları arasında yer almaktadır. Pedagojik alan içerikli dersler arasında yer alan ve Türkiye’de eşdeğerliği bulunmayan Proje, Araştırma-Geliştirme, Program Geliştirme ve Öğrenme Ünitesi Tasarlama gibi dersler öğretmen adaylarının edindikleri bilgiyle pedagojik beceri ve uygulamaları bütünleştirebilme, araştırma yapma, araştırma ve uygulamalar yoluyla yeni bilgiler edinebilme, kişisel ve mesleki gelişimini sürdürmeye çalışma bakımından oldukça yarar sağlayacak dersler arasındadır. Bu bağlamda Türkiye’de uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan pedagojik alan bilgisi derslerinin güncellenmesi ve programa öğretmen adaylarının araştırmacı öğretmen modeline uygun nitelik kazanmasını sağlayacak biçimde yeni dersler eklenmesi gerekmektedir. Nitekim Özer ve Alkan (2017) çalışma sonuçlarında da öğretmen yetiştirme programlarının öğretmen adaylarında bilimsel alışkanlık, yeniliklere açıklık ve araştırmacı olma gibi öğretmen yeterlikleri doğrultusunda oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır.

İran sınıf öğretmenliği lisans programının uygulamalı derslere ağırlık vermesi ve programdaki derslerin büyük çoğunluğunun atölye çalışmaları şeklinde uygulama sürecine sahip olması, önkoşul dersi olan pek çok dersin bulunması bakımından Türkiye’de uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programına göre oldukça farklı niteliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İran programında 1. ve 2. dönem dersleri arasında yer alan İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (1-2); 3. Dönem dersleri arasında yer alan Yaratıcı Yazarlık, Profesyonel Araştırma ve Geliştirme-1, Matematik Öğretiminin Temelleri, Mesleki İngilizce; 4. Dönem dersleri arasında yer alan Öğrenmenin Değerlendirilmesi, İlköğretimde Öğretim Stratejileri, İlköğretimde Eğitim Tasarımı, Ders Kitaplarının İçerik Analizi-1, Fen

Bilgisi Öğretimi, Farsça Öğretimi ve Matematik Öğretimi; 5. Dönem dersleri arasında yer alan Dilin Eğitimde Kullanımı, İlköğretimde Öğrenme Ünitesi Tasarlama, İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı-3; Ders Kitaplarının İçerik Analizi-2, Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemleri, Sanat Eğitimi Atölyesi-1 (Güzel Yazı); 6. dönem derslerinden Sağlıklı Yaşam ve Çevre Sağlığı, İlkokul Döneminde Nitel (Betimsel) Değerlendirme, Profesyonel Araştırma ve Geliştirme-2, Öğrenme Güçlükleri-1, Sosyal Bilgiler Öğretimi, İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim-1; 7. dönem dersleri arasında yer alan Profesyonel Araştırma ve Geliştirme-3, Öğrenme Güçlükleri-2, Din Öğretimi, Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlaması, Sanat Eğitim Atölyesi; 7. dönem dersleri arasında yer alan Bilimsel Yazı, Proje, Beden Eğitimi Öğretimi ve Sanat Eğitimi Atölyesi-3 dersleri uygulamalı dersler kategorisinde sunulmuştur. Bu bağlamda uygulamalı ve atölye çalışmasına dayalı dersler bakımından İran programının Türkiye’de uygulanan sınıf öğretmenliği programına göre daha yoğun ve kapsamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ve İran sınıf öğretmenliği lisans programları arasındaki farklılıklardan bir diğeri de Türkiye’de uygulanmakta olan programın meslek bilgisi ve seçmeli ders ağırlıklarının İran sınıf öğretmenliği lisans programına göre daha fazla olmasıdır. Türkiye’de 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan sınıf öğretmenliği lisans programında yer alan meslek bilgisi dersleri 27 krediden oluşmaktadır. İran sınıf öğretmenliği lisans programında ise meslek bilgisi dersleri “Pedagojik bilgi” kategorisinde toplanmakta ve toplam 16 krediden oluşmaktadır. Programlarda yer alan seçmeli dersler bağlamında yapılan inceleme sonucunda ise Türkiye’de uygulanmakta olan sınıf öğretmenliği lisans programının İran programına göre seçmeli ders havuzunun daha zengin ders içeriklerinden oluşması dikkat çeken önemli hususlardan biridir. Türkiye’de programda %25 oranında seçmeli derslere yer verilirken İran programında yer alan seçmeli dersler programın %2.6’sını oluşturmaktadır.

Türkiye ve İran sınıf öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan araştırmada dikkat çeken önemli farklılıklardan bir diğeri ise İran programına ülkenin kültürünün, sosyal ve politik şartlarının daha fazla yansıtılması ve programın buna göre yapılandırılmasıdır. Bu bağlamda incelenen ülkeye ait öğretmen eğitimi sisteminin ve öğretmen yetiştirme programının bir kısmının kendi kültürüne, sosyal ve politik şartlarına göre yapılandırıldığını söylemek mümkündür. İran programının dikkat çeken önemli boyutlarından biri de genel kültür dersleri kategorisinde İslami ağırlıklı derslerin yoğun olmasıdır. Nitekim resmi programların, uygulandığı ülkenin tarihini, politikasını, ekonomisini ve kültürünü yansıttığını belirten Skinner (2005)’in ve ülkelerin eğitim sistemlerinin kendi ideolojilerine uygun bir yapıda olduğunu ve ideolojilerinin eğitim sistemine doğrudan etki ettiğine ilişkin Çeltici (2013)’nin görüşleri araştırmanın bu sonucunu doğrulamaktadır.

Türkiye ve İran sınıf öğretmenliği lisans programlarına yönelik yapılan program analizleri ve karşılaştırmaları sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda özetle İran’da uygulanmakta olan programın alan eğitimi kategorisinde yer alan derslerin daha kapsamlı ve işevuruk nitelikte olduğu; öğretmenlik uygulaması derslerine ayrılan sürenin Türkiye’den daha fazla olduğu, uygulamalı derslerin ve atölye çalışmalarının programda daha yoğun olduğu; programda proje, araştırma ve geliştirme, program geliştirme gibi derslere ağırlık verilerek

öğretmen adaylarının araştırma yeterliklerinin gelişimine daha fazla önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Türkiye’de sınıf öğretmenliği programına öğrenci alımında programa giriş koşulları karşılaştırılan ülkenin ve gelişmiş diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanılarak yeniden düzenlenmelidir.

- Araştırma sonucunda Türkiye’de uygulanan sınıf öğretmenliği lisans programında öğretmenlik uygulamalarının süresinin karşılaştırılan ülkenin programına göre daha az olduğu ve Türkiye’de atölye çalışmalarına yer verilmediği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sınıf öğretmenliği yetiştirme programımızda öğretmenlik uygulamalarına, atölye çalışmalarına ve uygulamalı derslere verilen önem artırılmalı; öğretmenlik uygulaması derslerinin programın ilk yılından itibaren yer alması yönünde program geliştirme çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Öğretmen adaylarının araştırma, inceleme, proje yürütme ve bu derslerde edindikleri bilgi ve beceriler aracılığıyla yeni bilgiler üretme yeterliklerini geliştirmek amacıyla programa yeni dersler eklenmeli, öğretmen adaylarının programdan mezun olabilmeleri için bir bitirme projesi tamamlamaları önkoşulu yer almalıdır.

- Bu çalışmada elde edilen veriler ışığında İnan’daki sınıf öğretmeni yetiştirme programında öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliği mesleğinin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donanık olmasını sağlayacak Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlaması, İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanılması, Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemleri, İlköğretimde Öğrenme Ünitesi Tasarlama, İlköğretimde Öğretim Stratejileri, Yaratıcı Yazarlık, Profesyonel Araştırma ve Geliştirme, Öğrenme ve Öğretme Kuramları, İlköğretimde Program Geliştirme, Çocuk Gelişim Psikolojisi gibi derslerin mevcut olduğu ortaya çıkmıştır. Bu derslerin Türkiye’de uygulanan sınıf öğretmeni yetiştirme programında da yer alması önerilmektedir.

- Bu çalışmada Türkiye ve İnan’daki sınıf öğretmeni yetiştirme sistemleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir ve Türkiye’de programa giriş koşullarının yeniden gözden geçirilmesi, uygulamalı ve daha işlevsel derslerin programa eklenmesi yönünde öğretmen eğitimi programının geliştirilmesi gereksinimi olduğu görülmüştür. Bir başka çalışmada gelişmiş ülkelerin sınıf öğretmeni eğitim sistemleri programa giriş koşulları ve programlardaki ders içerikleri bakımından Türkiye’de uygulanmakta olan sınıf öğretmeni yetiştirme sistemi ile karşılaştırılarak ortaya konabilir.

- Bu çalışmada Türkiye ve İnan sınıf öğretmenliği programlarının karşılaştırılmasında programda yer alan derslerin içerik açısından karşılaştırması yapılmamıştır. Bu konuda yapılması planlanan diğer çalışmalarda gelişmişlik düzeyi yüksek olan farklı ülkeler ele alınarak, sınıf öğretmenliği programları derslerin içeriğinde yer alan konular, öğretme-öğrenme süreçleri ve değerlendirme boyutu açısından karşılaştırılmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

Aksoy-Tokgöz, İ. ve Hasan, E. (2017). Makedonya ve Türkiye Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 84-103.

- Akyüz, Y. (2018). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2018*. Pegem Akademi. Ankara.
- Aras, S. & Sözen, S. (2012). Türkiye, Finlandiya ve Güney Kore’de öğretmen yetiştirme programlarının incelenmesi. *X.Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Niğde.
- Aslan Efe, H., Baysal, Y. E. ve Bakır, N. (2016). A comparative analysis of Turkish and Singaporean science teacher education programs. *The third international congress on curriculum and instruction: Curriculum studies in higher education*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Atanur-Baskan, G. ve Aydın, A. (2006). Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sistemine karşılaştırmalı bir bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 35-42.
- Avanaki, H. J. & Sadeghi, B. (2014). A Comparative Study of Teacher Education in Iran and the UK. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(5), 1153-1159.
- Aytaç, A. ve Er, K. O. (2018). Türkiye’de ve Finlandiya’da Hizmet Öncesi Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programlarındaki Öğretmenlik Uygulamalarının Karşılaştırılması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 10-19.
- Baki, A. ve Baki, B.B. (2016). Türkiye ve Almanya’nın Ortaokul Matematik Öğretmeni Yetiştirme Programlarının Karşılaştırması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(1), 229-258.
- Baniasad-Azad, S., Tavakoli, M. & Ketabi, S. (2016). EFL Teacher Education Programs in Iran: The Absence of Teachers’ Involvement. *Iranian Journal of Applied Linguistics (IJAL)*, 19(2), 61-86.
- Bereday, G. Z. F. (1967). Reflections on Comparative Methodology in Education, 1964-1966. *Comparative Education*, 3(3), 169-187.
- Bezzina, C. & Michalak, J. (2009). Preparing Student Teachers for Teaching Practicum. Anja Swennen, Marcel van der Klink (Ed’s). *In Becoming a Teacher Educator Theory and Practice for Teacher Educators*. (163-171) Springer.
- Cirit-Gül, A. (2016). Türkiye ile Çin, Finlandiya, Japonya ve Hollanda’nın Öğretmen Yetiştirme ve Seçme Sistemlerinin Karşılaştırılması. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2). 63-72. Ankara.
- Çeltiçi, O. (2013). Türkiye-Azerbaycan Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme. *Bilim ve Kültür- Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 40-57.
- Çetin, Ç. ve Gülseren, H. (2003). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri. *Milli Eğitim Dergisi*. Ankara.
- Çubukçu, Z., Yılmaz, B. Y. ve İnci, T. (2016). Karşılaştırmalı Eğitim Programları Araştırma Eğilimlerinin Belirlenmesi – Bir İçerik Analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (1), 446-468.
- Dursunoğlu, H. (2003). Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirme Tarihi Gelişimi. *Milli Eğitim Dergisi*. Ankara.
- Eraslan, A. (2009). Finlandiya’nın PISA’daki Başarısının Nedenleri: Türkiye İçin Alınacak Dersler. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 3, 238-248.

- Erbilgin, E. ve Boz, B. (2013). Matematik Öğretmeni Yetiştirme Programlarımızın Finlandiya, Japonya ve Singapur Programları ile Karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* Özel Sayı (1), 156-170.
- Ergün, M. ve Ersoy, Ö. (2013). Hollanda, Romanya ve Türkiye'deki Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırılması, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 673-700.
- Eurydice (European Commission) (October 2018). Turkey Conditions of Service for Teachers Working in Early Childhood and School Education. Erişim: 20.05.2019. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/conditions-service-teachers-working-early-childhood-and-school-education-98_en
- Forsyth, P. & Tallero, M. (1998). Accountability and city school leadership. *Education and Urban Society*, 30(4), 546-555.
- Gedikoğlu, Ş. (1949). *Niçin? Eğitim Kurşları Köy Enstitüleri*. İdeal Batbaa ve Ciltevi. Ankara.
- İnan Estekhdam (2019). <https://iranestekhdam.ir/> adlı adresten 02.09.2019 tarihinde alınmıştır.
- İnan İslam Cumhuriyeti Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı Sınıf Öğretmenliği Ders Programı. (2016). <https://pbsh.cfu.ac.ir/file/41/attach2016014265065048127514.pdf> adlı adresten 25.05.2019 tarihinde alınmıştır.
- Jupp, V. & Norris, C. (1993). 'Traditions in documentary analysis', in M. Hammersley (ed.), *Social Research: Philosophy, Politics and Practice*, 37-51, London.
- Kabaran, G. G. ve Görge, i. (2016). Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Türkiye'deki Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 478 - 495.
- Kandel, J. L. (1955). The Study of Comparative Education. *The Educational Forum*, 20, 5-15.
- Kahramanoğlu, R. ve Bay, E. (2016). Öğretmen Yetiştiren Kurumlar İçin Giriş Standartlarının Belirlenmesi: Delphi Çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 41 (187), 115-136.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler ve Teknikler*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kazu, H. ve Aslan, S. (2011). Fransa ve Türkiye'deki sınıf öğretmeni yetiştirme sisteminin karşılaştırılması, *10. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Kilimci, S. (2006). Almanya, Fransa, İngiltere ve Türkiye'de Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması. Yayımlanmamış doktora tezi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri*, Adana.
- Küçüköğlü, A., Taşgın, A. ve Saadnie, A. (2014). İnanlı ve Türk Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 51, 395-416.
- Külekçi, E. ve Bulut, L. (2010). Türkiye ve ABD' deki Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırılması. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*. Antalya-Turkey.
- Loughran, J. (2017). Quality in Teacher Education. Challenging Assumptions, Building Understanding Through Foundation Principles. Xudong Zhu, A. Lin Goodwin and Huajun Zhang (Ed's) *In quality of teacher education and learning theory and practice*. Springer Nature Singapore Pte Ltd.

- Masood Khan, S. (2011). Comparative Analysis of Teacher Education Programmes in Pakistan and UK. Unpublished doctoral thesis. *Faculty of Arts, Social Sciences, & Education Sarhad University of Science and Information Technology Peshawar, Pakistan.*
- Mullis, I. V. S. Martin, M. O., Goh, S., & Cotter, K. (Eds.) (2016). *TIMSS 2015 Encyclopedia: Education Policy and Curriculum in Mathematics and Science*. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center <http://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/>
- NCEE (National Center on Education and the Economy (2019). International Spotlight: Comparative Education Research and Policy Analysis at AERA 2016. Erişim: 20.05.2019. <http://ncee.org/2016/04/international-spotlight-comparative-education-research-and-policy-analysis-at-aera-2016/>
- Nezakat-Alhossaini, M. & Ketabi, S. (2012). Teacher training system and EFL classes in Iran. Akdeniz Language Studies Conference 2012. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 70, 526 – 536.
- Orman, A. (2012). Polonya ve Türkiye’de Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özer, B. ve Alkan, S. (2017). AB ve Türkiye Öğretmen Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi (Journal of Interdisciplinary Educational Research)*, 1(1), 62-95.
- Özsarı, İ. (2008). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin KPSS Merkezi Sınavı Odaklı Gelecek Kaygıları ve Mesleki Beklentileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- Phillips, D. ve Schweisfurth, M. (2014). *Comparative and International Education. An Introduction to Theory, Method and Practice*. (2nd ed.). Bloomsbury, London.
- Safari, P. & Rashidi, N. (2015). A Critical Look at the EFL Education and the Challenges Faced by Iranian Teachers in the Educational System. *International Journal of Progressive Education*, 11.
- Skinner, D. (2005). *Teacher Training. Edinburgh*. Edinburgh University Press Ltd.
- Taş, H. (2018). Türkiye ve ABD Kaliforniya Eyaleti Anadili Öğretim Programlarının Programın Öğeleri Bağlamında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 1620-1641.
- Theisen, G. & Adams, D. (1990). Comparative Education Research: What are the methods and uses of comparative education research? In *International Comparative Education, Practices, Issues and Prospects*, edited by R. M. Thomas, 277-300. New York: Butterworth-Heinemann.
- Uyar, B. (2000). *Tonguç’un Eğitimcileri*. Öğretmen Dünyası. Ankara.
- Yaman, B. ve Aydemir, H. (2018). Türkiye, Almanya ve Fransa’da Öğretmen Yetiştirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 83, 328-333.
- Yaman, H. ve Göçen, G. (2014). Türkiye ve Singapur Anadili Öğretimi Programları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10 (4): 783-806.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YÖK (2019). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf adlı adresten 09.06.2019 tarihinde alınmıştır.
- YÖK (1998). Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, “Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme Tarihi Gelişimi”, Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi İle İlgili Rapor, Ankara.
- Zhu, X., Goodwin, A.L. & Zhang, H. (2017). *Quality of Teacher Education and Learning Theory and Practice*. Springer Nature Singapore Pte Ltd.

**EK-1. İran Sınıf Öğretmenliği Lisans Programında Yer Alan Dersler
PROGRAMIN DERS ÇEŞİTLİLİĞİ**

EK-1. İran Sınıf Öğretmenliği Lisans Programında Yer Alan Dersler

1. DÖNEM DERSLERİ					
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL
GK	İslami Düşünce (1)	32	-	2	-
GK	İslam'ın Analitik Tarihi	32	-	2	-
GK	Beden Eğitimi (1)	-	32	1	-
PB	Eğitim Psikolojisi	32	-	2	-
PB	Eğitim Sosyolojisi	32	-	2	-
PB	Psikolojik Danışma ve Rehberlik İlke ve Yöntemleri	16	32	2	-
PAİ	İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (1)	-	48	1	-
ZAİ	İlköğretimde Eğitim ve Öğretim Temelleri	32	-	2	-
ZAİ	Kuran Öğretimi	16	32	2	-
TOPLAM				16	
2. DÖNEM DERSLERİ					
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL
GK	İslami Düşünce (2)	32	-	2	-
GK	İslam Kültürü ve Uygarlık Tarihi	32	-	2	-
GK	Beden Eğitimi (2)	-	32	1	-
İE	İ.İ.C'nin Eğitim Felsefesi	48	-	3	-
PB	Öğrenme ve Öğretme Teorileri (Kuramları)	32	-	2	-
PB	Sanatın Eğitimde Kullanımı	-	32	1	-
PAİ	İlköğretimde Program Geliştirme (Ders Planlama)	32	-	2	-
PAİ	İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (2)	-	48	1	-
ZAİ	Çocuk Gelişim Psikolojisi	48	-	3	Eğitim Psikolojisi
ZAİ	Farsça Öğretiminin Temelleri	32	-	2	-
TOPLAM				19	
3. DÖNEM DERSLERİ					
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL
GK	İran İslam Devrimi	32	-	2	-
GK	Farsça	32	-	2	-
GK	Yaratıcı Yazarlık	-	32	1	-
İE	İ.İ.C Resmi ve Genel Eğitim Felsefesi	32	-	2	-
PB	Öğretim İlke ve Yöntemleri	16	32	2	-
PAİ	Staj (1)	-	64	1	-
PAİ	Profesyonel Araştırma ve Geliştirme (1)	-	48	1	-
ZAİ	Matematik Öğretiminin Temelleri	32	32	3	-
ZAİ	Farsça Öğretimi (1)	-	64	2	Farsça Öğretimin Temelleri
ZAİ	Fen Öğretiminin Temelleri	32	-	2	-
ZAİ	Mesleki İngilizce	-	64	2	-
TOPLAM				20	

4. DÖNEM DERSLERİ						
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL	
GK	Yabancı Dil	48		3		
İE	İ.İ.C Talim ve Terbiyenin Yasama Belgeleri	32		2		
PB	Öğrenmenin Değerlendirilmesi	16	32	2		
PAİ	İlköğretimde Öğretim Stratejileri		48	1	İlköğretimde Program Geliştirme (Ders Planlama)	
PAİ	İlköğretimde Eğitim Tasarımı		48	1	İlköğretimde Program Geliştirme (Ders Planlama)	
PAİ	Staj (2)		64	1	-	
PAİ	Ders Kitaplarının İçerik Analizi (1)	16	32	2	İlköğretimde Program Geliştirme (Ders Planlama)	
ZAİ	Fen Bilgisi Öğretimi	16	64	3	Fen Öğretiminin Temelleri	
ZAİ	Farsça öğretimi (2)		64	2	Farsça Öğretimi (1)	
ZAİ	Matematik Öğretimi	16	64	3	Matematik Öğretiminin Temelleri	
TOPLAM				20		
5. DÖNEM DERSLERİ						
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL	
GK	İslam Ahlakı	32		2	-	
GK	Aile ve Toplum Bilgisi	32		2	-	
PB	Dilin Eğitimde Kullanımı		32	1	-	
PB	Okul Yönetimi	32		2	-	
PAİ	İlköğretimde Öğrenme Ünitesi Tasarlama		48	1	İlköğretimde Eğitim Tasarımı ve Ders Kitaplarının İçerik Analizi (1)	
PAİ	İlköğretimde Özel Mesleki Deneyimler	16		1	-	
PAİ	Staj (3)		64	1	-	
PAİ	İlköğretimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı (3)		48	1	-	
PAİ	Ders Kitaplarının İçerik Analizi (2)	16	32	2	Ders Kitaplarının İçerik Analizi (1)	
ZAİ	Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemleri	32	32	3	-	
ZAİ	Sosyal Bilgiler Öğretimin Temelleri	32		2	-	
ZAİ	Sanat Eğitimi Atölyesi (1) (Güzel Yazı)		48	1	-	
TOPLAM				19		
6. DÖNEM DERSLERİ						
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL	
GK	Kuranın Tematik Yorumları	32		2	-	
GK	Sağlıklı Yaşam ve Çevre Sağlığı	16	32	2	-	
PAİ	İlkokul Döneminde Nitel (Betimsel) Değerlendirme	16	32	2	Öğrenmenin Değerlendirilmesi	
PAİ	Profesyonel Araştırma ve Geliştirme (2)		48	1	-	
PAİ	Staj (4)		64	1	-	
ZAİ	Öğrenme Güçlükleri(1)	16	32	2	-	
ZAİ	Gençlik ve Çocuk Edebiyatı	32		2	Çocuk Gelişimi Psikolojisi	
ZAİ	Din Öğretiminin Temelleri	32		2	-	

ZAİ	Sosyal Bilgiler Öğretimi	16	32	2	Sosyal Bilgiler Öğretimin Temelleri
ZAİ	İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim (1) Seçmeli Ders	16	32	2	-
TOPLAM				20	
7. DÖNEM DERSLERİ					
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL
<u>GK</u>	Siyasi İslam Sisteminin Kurumsal Temelleri	32		2	-
<u>GK</u>	İslam'da İnsan	32		2	-
<u>PAİ</u>	Profesyonel Araştırma ve Geliştirme (3)		48	1	-
<u>PAİ</u>	Staj (5)		128	2	-
ZAİ	Öğrenme Güçlükleri (2)	16	32	2	Öğrenme Güçlükleri(1)
ZAİ	Din Öğretimi	32	32	3	Din Öğretiminin Temelleri
ZAİ	Sanat Eğitimin Temelleri	32		2	-
ZAİ	Beden Eğitimi Öğretiminin Temelleri	32		2	-
ZAİ	Birleştirilmiş Sınıflarda Ders Planlanması	16	96	3	Alan derslerinden en az 50 kredi alma
ZAİ	Sanat Eğitim Atölyesi (2)		48	1	Sanat Eğitimin Temelleri
TOPLAM				20	
8. DÖNEM DERSLERİ					
DERS TÜRÜ	DERSİN ADI	T	U	K	ÖNKOŞUL
<u>GK</u>	İslamın Eğitim Sistemi (Kuran ve Dini Aktarımlara Göre)	48		3	-
<u>GK</u>	Bilimsel Yazı		32	1	-
<u>PAİ</u>	Staj (6)		128	2	-
<u>PAİ</u>	Proje		192	3	-
ZAİ	Beden Eğitimi Öğretimi		64	2	Beden Eğitimi Öğretiminin Temelleri
ZAİ	Sanat Eğitimi Atölyesi (3)		48	1	Sanat Eğitim Atölyesi (2)
ZAİ	İlkokulda Rehberlik ve Danışma Teknikleri	32		2	Psikolojik Danışma ve Rehberlik İlke ve Yöntemleri
	Seçmeli Ders			2	
TOPLAM				16	
SEÇMELİ DERSLER*					
SAI	Tamamlayıcı ve Ders Dışı Etkinliklerin Planlanması	16	32	2	Ders Kitaplarının İçerik Analizi (1)
SAI	Okul Öncesi Eğitim ve Öğretim	16	32	2	Çocuk Gelişim Psikolojisi
SAI	Değerler Eğitimi	32		2	Çocuk Gelişim Psikolojisi
SAI	Oyun Psikolojisi	32		2	-
SAI	Okullarda Sağlık ve Güvenlik	32		2	-
SAI	Yaşam Becerileri ve Tekniklerinin Eğitimi	26	32	2	-
SAI	Çocuklarda Düşünce Becerisini Geliştirmek	16	32	2	Eğitim Psikolojisi
SAI	İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim (2)	32		2	İlkokul Döneminde Kapsayıcı Eğitim(1)

-
- * Bu derslerden 6. ve 8. Dönemlerde her dönem sadece 1 ders seçilerek program sonunda toplam 2 seçmeli ders (4 kredi) olacaktır.
-

PROGRAMIN DERS ÇEŞİTLİLİĞİ

Kısaltma	Ders Türü	Toplam Kredi	Yüzde
GK	Genel Kültür	34	%22,7
İE	İslami Eğitim	7	%4,7
PB	Pedagojik Bilgi	16	%10,7
ZAI	Zorunlu Alan İçerikli	60	%40
PAİ	Pedagojik Alan İçerikli	29	%19,3
SAİ	Seçmeli Alan İçerikli	4	%2,6
TOPLAM		150	%100

BİYOLOJİ VE COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ BAZI EKOLOJİK KAVRAMLARA İLİŞKİN BİLİŞSEL YAPILARININ İNCELENMESİ¹

Nurcan UZEL²

Kadir KARATEKİN³

Özet

Bu çalışmanın amacı biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının kelime ilişkilendirme testi ile temel ekolojik kavramlardan ‘ekosistem, komünite, popülasyon ve habitat’ anahtar kavramlarına ilişkin bilişsel yapılarını belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde Biyoloji ve Coğrafya Eğitimi Ana Bilim Dalı’nın 4. sınıfında öğrenim gören toplam 56 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada ‘kelime ilişkilendirme testi’ (KİT) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının kelime ilişkilendirme testine verdikleri cevaplara göre hazırlanan frekans tablosuna göre anahtar kavramlarla ilgili biyoloji öğretmen adaylarının toplam 91; coğrafya öğretmen adaylarının ise toplam 95 kelime kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Biyoloji öğretmen adaylarının toplamda 182 kelime ile toplamda 165 kelime üreten coğrafya öğretmen adaylarından daha fazla kelime ürettikleri belirlenmiştir. Ayrıca anahtar kavramlar bazında bakıldığında ise yine ekosistem, komünite ve popülasyon kavramlarıyla ilişkili üretilen kelime sayısının biyoloji öğretmen adayları lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulara göre, biyoloji öğretmen adaylarının coğrafya öğretmen adaylarına göre anahtar kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının daha gelişmiş olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Çevre Eğitimi, Kelime İlişkilendirme Testi, Bilişsel Yapı.

INVESTIGATION OF COGNITIVE STRUCTURES OF PRESERVICE BIOLOGY AND GEOGRAPHY TEACHERS REGARDING SOME ECOLOGICAL CONCEPTS

Abstract

The aim of this study is to determine the cognitive structures of preservice biology and geography teachers regarding the key concepts of ‘ecosystem, community, population and habitat’, which are among the basic ecological concepts. The working group of the research in the faculty of education at a state university in Turkey Biology and Geography Education is a total of 56 teachers studying at 4th grade. In the research, ‘word association test’ (WAT) was used as a data collection tool. According to the frequency table prepared according to the answers given by the preservice biology and geography teachers to the word association test, a total of 91 preservice biology teachers related to key concepts; It is concluded that preservice geography teachers use a total of 95 words. It was determined that preservice biology teachers produced more words than preservice geography teachers who produced 182 words in total and 165 words in total. Also, when analyzed on the basis of key concepts, it is understood that the number of words produced

¹ Bu çalışmanın Biyoloji Eğitimi A.B.D. öğrencilerinden elde edilen verileri 6-9 Mayıs 2018 tarihinde Sırbistan’da düzenlenen ‘Globets: An International Conference on Education, Technology and Science’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi A.B.D., e-posta: nurcanuzel@gazi.edu.tr

³ Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi A.B.D., e-posta: kkaartekin@kastamonu.edu.tr

related to ecosystem, community and population concepts is in favor of preservice biology teachers. According to these findings, it can be concluded that preservice biology teachers have more developed cognitive structures related to key concepts than preservice geography teachers.

Key words: Ecology, Environmental Education, Word Association Test, Cognitive Structure.

GİRİŞ

“Ecology” terimi Türkçe karşılık bulunmasında geç kalınmış terimlerdenidir. Bunun nedenine genel olarak bakıldığında çalışmaların öncelikle bu tür terimlere Türkçe karşılık bulmak üzerine yoğunlaşmış olmasıdır. Bununla birlikte günümüzde yaşanan bilimsel gelişmeler paralel olarak terimlerin bir kısmı yabancı terimin yazılışını veya okunuşunu olduğu gibi alma eğiliminde kalmışlardır (Sevgi, 2015). Yani literatürde yaygın olarak, “ekoloji” terimine rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, geçmişten günümüze bu terimin içeriğini ifade etmek için birçok tanımlama yapılmıştır. En temel anlamda ekoloji, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Aslında ekolojinin fiziksel ve biyolojik bilimleri birbirine bağlayan ve doğal bilimlerle sosyal bilimler arasında bir geçiş oluşturan bir yönü bulunmaktadır (Kocataş, 2012). Dolayısıyla canlıların görünen veya görünmeyen tüm ilişkilerini kapsamaktadır.

Yaşadığı ortam ile ayrılmaz bir bütün oluşturan insanın bu bütünlük içerisinde doğayla etkileşim halinde olması kaçınılmazdır. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için doğadan yararlanması ve buna paralel olarak doğayı değiştirmesi olağan bir durumdur. Ancak bu yararlanmada doğayı düşünmeden tek yönlü ve çıkarlara dayalı bir yaklaşım, ilerleyen zaman içerisinde çözümü zor hatta olanaksız sorunlara neden olmaktadır (Kocataş, 2012). İçinde bulunduğumuz küresel şartlarda, insanı tehdit eden en ciddi sorunlardan biri çevre problemleridir. Artan çevre sorunlarının çözümünde ve yaşanabilecek bir dünya mirası bırakma konusunda çevre eğitiminin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle küresel insan profiline sahip bireylerin buna uygun standartlarda çevre eğitimi alması gerekmektedir (Uzel vd., 2019).

Çevre eğitimi ekoloji ile ilgili bilgileri kazandırmayı amaçlarken aynı zamanda öğrencilerin çevre ile ilgili tutumlarının gelişmesini ve davranışa dönüştürülmesini de amaçlamaktadır. Böylece bireylerin zihinsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme alanlarını etkilemektedir (Erten, 2004). Çevre eğitimi sadece ekosistemlerin bozulmasını ve tür çeşitliliğinin azalmasını önlemeyi amaçlamamalıdır; aynı zamanda insanları tehdit eden ciddi seviyelere ulaşmış sorunları da çözmeyi ve önlemeyi hedeflemelidir (Valderrama-Hernández, Alcántara ve Limón, 2017). Çünkü çevre eğitiminin insanların doğayla olan ilişkisinde güçlendirmek istediği birçok nokta bulunmaktadır: doğaya duyulan sevgi, bilgi, çevre yanlısı tutum ve davranışlar vb. (Williams ve Chawla, 2016). Buna paralel olarak çevre eğitimi açısından doğanın bir parçası olan öğrencilere, önce kendi çevrelerinden başlayarak uzak çevrelere uzanan bir bilgilendirme ve deneyimlemenin sağlanması, onların bakış açılarını değiştirecektir. Okullarda verilen örgün eğitimin öğrencilerin doğa ve doğal hayatı yakından tanımasına yardımcı olabilir. Bunun için temel elemanlardan biri öğretmenlerdir (Uzel, 2019).

İyi bir çevre eğitiminin anahtarı, iyi bir çevre eğitimi öğretmenidir (Yuan vd., 2017). Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde temel elemanlarından biri olan öğretmenlerin bu

görevleri başarıyla gerçekleştirebilmeleri, hizmet öncesi eğitim aşamasında kaliteli bir eğitim anlayışı ile yetiştirilmeleriyle yakından ilişkilidir (Arastaman, 2013). Bu nedenle, dünyanın birçok ülkesi eğitimde kaliteyi yakalayarak öğretmenlerin niteliğini artırmak için standartlar geliştirmeye çalışmaktadır (Eret-Orhan, Ok ve Capa-Aydin, 2018). Çevre eğitimi ile toplumdaki bireylere çevre konusunda doğru bilgiler vermek ve çevreye yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Bu nedenle, çevre ve çevre sorunları konusunda öğrencilerin örgün eğitimler yoluyla, toplumun diğer üyelerinin de yaygın eğitimler veya medya yoluyla bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu eğitimi verebilecek kişilerin sahip olduğu bilgi, tutum ve davranışlar, çevre ve çevre sorunları konusunda duyarlı ve sorumluluk alabilen bireylerin yetiştirilmesinde büyük önem taşımaktadır (Eroğlu Doğan, 2013). Ayrıca çevre eğitimi ile ilgili ders alan üniversite öğrencilerinin çevresel bilgi, tutum ve çevreci dünya görüşlerinin olumlu anlamda geliştiği anlaşılmaktadır (Önder, 2015).

Çevre eğitiminin amacı bireylerin bilişsel olarak çevre okuryazarı olmasıyken, duyuşsal olarak çevreye ve çevre sorunlarına karşı değer, duyarlılık, farkındalık ve tutum geliştirmesidir (Tarkoçin, Bilmez ve Kurt Gökçeli, 2017). Eğer kişilerin çevreye yönelik doğru bir algıları varsa, çevresel kavramları da bilişsel olarak doğru bir şekilde yapılandırabilirler (Özata Yücel ve Özkan, 2018). Bununla birlikte kişilerin bilimsel bilgiyi organize etme yolları farklıdır. Bu nedenle, öğrencilerin her biri aynı öğrenme ortamında bile genellikle farklı bilişsel yapılar oluşturmaktadırlar (Selvi ve Yakışan, 2005). Öğrenmenin nasıl gerçekleştiğinin belirlenmesi, geçmişe ait belirli kavramların veya alternatif kavramların hatırlanması, hafızada yer alan yapılarla bağlantılı bilgi organizasyonu ile karşılaştırılması kişinin bilişsel yapısının analiz edilmesini sağlar (Tsai ve Huang, 2002). Bilişler, bir uyarana ölçülebilir tepki arasındaki ilişkiyi ciddi boyutta etkileyen, biçimlendiren ve doğrudan gözlenemeyen ara değişkenlerdir. Bilişsel işlevlerin uyarana-tepki ilişkisinde etkili olmasının yanı sıra uyarının birey için ne anlam ifade ettiğini belirlediği ve bu anlam doğrultusunda tepkinin ortaya çıktığı varsayılmaktadır (Dönmez, 1992). Bununla birlikte bilişsel yapının gelişimi veya değişimi yaşantıya ve deneyimlere bağlıdır. Bunun için de sistemli ve uzun vadeli bir eğitim gerekmektedir (Bakar, 2019).

Literatürde öğrencilerin öğretim öncesindeki ve sonrasındaki bilişsel yapılarını belirlemek ve öğretimle bilişsel yapılarında oluşan değişimi ortaya çıkarmak için çoğunlukla kelime ilişkilendirme test tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır (Polat, 2013). Kelime ilişkilendirme tekniği, kişilerin kavramlar arasında kurduğu ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Atasoy, 2004). Öğrencinin verilen süre içerisinde sorulan anahtar kavramın aklına getirdiği kavramları sıralamasına dayanan bir tekniktir. Burada anahtar kavrama ilişkin öğrencinin uzun süreli hafızasından verdiği sıralı kavramların bilişsel yapısındaki kavramlar arasındaki bağlantıyı ve anlamsal ilişkiyi açığa çıkardığı varsayılmaktadır. Anlamsal bellekte her iki kavram birbirine ne kadar yakınsa anlamsal ilişkileri de o kadar sıkıdır. Ayrıca hatırlamada daha hızlı olmaktadır (Bahar ve Özatlı, 2003). Öğretmenler, özellikle biçimlendirme ve yetiştirmeye yönelik süreç değerlendirme yaparken kelime ilişkilendirme testini ölçme aracı olarak kullanabilirler. Öğrencilerin ön öğrenmeleri ve öğrenme-öğretme süreci sonrası öğrenmelerini belirlemede kullanabilecekleri önemli bir alternatif ölçme değerlendirme aracıdır (Güneş ve Gözüm, 2013).

Çevre eğitiminin temeli, kavramsal açıdan zengin olan ekoloji bilgisinden geçmektedir. Öğrencilerin ekoloji kavramlarını nasıl algıladığı, zihinlerinde ne çağrışımlar uyandırdığı ve

lisans eğitimlerinde aldıkları çevre ve çevre eğitimi derslerinin adayların bilişsel yapılarında nasıl bir değişiklik meydana getirdiğinin ortaya çıkarılması oldukça önemli görülmektedir. Yanlış veya eksik bilgiler üzerine kurulu bir çevre eğitiminin temel parçaları eksik sayılabilecektir. Literatür incelendiğinde ise genellikle su döngüsü (Derman ve Yaran, 2017), hava (Kaya ve Akış, 2015) hava, çevre sorunları (Cebesoy ve Taşdere, 2016; Kırtak Ad ve Demirci, 2012; Özata Yücel ve Özkan, 2018; Polat, 2013), su kirliliği (Kiryak ve Çalık, 2018), biyolojik çeşitlilik (Akkaya ve Benzer, 2019; Uzun, Özsoy ve Keleş, 2010; Yüce ve Önel, 2015) ve enerji santralleri (Ayaz, Karakaş ve Sarıkaya, 2016; Karatekin, Topçu ve Aydın, 2016) gibi çevre ve çevre kirliliğine ilişkin konular üzerine çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada özellikle “ekosistem”, “komunite”, “populasyon” ve “habitat” kavramlarının belirlenmesinde, disiplinlerarası olan ekoloji biliminin her disiplinde sıklıkla geçen temel kavramlar olması etkili olmuştur. Kavramsal yönü güçlü olan ekolojinin öğretiminde adayların bu kavramlar hakkındaki bilgileri, bunlar arasında kurdukları ilişkilerin belirlenmesi bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması açısından oldukça faydalı olacaktır. Bununla birlikte, Alvarez-García, Sureda-Negre ve Comas-Forgas (2018) farklı üniversitelerde eğitim alan öğretmen adaylarını karşılaştırdığı çalışmalarında, adayların çevre bilgi düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna paralel olarak, çevre eğitimi açısından öğretmen eğitiminin iyileştirilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Özellikle bu eğitimi ortaöğretim düzeyinde verecek biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının seçilmesi, bu eğitimi verecek öğretmenlerin bilişsel yapılarının gösterilmesi yönünden literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Ayrıca öğretecekleri konuya ilişkin açık bir kavramaya ve iyi bir alan bilgisine sahip öğretmen adayları etkili bir öğretim yapabilmektedir (Mosothwane, 2002). Bu çalışmada, biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının kelime ilişkilendirme testi ile temel ekolojik kavramlardan ‘ekosistem, komunite, populasyon ve habitat’ anahtar kavramlarına ilişkin bilişsel yapılarını tespit etmek amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının “ekosistem”, “komunite”, “populasyon” ve “habitat” anahtar kavramlarına ilişkin bilişsel yapılarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymak için tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırma modeli, geçmiş veya mevcut bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2002).

Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye’de bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde Biyoloji ve Coğrafya Eğitimi Ana Bilim Dalı’nın 4. sınıfında öğrenim gören toplam 56 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Bölümlerin belirlenmesinde özellikle ortaöğretimde çevre eğitiminden sorumlu branşlar olmaları etkili olmuştur. Ayrıca çalışma grubunu oluşturan öğretmen adayları çevre ve çevre eğitimi ile ilgili alabilecekleri lisans derslerini tamamlamışlardır. Çalışma grubunun cinsiyetlerine ve öğrenim gördükleri bölümlere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyete ve Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Biyoloji Eğitimi	25	3	28
Coğrafya Eğitimi	20	8	28
Toplam	45	11	56

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak “kelime ilişkilendirme testi” (KİT) kullanılmıştır. Öğrencilerin bilişsel yapısını ve bu yapıdaki kavramlar arası bağları, uzun dönemli hafızasında bulunan kavramlar arasındaki ilişkilerin yeterli ve anlamlı olup olmadığını tespit etmek için kullanılan kelime ilişkilendirme testleri etkili bir alternatif ölçme değerlendirme tekniğidir (Bahar, 2003). Bu tekniği uygulamadan önce kelime ilişkilendirme testi hakkında öğretmen adaylarına bilgi verilmiş ve bu çalışmada kullanılmayan bir anahtar kavram ile ön bir uygulama yapılmıştır. Ön uygulama yapıldıktan sonra “ekosistem”, “komunite”, “populasyon” ve “habitat” anahtar kavramlarının her birinin tek bir sayfaya gelecek şekilde alt alta yazıldığı form sırasıyla katılımcılara verilmiştir. Örnek aşağıdaki gibidir:

Ekosistem : .....
Ekosistem : .....
Ekosistem : .....
Ekosistem : .....

Öğretmen adaylarına her bir anahtar kavram için 45 saniye süre verilmiştir. Bu süre içinde katılımcılar her bir anahtar kavram için o kavramla ilişkili olduklarını düşündükleri kelimeleri alt alta yazmışlardır.

Verilerin Analizi

Öncelikle öğretmen adaylarının her bir anahtar kavramı için yazdıkları kelimelerin tekrarlanma sıklığını gösteren bir frekans tablosu (Ek 1) oluşturulmuştur. Bu frekans tablosundan yararlanarak öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya çıkarmak için kavram ağları oluşturulmuştur. Kavram ağları oluşturulurken Bahar, Johnstone ve Sutcliffe (1999) tarafından geliştirilen “kesme noktası” tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, oluşturulan frekans tablosunda anahtar kavramlar için en fazla kullanılan kelimenin tekrarlanma sayısından biraz aşağısı kesme noktası olarak tespit edilir. Tespit edilen bu kesme noktasının üstünde verilen cevaplar kavram ağının ilk kısmını oluşturur. Daha sonra kesme noktası belirli aralıklarla aşağıya çekilir ve bu işlem bütün anahtar kelimeler ortaya çıkıncaya kadar devam eder. Bu çalışmada katılımcıların anahtar kavramlarla ilgili 13’ün üzerinde çok sayıda kelime üretmedikleri için ilk kesme noktası 13 olarak tespit edilmiştir. Bu kesme noktasında tüm anahtar kavramlar ortaya çıkmıştır. Daha sonra ilk kesme noktasından 3’er sayı aşağıya çekilerek katılımcıların cevapladıkları tüm kelimeler kavram ağında ortaya çıkıncaya kadar bu işleme devam edilmiştir (Bahar ve Özatl, 2003). Frekansı 3 ve aşağısı olan kelimeler kavram ağı oluşturma gücüne sahip olmadığı için çalışmada kullanılmamış ancak frekans tablosunda verilmiştir.

BULGULAR

Biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının kelime ilişkilendirme testine verdikleri cevaplar doğrultusunda hazırlanan frekans tablosuna göre anahtar kavramlarla ilgili biyoloji öğretmen adaylarının toplam 91; coğrafya öğretmen adaylarının ise toplam 95 kelime kullandığı bulunmuştur. Biyoloji öğretmen adayları ürettikleri 91 kelimeyi toplamda 730 kez tekrarlarlarken; coğrafya öğretmen adayları ürettikleri 95 kelimeyi toplamda 575 kez tekrarlamıştır (Ek 1). Anahtar kavramlar için kullanılan kelime sayıları ve bu kelimelerin kullanım sıklıklarına ait frekanslar Tablo 2’de gösterilmiştir.

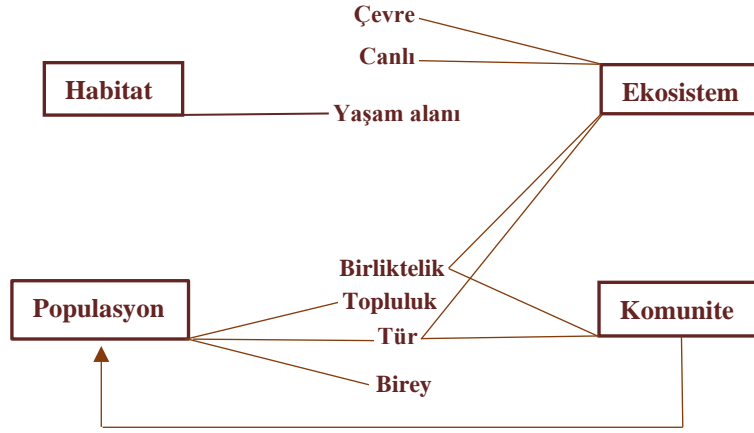
Tablo 2. Biyoloji ve Coğrafya Öğretmen Adaylarının Anahtar Kavramlar İçin Ürettikleri Kelime Sayıları ve Frekansları

Bölüm	Anahtar Kavram								Toplam Kelime Sayısı
	Ekosistem		Komunite		Populasyon		Habitat		
	Kelime Sayısı	f	Kelime Sayısı	f	Kelime Sayısı	f	Kelime Sayısı	f	
Biyoloji Eğitimi	49	204	48	182	45	182	40	162	182
Coğrafya Eğitimi	45	182	36	120	42	133	42	140	165
Toplam	94	386	84	302	87	315	82	302	347

Tablo 2’ye göre öğretmen adaylarının en fazla kelime ile ilişkilendirdikleri anahtar kavramın ekosistem (94), en az kelime ile ilişkilendirdikleri anahtar kavramın habitat (82) olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarının ilişkilendirdikleri kelimeler tekrarlanma sıklıklarına göre sıralandığında ise yine en yüksek frekansa ekosistem kavramı (386) sahip olurken daha sonra populasyon kavramı (315) ve eşit frekansa sahip komunite ve habitat kavramları (302) gelmektedir. Bu bulgu, öğretmen adaylarının dört anahtar kavram içinden en çok ekosistem kavramına ait zihinsel şemalara sahip olduğunu göstermektedir.

Biyoloji öğretmen adaylarının toplamda 182 kelime ile toplamda 165 kelime üreten coğrafya öğretmen adaylarından daha fazla kelime ürettikleri bulunmuştur. Anahtar kavramlar bazında bakıldığında ise yine ekosistem, komunite ve populasyon kavramlarıyla ilişkili üretilen kelime sayısının biyoloji öğretmen adayları lehine olduğu anlaşılmaktadır. Sadece habitat kavramına ilişkili üretilen kelime sayısının biyoloji öğretmen adaylarına çok yakın olmakla birlikte coğrafya öğretmen adaylarının lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre, biyoloji öğretmen adaylarının coğrafya öğretmen adaylarına göre anahtar kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının daha gelişmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

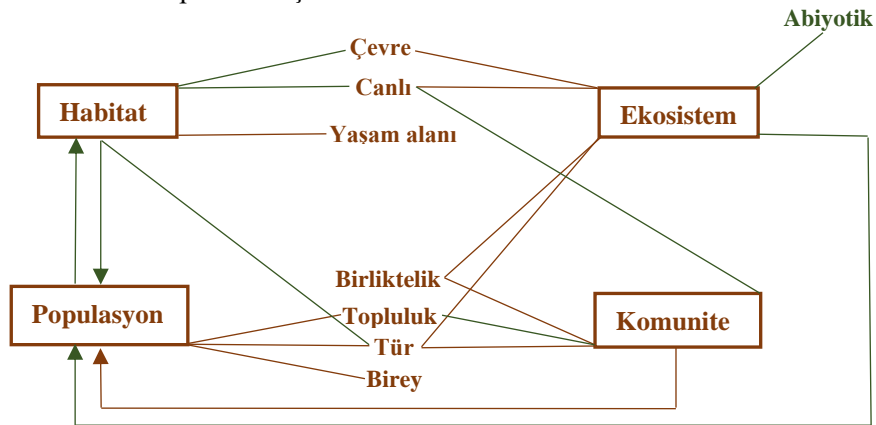
Biyoloji öğretmen adaylarının her bir anahtar kavram için kullandıkları kelimelerle ilgili, kesme noktalarına göre oluşturulan kavram ağları Şekil 1, 2, 3 ve 4’te gösterilmiştir. Kesme noktası 13 ve yukarısı için oluşturulan kavram ağı Şekil 1’de verilmiştir.

Kesme Noktası 13 ve Yukarısı

Şekil 1. Kesme Noktası 13 ve Yukarısı İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil 1’de kesme noktası 13 ve yukarısı için oluşturulan kavram ağına göre biyoloji öğretmen adaylarının anahtar kavramlarla ilişkilendirdikleri toplamda 7 kelimenin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, ekosistem, populasyon ve komünite anahtar kavramlarının ortak olarak ‘tür’ kelimesiyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Bu kesme noktasında biyoloji öğretmen adaylarının habitat kavramını sadece yaşam alanı kelimesi ile ilişkilendirmeleri bilişsel yapılarında bu kavrama ait bilgilerinin zayıf olduğunu göstermektedir. Ekosistem kavramı, tanımı gereği hem canlı hem cansız öğeleri içermesine rağmen biyoloji öğretmen adayları tarafından sadece canlı kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. Bu bulgu, öğretmen adaylarının ekosistem kavramına ait bir kavram yanılığının olabileceğine işaret etmektedir. Biyoloji öğretmen adaylarının ekolojinin temel kavramlarından olan ve birbiri ile ilgili bu dört anahtar kavramdan sadece populasyon kavramını, komünite kavramı ile ilişkilendirdiği ve ekoloji ile ilgili bilimsel terimlere yeterince yer vermedikleri tespit edilmiştir.

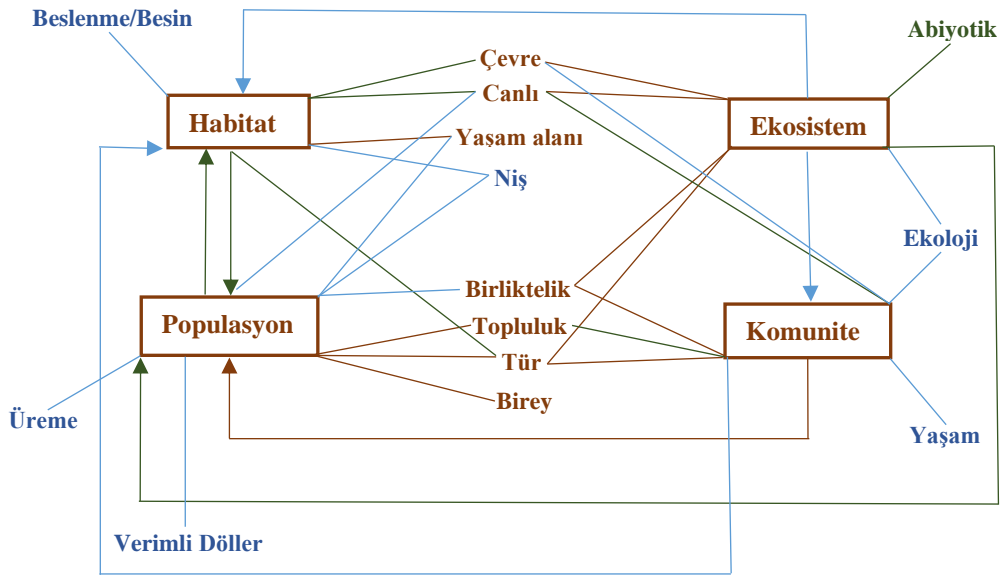

Kesme Noktası 10-12 Arası

Şekil 2. Kesme Noktası 10-12 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

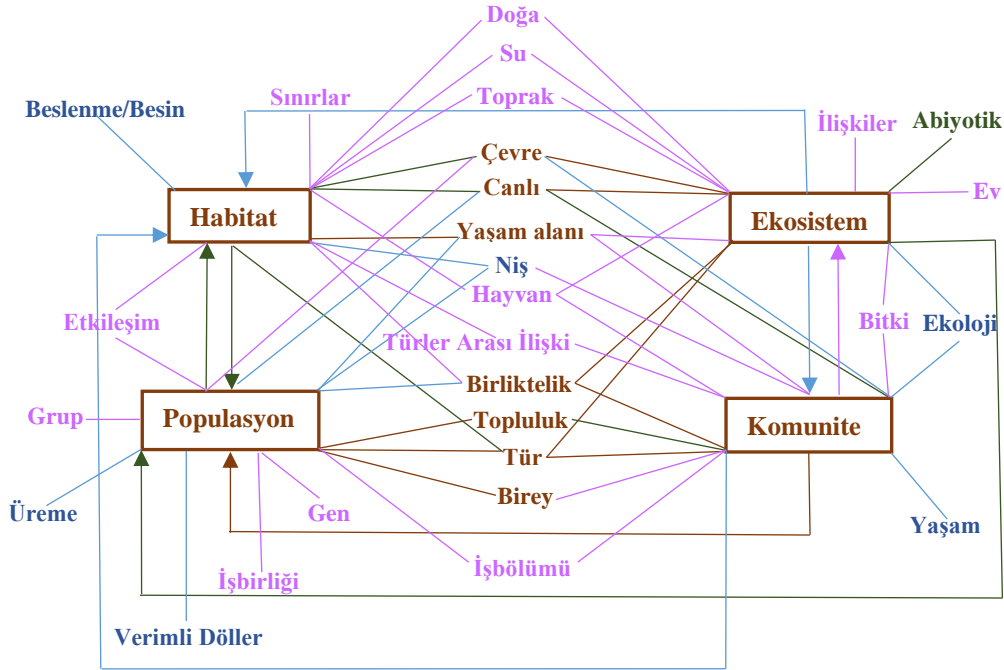
Kesme noktası 10-12 arası için oluşturulan kavram ağına ait olan Şekil 2’de biyoloji öğretmen adaylarının bu dört temel ekolojik kavramı birbiri ile ilişkilendirmeye başladığı ve ilişkili kelimelerin ise bir tane arttığı görülmektedir. Ekosistem anahtar kavramına bilimsel bir kelime olarak abiyotik (cansız) eklenmiştir ve 28 öğretmen adayından sadece 12’si tarafından ilişkilendirilmiştir. Ekosistem kavramının canlı kelimesi ile 21 kez ilişkilendirilirken; abiyotik (cansız) kelimesi ile 12 kez ilişkilendirilmiş olması bulgusu, bu kavrama ait kavram yanlıgısı olabileceğini güçlendirmiştir (Ek 1).

Kesme Noktası 7-9 Arası

Şekil 3. Kesme Noktası 7-9 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil 3’te kesme noktası 7-9 arası için oluşturulan kavram ağı incelendiğinde biyoloji öğretmen adayları dört anahtar kavramı birbiri ile daha fazla ilişkilendirirken; 6 yeni kelimenin eklendiği görülmektedir. Biyoloji öğretmen adayları ekoloji kelimesini, ilk olarak bu kesme noktasında ve sadece ekosistem ile komünite kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu dört anahtar kavram ekolojinin temel kavramlarından olmasına rağmen ekoloji kelimesi habitat ve populasyon anahtar kavramlarıyla ise bu kesme noktasında hiç ilişkilendirilmemiştir. Ayrıca bu kesme noktasında en çok populasyon kavramına ilişkin kelime üretildiği saptanmıştır.

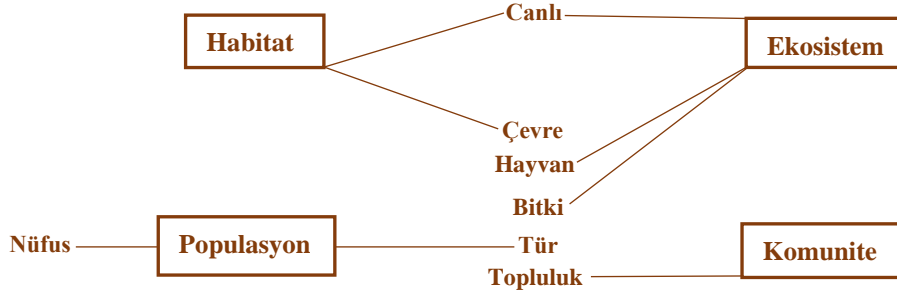

Kesme Noktası 4-6 Arası

Şekil 4. Kesme Noktası 4-6 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Kesme noktası 4-6 arası için oluşturulan kavram ağını gösteren Şekil 4 incelendiğinde 14 yeni kelime eklendiği görülmektedir. Bununla birlikte, biyoloji öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında bu kavramların en basit anlamlarıyla bir yer işgal ettikleri anlaşılmaktadır. Bu kesme noktasında da habitat ve populasyon anahtar kavramlarının ekoloji kelimesi ile ilişkilendirilmediği tespit edilmiştir. Hayvan kelimesi, ekosistem, komünite ve habitat kavramları ile ilişkilendirilirken; bitki kelimesi sadece ekosistem ve komünite kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, populasyon kavramı hem bitki hem hayvan kelimesi ile hiç ilişkilendirilmemiştir. Bitki ve hayvan kelimelerinin dört anahtar kavram için benzer özelliklere sahip olmasına rağmen farklı sayılarda ifade edilmeleri biyoloji öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında eksik bilgilerin olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca biyoloji öğretmen adaylarının habitat ve komünite kavramlarını türler arası ilişki kelimesiyle (rekabet, mutualizm, predasyon, vb.) ilişkilendirmesi bilimsel terimleri kullanmaları açısından önemlidir.

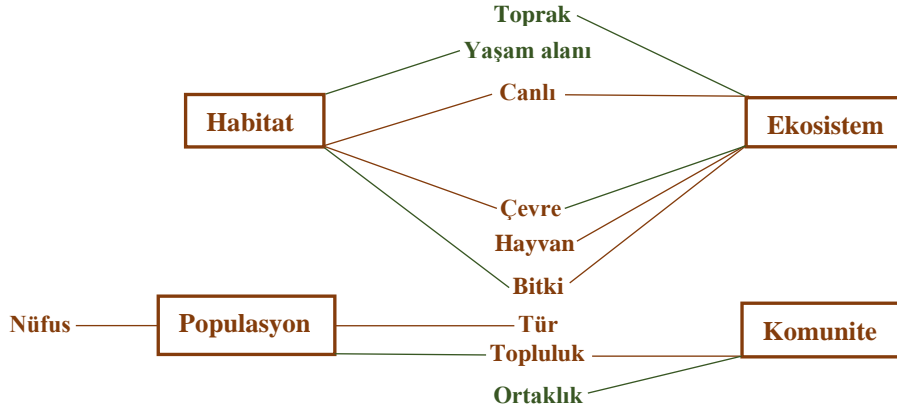
Coğrafya öğretmen adaylarının her bir anahtar kavram için kullandıkları kelimelerle ilgili, kesme noktalarına göre oluşturulan kavram ağları Şekil 5, 6, 7 ve 8'de gösterilmiştir. Kesme noktası 13 ve yukarısı için oluşturulan kavram ağı Şekil 5'te verilmiştir.

Kesme Noktası 13 ve Yukarısı

Şekil 5. Kesme Noktası 13 ve Yukarısı İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil 5'te kesme noktası 13 ve yukarısı için oluşturulan kavram ağına göre coğrafya öğretmen adaylarının dört anahtar kavrama ait toplam 7 kelimeyi ilişkilendirmiş olduğu bulunmuştur. Coğrafya öğretmen adaylarının bu kesme noktasında ekolojinin temel kavramlarından olan bu dört anahtar kavramı birbiriyle hiç ilişkilendirmedikleri anlaşılmıştır. Ekosistem kavramı; coğrafya öğretmen adayları tarafından sadece canlı kelimesi ile ilişkilendirilirken; cansız kelimesi ile bu kesme noktasında ilişkilendirilmemesi ekosistem kavramına ait bir kavram yanılgısının olabileceğine işaret etmektedir. Canlı kelimesi ekosistem ve habitat kavramları için ortak ilişkilendirilen bir kelime iken; dört anahtar kavrama ait başka ortak ilişkilendirilen kelime tespit edilememiştir. Bu bulgu, coğrafya öğretmen adaylarının bu dört anahtar kavrama ilişkin bilişsel yapılarının zayıf olduğuna işaret etmektedir.

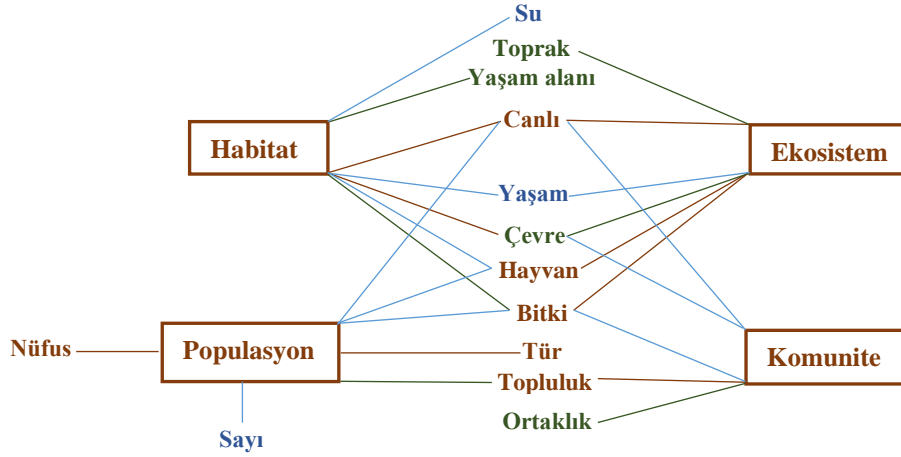

Kesme Noktası 10-12 Arası

Şekil 6. Kesme Noktası 10-12 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Kesme noktası 10-12 arası için oluşturulan kavram ağını gösteren Şekil 6 incelendiğinde, coğrafya öğretmen adaylarının dört anahtar kavramla ilişkilendirdikleri 3 yeni kelimenin eklendiği görülmektedir. Coğrafya öğretmen adaylarının birbiriyle ilgili olan bu dört kavramı yine bu kesme noktasında da birbiriyle ilişkilendirmemişlerdir. Bu kesme noktasında sadece çevre ve bitki kelimeleri ekosistem ve habitat kavramları ile ortak ilişkilendirilirken; topluluk kelimesi komünite ve populasyon kavramları için ortak ilişkilendirilmiştir. Habitat kavramı, sadece bitki kelimesi ile ilişkilendirilirken hayvan kelimesi ile ilişkilendirilmemesi coğrafya öğretmen

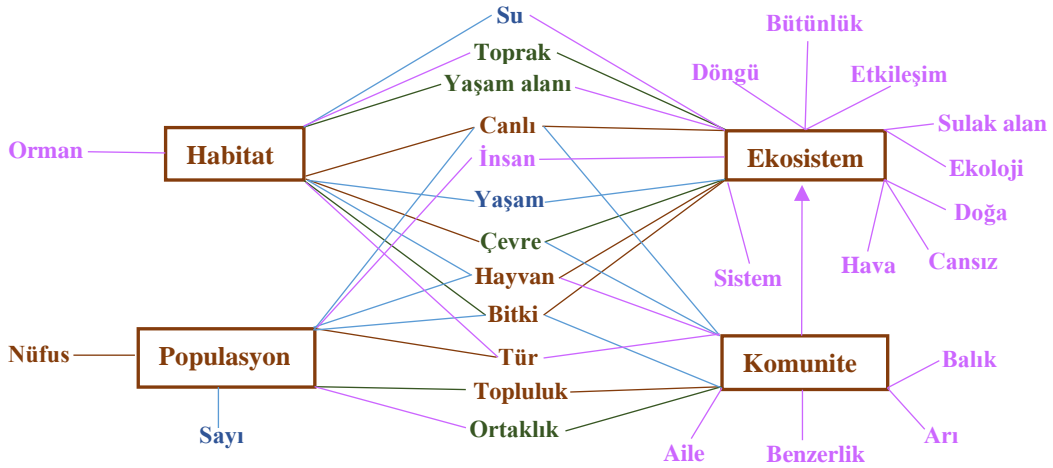
adaylarının bilişsel yapılarında eksik bilgilerin olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde, ekosistem kavramını, sadece toprak kelimesi ile ilişkilendiren öğretmen adaylarının toprak, hava ve su kürenin bir bütün olarak algılanması ile ilgili yetersiz bilgilerinin olabileceğine işaret etmektedir.

Kesme Noktası 7-9 Arası

Şekil 7. Kesme Noktası 7-9 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil 7’de kesme noktası 7-9 arası için oluşturulan kavram ağına su, sayı ve yaşam kelimelerinin eklendiği görülmektedir. Coğrafya öğretmen adaylarının dört anahtar kavram ile ilişkilendirdikleri kelimeler canlı ve bitki kelimeleri olmuştur. Bu kesme noktasında sadece bu iki kelimenin tüm anahtar kavramlarla ilişkilendirilmiş olması öğretmen adaylarının bilişsel yapılarında bu kavramlara dair bilgilerinin yetersiz olabileceğine işaret etmektedir. Aynı şekilde, bu dört kavramı birbirleri ile ilişkilendirememeleri de bu bulguyu desteklemektedir.

Kesme Noktası 4-6 Arası

Şekil 8. Kesme Noktası 4-6 Arası İçin Oluşturulan Kavram Ağı

Şekil 8’de kesme noktası 4-6 arası için oluşturulan kavram ağı incelendiğinde 15 yeni kelimenin eklendiği görülmektedir. Coğrafya öğretmen adaylarının en çok ekosistem kavramına ilişkin yeni kelime ürettikleri tespit edilmiştir. Bu kesme noktası için öğretmen adaylarının doğru/yanlış/eksik bilgilerine bakılmaksızın en fazla bilgilerinin ekosistem kavramı ile ilgili olduğu söylenebilir. Dört kavram birbiri ile yakından ilişkili olmasına rağmen son kesme noktasında sadece komünite kavramı ekosistem kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Komünite kavramını popülasyon örnekleri olan balık ve arı kelimeleri ile ilişkilendirirken; popülasyon kavramı ile hiç ilişkilendirmemiş olmaları bu iki kavrama ilişkin kavram yanlışlarının olabileceği ihtimalini düşündürmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının ürettikleri kelime sayılarının hemen hemen birbirine yakın olduğu anlaşılmalı beraber kelimelerin tekrarlanma sıklıkları karşılaştırıldığında biyoloji öğretmen adayları lehine bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının en fazla kelime ile ilişkilendirdikleri anahtar kavramın ekosistem, en az kelime ile ilişkilendirdikleri anahtar kavramın habitat olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ilişkilendirdikleri kelimelerin tekrarlanma sıklıklarına göre bakıldığında ekosistem kavramının en yüksek frekansa sahip olduğu anlaşılmalıdır. Bu bulgu, öğretmen adaylarının dört anahtar kavram içinden en çok ekosistem kavramına ait zihinsel şemalara sahip olduğuna işaret etmektedir.

Casper ve Balgopal (2018) ekolojik kavramlardan ekosistem kavramı üzerine yoğunlaşan çalışmasında, üniversite öğrencilerinin kavramı tam olarak tanımlayabilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Benzer şekilde, Ürey, Şahin ve Şahin (2011) yapmış oldukları araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının temel ekoloji kavramları ve çevre sorunlarına yönelik akademik başarılarının iyi düzeyde olduğunu fakat bu başarılarının nedenselliği araştırıldığında ise vasatın altında oldukları anlaşılmalıdır. Toman (2018) ise ortaokul, lise ve üniversite olmak üzere farklı öğrenim düzeyleri ile ekolojik kavramlar üzerine yaptığı çalışmada, her düzeydeki öğrencilerin ekolojik kavramları tam olarak açıklayamadıkları ve kavram yanlışlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pınar ve Akdağ (2012) çeşitli üniversitelerin sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada, adayların sadece %12’sinin ekoloji kavramını doğru olarak tanımladıklarını belirlemişlerdir.

Yüce (2019)’nin fen bilimleri öğretmen adaylarının ekoloji kavramına ilişkin bilişsel yapısını araştırdığı çalışmada, adayların en çok ilişkilendirdikleri anahtar kelimelerin yaşam alanları, işlevsel özellikleri ve biyotik faktörler olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, kurdukları cümleler incelendiğinde doğru ifadelerinin olduğu ancak çoğunda eksik bilgi veya kavram yanlışlığı olduğu anlaşılmalıdır. Buna paralel olarak, Özata Yücel ve Özkan (2014) fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre kavramına ilişkin bilişsel yapılarını araştırdıkları çalışmada, çevre kavramı algısı konusunda eksiklikler olduğunu tespit etmişlerdir. Çevre anahtar kavramına ait doğal çevre, yapay çevre, çevre sorunları ile duygu ve durumlar olmak üzere toplam dört ana tema tespit edilmiştir. Birçok öğretmen adayının ifadelerinden çevrenin, insan merkezli algılandığı anlaşılmalıdır. Ayrıca cansız varlıklara ait yanıt sayısının da az olduğu belirlenmiştir. Moseley, Desjean-Perrotta ve Utley (2010) ise öğretmen adaylarının bilişsel yapılarını inceledikleri çalışmalarında, adayların çevrenin ve çevre öğelerinin birbirleriyle etkileşim içerisinde olmasına

ilişkin zayıf bir kavrayış gösterdiklerini tespit etmişlerdir. Timur vd. (2018) fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre kavramına ilişkin algılarını kelime ilişkilendirme testi ile araştırmıştır. En fazla bağdaştırılan kavramların ağaç, insan, hayvan, doğa ve arkadaş/komşu olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre adayların bilimsel öğretilerden daha çok yaşam alanı ile ilgili bir bağlantı kurdukları anlaşılmıştır. Aydın (2011) üniversite öğrencilerinin çevre kavramına ilişkin metaforlarını incelediği araştırmasında, öğrencilerin çevre kavramını en çok; yaşamın, önemin, yansıtıcılığın ve mekânın ifadesi olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda biyoloji öğretmen adaylarının ürettikleri kelime sayısının coğrafya öğretmen adaylarının ürettikleri kelime sayısından daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, biyoloji öğretmen adaylarının coğrafya öğretmen adaylarına göre anahtar kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının daha gelişmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu durum öğretmen adaylarının aldıkları çevre derslerinin sayısı ve içeriklerindeki farklılıklardan kaynaklanmış olabilir. Benzer şekilde, Eroğlu Doğan (2013) çalışmasında öğretmen adaylarının çevre veya ekoloji ile ilgili aldıkları ders sayılarının ekoloji ve çevre bilgi düzeyleri açısından anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Dinçol Özgür ve Yılmaz (2013) yaptıkları çalışmada, çevre koruma dersi alan kimya öğretmen adaylarının çevre ile ilgili bilişsel yapılarının geliştiğini tespit etmişlerdir.

Ekolojinin temel kavramları arasında yer alan “ekosistem”, “komünite”, “populasyon” ve “habitat” kavramlarının biyoloji ve coğrafya öğretmen adayları tarafından tam ve doğru olarak bilinmesi beklenmektedir. Buna paralel olarak temel kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının tamamlanmış olması istenmektedir. Temel kavram bilgilerinde eksiklikler veya kavram yanlışlarının olması öğretmenlik mesleğinde verilecek çevre dersleri açısından ciddi problemler yaratabilmektedir. Bununla ilgili özellikle ön bilgilerde eksiklik, öğretmen merkezli öğretim veya ezbere dayalı öğretim kavram yanlışlarına sebep olmaktadır (Tekkaya, 2002; Tekkaya, Çapa ve Yılmaz, 2000). Çevre eğitimi açısından öğretmen eğitiminin önemi tekrar önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının temel ekolojik kavramlara ilişkin bilişsel yapılarını ortaya koyan bu çalışmada, biyoloji öğretmen adaylarının lehine bir sonuç ortaya çıkmakla birlikte her iki branştaki öğretmen adaylarında eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. İyi bir çevre eğitimi alt yapısı için temel kavramların adayların bilişsel yapısında doğru bir şekilde yer alması oldukça önemli görülmektedir. Bu yüzden öğretmen adaylarının ekolojik kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması için benzer ekolojik kavramlar üzerinden adayların bilgi düzeylerinin derinlemesine araştırılması önerilmektedir.

Doğal çevre sadece bilgiyle korunamaz ancak insan bilmediği bir şeyi nasıl ve neden koruyacağını da bilemez. Dolayısıyla etkili bir çevre eğitimi için öncelikle bireylerin ekoloji ile ilgili bilişsel yapılarının güçlü olması gerekmektedir. Lisans düzeyine gelen öğretmen adaylarının temel ekoloji bilgilerinin eksik olması düşündürücüdür. Bu nedenle okul öncesinden üniversiteye kadar her düzeyde çevre eğitimi alan bireylerin ekoloji konusunda bilişsel yapılarını güçlendirmek için teorik ve uygulamalı eğitimlerin birlikte verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, M.M. ve Benzer, S. (2019). Fen bilgisi ve sınıf öğretmen adaylarının biyolojik çeşitlilik konusuna ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. H. Şahin ve B. Avcı Akbay (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Akademik Çalışmalar-2019*, s. 1-16, Karadağ: IVPE.
- Alvarez-García, O., Sureda-Negre, J., and Comas-Forgas, R. (2018). Assessing environmental competencies of primary education prospective teachers in Spain: A comparative study between two universities. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(1), 15-31.
- Arastaman, G. (2013). Eğitim ve Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin öz-yeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 205-217.
- Atasoy, B. (2004). *Fen öğrenimi ve öğretimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Ayaz, E., Karakaş, H. ve Sarıkaya, R. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının nükleer enerji kavramına yönelik düşünceleri: Bağımsız kelime ilişkilendirme örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, 37, 42-54.
- Aydın, F. (2011). Üniversite öğrencilerinin “çevre” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(26), 25-44.
- Bahar, M. (2003). Biyoloji eğitiminde kavram yanılgıları ve kavram değişim stratejileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 3(1), 27-64.
- Bahar, M., Johnstone, A.H., and Sutcliffe, R.G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33, 134-141.
- Bahar, M. ve Özatlı, N.S. (2003). Kelime iletişim test yöntemi ile lise 1. sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 75-85.
- Bakar, N. (2019). *Çevre eğitimi programının beş yaş çocuklarının çevre kavramı hakkındaki bilişsel yapıları üzerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Casper, A.M.A. and Balgopal, M.M. (2018). Conceptual change in natural resource management students' ecological literacy. *Environmental Education Research*, 24(8), 1159-1176. <https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1350830>
- Cebesoy, U.B. and Taşdere, A. (2016). Investigation of prospective primary teachers' cognitive structures about environmental problems through word association tests. ECER 2016 Leading Education: The Distinct Contributions of Educational Research and Researchers, 22-26 August, Dublin.
- Derman, A. ve Yaran, M. (2017). Lise öğrencilerinin su döngüsü konusyla ilgili bilgi yapıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 255-274.

- Dinçol Özgür, S., & Yılmaz, A. (2013). The effect of environmental education on the prospective teachers' affective tendency towards the environment and cognitive structure. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 106, 2704-2713.
- Dönmez, A. (1992). *Bilişsel sosyal şemalar*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 14, 131-146.
- Eret-Orhan, E., Ok, A., and Capa-Aydın, Y. (2018). We train, but what do they think? Preservice teachers' perceptions of the adequacy of their teacher education in Turkey. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 46(2), 183-198.
- Eroğlu Doğan, E. (2013). Biyolog ve öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumları ve bilgi düzeyleri. *İlköğretim Online*, 12(2), 413-424.
- Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır?. Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı, Sayı 65/66, 2006/25, Ankara.
- Güneş, H. ve Gözüm, A.İ.C. (2013). İlköğretimde işlenen ekoloji konusunun 10. sınıf öğrencilerin ekosistem ekolojisi konusundaki hazırbulunuşluk düzeyleri üzerindeki etkisinin saptanmasında kelime ilişkilendirmenin kullanılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 252-264.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karatekin, K., Topçu, E., and Aydın, B. (2016). The determination of cognitive structure of candidate teachers about energy centrals. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 6(2), 76-91.
- Kaya, B. ve Akış, A. (2015). Coğrafya öğrencilerinin "hava" kavramıyla ilgili bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 557-574.
- Kırtak Ad, V.N. ve Demirci, N. (2012). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarını bilim dalları ve termodinamik yasaları ile ilişkilendirme düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(3), 19-46.
- Kiryak, Z. and Çalık, M. (2018). Improving grade 7 students' conceptual understanding of water pollution via common knowledge construction model. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 16, 1025-1046.
- Kocataş, A. (2012). *Ekoloji çevre biyolojisi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Moseley, C., Desjean-Perrotta, B., and Utley, J. (2010). The Draw-An-Environment Test Rubric (DAET-R): exploring pre-service teachers' mental models of the environment. *Environmental Education Research*, 16(2), 189-208. <https://doi.org/10.1080/13504620903548674>
- Mosothwane, M. (2002). Prospectives teachers' conceptions of environmental education. *Research in Education*, 68, 26-40.

- Önder, R. (2015). *Üniversite öğrencilerinde çevre eğitimi gereksiniminin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Özata Yücel, E. ve Özkan, M. (2014). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre algılarının kelime ilişkilendirme aracılığıyla belirlenmesi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 41-56.
- Özata Yücel, E. ve Özkan, M. (2018). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunları algılarındaki değişimin incelenmesi: Kocaeli örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 146-160. Doi: 10.9779/PUJE.2018.211
- Pınar, A. ve Akdağ, H. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iklim, rüzgâr, sıcaklık, yağış, erozyon, ekoloji ve harita kavramlarını anlama düzeyi. *İlköğretim Online*, 11(2), 530-542.
- Polat, G. (2013). 9. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme test tekniği ile tespiti. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 7(1), 97-120.
- Selvi, M. ve Yakışan, M. (2005). Akış haritaları yoluyla öğrencilerin bilişsel yapılarının belirlenmesi: ekolojik döngüler. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 2(1), 46-55.
- Sevgi, O. (2015). Ecology teriminin Türkçe karşılıkları üzerine bir değerlendirme. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(1), 27-46.
- Tarçoçin, S., Bilmez, B. ve Kurt Gökçeli, F. (2017). Meslek yüksekokulu çocuk gelişimi öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi (Bingöl Üniversitesi Örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(1), 84-92.
- Tekkaya, C. (2002). Misconceptions as barrier to understanding biology. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 259-266.
- Tekkaya, C., Çapa, Y. ve Yılmaz, Ö. (2000). Biyoloji öğretmen adaylarının genel biyoloji konularındaki kavram yanılgıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 37-44.
- Timur, B., Bakaya, M., İnançlı, E., Timur, S. ve İmer Çetin, N. (2018). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre algılarının kelime ilişkilendirme aracılığıyla belirlenmesi. II. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, 2-4 Kasım, Çanakkale.
- Toman, U. (2018). An investigation into the learning of ecological concepts. *European Journal of Educational Research*, 7(3), 631-628. Doi: 10.12973/eu-jer.7.3.631
- Tsai, C.-C. and Huang C.-M., (2002). Exploring students' cognitive structures in learning science: A review of relevant methods. *Journal of Biological Education*, 36(4), 163-169.
- Uzel, N. (2019). Analysis of preservice teachers' ecological identity according to some variables. A. Gül and N. Uzel (Ed.), *Current Researches in Environmental Education* içinde (pp 39-52), Lithuanian: SRA Academic Publishing.

- Uzel, N., Adıgüzel, M., Yılmaz, M. ve Gül, A. (2019). Öğretmen adaylarının çevre eğitimi öz-yeterlik algılarına farklı değişkenlerin etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 93-107.
- Uzun, N., Özsoy, S. ve Keleş, Ö. (2010). Öğretmen adaylarının biyolojik çeşitlilik kavramına yönelik görüşleri. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(1), 85-91.
- Ürey, M., Şahin, B. ve Şahin, N.F. (2011). Öğretmen adaylarının temel ekoloji kavramları ve çevre sorunları konusundaki yanılgıları. *Ege Eğitim Dergisi*, 12(1), 22-51.
- Valderrama-Hernández, R., Alcántara, L., and Limón, D. (2017). The complexity of environmental education: teaching ideas and strategies from teachers. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, 237, 968-974.
- Williams, C.C. and Chawla, L. (2016). Environmental identity formation in nonformal environmental education programs. *Environmental Education Research*, 22(7), 978-1001.
- Yuan, K., Wu, T., Chen, H., and Li, Y. (2017). A study on the teachers' professional knowledge and competence in environmental education. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(7), 3163-3175. Doi: 10.12973/eurasia.2017.00710a
- Yüce, Z. (2019). Determination of cognitive structures of science teacher candidates in ecology. *World Journal of Education*, 9(4), 13-29.
- Yüce, Z. ve Önel, A. (2015). Fen bilgisi öğretmen adaylarının biyoçeşitliliğe ilişkin kavramsal ilişkilendirme düzeyleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 326-341.

EK 1. Biyoloji ve coğrafya öğretmen adaylarının temel ekoloji kavramları ile ilişkilendirdikleri kelimelerin frekans tablosu

Biyoloji Eğitimi					
Kelime sırası	Kelime	EKOSİSTEM	KOMUNİTE	POPULASYON	HABİTAT
1	Aile			1	1
2	Asit yağmurları	1			
3	Ayrıştırıcılar	3			
4	Barınma				3
5	Başarı		1		
6	Belirteç tür			1	
7	Besin ağı		1		
8	Besin piramidi	2			
9	Besin zinciri	3			
10	Benzerlik			1	
11	Beslenme/ besin	1	3	3	9
12	Birey	4	4	14	
13	Birim			1	
14	Birliktelik/ beraberlik	4	13	7	5
15	Bitki	6	4	1	3
16	Biyoloji		1		
17	Biyomas	1			
18	Biyosfer	3	1		2
19	Biyotop	3	2		1
20	Canlı/canlılar	21	12	7	10
21	Cansız varlıklar (Abiyotik)	12	1		1
22	Cins			1	
23	Coğrafi sınır		1	2	
24	Çeşitlilik	1	3		
25	Çevre	13	7	5	10
26	Çevresel faktörler				1
27	Çiftleşme/üreme/ gen alışverişi	1	1	7	1
28	Davranış			1	
29	Doğa	5	1		5
30	Doğa olayları	1			
31	Doğal	1		1	
32	Dominant			2	
33	Döngü	2	1		
34	Dünya	2	1		1
35	Düzen	3			
36	Ekoloji	7	7	2	3
37	Ekolojik ayak izi	1			
38	Ekosistem		6	2	2
39	Ekoton	1	3		1
40	Endemik/ endemizm				3
41	Etkileşim		2	4	4
42	Ev	4	1		
43	Gen/genetik		1	6	
44	Geri dönüşüm	1			
45	Göç		1	1	
46	Gruplaşma/grup/ kümeleşme		3	6	2
47	Güç		1		

48	Habitat	7	8	11	
49	Hava/atmosfer	3			1
50	Hayvan	6	4	2	4
51	Heterotrof	2			
52	İç güdü			1	
53	İlişkiler	6	3		
54	İnsan	2			
55	İş birliği		2	4	
56	İş bölümü		5	4	3
57	İzolasyon			3	
58	Karasal/toprak	5	1		5
59	Kirlilik	1			
60	Komünite	8			3
61	Koruma		1		2
62	Orman/ağaç	3		1	2
63	Ototrof	2			
64	Ortam koşulları	3			
65	Ortak ata			2	
66	Madde döngüsü		1		
67	Memeli			1	
68	Monofiletik			1	
69	Niş	1	6	7	7
70	Populasyon	10	16		10
71	Resesif			2	
72	Seleksiyon		1		
73	Sınıf			1	
74	Sınırlar				4
75	Sistemik	1		1	
76	Sosyalleşme/ Sosyal yaşam		2		2
77	Süksesyon	1			1
78	Sucul/su	6	1		6
79	Şans		1		
80	Taşıma kapasitesi			1	
81	Territorial alan		1	1	1
82	Topluluk	5	12	15	2
83	Tür	13	14	27	11
84	Türlerarası ilişki	3	6	1	6
85	Uyum	3	1	2	
86	Üreme izolasyonu			1	
87	Verimli döller			9	
88	Yaşam		8		
89	Yaşam alanı	6	5	8	21
90	Yavru yetiştirme				1
91	Yayılım				2
TOPLAM=730		204	182	182	162

Coğrafya Eğitimi					
Kelime sırası	Kelime	EKOSİSTEM	KOMUNİTE	POPULASYON	HABİTAT
1	Adalet		1		
2	Aile	1	4	1	
3	Alt tür			1	1
4	Arı		4		
5	Bağımlılık	1			
6	Balık		4		
7	Balina			2	
8	Benzerlik		6	2	1
9	Berberlik/ortaklık	3	12	5	2
10	Besin zinciri	3			
11	Birey			1	
12	Birim				1
13	Bitki	16	8	7	10
14	Biyoloji	1	1		
15	Biyom	1	1		1
16	Biyosfer	2			
17	Böcek				1
18	Bütünlük	4			
19	Canlı	22	7	8	15
20	Cansız	5	1		2
21	Cins				1
22	Coğrafi bilgi sistemi	1			
23	Çalışan			1	
24	Çeşitlilik			3	3
25	Çevre	12	9	2	18
26	Çöl				1
27	Dağılım			1	
28	Denge	3			
29	Deniz	2			2
30	Doğa	6	1	1	3
31	Doğal				2
32	Domuz			1	
33	Döngü	6			
34	Dünya	3	1		1
35	Ekoloji	4	3		1
36	Ekosistem		4	1	2
37	Ekvator	1			1
38	Enerji aktarımı	1			
39	Enlem		1		
40	Etki/etkileşim	5	1	1	
41	Ev				2
42	Fare			1	
43	Galaksi	1			
44	Göl	2			2
45	Güç			1	
46	Grup		2	2	
47	Habitat	1			
48	Hayvan	13	4	8	8
49	Hayvancılık		1		
50	Hava/atmosfer	5		1	
51	İklim	1			1
52	İnsan	4	1	4	1
53	İşleyiş	2			

54	Kalabalık			1	
55	Kedi		1		
56	Kıtlık			1	
57	Köpek		1	1	
58	Köpek balığı			2	
59	Köy			1	
60	Kuş	2	3		
61	Kutuplar				1
62	Küresel ısınma	1			
63	Miktar			3	
64	Nem	1			2
65	Niş	1			
66	Nüfus			17	
67	Orman	3	2		5
68	Populasyon		2		1
69	Sanayi		1		
70	Sarıçam			2	
71	Savaş		1		
72	Sayı			9	
73	Sıcaklık	1			2
74	Sınıf			1	
75	Sınır		1		1
76	Sistem	4			
77	Soy/kuşak			2	
78	Sosyalleşme		1		
79	Su	4		2	7
80	Sulak alan	4			1
81	Süreklilik	1			
82	Şehir			1	
83	Topluluk		20	10	2
84	Toprak/karasal	10			5
85	Tür	2	6	18	6
86	Uygunluk/uyum	2	1		2
87	Ülke			1	
88	Varlık				1
89	Yağış				1
90	Yaş			1	
91	Yaşam	8	2	3	7
92	Yaşam alanı	6			12
93	Yerleşim birimi			1	
94	Yılan			1	
95	Yükselti		1		1
TOPLAM=575		182	120	133	140

İKİNCİL TOPLUMSALLAŞMA ARACI OLARAK YENİ MEDYA VE İLETİŞİM SÜREÇLERİNİ PIERRE BOURDIEU'NÜN SOSYOLOJİK YAKLAŞIMI İLE DEĞERLENDİRMEK: BLOGOSFER VE BLOGGER İLİŞKİSİ¹

Günel EMCHİYEVA²

Nilnur TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN³

Özet

Bu çalışma teknolojik yeniliklerle birlikte iletişim süreçlerinde yaşanan değişimin toplumsallaşma süreçlerine etkisini vurgulamaktadır. Çevrimiçi ortamların bireyler tarafından etkileşimli iletişim aracı olarak kullanımı, toplumsallaşma süreçlerinin gerçek dünyadan sanala aktarılmasını sağlamıştır. Mikro alanda, blogosfer çevrimiçi ortamında iletişim süreçlerinin değişimi ve yeni toplumsallaşmaya yansımaları incelenmiştir. Araştırma evreni olarak blogosferde en çok bilinen blog türlerinden biri olan seyahat blogları seçilmiştir. Araştırma örneklemini olarak en çok takipçisi olan üç Türk blogger'ının blogları seçilmiştir. Pierre Bourdieu'nün alan, sermaye ve habitus kavramlarına dayanan düşünümsel sosyolojik bakışı temelinde, iletişimin dilinin yeni toplumsallaşmaya yansımaları üzerine betimsel bir inceleme yapılmıştır. Bloggerların her birinin en yüksek etkileşime sahip beş yazısı ve bu yazıya gelen yorumlar betimsel bir yöntem olan netnografik analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırma deseninin oluşturulması aşamasında sosyolog Pierre Bourdieu'nün kavramsal altyapısından yararlanılmıştır. Elde edilen araştırma bulguları sonucunda teknolojik yeniliklerin iletişim süreçlerinin değişimine önemli derecede etkisi olduğu ve çevrimiçi ortamlarda iletişimsel olarak yeni bir toplumsallaşma biçiminin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, İletişim, İkincil Toplumsallaşma, Pierre Bourdieu, Blog

ASSESSING NEW MEDIA AND COMMUNICATION PROCESSES AS A SECONDARY SOCIALIZATION TOOL USING PIERRE BOURDIEU'S SOCIOLOGICAL APPROACH: THE BLOGOSFER AND THE BLOGGER RELATIONSHIP

Abstract

This study emphasizes the change of communication processes with technological innovations and the effect of this change on socialization processes. The use of online environments as an interactive communication tool by individuals has enabled the socialization processes to be transferred from the real world to the virtual worlds. In the micro field communication processes and the emergence of the new form of socialization was examined in online blogosphere environment. As a research domain, it was decided to examine the travel

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Nilnur Tandaçgüneş Kahraman'ın tez danışmanlığında, Günel Emchiyeva'nın İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya Lisansüstü programında 2019 yılında tamamlamış olduğu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² gunel.emciyeva@gmail.com

³ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
e-posta: nilnur.tandacgunes@istanbul.edu.tr

blogs, which is one of the most famous blog types in the blogosphere. Three Turkish bloggers' who have the most followers blogs have been selected as a research sample. A descriptive review was done about reflections of communication language to new socialization according to Pierre Bourdieu's sociological point of view which based on concepts area, capital and habitus. For each blogger five articles which has the highest interaction and the comments to these articles were examined with using netnographic analysis method. The conceptual infrastructure of the sociologist Pierre Bourdieu was used to evaluate the results and examine the socialization processes throughout the study. As a result of the research findings, it has been observed that technological innovations have a significant effect on the change of communication processes and a new socialization phenomenon that has emerged in online environments.

Keywords: Secondary Socialization, New media, Blogosphere, Communication, Pierre Bourdieu

Giriş

İletişim, toplumsal süreçlerin devam etmesi için önemli etkenlerden biridir. Teknolojik yenilikler bireylerin bilgiye daha kolay, hızlı ulaşmasını ve düşüncelerini özgürce ifade etmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra internet ve sosyal medya bireylerin haberdar olma, değer görme, uyum sağlama gibi ihtiyaçlarını da karşılayarak onları sosyal doyuma ulaştırmaktadır (Eşitti, 2015: 75-76). Dijitalleşen dünyada insanın içinde bulunduğu tüm alanlarda köklü değişimler görülmüştür. Yeni iletişim teknolojileri bu alanlar arasında iletişimin daha hızlı ve kolay hale gelmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler ise toplumsal hayatın yapılanmasında esaslı yenilenmelere sebebiyet vermiştir.

Günümüzde insanlar günlük işlerinin büyük bir kısmını çevrimiçi ortamlar aracılığıyla halletmektedir. Toplantılar, görüşmeler, planlar, alışveriş gibi ihtiyaçların hepsi çevrimiçi olarak gerçekleştirilme olanağına sahiptir. Hatta insanlar hayatlarıyla ilgili önemli kararların alınmasında da sanal dünyalardan vazgeçememektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması sonucunda yeni medya ortamları denilen sanal dünyalarda kültürel farklılıklara rağmen etkileşimli iletişim olanakları ortaya çıkmıştır. Bu yüzden de iletişim süreçlerinin yeniden yapılanmasında yeni iletişim teknolojilerinin yeri çok önemlidir. Gelişmeler sonucunda çift yönlü iletişim biçimi daha da belirginleşmiştir. Böylece teknoloji dolaylı iletişim süreçlerinde toplumsallaşmayı da kökünden etkileyen **etkileşim** en önemli öge haline gelmiştir. (Nuran, 2015: 29).

Yeni medya ortamları geleneksel medyanın da yeni koşullara yönelmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun gibi birçok dijital dönüşüm yeni medyayı toplumsallaşmanın önemli bir aracı konumuna getirmektedir. Sanal dünyanın bireyleri düşünce tarzları, yaşam şekillerinde farklılıklar olmasına rağmen ortak değerler etrafında bir bütün olma konusunda daha marifetlidir. Ağ toplumunda inşa olan yatay iletişim biçimi toplumsallaşma sürecini pozitif yönde etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir (Coştu, 2009: 118). Sosyal bilimler için bu sürece etki eden öğeler, güncel araştırma konuları olarak önemi korumaktadır

Yeni medyanın bireylere paylaşım açısından yeni özgürlükler tanıdığı da göz ardı edilemez. Bu çevrimiçi ortam toplumsallaşmanın yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. Sanal dünyada paylaşım özgürlüğüne sahip birey artık **hareketsiz toplumsallaşma** (Bakardjieva, 2003: 291-313'dan aktaran Binark ve Bayraktutan Sütçü, 2008: 161) olarak ifade edilen oluşumun bir parçası haline gelmiştir. Bu görüşe göre, bireyler ait oldukları alanları terk etmeden sosyalleşme fırsatına sahiptirler. Bu yüzden de bireyler yüz yüze iletişim yerine bu yeni toplumsallaşma biçimini tercih etmektedir. Prensky'e göre, bireyler kültürel çevreleri tarafından etkilere maruz kalmakta ve bu etkiler ise onların karar verme biçimlerini şekillendirmektedir (Öze, 2016: 282).

İnternetin altın çağını yaşadığı günümüzde iletişim kurma kanalları arasında en önemlisi sosyal medyadır. Çünkü internet ve sosyal medya bireylerin hayatlarına dokunmaktadır. Bu çalışma, bahsedilen bütün bu dönüşümün merkezinde yer alan yeni medya ve çevrimiçi ortamlarda inşa edilen sosyalleşme süreçlerini, sosyolog Pierre Bourdieu'nün bireylerin içinde yaşadıkları dünyada geçirdikleri toplumsallaşma süreçlerini açıklarken kullandığı **habitus, sermaye ve alan** kavramlarını referans alarak, iletişim bilimleri perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Buradan hareketle çalışmanın temel sorunsalı “Teknolojik yeniliklerin iletişimsel ve toplumsal süreçlerin değişiminde ne gibi etkisi vardır?” üzerine yapılmıştır. Literatür çalışmasında öncelikle toplumsallaşma olgusuna kuramsal olarak değinilerek toplumsallaşma sürecinin nasıl gerçekleştiği açıklanmaktadır. Ardından yeni bir toplumsallaşma aracı olarak değerlendirilen **yeni medya** kavramı ile yeni medya ortamlarının özellikleri açıklanmaktadır (Çambay, 2015: 237). Çalışmanın en önemli odak noktası yeni medyanın toplumsal dönüşümlere etkisi ve sosyal ağların bu süreçlere yansımaya yaptığı vurgudur. Bu süreç doğrultusunda, düşünümsel sosyolojinin temsilcisi Pierre Bourdieu'nün en önemli üç kavramı olan **habitus, sermaye ve alan** kavramları referans alınarak, onların çevrimiçi ortamlarda ortaya çıkan yeni formları iletişim ve toplumsallaşma süreçleri açısından incelenmiştir.

Ardından dijitalleşmeye bağlı teknolojik yeniliklerin toplumsal süreçlerin değişimine nasıl yön verdiği ele alınmıştır. Bu değişimden bahsederken Manuel Castells'in sosyolojik bakış açısından faydalanılmıştır. Düşünürün ileri sürdüğü toplumsallaşma modelinin çevrimiçi ortamlarda oluşturduğu formların ikincil toplumsallaşma süreçlerine katkısı açısından değerlendirilmiştir. Araştırma bölümünde Pierre Bourdieu'nün **habitus** kavramının dijital çağda nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve sosyal sermaye üretimine yansımalarını kavramaya odaklanarak, sosyal medyada varlık gösteren bir “alan” olan **blogosfer** ekseninde, **blogger** ve **okur (takipçi)** ilişkisini odak noktasına alan ve üretilen “sermaye” ile “habitus”u belirleyen iletişimsel süreçleri betimleyen bir çalışma yapılmıştır.

1. Yeni İletişim Ortamları, Yeni Medya ve Toplumsallaşma İlişkisi

Bilgisayarlar aracılığıyla iletişim kurma alışkanlıklarının giderek artması sonucunda bireylerin gündelik hayat deneyimleri ve onların toplum içerisindeki rolleri de giderek değişmiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin yeni adlandırılmalarının sebebi onların

güncellikleriyle ilgili değildir. Burada anlatılmak istenen iletişim süreçlerindeki dönüşümlerdir. İletişim teknolojileri geliştikçe sadece teknolojik anlamda değil toplumsal olarak da bir değişim ortaya çıkmaktadır (Akbayır, 2008: 8). Yeni medya ve geleneksel medyanın önemli ayırım noktalarından biri de yeni medya ortamlarında bulunan veriler sayısız parçalara ayrılma ve dönüştürülme olanağına sahiptir. Bunun sonucunda ise orijinal bilgide hiçbir değişim olmamakla beraber kolayca ayrışıp anlaşılma özelliğine sahiptir (Yanık, 2016: 901).

Lew Manovich, *The Language of New Media* isimli eserinde bir medya unsurunun yeni iletişim ortamı tanımı kapsamında yer alması için beş temel özelliklere sahip olması gerektiğini savlar: Bunlar; (1) Sayısal Temsil (Numerical Representation) (2) Modülerlik (Modularity) (3) Otomasyon (Automation) (4) Değişkenlik (Variability) (5) Kodların Dönüşümü (Transcoding) (Akbayır, 2008: 10). Yeni medya çevrimiçi bir ortam olarak değerlendirilse de yeni iletişim teknolojileri ile anlamlarındaki benzerliklere rağmen birbirinden farklıdır. Dolayısıyla teknolojik ilerlemeler sonucunda ortaya çıkan her yeni iletişim teknolojisinin yeni medya olarak düşünülmesi doğru bir bakış açısı değildir (Yanık, 2016: 905). Bu bakış açısı toplumsalın iletişim süreçlerine yeni bir boyut kazandıracaktır. Bu nedenle yeni medyayı değerlendirirken çevrimiçi ortamlardaki içerik üretimine değinmek gerekir. Yeni medyada içerik üretimi bireyin çevrimiçi ortamda diğer bireylerle etkileşime geçmeyi ifade etmektedir.

Toplumsallaşma sürecinde bireylerin kültürel çevreleri tarafından etkilendiği ve bu etkilerin onların karar verme biçimlerini şekillendirdiği bilinmektedir. Dijital platformlarda kurulan çevrimiçi ortamlar toplumsallaşmanın yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. Sanal dünyada paylaşım özgürlüğüne sahip birey, artık **hareketsiz toplumsallaşma** ((Bakardjieva, 2003: 291-313'dan aktaran Binark ve Bayraktutan Sütçü, 2008) olarak ifade edilen bir süreci de deneyimlemektedir. Araştırma verileri, bireylerin yüz yüze iletişim yerine ait oldukları alanları terk etmeden sosyalleşme fırsatına sahip oldukları bu yeni toplumsallaşma biçimini gün geçtikçe daha fazla tercih ettiklerini göstermektedir.

Bu dönüşümü anlamak için bireyin *toplumsallaşma* kavramıyla ilişkisine daha yakından bakmak gerekir. Toplumsal süreçler bireyin kişiliğinin oluşmasında büyük bir etkidir. Toplumsal normların kabul edilmesi ve bireyin bu normlara uyması sonucunda toplumsallaşma süreci tamamlanır (Tezcan, 1993). Bireyin insani değerleri öğrenmesinde yol gösterici konumuna sahip sosyalleşme süreci, bireylerin diğer bireylerle kurduğu iletişim, ortak beğeni ve zevklerle de doğru orantılıdır. Bireyler sosyalleşme sürecinde diğerlerine yardım ederken de bu ortak beğenileri dikkate alırlar (Field, 2006: 3). Toplumsallaşma sürecine etki eden temel unsurlar; aile, okul, arkadaş grupları, sosyal topluluklar olarak sayılabilir. Tarihsel süreçte, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla beraber medyanın toplumsallaşmaya etkileri de araştırma nesnesi olmuş ve medya ikincil toplumsallaşma aracı olarak kabul görmüştür (Genner ve Süss, 2016: 3). Günümüz araştırmalarının odağını *oluşturan sosyal medya*, geleneksel kitle iletişim araçlarından farklı olarak anıdalık ve etkileşime dayalı yapısıyla yeni bir toplumsallaşma biçimi sunmaktadır. Bilgiye ulaşım hızının artmasıyla gelişen etkileşimli iletişim ortamları sayesinde daha hızlı ve kolay sosyalleşmenin yeni bir formu oluşmaktadır (Karagülle ve Çaycı, 2014: 5; Okur ve Özkul, 2015: 220). Yeni medyayı değerlendirirken, bireyin çevrimiçi

ortamlarda diğer bireylerle etkileşime geçerek yararlandığı *içerik üretiminin* başlı başına yeni bir sosyalleşme biçimi halini aldığı görülmektedir. Çünkü ağ toplumunun iletişim paradigması; çift yönlü, kişiselleştirilmiş, etkileşimli ve içeriğe bağlıdır. Kullanıcıları bağlantı halinde tutan içeriktir.

Toplumsallaşma olgusu, sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve siyaset biliminde farklı perspektiflerden ele alınan temel bir konudur. Çağdaş sosyoloji çalışmaları, toplumsallaşmayı, bireyin yaşadığı fiziksel ve sosyo-kültürel ortama uyumunu düzenleyen sosyal rollerin öğrenilmesi süreci ve benlik oluşumu açılarından ele alınmaktadır. Bilişsel gelişim alanında çalışmalarında bilinen psikolog Jean Piaget, bireyin toplumsallaşma sürecini dört aşamada değerlendirmiştir: 1) Düzensiz ve süreksiz bireycilik aşaması (2) Ben-merkezilik aşaması (3) İşbirliği yapma ve kurallara uyma aşaması (4) Bilinen kuralların özümlemesi aşaması. Birey, bu aşamaları geçerek toplumsallaşma sürecini tamamlamaktadır (Piaget, t.y.:16-18'dan aktaran Ergil, 2012: 51-62). Çevrimiçi ortamlara yeni katılan bireyler de yukarıda bahsedilen toplumsallaşma sürecinden geçerek bu yeni *alana* uyum sağlar.

Modern sosyoloji çalışmalarında toplumsallaşma konusu iki açıdan ele alınmaktadır: Sosyal rollerin öğrenilmesi süreci ve benlik oluşumu (Coştu, 2009: 123). Çağdaş etkileşimciler ise bu durumun daha farklı olduğunu savunmaktadırlar. Modern yaklaşımlarda toplumsallaşma bireyin öğrenme arzusuyla bütünleşerek yeni bir boyut kazanmaktadır ve bu sadece kalıplaşmış davranış normlarının öğrenilmesi değildir. Bu bireyin kimliğinin gelişmesi ve karakteristik özelliklerinin oluşmasıdır. Toplumsallaşma süreci belli bir toplum içerisinde şekillenmektedir. Bireyler yalnızca içinde bulunduğu toplum tarafından toplumsallaştırılabilir ve bu süreç kendiliğinden gelişmemektedir. Ayrıca bireylerin toplum içerisindeki mevkileri planlanamamaktadır. Bu durum ancak onların yaratıcılıkları ve deneyimlerinin toplamından oluşan "habitus"unun incelenmesi sonucunda tamamen anlaşılabilir. Çünkü birey farklı bir toplumdaki bir diğerine geçiş yaptığında da toplumsallaşma sürecini yeniden yaşar, değişir, şekillenir. Çevrimiçi ortamlara yeni katılan bireyler de yukarıda bahsedilen toplumsallaşma sürecinden geçerek bu yeni *alana* uyum sağlayabilmektedir (Piaget, 2004: 60). Ayrıca toplumsallaşmayı açıklarken sosyal etkileşim olgusuna da değinmek gerekir. Bireylerin diğer bireylerin eylemlerini algılayarak bu eylemlere uygun bir biçimde karşılık vermesi durumu ifade eden olgu **sosyal etkileşim**dir (Piaget, t.y.:16-18'dan aktaran Ergil, 2012: 51-62). Toplumsallaşma süreçleri üretim, deneyim ve iktidar gibi insani yapıların bütününe birleştirmektedir. Bilgi üretimi ve paylaşımı süreci yeni medya ortamlarında iletişim süreçlerinin gelişimi için büyük önem taşımaktadır çünkü bilgiden bilgi yaratmak üretimin ana kaynağı olarak bilinmektedir (Castells, 2008:20).

F. H. Giddings (Giddings, 1897: 41-70) *Toplumsallaşma Teorisi* adlı temel eserinde, bireyler arası etkileşim olmazsa toplumsallaşma sürecinin oluşamayacağını savunur. Bu süreçler sırasıyla; (1) Değer kazanma süreci: Bireyin çevresine uyum sağlaması ve bu değerleri koruyabilmesi (2) Fayda kazanma süreci: Dış dünyanın bireyselleştirilmesi ve bireyin yaşamını sürdürmesi için uygun hale getirilmesi (3) Karakterize etme süreci: Bu bireyin kendini dış

dünyadaki değişimlere uygun hale getirmesi ve dış dünyayla etkileşimde olması 4) Toplumsallaşma: Bireyin diğer bireyleri kabullenme süreci olarak özetlenebilir. Bireyin, toplum içerisinde bir konuma sahip olması ve diğer üyelerin de onun varlığından haberdar olması, sürecin devamlılığını sağlar.

İnternetin sunduğu sanal iletişim ortamları, gerçek hayattaki sosyal bağların bu ortamlara aktarılmasına ve burada yeni bir sosyalleşme düzeyinin oluşumuna neden olmaktadır. Bu yeni sosyalleşme biçimi *sanal sosyalleşme* olarak tanımlanmaktadır. Doğası gereği, bireylere daha özgür, şeffaf ve eşit iletişim kurma olanağı sağlayan yeni medya ortamları, bireylerin toplumsal dönüşüm süreçlerine katılım düzeylerini de etkilemektedir. Yeni medya araçları güçlü bir kamuoyu oluşturma gücüne sahiptir. Birey çevrimiçi ortamlar aracılığıyla kendi düşünce tarzına yakın birey veya gruplarla temas sağlayıp iletişime ve eyleme geçme gücüne sahiptir. Etkileşimdeki artışla birlikte bireylerin iletişim biçimleri de dönüşür. Örnek olarak *bağımlılık ve dayanışma* kalıplarındaki dönüşümler gösterilebilir (Harper, Hamill ve Gilbert, 2013: 8; Field, 2006: 4; Prot vd. , 2015: 20). Birbirini tamamlayan sosyal rollere sahip bireyler, sosyal medya aracılığıyla yeni bilgilere ulaşarak yaratıcı yönlerini geliştirmekte, aynı beğenilere sahip olan diğer bireylerle zaman ve mekan sorunu olmaksızın iletişim kurmakta, bilgi ve fikir alışverişinde bulunarak yardımlaşmakta ve yeni sosyal beceri kazanımıyla bu rolleri geliştirmektedir.

Toplumsallaşma sürecini iki başlıkta incelemek gerekmektedir: Birincil toplumsallaşma ve ikincil toplumsallaşma. Birincil toplumsallaşma kişinin çevreye uyum sağlaması gerektiği için gereksinim duyduğu bilgilerin bütünü oluşturuyor. İkincil toplumsallaşma ise bireyin toplumda belirli bir konuma sahip olması için gerekli olan önemli bileşenlerin toplamını açıklamaktadır. Bu bileşenler ise alt dünyalar olarak ifade edilir. Bu alt dünyalar bireyin ilişkileri tarafından yapılanmaktadır. Sonuç olarak bireyin toplumda yer aldığı ve geliştirdiği rolleri, farklı kişiler ve gruplarla ilişkilerini yönetme becerileri, toplumda yere sahip olması ikincil toplumsallaşma süreçlerini oluşturmaktadır (Altunay, 2015: 416). Yeni Medya ortamlarının sunduğu iletişim olanakları ise bu tecrübenin gerçek dünyadan sanal dünyaya taşınmasında merkezi role sahiptir. Medyanın sosyalleşme süreçlerinde bir araç olarak kullanılması bireylerin yeni kimliklerini medyada gördükleri kişileri örnek olarak oluşturmalarına ve sanal ortamlarda bu kimlikleriyle ön planda olmak istemelerine de neden olmaktadır. Bu unsur onların sosyal etkileşimlerine önemli derece etki eder (Genner, Süss, 2016: 13). Sonuç olarak bireyler birbirini tamamlayan sosyal rollere sahiptirler. Onlardan biri olmazsa diğeri de var olamamaktadır.

Dijital dünyanın sunduğu bu çevrimiçi alan sayesinde toplumsallaşma süreçlerinde değişimler ve yeni bir sosyalleşme ortamı oluşmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yenilenen imkanları sonucunda dünyanın her yerinden bilgiye anında erişimi bu sürece örnek göstermek mümkündür (Kurt, 2012: 4). Böylece birey kendini rahat hissettiği sanal dünyada daha çok var olmaya can atmaktadır. Çünkü burada o hiçbir sorgulama yapılmaksızın kendini gösterebilir. Sonuç ise **toplumsanallaşan** bireyin ortaya çıkışıdır.

2. Sosyal Ağlar ve Yeni Toplumsalın İletişim Boyutu

Barnes'in (1954) kavramsal açıklamasına göre sosyal ağlar aileden başlayarak bireyin çevresini saran ilişkiler zincirini ifade etmektedir (Kuyucu, 2013: 62). Sosyal ağları çevrimiçi ortamlarda bireylerin paylaşım yapabildiği ve bağ kurdukları topluluklar olarak ifade edilebilir. Sosyal medya içerisinde bulunan sosyal ağlar, ağ iletişiminin yayılmasına en fazla etki gösteren çevrimiçi ortamlardır (Aydın, 2017: 325). Sosyal medya aracılığıyla oluşturulan ve internet sitelerinde var olan iletişim süreçlerinin toplamı ise ağ iletişimi olarak bilinmektedir.

Castells'in (2008) tanımlamasına göre, Ağ toplumu yeni medya olanaklarını gündelik yaşamları içerisine dahil etmiş ve alışkanlık haline getirmiş bir toplumu ifade etmektedir. Ağ toplumu denildiğinde akla gelen ilk kavramlardan biri internettir. O bütün bilgisayar sistemlerini birleştiren en büyük ağıdır. Bu iletişim kaynağı olmadan bilgisayar tabanlı iletişim süreçlerine adım atmayı düşünmek mümkün değildir (Castells, 2008: 463). Ayrıca teknolojinin toplumu biçimlendirdiği gibi toplum da teknolojinin gelişme süreçlerine etki eder. Toplum ve teknoloji arasındaki bu ilişki yeni iletişim teknolojilerinin yayılma süreçlerinde de geçerlidir. Eğer bu süreçte etkileşim ögesi bulunmuyorsa yayılma da mümkün değildir. Yayılma ise ağ toplumunun oluşumu için gereken en önemli bileşenlerden biridir. Ağ toplumunun diğer önemli özelliği ise zaman ve mekanın değişkenliğidir (Altunay, 2015: 420).

İkincil toplumsallaşma olgusunun yapılanmasında sosyal ağların yer aldığı gelişim süreçlerinin çok büyük önemi vardır. Sosyal medya aracılığıyla bilgi paylaşımı, tecrübe ve farklı bakış açılarının sunumu yapılabilmektedir. Bu özellik ise onun topluluk oluşturma olanağına sahip olduğunu göstermektedir. Böylece sosyal medya aracılığıyla bireyler kendi düşünce tarzlarına uygun sanal topluluklara katılarak kendilerini uyumlu hissettikleri sanal toplumsal ortamlarda var olurlar (Nuran, 2015: 31). Ağ Toplumu'nda diğer toplumsal yapılanmalardan farklı olarak yaratıcılık, öğrenme ve paylaşma gibi olgular daha fazla önemsenmektedir. İnsanlık bu yeni çevrimiçi ortamda farklı bir iletişim çabası göstermektedir. Yeni toplumsallaşma sürecinde sosyal ağlar bireylere bağlantı kurmak için sanal profillerin oluşturulmasını, bağlantıların paylaşılmasını, kullanıcı listelerinin birbirine eklenmesini ve sistemdeki herkesin görünürlüğünü sağlamaktadır (Vural ve Bat, 2010: 3355).

Sosyal ağlar bireylerin toplanma, gruplar oluşturma, çevrimiçi altyapılar hazırlama gibi etkinliklerini sağlama özelliklerine de sahiptir. İçerik üretiminin giderek yaygınlaşması sosyal medya ortamlarının da giderek büyümesine ve üyelerinin artmasına neden olmuştur (Kamiloğlu ve Yurttaş, 2014: 137). Sosyal ağlarda medya içeriği kullanıcılar tarafından hazırlanmaktadır. Dolayısıyla burada herhangi bir profesyonellik gereksiniminden söz edilememektedir. Bu nedenle sosyal ağları bir paylaşım ortamı, bireysel bir iletişim aracı, bir eğlence merkezi, bir kitle iletişim aracı, bir haber kaynağı, bir sanal cemaat ve bir eğitim ortamı olarak ele almak mümkündür. Oluşturulan içerikler, kullanıcılar tarafından onaylanan gruplarda paylaşılabilir veya istenildiği zaman kaldırılabilir. Bu özellikler sosyal ağlarda harcanan zaman dilimlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum ise çevrimiçi toplumsallaşma bakımında ortaya çıkan büyük değişimlerden biridir (Altunay, 2015: 421-23). Sosyal ağlar kişiselleştirme özelliğine sahiptir. Her bir kullanıcı özel iletişim pratiklerine sahiptir. Böylece onlar istedikleri gibi kendi

iletişim ortamlarını oluşturabilirler. Bu özellik de ağ toplumunu geleneksel medyadan çok farklı bir boyuta taşımaktadır. Nitekim sosyal ağların tercih edilme nedenleri; arkadaş bulmak, denetim ve gözetim, video, fotoğraf, müzik paylaşımı, oyun amaçlı, öğrenme amaçlı, örgütlenme amaçlı, siyasal amaçlı, cinsel amaçlı, ihbar amaçlı olarak tanımlanabilir.

Sosyal medyanın kullanıcılar açısından birçok faydalı yanları vardır. Bunlara örnek olarak yapılan paylaşımların hiçbir maliyetinin olmaması veya çok düşük miktarlarda olması gösterilebilir. Bloglar, sosyal medya ağları, mikro bloglar, e-posta gibi araçlarla çeşitli görsel ve metinsel paylaşımların yapılması kullanıcıların iletişim süreçlerini yönetmesi açısından çok büyük avantaj sağlamaktadır. Böylece bireyler arasında fikir paylaşımı da daha hızlı ve verimli olacaktır (Nuran, 2015: 34). Sosyal medya bireylere mesajın pasif alıcısı konumundan aktif konuma gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum sosyal ağlarda bilgi akışının artması, bilgi alışverişinin kolaylaşması ve etkileşimin maksimum düzeye gelmesiyle açıklanmaktadır. Yeni medya ortamları geleneksel medyanın eksiklerini gidermekte ve bireylerin birtakım toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını doyurmaktadır (Eşitti, 2015: 78).

Son olarak sosyal medyanın toplumsal ve bireysel psikoloji açısından etkilerini de belirtmek gerekirse Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nden faydalanılarak oluşturulan bir kategorizasyonla açıklamak mümkündür: (1) Bedene ihtiyaç duyulmaması: Birey sanal ortamlarda bedeninden ve mekandan bağımsız olarak iletişim kurabilir. (2) Gerçek ve sanal benlik arasında farklılık: Çevrimiçi ortamlarda bireyler diğer bireylerin görmelerini istedikleri taraflarını yansıtmaya çalışırlar. (3) Yaş ve cinsiyet geçişleri: Bireyler çevrimiçi ortamlarda yaş ve cinsiyet açısından olduklarından farklı gösterebilirler. (4) Kaçış aracı: Sosyal medyayı yalnız kalmak için kullanan birey (Kuyucu, 2013: 82).

3. Pierre Bourdieu'nün Habitus, Alan ve Sermaye Kavramları ve Yeni İletişim Ortamlarına Yorumlanması

Durkheim'in antropolojik mirası etrafında şekillenen sosyal bilim paradigmasına bağlı çağdaş kültür teorilerinde, aktörler/bireyler, kültürel öğelerin pasif alıcıları yerine, toplumsal ilişkiler içinde farklı ve esnek konum alabilen "eyleyen"ler olarak ele alınır. Deneyim ve anlamın dışı vurulmasında kullanılan semboller ve aktörün tercihlerinin kesişim noktasına odaklanan bakış açısıyla, kültürel semboller ile toplumsal eylemin arasındaki ilişkinin yeniden kurulması amaçlanır.

Emile Durkheim'in ve Marcel Mauss'un antropoloji geleneği ve Max Weber'in alan yorumlamaları çerçevesinde şekillenen düşünömsel sosyolojik bakış açısına sahip, Fransız toplumbilimci Pierre Bourdieu, kültürel yargı ve toplumsal hiyerarşi arasındaki bağıntıları kapsamlı büyük bir toplumsal uzamda ele alır. Nitekim *Outline of a Theory of Practice* (1977) adlı eserinde kuramsal çerçeve ve alan araştırmasının bir aradalığının önemini vurgular. Bu aşamada *eyleyen aktörün* bireysel ya da kolektif davranışlarını açıklarken yararlandığı *habitus* kavramı, bilişsel ve motive edici eylem çeşitlerini besleyen ve destekleyen toplumsal oluşumları ifade eder (Bourdieu, 2017; Jenkins,1982). Bu görüşe göre, aktörler/bireyler, farklı alanlarda konumlanırken her bir alanın kendine özgü çekim gücüne adaptasyon yeteneği kazanırlar.

Ardından da bu kazanımlarını sosyal benlik ve yatkınlık geliştirmek için kullanırlar. Bu noktada çalışmanın temelini oluşturan Bourdieu'nün en önemli kavramları olan *habitus*, *alan* ve *sermaye* kavramlarına daha yakından bakmak gerekliliği doğmaktadır. Sosyolog, olayları veya olguları incelerken onların tüm tarihsel geri planıyla ilgili derinlemesine bilgi sahibi olunması gerektiğini savlar. Kuramları açıklamak için sınırsız sayıda önermeler ve örnekler evrenine sahip olmaya gerek yoktur.

Alan/Field (Champ), Bourdieu sosyolojisindeki en önemli kavramlardan biridir. Habitus'un ortaya çıktığı ortamın özelliklerini belirler. Bu yüzden de *habitustan* önce *alanın* özelliklerini incelemek gerekmektedir. Bu özellikler, daha çok yapısalıdır. *Alan*, bireyler tarafından üretilen bilgi, hizmet ve statünün bulunduğu arenaları ve bireylerin rekabet halinde kazanmak için mücadele ettikleri konumları ifade etmektedir (Swartz, 2011: 167). Kavramın, özellikle 80'li yıllarda, eğitim, sanat, sosyal tabakalar gibi farklı alanlarda, alanların karşılıklı ilişkilerini araştırmaya yönelik analizleriyle geliştiği görülür. Eserlerinde alan kavramı pozitivistlere yönelik bir adım olarak öne çıkar. İlişkisellik olmadan bilim yapmanın mümkün olmadığını vurgulayan düşünür, alan kavramını araştırırken, kültürler göre alanların değişimini ve etkilerini anlamaya çalışmıştır. Bourdieu, bütün alanların ortak noktasının *mücadele* olduğunu söyler. Alanın eyleyenlerine bakıldığında, alana yeni girenler ve alan içerisinde belirli yere sahip olanlar arasında her daim bir mücadele vardır (Jenkins, 2013). Kavramı incelerken, görünmeyen ancak eylemleri şekillendiren ilişkileri araştırmaya özen gösterir. Derin bir kavramsal alt yapıya ihtiyaç duyan alan analizinde, kültürü şekillendiren toplumsal koşulların altını çizer. Ona göre, hem kurumlar arasında, hem de kurumların kendi içinde oluşabilen alanlar bir mücadele alanı olarak belirli sermayeler etrafında oluşur. Alanlarda hakim ve tabi konumda olanların paylaştığı mücadelenin varlığını, sermayenin eşitsiz dağılımının göstergesi olarak değerlendirir.

Alanların sınırlılıklarını belirleyen kurallar vardır diyen Bourdieu, bu sınırları belirlerken ampirik araştırmalara önem verir. Alana katılanlar her zaman kendilerini alan içerisindeki diğer katılımcılardan farklılaştırmaya çalışır çünkü alana dahil olanlar bunun için bir bedel ödemektedir. Alandaki sınırlama ve/veya dışlama stratejileri zaman içinde farklılık gösterebilir. Alanın en önemli sınırı, alana giriş kurallarıdır. Bu kurallar alanların çeşitlerine göre değişim gösterip daha keskin ya da esnek olabilir. Kolaylık ve kuralların kesin olmaması arasında pozitif bir korelasyon görülmektedir.

Bourdieu, *habitus* kavramını geliştirirken Mauss'un antropolojik bakış açısından etkilenir. Sosyal bilimlerde önemli bir tartışma konusu olan öznelcilik-nesnelcilik tartışmasının sonu olarak yorumsadığı kavramı, içinde bulunduğumuz dünya aracılığıyla oluşan "kalıcı ve aktarılabilir eğilimler sistemini" açıklamak için kullanır (Calhoun, 2007:77-130). Bourdieu, bütün toplumsal konumları karşılayan farklı bir sınıfsal habitusun varlığından söz eder. Habitus ve sezgiler arasında ilişki vardır. *Habitus* ve *alan* kavramlarının ilişkisini açıklamak için *oyun* metaforunu kullanır. Bourdieu'nün, hayatın her alanında kendini gösteren oyun teorisine göre, bireylerin her davranış ve eylemi oyunu kazanmak için bir çabadır. Ona göre habitus, *oyunun* içinde hareket halinde olan oyuncuların bir sonraki adımlarını sezgilere göre kavrama

kapasitesidir. Bireyde önceden sahip olmadığı, zaman içerisinde tekrarlanan hareketler sonucunda oluşan özellikler toplamı olan habitus, çevrenin etkisiyle kendi sınırlarını çizer (Naulin, Jourdain, 2016: 77-89). Habitus, bireylerin karşılıklı iletişim sonucu ortak yönlerinin oluşması sırasında gelişen, edinilen ortak davranışlar toplamıdır. Burada bireylerin ortak beğenilerinin oluşmasında öneme sahip olan kavram olarak *alanı* görürüz. Habitus ve alan ilişkisinin önemi de bu yüzden bütün ilgili metinlerinde defalarca vurgulanmaktadır. Bireylerin davranışlarının yönlendirilmesinde toplumsal kuralların etkisi oldukça fazladır. (Bourdieu, 2013: 127). Zamanla oluşan habitus, kişinin toplumsal statüsünün oluşmasında da etkilidir. Bu nedenle habitusu açıklarken *yatkınlık* kelimesi kilit önem taşımaktadır (Swartz, 2011: 152). *Yapı* ve *eğilim* ile ilişkili olan kavram, eylemin sınırlarını çizer ve sosyalleşmenin başlangıcı olan pratikleri doğurur.

Bourdieu sosyolojisinde *habitus* kavramını anlamak için *sermaye* kavramına da daha yakından bakmak gerekir. Sermaye, iktidarın en önemli bileşenidir ve iktidar ancak sermayeyi sembolik sermayeye çevirerek gücünü sürdürebilir. Sosyal alanın yapısının anlaşılması için sermayenin sadece ekonomik değil kültürel ve sembolik açıdan da değerlendirilmesi gerekir (Bourdieu, 2014:192-204). *Simgesel sermaye*, habitusun yarattığı eğilimler, aile veya okul aracılığıyla aşılana davranışlar bütünü olarak ortaya çıkar. Sermayeyi değerlendirirken, alan ve mekan arasında olan ilişkiyi de dikkate almak gerekmektedir. Bourdieu, temel sermaye alanlarını; *ekonomik sermaye*, *kültürel sermaye*, *sosyal sermaye* ve *simgesel sermaye* olarak tanımlar. Bourdieu'ya göre kolektif etkileşimin ürünü olan *sosyal sermaye*, mutlaka habitus ve alan bileşenleriyle incelenmelidir (Bourdieu,1991). Bireylerin sahip olduğu arkadaş veya iş çevreleriyle ilişkilerini ifade eden sosyal sermaye, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin güçlenmesi ile gelişir ve etkileşim oranına göre büyüklüğü ve önemi değişim gösterir.

4. Çevrimiçi Ortam olarak Blogosfer ve İletişim Süreçleri

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yeni iletişim teknolojilerinin giderek yaygınlaşması sonucunda bireyler çevrimiçi ortamlarda daha çok özgün içerikler paylaşmaya başlamıştır. Onlar bu ortamlarda sadece birer üye değil, içerik üreticileri konumuna terfi etmiştir (Karagülle ve Çaycı, 2014: 7). Sosyal medya bireylerin özgüvenini konuşturmasını sağlamakta ve bireyler gerçek hayatta cesaret edemeyeceği şeyleri çevrimiçi ortamlarda kolaylıkla gerçekleştirmektedir. Ayrıca bireyler istediği şekilde sanal kimliklerini oluşturmakta ve hedef kitlesine ulaştırabilmektedir. Sosyal medya sanal kimlikler arasında algı oluşumuna ve bu algının yaygınlaşmasına fırsat yaratmıştır (Kurtulan, 2017: 46). Kullanıcılar sosyal medya platformları aracılığıyla kendi seslerini duyurabilir ve merak ettikleri enformasyonu hızlı bir şekilde elde edebilirler. Bu da çevrimiçi platformlardaki yoğun paylaşım popüler kültür ürünlerinin hızlı bir şekilde yayılmasına ve geri dönüşüm sağlamasına da neden olmaktadır.

Mc Luhan, çevrimiçi ortamlarda kullanıcıların yani bireylerin içeriğin kendisi olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden de sanal dünyalarda bireyler kendi ilgi alanlarına uygun profilleri izlemekte ve bu alanda kendi fikirlerini belirtmeyi tercih etmekte. Bu durum ise çevrimiçi alanda bireyin verdiği bilgiden yeni içeriğin, yeni bilginin oluşmasını sağlamaktadır. Blog

yazmanın da en temel amacı dışı vurum, kendini ifade etme ve kendi düşünce tarzına uygun diğer bireylerle iletişime geçmedir. Bu ortamlarda birey daha rahat iletişim kurma olanağına sahiptir (Kurtulan, 2017: 45).

Sosyal medya paylaşım sitelerinden biri olan **blog**, **weblog** kelimesinin kısaltmasından oluşturulmuştur ve yazılı içeriklerin, linklerin veya görsellerin paylaşıldığı web sitesi olarak bilinmektedir (Le Coz, 2008: 8). Bloglar bireyin çevrimiçi alanda paylaşım ve katılım gerçekleştirdiği araçlardır. Bloglar yazılı içerikler, görseller ve diğer web sitelerine bağlantı vermek için kullanılan linklerden oluşmaktadır (Nicoleta, 2014: 5). Takipçi sayıları ve etkileşimli iletişimin artması sonucunda blog yazarları daha fazla tanınmakta ve popüler hale gelmiştir. İkinci sözlü kültürü en şiddetli yaşadığımız günümüzde youtube ve instagram platformlarında içeriğin tamamen görüntü ve imaj ile anlatıldığı popülerleşen bir alt türü olarak sadece video içeriği üreten **violog** ve **viologger**'ları görmekteyiz.

Bloglar tema olarak ağırlıklı olarak sosyal sermaye üretimine imkan veren ve sembolik sermayesi yüksek; seyahat, edebiyat, sinema gibi sanatsal içerikli ya da moda ve yemek temalarında. Bloglarda içerik üretilmesinin en temel nedenleri; kolay oluşturulma olanağı, alan ve sektöre göre düzenlenme imkanı, zaman kaybının en kısa süreye indirilmesi, sürekli güncellenebilirliği, ekonomik açıdan işletmelere/bireylere sağladığı üstünlük, yüksek etkileşim etkileşim düzeyi olarak özetlenebilir. Diğer bir ifadeyle internetle ilgili olan herkes rahatlıkla blog yaratabilir, teknik bilgiye ihtiyaç yoktur, bloglar insanların deneyimlerini paylaşabildiği bir ortam olarak iletişim anlamında pek çok olanak sunmaktadır (Mavnacıoğlu, 2011: 26). Blogları diğer sitelerden ayıran bir sıra özellikler; Yayınlanabilme, Bulunabilirlik, Sosyallik, Yayılabilirlik, Bir araya getirebilme, Bağlantı kurma (Kuyucu, 2013:140). Blogların hepsini dahil olduğu çevrimiçi ortam ise **blogsfer** adlanmaktadır (Phoebe ve Phoey, 2007: 65). Blog yazarları blog aracılığıyla dünyanın her yerinden okurlarına bilgi verebilir ve onların düşünce tarzlarını kendi fikirleriyle etkileyebilirler. Blog yazarları blogsfer çevrimiçi ortamında **blogger** olarak bilinmektedirler. Blogger'lar seçtikleri belirli konularla ilgili bilgi paylaşımlarında bulunarak kendi sanal sosyal topluluğunu oluşturma gücüne sahiptir (Manosevitch ve Tzuk, 2017: 3) İyi blogger olmak için seçilmiş olan kişisel ilgi alanıyla ilgili okumalar yapılması, yazı becerilerinin geliştirilmesi ve düzenli olarak yeni paylaşımların yapılmasını talep etmektedir. Blogsfer çevrimiçi ortamında blogger ve okur arasında karşılıklı iletişim ve etkileşim beklentisi bulunmaktadır. Bu amaçla bloglarda yorum ve iletişim panelleri vardır (Kobayashi, 2011: 5). Sosyal ağlar arasında önemli konuma sahip olan blogların bu gibi etkiler yaratması onların toplumsallaşma süreçlerindeki yerini de belli etmektedir. Web günlüğü olarak da tanımlanan bloglarda bilgi akışında devamlılık, bilgiyi güncelleme ve kategorize etme gerekir (Le Coz, 2008: 7). Bilgi edinme sürecinin başlangıcında ise bu bilginin içeriğinin ne olduğu dayanmaktadır. Okurlar blog yazarlarının ilgi alanlarına göre ve kendi aradıkları içerik türüne göre ulaşmak istedikleri doğru bilgiye hızlı bir şekilde erişmektedirler. Böylece blogger'lar çevrimiçi ortamda ilgili alanda içerik üreticisi olarak tanınır hale gelirler. Örnek olarak, bireyler bloglar aracılığıyla diğer üyelerden yeni bilgiler öğrenme ve fikir alışverişi yapma olanağına sahiptirler (Revez, 2016: 17). Bu ortamda iletişim süreçleri, hem blogger ve diğer blogger'lar hem de okur ve diğer okurlar arasında başrolüdür.

Bloglardan farklı amaçlar için yararlanmak mümkündür. Bloglara iletişim bilimi açısından bakılırsa onların kitle iletişim mecrası olduğu anlaşılmaktadır. Bloglarda en önemli öğelerden biri geri bildirimdir. Bu yüzden blogların günümüzde ürün tanıtımı, pazarlama stratejilerini geliştirme açısından kullanımı çok yaygındır. Bloglarda her türlü duygu, düşünce ve deneyimlerin paylaşımı mümkündür. Bu ise gerçek zamanlı enformasyon anlamına gelmektedir. Markalar açısından değerlendirmek gerekirse artık hiçbir tüketici kendisini sadece tüketen olarak görmek istemeyen tüketicisiyle etkileşime girmek için markalar blogger/viologgerlardan yararlanmaktadır. Blogosfer'in önemi bir bireyin diğer birey ve gruplar arasında kendisini kanıtlama gereksinimine dayanmasıdır. Çünkü insanlar diğerlerinin neler yaptıklarını bilmek ve ona göre hareket etmek isterler (Zietek, 2016: 6).

Blog Tyrant adlı sitenin yaptığı araştırma sonuçlarına göre, blogger'lar için güzel, farklı ve zengin içerik üretmek çok önemlidir. Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise devamlı paylaşım yapmak, özgün içerik, uygun alanın seçilmesidir.⁴ Katılımcıların %80.5'i içeriğin muhteşem olması gerektiğini savunmuştur. Bu da blogger'in sanal ortamdaki en önemli sosyal sermayesinin onun ürettiği içerikler olduğunu vurgulamaktadır. Statista'da paylaşılan bir araştırma sonucuna göre, sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 30.6 milyon aktif blogger vardır. 2019'da bu rakamın 31.2 milyona varacağı ve 2020'de ise 31.7 milyona kadar artacağı öngörülmektedir.⁵ Bloggerların %94'ü blog yazılarının paylaşılma nedenlerinden en önemlisi olarak diğer insanlara faydalı içerik üretme isteği olarak belirtmişlerdir.⁶

Sanal dünyada hareketsiz bir topluluk oluşumu ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu ise daha fazla etkileşim kurma gereksinimi, daha fazla görünür olmaktır. Bu toplumsal yapılanmada görünür olmak, kitlelere ulaşmak en önemli **sembolik sermayelerden** biridir. Bloglar bireyin düşüncelerini yazdığı, itiraf etme, kendini ifade etme gibi olanakların sağlandığı ortamlar olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında bloglar bireyin sanal kimliğinin oluşmasına ve **dijital habitusta** kendi düşüncelerini paylaşarak destek almasına yardımcı olur. Ağ toplumunda bireyler yeni iletişim ağlarının oluşması sonucunda yeni bilgilere ulaşarak yeniliklerden haberdar olmaktadır. Ağın dışında kalan bireyler ise bilgiye erişimini kaybederek yeni iletişim süreçlerinin dışında kalır (Castells, 2008: 99).

Blog yazarlığı ekonomik kazanç alanı olarak da kullanılmaktadır (Hajli, 2014: 389). Blogların anonim paylaşım özelliği yazarların kendileri hakkında çok fazla bilgi vermeden de paylaşım yapmalarını sağlamaktadır. Ancak genel olarak blogger'lar kendi kimlikleri ile çevrimiçi ortamda bulunmayı tercih etmektedirler. Çünkü bu durum okurlarla iletişim süreci için çok değerlidir. Bu özellik blogları geleneksel medyadan farklı kılmaktadır. Gerçek kimlikleriyle sanal dünyada var olmayı tercih eden bireyler bloglarında gerçek isimlerini

⁴Blogtyrant.com, "Here's Some New Blogging Statistics", (Çevrimiçi) <https://www.blogtyrant.com/new-blogging-statistics/>, 15 Ağustos 2018.

⁵Statista.com, "Number of Bloggers in The United States from 2014 to 2020", (Çevrimiçi) <https://www.statista.com/statistics/187267/number-of-bloggers-in-usa/>, 15 Ağustos 2018.

⁶Impactbnd.com, "28 Little-known Blogging Statistics to Help Shape Your Strategy in 2019", (Çevrimiçi) <https://www.impactbnd.com/blog/blogging-statistics-to-boost-your-strategy>, 15 Ağustos 2018.

paylaşır, gerçek fotoğraflarını koyarlar. Bloglarda metin, ses ve görüntülerin birleştirilerek paylaşım yapılma özelliği onu diğer toplumsal iletişim ağlarından ayırmaktadır. Erving Goffman'ın bireylerin günlük yaşamdaki benlik sunumunun performans ile bağına yaptığı vurgu blogosferde artarak devam etmektedir (Erbaş, 2011: 32). Böylece blog ortamında paylaşılan her bir içerik birer performansı ifade etmektedir. Sonuç olarak bloglarda yazarlar ve okurlar kişisel düşüncelerini özgürce ifade edebilirler. Bu olanaklar ise yeni medyanın iletişim süreçlerine etkisini ve toplumsallaşmadaki değişime katkısını olumlayan görüşleri desteklemektedir.

Nitekim çevrimiçi paylaşımın iletişimsel kazanımları: (1) Katılımcılar: Sosyal medya kullanıcılarına diğer kullanıcılar tarafından geri bildirim alma olanağı sunmaktadır. (2) Açıklık: Sosyal medya hizmetleri geri bildirim ve katılımcılara açıktır.(3) Sohbet: Geleneksel medyadan farklı olarak sosyal medyada çift yönlü iletişim sağlanmaktadır.(4) Toplumsallık: Sosyal medya üyelere istedikleri alanlarda paylaşım yapma yetkisi vermektedir. (5) İlişkisellik: Yapılan her bir paylaşım ile ilgili farklı ve benzer bilgilerin sunulması olanağı (Amargianitaki, 2015: 43) açılarından değerlendirilebilir.

Bloglar temelde 4 türde değerlendirilmektedir: Bunlar (1) Kişisel bloglar: hobi veya kişisel ilgi alanlarına yönelik paylaşımlar yapılmakta.(2) Temasal bloglar: belirli bir konu veya alana yönelik uzmanlık / deneyim/ profesyonel bilgi içeren içerikler paylaşılır.(3) Yayıncı Sponsorlu bloglar: geleneksel kitle iletişim mecralarının alt kuruluşları gibi faaliyet gösterir. (4) Kurumsal bloglar: İlgili iş dünyası ve kurumla ilgili içerikler paylaşılmakta ve geri bildirim alınmakta(Abdul Rahman, 2015: 6). Bloglar arasında en fazla rağbet gören blog türü kişisel bloglar'dır. Onlar arasında ise temasal bloglar öne çıkmaktadırlar. Bu tarz bloglara yemek, moda, spor, seyahat vs. örnek gösterilebilir. Bireyler bloglar aracılığıyla sadece maddi değerlere odaklanmadan diğerlerine yardım etme isteğini de karşılamaktadır (Bashar, 2014: 19).

Günümüzde geziyle ilgili planların yapılmasında gezilecek yerlerle ilgili rehberlerin hazırlandığı, tecrübelerin paylaşıldığı seyahat blogları önplandadır (Beham, 2015: 7). Seyahat blogları vasıtasıyla blogger ve okurlar arasında bilgi paylaşımı yapılmakta, iletişim kurularak tavsiyeler alınmaktadır. Bireysel deneyim ve özellikle “nereden ne alınır?”, “nerede ne yenir?” “güvenlik bilgileri”, “sokak kültürü” gibi gündelik yaşam pratiklerine yönelik özelleştirilmiş detaylı bilgiler içerdiği için blog okurları blogger'in paylaştığı bilgileri diğer internet sitelerinden daha fazla önemser durumdadır. Social Media Today tarafından 2017 yılında yapılan en çok okunan yayınlar araştırması sonucunda seyahat alanıyla ilgili okurların sayısının 27.9 milyonu aştığı ortaya çıkmıştır. Dijital pazarlama servisleri sunan Hubspot tarafından yapılan araştırmaya göre, seyahatla ilgili gönderilen e-postaların açılma oranı %28'lere kadar çıkmıştır. Social Media Today tarafından sunulan bir diğer rapora göre, seyahat planlaması yapanların %49'u seyahat içerikli yazıların paylaşıldığı siteleri araştırmaktadır.⁷

⁷Slightnorth.com, “24 Travel Blogging Statistics to Shape Your Strategy in 2019,” (Çevrimiçi) <https://slightnorth.com/travel-blogging-statistics/>, 15 Eylül 2018.

İnternet üzerinde kullanıcıların seyahat ile ilgili bilgi almak için en çok kullandıkları servisler Travel 2.0 adı altında kavramsallaştırılmaktadır. Travel 2.0 turizm ve seyahat alanında kullanılan Web 2.0 araçlarının toplamıdır. Bu yüzden de Travel 2.0 kullanıcılara seyahat tecrübelerinin paylaşılması en çok kullanılan çevrimiçi ortamlardan biri olmuştur.⁸ Gezginleri birleştiren bu gibi site ve servisler seyahatla ilgili paylaşılan içeriklere daha hızlı ulaşılmasını ve etkileşimi sağlar (Bashar, 2014: 16). Seyahat bloglarına olan ilginin artmasının en büyük nedenlerinden biri de bireylerin seyahat motivasyonunun giderek artmaya başlaması olmuştur. Bilinen üzere insanlar seyahat destinasyonlarını seçerken kendi ilgi alanlarına göre karar vermekteler. Bunun ardından ise destinasyon ile ilgili çeşitli içerikler okuyarak gidecekleri yerle ilgili önceden bilgi toplarlar (Aydın,2017: 119). Sonuç olarak bloglar bireylerin seyahat motivasyonlarının şekillenmesine yön veren etkenlerden biridir.

Ulrike Gretzel ve Daniel R. Fesenmaier'in (2009) yaptığı çalışmalarda internet teknolojilerinin gezginler üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu çalışmalarda da sanal ortamlarda yapılan paylaşımların etkisinin çok büyük olduğu ve özellikle gençler arasında bu şekilde seyahat etmenin çok "havalı" bulunduğu ve "popüler" olduğu sonucuna varılmıştır. Bu etkilerden en önemlileri ise karar verme, diğer üyelerle paylaşma, aynı düşünceye sahip olan üyeler arasında fikir alışverişi yapmak olmuştur (Beham, 2015: 9). Ana Maria Munar ve Jens Kr. Steen Jacobsen tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, gezme tutkunlarının kendi tecrübelerini paylaşmak istemelerinin en mühim sebeplerinden biri bu bilgiyi yaymak ve kendi tanınırlıklarını arttırmaktır. Bu da Bourdieu'nün **sermaye** kavramının sanal dünyadaki karşılığını açıklamak için önemli örneklerden biridir. Paylaşımı yapan yazarlar, sosyal medya ve web sitesi kullanıcıları sanal dünyadaki sermayelerini korumak, güçlendirmek ve prestij kazanma amacındadır. Bu nedenle paylaşımların ne kadar etkileşim sağladığı, kaç bin kişiye ulaştığı büyük öneme sahiptir (Beham, 2015: 16).

METODOLOJİ

Blogosfer'i kullanan blogger'lar ve onların okurları arasındaki etkileşime dayalı çevrimiçi iletişim süreçlerini; yeni medyadaki etkileşimin toplumsallaşmaya etkisine vurgu yaparak Bourdieu'nün habitus, alan, sermaye kavramlarının dijital alanda yorumlanmasına dayalı betimsel bir çalışma yapılmıştır.

Literatür taramasında yeni medya, toplumsallaşma, internet, blogosferle ilgili çeşitli çalışmalara rastlansa da araştırmanın konusunu kapsayan bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Literatür taramasından elde edilen sonuçlarda Pierre Bourdieu'nün kavramlarına yönelik çalışmaların kavramları iletişimsel açıdan ele alınmadığı görülmüş yanı sıra çevrimiçi ortamlarda iletişim süreçlerinin değişimiyle ilgili çalışmaların sayıca yetersiz olduğu gözlemlenmiştir (Banyai ve Glover, 2012: 275). Yapılan araştırmaların da genel olarak bloglarda kimlik sunumlarıyla ilgili olduğu saptanmıştır. Bu yüzden blogosferdeki iletişim süreçlerinin inşası ve toplumsallaşmaya yansımaları ile ilgili betimsel bir çalışmanın hem iletişim, hem de sosyoloji alan yazınına katkısı önem taşımaktadır.

⁸ Tripsavvy.com, "What is Travel 2.0?", (Çevrimiçi) <https://www.tripsavvy.com/what-is-travel-2-point-0-1863575>, 15 Eylül 2018.

Yeni medya çalışmalarında nitel araştırmaların öneminin giderek artması sonucunda toplumsal olguları anlamaya odaklı yorumsamacı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Robert Kozinets tarafından literatüre kazandırılan, medya ve iletişim süreçlerinin değişimini anlamak için insan davranışlarını ve bu davranış biçimlerinin nedenlerini incelemeye yarayan netnografi yöntemi, alanla ilgili genel eğilimler, ortak konu ve yaklaşımları saptanmak için en doğru yöntemdir (Yılmaz, 2015: 344).

Netnografi yönteminin seçilmesinin iki temel sebebi; çevrimiçi kültür ve toplulukların araştırılmasına imkan tanınması, çevrimiçi ortamlarda var olan bilgiden problemlerin çözümlerinin bulunması için kullanılması ve yeni fikirlerin ortaya çıkarılmasına olanak sağlaması ve araştırmacının doğal atmosferinde veri toplama ve analiz etme olanağına sahip olmasıdır (Cengiz ve Başaran, 2016: 76; Kozinets vd. 2015: 17). Yanı sıra verilere ulaşım ve blogların arşiv niteliğinde olması, az zaman içerisinde gerekli verilere sağlıklı ve hızlı bir şekilde ulaşım olanağı sağlamıştır. **Netnografin** araştırma sürecinde çok fazla veriyle başa çıkarak içerisinden uygun verileri toplaması netnografi yönteminin zorlu kısmıdır (Kozinets, Dolbec, Early, 2014: 265). Bunun sonucunda araştırmacı incelediği topluluk ile iletişime geçme biçimlerini belirleyebilir ve doğru sonuçlara ulaşabilir.

Çalışmada kişisel ilişkilerin yeniden inşasına uygun bir habitusa sahip yeni medya ortamlarından biri olarak **blogosfer** araştırma evreni olarak incelenmektedir. Yeni medya ortamlarda iletişim süreçlerini incelerken burada her bir bağlantının başka bir bağlantıyla ilişkili olduğunu dikkate alınması gerekir. Teknolojik gelişmeler de bireylere farklı sanal ortamlarda iletişim kurmaya, çoklu platformlarda aynı anda paylaşım yapma olanaklarını sunarak onların yeni iletişim süreçlerine katılımlarını hızlandırmaktadır (Kozinets, Dolbec, Early, 2014: 264). Blogların araştırmacıya veriye ulaşmayla ilgili sunduğu olanaklar da blogosferin seçilmesinde en önemli noktalardan biridir (Polat, 2016: 50).

Araştırma sürecinde okurların birbirleriyle etkileşimleri de not edilerek değerlendirilmiştir. Bu süreçte Blogosfer alanında var olan blogger ve okur arasındaki iletişimsel süreçleri incelemek amacıyla; birey, konu veya nesnelere var olduğu şekliyle yorumlama imkanı sunması açısından tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1:Blogosferde blogger ve okurlar arasında etkileşimli iletişim süreçlerinin oluşması diğer çevrimiçi ortamlara göre daha kolaydır.

H2:Blogosferde okurlar bloggerle ilgili daha gerçekçi ve samimi geri bildirim kazanma imkanına sahiptirler.

H3:Blogosferde okurlar blogger paylaşımlarına katkı sağlama imkanına sahiptirler.

H4:Blogların görsel tasarımı, **hakkında** ve **iletişim** bölmeleri etkileşimli iletişim sürecine katkı sağlar.

Araştırma 14 Eylül 2018 ve 15 Ekim 2019 tarihleri arasında seçilen en yüksek etkileşime sahip üç seyahat bloğu ve blokların içeriğinde yer alan en yüksek etkileşime sahip beş blog yazı/paylaşım ile bu yazıların her birine yapılan yorumlar betimsel olarak incelenmiştir. Araştırmanın tasarımı aşamasında, blog türü olarak seyahat bloglarının seçilmesi; bu alanda içerik üreten üç Türk bloggerin internet sitelerinin değerlendirilmesi; blogger'ların yüksek etkileşime sahip olan beş yazısının ve bu yazılara gelen okur (takipçi) yorumlarının seçilerek değerlendirilmesi; araştırmanın sınırlılıkları olarak belirlenmiştir. Bloggerların seçilmesinde bir diğer kriter onların etkileşimli iletişim süreçlerini destekleyen olanaklara (izleyici kitlesi, yorum, beğeni, yanıtlar vs.) sahip olmalarıdır. Yeni medya platformları aracılığıyla bireyler paylaşılan içerikle ilgili sadece alıcı konumunda değil hem de aktif etkileşim sağlayabilen katılımcı konumundadır. Seçilen evrenin araştırma için en uygun bölümünden faydalandığı için örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme belirlenmiştir.

Seyahat alanında en çok bilinen ve **blogosfer** çevrimiçi ortamında yüksek etkileşime sahip olan üç Türk bloğun seçilmesine karar verilmiştir. Seçilen bloglardan ilki iki kız arkadaş tarafından kurulmuş olan **Oİ The Blog** bloğudur, ikincisi **2018 Social Media Awards**'da en iyi blog ödülüne layık görülmüş **Biz Evde Yokuz** isimli blog, üçüncü blog ise dünya turuna çıkmış olan bir genç tarafından oluşturulmuş olan **Yol Günlükleri**'dir. Seçilmiş her bir bloğun yazarları ile (blogger) iletişime geçilmiş ve netnografi yönteminde gerekli olan etik kurallara uygun olarak her bir blogger'dan bloglarından araştırma amaçlı faydalanmak için izin alınmıştır.

Araştırma kapsamında her bir blogger'in yüksek etkileşime sahip olan beş yazısı ve bu yazılara blogger'ların okurları tarafından yapılan yorumlar seçilerek iletişim süreçlerinin değişimi ve çevrimiçi ortamlarda ikincil toplumsallaşma süreçlerinin oluşumu açısından değerlendirilmiştir. Araştırmanın ilk adımı olarak blogosfer ortamını daha iyi anlamak ve dijital habitusların çevrimiçi ortamlardaki faaliyetlerini değerlendirmek açısından blogger'ların internet siteleri **etkileşimli iletişim boyutu** açısından ele alınarak sosyolog Pierre Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramlarına bağlı kalarak, çevrimiçi alanda gelişen iletişim süreçlerinin incelenmesi amacıyla beş araştırma kategorisi belirlenmiştir. Seçilen blogger'ların yazıları ve bu yazılara yapılan yorumların iletişim süreçleri değerlendirilirken birincisi **Blogger A**, ikincisi **Blogger B**, üçüncü sü ise **Blogger C** olarak kodlanmıştır. Blogger'in yazdığı yazılar sırasıyla **A1, A2, A3, A4, A5, B1, B2, B3, B4, B5, C1, C2, C3, C4, C5** olarak kodlanmıştır. Blogger'ların yazılarına gelen okur yorumları ve blogger tarafından yapılan geri dönüşler ise yazının numarası belirtilerek **A (1, 2, 3, 4, 5) Blogger Yanıtı, B (1, 2, 3, 4, 5) Blogger Yanıtı, C (1, 2, 3, 4, 5) Blogger Yanıtı, A (1, 2, 3, 4, 5) Takipçi/Okur (1, 2, 3...) Yanıtı, B (1, 2, 3, 4, 5) Takipçi/Okur (1, 2, 3...) Yanıtı, C (1, 2, 3, 4, 5) Takipçi/Okur (1, 2, 3...) Yanıtı** şeklinde kodlamaları yapılmıştır.

Araştırma Deseni	Kategorilerin belirlenme amacı
------------------	--------------------------------

Sanal Ortam	Alanın görsel iletişim dilini tanımlamak amacıyla Blogger'ların web sitelerindeki "iletişim", "hakkında" ve "ana sayfa" bölümlerinin incelenmesi. Habituslarını oluşturan soysal sermayenin çözümlenmesi için yazın diline hakim söylemin dilinin tanımlanması.
Etkileşim	Blogger ve okurlar arasında etkileşim öğelerinin hem blog yazıları hem de okur yorumlarına göre incelenerek sanal ortamdaki etkileşimde alanın dinamiklerini oluşturan oyunun kurallarını tanımlamak.
Güven	İletişim süreçlerinin değişimi ve yeni toplumsallaşma sürecinde blogger ve okur arasında alanın "eyleyenlerini" belirleyecek içeriğe, bilgiye ve paylaşımaya yönelik güvenin tanımlanması
Geri bildirim	İkinci toplumsallaşma aracı olan sanal ortamda Blogger ve okur arasındaki geri bildirim yeni toplumsallaşmayı nasıl şekillendirdiğini tanımlama
Sanal Sermaye	Bourdieu'nün sermaye kavramının çevrimiçi ortamlardan biri olan blogosferdeki değişimi ve ve bu değişimin blogger'in okurlarıyla arasındaki iletişim süreçlerine etkisinin bulgulanması.

Blogger'in blogosferi nasıl kullandığı, iletişim süreçlerini nasıl yönettiğinin açıklanması bu incelemenin en önemli noktalarından biridir çünkü Bourdieu'ya göre, habitus bireysel olanın toplumsal olana dönüşümünü ifade etmektedir (Tekin,2015: 89). Buradan da sanal ortamlarda bireylerin ortak beğenilere sahip diğer bireylerle paylaşımlar yaparak sanal toplumsallaşma sürecine katkıda buldukları sonucunu çıkartmak mümkündür. **Dijital habitus** olarak incelenen bu yeni süreçler ikincil toplumsallaşmanın kavramsal yapısını açıklamak için de önemli noktalardan biridir.

Araştırma Bulgularının Yorumlanması

Araştırma kapsamında netnografik inceleme ile elde edilen yazınsal ve görsel bulguları içerik analizi ile yorumlanması sonucunda bloglar, blogger'lar tarafından paylaşılan yazılar ve bu yazılara takipçiler tarafından gelen yorumlar, çevrimiçi ortamlarda bireyler arasındaki iletişim süreçlerinin dinamiklerinin değişimini ortaya koyan ve araştırma tasarımı sürecinde

belirlenen hipotezleri destekler nitelikte bulgular gözlemlenmiştir. Bulgular, araştırma modelini oluştururken belirlenen beş temel temaya göre ve literatüre dayalı kalarak yorumlanmıştır.

- **Sanal Ortam**

Blogosfer ortamının nasıl kullanıldığı ve karşı tarafla iletişime geçme amaçlı hangi içeriklere yer verildiğine anlamak için incelendiğinde her birinin farklı içerik oluşturma tarzına sahip olduğu görülmüştür. Bloglarda iletişim dili açısından çoğunlukla informal paylaşımlar yapıldığı gözlemlenmiştir. Sanal ortam kategorisi, verilerin yoğunluğu ve niteliği göz önünde bulundurularak **sanal ortamın yazınsal analizi** ve **sanal ortamın görsel analizi** olarak iki kategoride incelenmiştir.

Blogger'ların internet sitelerindeki “**iletişim**” ve “**hakkında**” menüleri iletişim süreçlerinin değişimini etkileyen bölümler olarak incelendiğinde Blogger'ların okurlarına geri dönüş yapmaları ve kendilerini okurlarına daha açık bir dille ifade edebilmeleri için bu bölümlerin doğru bir şekilde kurgulanmasının etkileri takipçi yorum ve sayılarında kendini göstermektedir.

A1 “...Oitheblog sizi ananız babanız kadar düşünür arkadaşlar...”

A1 “Söz konusu Berlin oldu mu biz “yaaaaa abiiii Berlin yaaaa” şeklinde ani gelişen yoğun bir övgü dizisine başlıyoruz. Biz Berlin’i çok seviyoruz arkadaşlar, 923 gün kalsak dönüş yolunda of keşke bir gün daha kalsaydık diyecek kadar seviyoruz. Dolayısıyla Berlin için size 3 günlük bir plan çıkarmak Sibel Can’ın kilo vermesi kadar zordu. Şehirde gezecek o kadar çok yer var ve her bir bölgesi o kadar keşfetmeye değer ki ayıklayıp da 3 günlük plana çevirmek bizi öldürdü...”

A2: “5 yıllık Schengen vizesi aldığımı görüp yanyanayken “ayy cnm çok sevindim yaa” diyorsunuz, sonra arkasından “vay pislik” diye kı kı kı kıskançlık yapıyorsunuz ya, işte o arkadaşlar genellikle ticari vizeyi kapanlar oluyor.”

Yazınsal örneklere bakıldığında hepsinde hakim dilin informal olduğu görülmektedir. İnfomal iletişim dilinde “ayy cnm çok sevindim yaa”, “vay pislik” gibi ifadelerin kullanımı yazarların genç takipçiler arasında daha popüler hale gelmesine yardımcı olurken karşı tarafta duygusal açıdan değişimlere de neden olmaktadır. Çünkü bu iletişim biçimi takipçiyle “yakınlık” ve “arkadaş”çasına bir yaklaşımı desteklemektedir. Bourdieu’ya göre alan içerisinde fayda kazanmanın yolu da oyunun kurallarına uyarak mücadeleye katılmaktır (Bourdieu, 2007: 407). Bu yüzden de çevrimiçi alanlardan biri olan blogosferde de içerik üreticileri diğerlerinden daha “iyi” olabilmek için tüm yaratıcılıklarını ortaya koymakta ve oyunu daha iyi oynamaya çalışmaktadır. Okur, kendisinden bir uzantı gibi gördüğü blogger’le yorum veya özel mesaj aracılığıyla kolaylıkla iletişim kurarak bu iletişim biçimini destekler.

A3: “Şimdiii, burada büyük bir karmaşa yaşama ihtimaliniz söz konusu. O sebeple iyi bir açıklama yapalım, ulan şehir gezisi dediniz bizi nereye gönderdiniz demeyin...”

Bourdieu’ya göre, sermaye üstün olanların etkilerini sürdürmeleri için bir gerekliliktir (Field, 2006: 27). Blogosfer alanında da üstünlüğe sahip olmak isteyen blogger’lar sanal sermayelerini artırmak için çeşitli “iletişim stratejileri” belirleyerek ilerlemekteler. Yukarıdaki örnekte ortaya

çıkan en önemli iletişim ögesi yazarların okura “bilgi verme” amaçlı bir paragrafa başlayacaklarını belirtmeleridir. Paragrafta kullanılan “karmaşa yaşama ihtimaliniz söz konusu”, “açıklama yapalım”, “nereye gönderdiniz demeyin” gibi birleşmeler okurların yazıyı daha dikkatle okumasını sağlamayı ve yeni bir bilginin verileceğinin habercisidir. Burada esas amaç okurun dikkatini geri kazanmak ve sözlü diyalog kurar gibi iletişime geçmektir.

A3 Okur 1 Yanıtı: “Çok tatlı bir yazı olmuş yazılarda iç sesinizle konuşmanız çok hoşuma gidiyor”

Nitekim yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere takipçilerin yanıtları bu dili onaylar ve teşvik eder şekilde geribildirimler almaktadır. Sosyal paylaşım sitelerinde iletişim kurarken kısaltmaların kullanılması, gayri-resmi konuşmaların yapılması, hızlı bir şekilde söylenmek istenenin mesaj veya yorum aracılığıyla karşı tarafa ulaştırılması, ayrıca iletişim amaçlı emojilerin kullanılması bireyler için kolaylık ve rahatlık sağlamaktadır. Bu hız ve rahatlık çevrimiçi ortamlarda bireyler arasında oluşan güven, iletişimin daha kolay ve eforsuz kurulmasına neden olmaktadır (Field, 2006: 89). Öte yandan karşılıklı iletişim ve davranış biçimlerinde güvensizlik yaratan bir durum varsa iki taraf arasındaki ilişki çok uzun süre devam etmeyecektir. Sanal ortamlarda kullanılan bu iletişimsel dil bloglarda paylaşılan içeriklerin yazı dilinin de değişimine neden olmaktadır. Blogger ve onun okur kitlesinin mizahi, samimi, resmi veya bilgi verici gibi, nasıl bir iletişim diline sahip olacağını, kullandığı yazım tarzı belirlemektedir.

A3: “Yüreğinize su serpelim: Yaygın efsanenin aksine, Kolezyum’da insanların aslanların önüne atılması gibi aşırı brutal bir durum yaşandığına dair herhangi bir kanıt yok. Uydurmayın, İlber Ortaylı ağzınızı kırar.”

Örneğin aşağıda görüldüğü gibi, **Blogger B’nin** içeriklerinde, motivasyon içerikli bir dilin hakim olduğu görülmektedir. Örnek paragrafta kullanılan “çok kolay olacak”, “süper geçecek” gibi birleşmeler okurda blogger’in verdiği tavsiyelere inanmak ve harekete geçmek için heveslenme duygusunu tetiklemektedir. Temelde bütün Blogger’lar okurlarla diyalog kurar gibi yazmaya öncelik vermekteler. Yanı sıra **Blogger B’nin** iletişim kurma sürecine böyle bir girişle başlaması yazının ilerleyen kısımlarına merak uyandırmayı da başarmaktadır. Çünkü çevrimiçi ortamlarda iletişim süreçlerinin devamlılığı çok önemlidir. Bunun için iletişim sürecinde her iki tarafın da etkin şekilde geri bildirim katılması ön şarttır.

B3: “Stres yok, her şey çok kolay olacak ve süper geçecek! Biliyorum; bilinmez insanın gözünü korkutabiliyor. Bu çok doğal ve tüm ilk defa yurt dışına çıkmış herkesin yaşadığı bir süreç. Hepimiz de mutlu mesut gidip geldik, sen de çok güzel anılarla döneceksin.”

Buradan yola çıkarak toplumsallaşma süreçlerinde bahsedilen “anlamli ötekiler” grubunu dikkate almak gerekmektedir. Bu önemli gruba katılanlar toplumsallaşma süreçlerini yönetenler ve yönlendirenler olarak bilinmektedir (Akın, 2015: 28). Çevrimiçi alanda da blogger’lar bu grubun en önemli üyelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla blogger’ların da en önemli dayanak noktaları bu motivasyona sahip olmalarıdır (Pan vd., 2007: 8).

Bir sonraki yorumda ise, bilgi verme amaçlı “bakın”, “çok önemli” gibi birleşmelerden yararlanılmaktadır. Bu birleşmeler blogger’in okura bilgiyi ısrarla ulaştırma isteğini vurgulamaktadır ve okurun dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır. Daha sonra ise yapılan yanlışların onları da çok üzdüğünü belirtmek için “biz burada kahroluyoruz” gibi bir ifade kullanılmıştır. Blogları karşılıklı iletişimin sağlandığı, güven ve empatinin mevcut olduğu sanal bir topluluk olarak değerlendirmek gerekmektedir. Blogger’lar ise okurların karar verme süreçlerine etki ederek çift yönlü iletişimi sağlamaktadırlar.

B3: “Bakın bu sezon kontrolü meselesi çok önemli. Bize neşeli neşeli “Balayı için Tayland’a çok ucuz bilet bulduk! Temmuz’da yolcuyuz” mesajları geldikçe biz burada kahroluyoruz...”

B3: “Hava yolları bezen uçaktaki koltuk sayısından fazla bilet satarlar. Kimlere uçakta yer kalmaz biliyor musunuz? Check-in’ini geç yapanlara. Kaç kere başımıza geldi, özellikle bayramdı, tatildi, yaz sezonuydu çok sık yaşanan bir durumdur. Online check-in yapın, kışınızı garantiye alın.”

Okura ulaştırılan bu bilgi onların yalnız olmadığını göstermekte ve duygusal rahatlama sağlamaktadır. Bu adımları sanal toplumsallaşmanın bir örneği olarak ele almak gerekirse toplumsallaşmayı yönü ve amacı olan bir süreç olarak değerlendirmek gerekmektedir. Toplumsallaşmanın en önemli amaçları belli tutum ve davranışların edinilmesi, değerlerin kazanılması ve genel olarak kültürün devam ettirilmesidir (Akın, 2015: 33). Özellikle bu yazıları yakında seyahate çıkacak olan okurların okuduğunu dikkate almak gerekirse bu bilgiler onlar için önemli referans olmaktadır ve oldukça değerli bilgi ve deneyimler içermektedir.

Blogger’in bir diğer önemli amacı bilinmeyi göstermek, kişisel tecrübelerini paylaşmak ve geri bildirim almaktır. Bu özellikler seyahat blogger’ları tarafından daha da çok önemsendiği gözlemlenmektedir. Çünkü keşfetme ve öğrenme duygusunu çok derin yaşadıkları paylaşımlarından ve yorumlarından öğrenilmiştir. Bu motivasyon onlarda paylaşma isteği uyandırmaktadır. Paylaşım, bilgilendirme, heyecan ve keşif motivasyonları hepsinin habituslarının ortak niteliklerini belirlediği söylenebilir.

• Etkileşim

Toplumsal iletişim süreçlerinin değişimini anlatırken habitusun etkisinin olduğu toplumsal düzenin yeniden üretimini de dikkate almak gerekir. Bu süreç yapı-habitus-yapı şeklinde ifade edilirse onun gerçekleşmesi için strateji ve pratiklerin belirlenmesi çok önemlidir. Aşağıdaki ilk paragrafta okur ve yazar arasında bir diyalog olduğu görülmektedir. Burada okurun amacı yazardan ek bilgi almaktır. Yazarın görevi ise okura doğru bilgiyi ulaştırmaya çalışmaktır. Yapılan konuşmada yazarın samimi bir dil kullandığı görülmektedir. Bu durum, iletişimin devam edebilme olanağını artırma stratejisini ifade etmektedir:

A2 Takipçi/Okur 2 Yanıtı: “...tomorrowland’e gitmeyi düşünüyorum ama onun hakkında pek bilgim yok. Sizin öneriniz hangisi bu ülkelerden yada başka ülke öneriniz varsa cevabınızı bekliyorum...”

A2 Blogger Yanıtı: “Heyy, bu saydığın ülkelerin şehirlerine dair rehberler var sitede (üçü de var hatta), onların içinde bütçe bölümleri de mevcut, oradan baksan daha sağlam bilgi almış olursun bence...”

A2 Takipçi/Okur 3 Yanıtı: “Hayalimdeki ülkelere gitmişsiniz İzlanda, Norveç, İsveç...umarım bir gün buralara gitme imkanım olur.”

B1 Takipçi/Okur 2 Yanıtı: “Sizin arkanızdan tatile çıkmak kolay oluyor Notlari takip et yeter:) baska plana gerek yok...sizin önden gitmeniz süper oldu:) Artık bize bilet almak kaldı sadece”

B1 Blogger Yanıtı: “Kleopatra havuzunda yüzmeden gelmeyin”

Yukarıdaki açıklamalara örnek olarak gösterilen bir sonraki yorumda da yine önceki yorumdaki gibi samimi ifadelerle rastlanmakta, seyahat tutkusunu vurgulanmakta ve yazara duyulan hayranlık belirtilmekte sonuç olarak etkileşim sağlanmaktadır:

B3 Takipçi/Okur 2 Yanıtı: “Hangi bölgede kalmalıyım?...Merkezde kalsak çok mu hareketli bir yaşam olur?...”

B3 Blogger Yanıtı: “...İspanyaya gittik ama maalesef Valencia'ya gitmedik Facebook'tan Valencia'da yaşanan birilerini rastgele bulup, soru sarabilirsin. İnsanlar çoğu zaman yardımcı oluyorlar”

Burada hem karşılıklı iletişim sağlanmakta hem de yazarın okura verdiği tavsiye dikkat çekmektedir. Paylaşılan yazıyla hiçbir ilgisi olmayan ancak okura faydalı olabilecek bir bilginin paylaşımı yazarın okura değer verdiğini göstermektedir. Bu gibi bilgilendirici geri dönüşler hem etkileşimin artışı hem de okurda araştırma güdülerinin tetiklenmesini sağlayacaktır. Teknolojinin ağ toplumunu tanımlayan en önemli etken olarak öne çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü teknolojik gelişmeler farkında olmadan yeni beklentilerin ortaya çıkmasına neden olur. İnternet teknolojisini üst sıralara taşıyan özellik ise bireyselliğe olanak sağlamasıdır.

B4 Takipçi/Okur 5 Yanıtı: “...Hindistanda tek başına gezmek çok problemlidir mi sizce?”

B4 Takipçi/Okur 6 Yanıtı: “Eşimle yaklaşık 2 ay önce, 1 aylık Hindistan turu yapmaya çalıştık...Hindistan güzel veya çirkinin ötesinde çok enterasan bir deneyim...”

Bu örneği incelemeye devam ettiğimize diğer okurların da iletişime katıldığı ve kendi yorumlarını deneyimlerini paylaştığı görülmektedir. Böylelikle iletişim sürecinin farklı varyasyonlarla devamlılığı sağlanmaktadır.

B4 Blogger Yanıtı: “...müthiş yazmışsın...çok güzel bir ifade şekli. Ne işle meşgulsün”

B4 Takipçi/Okur 6 Yanıtı: “...bir otel işletiyorum...Yolunuz düşerse, bekleriz.”

B4 Blogger Yanıt: “Dünya küçük, ya da hayata benzer algılayan insanlar aynı dünyaya toplanıyor diyelim...Biz de köprü olmaktan mutluyuz.”

Toplumsallaşmadan bahsederken aidiyet bağlarına da değinilmelidir. Bireyler aidiyet bağlarını inşa etme ve yenileme yetkisine sahiptirler. Bu ise toplumsallaşmanın en önemli boyutlarından biri olarak ele alınmaktadır. İkincil toplumsallaşma alanı olan çevrimiçi ortamlarda da aynı beğenilere sahip bireylerin gruplar oluşturması bu açıdan çok önemli bir örnektir. Temel toplumsallaşma aracı olarak bilinen akran grupları aynı toplumsal alanı paylaşmaktadırlar. Aynı alana sahip bireylerin bir birlerini anlaması ve karşılıklı iletişim süreçlerine dahil olması da daha kolaydır (Akın, 2015: 24). Yukarıdaki örneğin son kısmında kullanılan “Biz de köprü olmaktan mutluyuz” cümlesi blogosfer ortamının iletişimsel açıdan değerini vurgulamaktadır.

Etkileşimin okur ve yazar arasında hem bilgi hem de duygu ve düşünce paylaşımı olarak değerlendirilmesi aşağıdaki örnekte görülmektedir:

C1 Takipçi/Okur 1 Yanıtı: “Abi oyle bir gaz verdinki :) Teşekkür ederim bunu bizimle paylastigin icin benimde hayalim bir gezgin olmak”

C1 Blogger Yanıtı: “Ne güzel, Şimdiden iyi yolculuklar”

Habitus var olduğu toplumsal alanda yabancılık çekmez ve etrafındaki dünyayı doğal kabul eder. Yukarıdaki örnekte blogger’ın okurun seyahat etme motivasyonunu ve hedeflerini de bir şekilde etkilediği görülmektedir.

- **Güven**

A1 Takipçi/Okur 2 Yanıtı: “Cansınız çok teşekkür ederim bu yazı için aşırı heyecan bastı...Erasmus yaptığımsa rehberim Oitheblog”

B1 Takipçi/Okur 1 Yanıtı: “Şu an o kadar mutlu oldum ki tüm yazının çıktısını aldım...tüm detayları düşünerek yazmışsınız gerçekten emeğinize yüreğinize sağlık...Küba rotam belli rehberim de hazır ... çıktısını aldım giderken yanımda olacak Sevgiyle kalın...”

Bourdieu’ya göre, insanların sahip olduğu davranış biçimleri, eğilimleri genel olarak habitusu, toplumsal alanlar ve biyolojik yapılarla şekillenen “eğilimler sistemi” olarak ortaya çıkmaktadır (Timur, 2007: 210). Çevrimiçi ortamlarda da bireyler kendilerini ait hissettikleri alanlarda etkileşime girmekte ve iletişim kurdukları diğer bireylerin fikirlerine katılım göstermektedirler. Blogger’ın iletişime geçerek okurun vereceği karara etki etmesi, onda güven oluşturmak için mühim bir etkidir.

C3 Takipçi/Okur 1 Yanıtı: “Küba’ya ailecek gideceğiz acaba bu evler ne kadar güvenlidir? Yardımcı olabilir misiniz?”

C3 Blogger Yanıtı: “Kesinlikle güvenilir, herhangi bir durumda bizzat kendisi ilgilenecektir. İciniz rahat olsun.”

Yorum aracılığıyla iletişim kurularak da bu güven duygusu aktarılmaya çalışılmaktadır. Güvenin oluşumunda en çok etki eden şey blogger’ın verdiği bilginin doğruluğu, faydalı olması ve karşı tarafta yenilik yaratmasıdır. Çevrimiçi ortamlarda güven kazanmak için blogger’lar alanda güçlü ilişkiler yaratmayı başarmaları gerekmektedir. Alan değişimin sürekli olduğu bir

yer olduğundan anlam ilişkisinin yanı sıra güç ilişkileri de çok önemlidir. Alanın kural koyucuları / blogger'lar takipçileri ile kurduğu güven ilişkisini, bilgi, birikim, iletişim becerisi içerik zenginliği, güncellik ve orjinallik gibi unsurlarla sürekli beslemektedir. Zira habitus, hiçbir bilinçli uyum çabasına gerek kalmadan mevcut olduğu alana hızlıca uyum sağlar. Böylece alanın etkileri ve habitusun uyumluluğu birbirleriyle doğru orantılı olarak artar.

- **Geribildirim**

Blogger'in paylaştığı içeriklerin okunur olması için sanal ortamlara uygun bir dille paylaşılmış olması da gereklidir. Blogosferin en önemli özelliklerinden biri ise birbirinden farklı içerikler arasında bağlantı oluşturma olanağıdır (Özüdoğru, 2014: 39). Burada içerikle anlatılmak istenen ve içeriğin hedef kitlesi büyük önem taşır. Üretilen içerik blogger'ın seçimine uygun olarak **formal** veya **informal** olabilir. Sonuç olarak blogger paylaştığı içeriğin yazım tarzına göre de okurdan geri bildirim almaktadır. Geribildirimde elde edilmesi yeni içerikler ve paylaşımlar için de yol haritası niteliğindedir. Aşağıdaki örneklerde kullanılan “seviliyorsunuz efemim” ya da “çok eğlendim”, “tebrik ederim” gibi okur takipçi tarafından yapılan yorumlar, yazara pozitif geri bildirimini ifade etmektedir.

A1 Takipçi/Okur 3 Yanıtı: “...airbnb ile ev kiralandık son derece güvenli uygulamada konaklamayı epey uyguna getirdik üstelik havaalanı transferlerimizi de ev sahibimiz üstlendi. Bu da benden tavsiye olsun... Seviliyorsunuz efemim.”

A5 Takipçi/Okur 1 Yanıtı: “Merhaba, Öncelikle yazınızın doğruluğunu ya da yalnışlığını bilemem ama ben okurken çok eğlendim. Tebrik ederim...”

Okurlar hayranlık, minnet gibi olumlu duygularını paylaştıkları yorumlar yaparken bazen de eleştirel nitelikte yorumlar da rahatlıkla çekinmeden bulunmaktadır. Bu da sanal ortamın demokratik yapısına ve yatay iletişim formuna önemli bir örnek teşkil etmektedir. Alanın eyleyenlerinden kural koyucuların da diğerleri kadar eleştiriye açık olduğunun bir göstergesi olarak okunabilir. Örneğin blogger'ın paylaştığı yazıda olan hatalara dikkat çekmeye çalışan bir okur, blogger'ın daha dikkatli olmasını sağlayacağını düşünerek ve kendini alanda söz sahibi olarak görerek rahatlıkla iletişime geçebilmektedir.

A5 Okur Yanıtı “Ancak çok fazla kelime ve harf hatası vardı. Bu kadar güzel bir yazı için biraz fazla kontrolsüz yayınlanmış. Belirtmek istedim...”

A5 Blogger “Haklısınız, sizlere taze bilgileri atlamadan vermek için çok aceleyle yazılmış bir yazıydı, eleştiriniz için teşekkürler, hemen gözden geçireceğim”

B3 Takipçi/Okur 3 Yanıtı: “...Nacizane bir iki öneri de ben eklemek isterim...Her şeyden önce havalimanından şehre en ekonomik nasıl ulaşılır bence bunu araştırmak lazım...”

B3 Blogger Yanıtı: “Çok teşekkürler eklemeler için”

B1 Takipçi/Okur 3Yanıtı: “Cillop gibi bir yazı olmuş. Ellerinize sağlık.”

B1 Blogger Yanıtı: “Yaşasın Çok teşekkürler”

C2 Takipçi/Okur 2 Yanıtı: “...çok faydalı bilgiler vermişsin. Emegine sağlık kardeşim.”

Ya da blogger’ları referans noktası olarak görerek, kendi özel hayatı, kişisel sorunları ile ilgili bilgi vererek iletişim kuran takipçiler de bulunmaktadır. Blogger’ların, bu takipçilerin hepsine detaylı ve samimi yanıtlar vermeye gayret ettikleri görülmektedir.

C2 Takipçi/Okur 3 Yanıtı: “yeni gezginlere göz atmak istedim ve kişiliğime ve yaşıma göre en uygununun sen olduğuna karar verdim. bloğun çok eğlenceli okudukça hem içimde kötü olmayan bi kıskançlık hem de bi yaşama isteği oluyor...Abi bunları buraya yazdım çünkü hangi arkadaşşıma anlatsam bu hayali biraz gerçekçi ol ya da bu yaşta bu hayaller normal biraz daha büyü görürsün gibi tepkiler alıyorum. Adeta kendi hayalimden soğutuyorlar beni. Senin deyişinle kandırılıyor. Bana önerin varsa yazabilir misin mesela ilk nereden başlamalıyım? Gelince Türkiye’ye yeniden uyum sağlayabilir miyim ? Teşekkür ederim şimdiden.”

Bazen farklı takipçiler arasında gerçek hayatta yaşanan bir iletişimsizliğin sanal ortama taşınıp burada tartışmaya devam edildiği görülmektedir. Bu diyalogların uzaması ve blogger’ı rahatsız edecek bir noktaya gelmesi durumunda alanın kural koyucusu olarak taraflara müdahale ettiği görülmektedir.

C4 Takipçi/Okur 3 Yanıtı: “...bir sekilde yolunuzun kesisecegi bu arkadasin, sizden maksimum duzeyde para almanin hesabini coktaan yaptigindan emin olabilirsiniz...”

C4 Takipçi/Okur 4 Yanıtı: “...bizden memnun kalmayan sadece sizsiniz. Grubunuzun diğer üyeleri de değil, sadece siz...sağlık turizmi hizmetlerini hiçbir komisyon almadan veriyorum...daha ucuza hizmet versek de, Kübada kendi başına tatil yapmak daha ucuza gelecektir. O konuda haklısınız.”

Bourdieu’ya göre de sermaye “birikmesi zaman alan birikmiş emek olarak” ifade edilmektedir (Field, 2006: 21). Habitus, alan ve sermaye arasında bağlantılı ilişkinin var olduğu dikkate alındığında blogger’ın takipçilerine yönelik verdiği yanıtlar içerik ürettiği alanın habitusunu etkileyip şekillendirmektedir.

- **Sanal Sermaye**

Bir başka yorumda ise okura karşı sorumluluk alan yazar rolü ön plana çıkmaktadır.

B4 Blogger yorumu “Bu yolculuğa çıkma amacım ne para kazanmak ne de blog yazarı olmaktı. Sadece seyahat etmek istiyordum, öğrenmek ve yaşamak için bu yola koyuldum. Hayatım boyunca para hiç merkezimde olmadı, gerektiği kadar değer verdim. Yani benim için hep bir araç oldu.”

Sosyal sermaye, bireyin toplum içerisinde tanıdığı, iletişimde olduğu ve zamanı geldiğinde yardımını aldığı bireylerin oluşturduğu ağı ifade etmektedir Bu yorum ile Bourdieu’nün sosyolojik bakış açısında önemli yere sahip olan alan, sermaye ve habitus kavramları arasında

doğrusal bir ilişkinin olduğunu görmek mümkündür Sanal ortamda inşa olan alanlardaki üretilen sermayeyi “sanal sermaye” olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır (Bourdieu, 2007: 570).

B5 Blogger yorumu“... arkadaşım bana hiç sormadan hesabına biletin parasını göndermiş. Her ihtimale karşı yanında dursun diye. Çok teşekkür ediyorum. Buradaki olay para değil, kendisine de söyledim. O ince ayrıntıyı düşünebilmiş olması, beni o kadar mutlu etti ki...”

Burada blogger'in okurlarından birinin yapacağı gezi için bilet parasını yolladığını ve bunun karşılığında hiçbir şey beklemediği açıkça görülmektedir. Bu durum ise blogger tarafından çok mutluluk verici bir jest olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla blogger kendi alanındaki eyleyen olarak diğerleri tarafından değerli bulunmanın verdiği mutluluğu ifade etmiştir. Sanal ortamda iletişimin samimiyet derecesinin gerçek dünyada yapılan yüz yüze iletişimden daha az olması gerçeği ele alındığında, blogger'a yapılan bu gibi karşılıksız iyilikler çevrimiçi ortamın gücünü göstermektedir. Çünkü bilinen üzere en önemli toplumsallaşma süreçlerinden biri de arkadaş çevresidir (Akın, 2015: 29).

A1 Takipçi/Okur 1 Yanıtı: “...Lviv gezi rehberiniz çok faydalı oldu. Sayenizde havalimanı-sehirci ulaşımı gidiş dönüş 60 krş hallettik? Teşekkürler...”

B3 Takipçi/Okur 6 Yanıtı: “Farkında olmadan ne kadarda detaylı bilgi verdiğinizin farkındamısınız...İlk defa yurtdışına çıkacağım, sitenin heryerine girip çıkıyorum allahum :)))”

B4 Takipçi/Okur 8 Yanıtı: “Merhaba, gitmedim ama Hintli bir arkadaşım var ve ondan dinlediğim kadarıyla hiçbir abartınız ya da eksik anlattığınız bir nokta yok...”

C3 Takipçi/Okur 2 Yanıtı:“İdollerrimden birisin, Seneye Bende Otostopla Dünya Turuna Çıkacam”

Sermayenin hem blogger hem de okur için fayda sağlaması gerekir. Sosyal sermaye dediğimizde anlatılmak istenilen bir diğer öge ise okurun memnuniyetidir. Sermayenin hem blogger hem de okur için fayda sağlaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Aşağıdaki yorum ise sanal dünyada blogger'ın varlığının iletişim olmadan mümkün olmayacağını göstermektedir. Çünkü okurlar anlatılanlardan ziyade blogger'in fikirlerini bilmeyi de önemsemektedir. Blogger'ın anlatmak istediği bilgiyi açık bir dille eyleyenlerin/takipçileri ile paylaşması kadar diğer eyleyenlerin sahip oldukları özellikleri, yatkınlıklarını paylaşması sosyal sermayeyi belirler. Nitekim sermaye yaratıldığı alanda etkisini gösterebilmekte ve onun değeri de var olduğu toplumsal alanla ilişkilendirilmektedir (Palabıyık, 2011: 133). Blogger'ın sermayesinin değerli olduğu ve önemsendiği alan ise elbette ki çevrimiçi platformlardır. Bu yüzden de o burada daha fazla iletişim halinde olmaya, izleyicilerine daha fazla güncel bilgi ulaştırarak onlarla iletişim süreçlerine dahil olmaya çalışmaktadır. Seyahat blog yazarlarından takipçilerin en büyük beklentisi rehberlik o yüzden sosyal sermayesini sergilerken abartı veya eksik aktarım çok önemlidir.

- **Sanal Ortam / Görsel Analizi**

Araştırmanın bu adımında blogger'ların internet sitelerinde iletişim kurma amaçlı kullandıkları görsel bölümler incelenmektedir. Bunun sonucunda ise görsel içeriklerin blogger ve okur arasındaki iletişim süreçlerine ne gibi etkilerde bulunduğu irdelenmektedir. Görsel analiz yapılırken kullanılacak kategoriler şu şekilde belirlenmiştir: (1) Ana sayfa (2) İletişim Bilgileri (3) "Biz kimiz" veya "Hakkında" bölümleri (4)Yazı içerisinde kullanılan görsel iletişim öğeleri

Görsellik sanal platformlarda kullanıcının dikkatini kazanmak için en önemli öğelerden biridir. Bu incelemenin esas hedefi blogger'in okurların ilgisini çekmek için ne gibi görsel iletişim öğelerinden faydalandığını irdelemektir. İçerik yazarken, metin içerisinde yaratıcı görsellerin kullanılması önemlidir. Öyle ki görsellerin yardımıyla yazılan blog yazıları sadece yazıdan ibaret olanlardan %94 daha fazla görünürlük kazanmaktadır.⁹

Seçilen blogger'ların bloglarının **Ana Sayfa** bölümüne bakıldığında Blog A'da sayfanın sağ üst köşe ve sağ orta kısmında sosyal medya hesaplarının ikonları gözükmemektedir. Okurlar istedikleri zaman blogger'ların sosyal medya hesaplarına geçiş yapma olanağına sahiptirler. Buna ek olarak blogger'lar kendilerinin yarattığı müzik listelerinin olduğu siteye de yönlendirme yerleştirmişlerdir. Bu ise habituslarının eyleyenleri olarak kendi okurlarının da aynı beğenilere sahip olacağı varsayımı ile beğeniler konusunda da yönlendirici olmak çabası olarak okunabilir. Ana sayfasında alt sağ kısımda "abonelik kutucuğu" okuruyla daha yakın iletişim halinde olma ve yenilikleri bire bir paylaşma isteğini ifade etmektedir. **B** blogger'inin ana sayfasına bakıldığında sağ üst tarafta iletişim bölmesine yönlendirme için menü yerleştirildiği ve herhangi bir sosyal medya hesabına geçişin olmadığı görülmektedir. Nitekim kullanıcı bir internet sayfasında gezindiği zaman göz takibine olanak sunan teknolojiler yardımı ile içeriğin paylaşıldığı sayfaların uygunluğunu test etmek mümkündür (Varnalı, 2017: 158). Blogger'ların ana sayfasına bakıldığında en son paylaşılan içeriklerin sayfada sıralandığını görmek mümkündür. Blog A'da paylaşımlar genel olarak sıralanmış, Blog B'de çeşitli kategorilere ayrılarak Blog C'de ise yeniden eskiye doğru bir sıralama yapıldığı gözlemlenmiştir. Blogger'ların kullandıkları logolar ve renk seçimleri de okur üzerinde belirli bir görsel etkiye neden olmaktadır. **A** blogger'i ve **B** blogger'inin logolarında yazarların baş harflerinin vurgulanmasına dikkat edilmiştir. **C** blogger'inde ise bloğun baş harflerini ifade eden bir logo kullanılmıştır. Blog sayfalarında kullanılan renkler de genel olarak okurların sıkılmamasını sağlayacak canlı ve enerjik renklerdir. Blog C ana sayfası diğer bloglara göre daha sade bir biçimde düzenlenmiştir. Bu ise okurların farklı sayfalara geçiş yapmadan bütün yazılara aynı alanda ulaşmalarını sağlamak ve bilgiye ulaşımı kolaylaştırmaktadır.

Araştırma için kullanılan blogların **İletişim** bölümlerine bakıldığında her bir blog sayfasında farklı iletişimsel öğeler bulgulanmıştır. Blog A iletişim sayfası incelendiğinde blogger'in okurlarıyla bağlantı kurması için ilk olarak e-posta adresini bıraktığı, daha sonra ise sosyal medya profillerini linkleri bulgulanmıştır. Ayrıca okurlarına kendileriyle ilgili yorum yazmaları için yorum kutusu eklemiştir. Bu da onların okurlarının fikirlerine açık olduklarını

⁹Jeff bullas.com, "6 Powerful Reasons Why You Should Include Images in Your Marketing – Infographic", (Çevrimiçi) <https://www.jeffbullas.com/6-powerful-reasons-why-you-should-include-images-in-your-marketing-infographic/>, 10 Ekim 2018.

ve onlarla karşılıklı iletişim haline kalmak istediklerini göstermektedir. **Blog B**, iletişim sayfası daha sade bir görüntüye sahiptir. Burada ise en çok dikkat çeken öge kısa açıklama yazısı ve cümle sonlarında kullanılan emojilerdir. Sayfanın en alt kısmında ise blogger'lar e-posta adreslerini bırakarak doğrudan iletişime geçilmesi için ortam yaratmışlardır. **Blog C**, diğerlerinden farklı olarak seyahat günlüğü tutar gibi yazıldığı için iletişim için ayrı bir sayfa yaratılmamış ve sosyal medya hesapları aracılığıyla iletişim kurulabilmektedir.

Researchgate'in paylaştığı araştırma sonuçlarına göre, ilk izlenimin %94'ü site tasarımıyla ilişkilidir ve Blog'lar çevrimiçi bilgi açısından beşinci en güvenilir kaynak olarak bilinmektedir. Web sitesi kullanıcıların %65'i iletişim bilgilerini görmek istemektedir. Web sitesi kullanıcıların %52'i hakkında bölmesini görmek istemektedir. Adobe tarafından verilen bilgiye göre, internet sitelerinde içeriklerin tasarımlarının okurun bu paylaşımları okumasında büyük etkisi vardır. Eğer kullanıcı bu internet sitesinde kötü deneyim yaşamışsa %88 oranla onun bir daha bu siteyi ziyaret etmesi mümkün değildir. Bu nedenle blogger'lar okurlarına en iyi deneyimi sunmayı amaçlamaktadırlar.

Blogger'ların internet sitelerinin **Hakkında** bölümlerine bakıldığında genel olarak röportaj tarzında kim olduklarını ve bu yola nasıl başladıklarını anlatmaktadırlar. Bu sayfada da ana sayfada olduğu gibi sosyal medya profillerine ve diğer iletişim adreslerine yönlendirmeler yapılmaktadır. **Hakkında** sayfasının devamında ise okurların merak edebileceği soruların seçilip **Sıkça Sorulan Sorular (SSS)** başlığı altında cevaplandırıldığı görülmekte ve bu tarz iletişim biçimi ise okurun blogger'ı daha iyi tanımasına, kendine daha yakın bulmasına neden olmaktadır.

Araştırmanın Sonucu

İletişim süreçlerinin değişimi ve yeni toplumsallaşma olgusunun oluşumunu incelemek amacıyla beş kategori belirlenmiştir. Bu kategorilerden ilki **sanal ortam** olmuştur. Araştırma zamanı blogger'ların internet siteleri incelendiğinde okurlarla iletişim amaçlı olarak site tasarımı, görsel öğeler ve farklı sosyal medya platformlarına geçiş yapmak için bağlantılı bölümlerin olduğu görülmüştür. Blogger'ların yazıları incelendiğinde yazı içerisinde hem görsel hem de video içerikli paylaşımların yoğunlukta olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca blogger'ların paylaşımlarında kullandıkları yazım tarzı ve yorumlara yanıt verme üslupları incelendiğinde çevrimiçi ortamda dijital habitusların kendine özgü var olma biçimlerine sahip oldukları tespit edilmiştir. Blogger'larla iletişim kurma amaçlı sosyal medya profillerine yönlendirmelerin olması ve okurlarına hem yorum bölümlerinde hem de iletişim sayfasından hızlı geridönüş yapmaları, onların da sanal iletişim biçiminin kolaylığından faydalandıkları sonucuna varılmasını sağlamaktadır.

Araştırma için belirlenen ikinci kategori **etkileşim** olmuştur. Blogger için okurlarıyla karşılıklı iletişimde olmak, diyaloga girmek çok önemlidir. Blogger okura yeni bilgi vermek veya okurun sorduğu, merak ettiği soruları cevaplamak amacıyla etkileşime girmektedir. Yanısıra okurlar arasında etkileşimin olması blogosfer çevrimiçi alanında dijital habitusunun

oluşumunu da desteklemektedir. Araştırma zamanı elde edilen bulgular doğrultusunda birçok okurun diğer okurlarla yoğun etkileşimli iletişim kurma süreçleri sanal dünyalarda ikincil toplumsallaşmayı desteklemektedir. Bireylerin onanma ihtiyacı nedeniyle özellikle aynı beğeni ve zevklere sahip diğer bireylerle iletişim halinde olması durumu blogger ve okur, okur ve okur eksenindeki yazınsal paylaşımların analizinde de gözlemlenmiştir.

Bulguların değerlendirilmesi için belirlenen üçüncü kategori **güven** olmuştur. Toplumsallaşma süreçlerini bireylerin karşılıklı güven duygusu olmadan düşünmek mümkün değildir. Güven duygusu bireye diğer bireylerle aynı alanı paylaşabilme olanağını sağlar. Araştırma zamanı blogger'in yazdığı yazılardan elde edilen bilgilere okurun sorgusuz inanası ve blogger'in verdiği tavsiyeleri birebir uygulama motivasyonunda olduğu gözlemlenmiştir. Bu da okurların blogger'i de kendileriyle aynı "alan"ın üyesi olarak gördüklerini ve sözüne güvenip itibar ettiklerini vurgulamaktadır. Seyahat blogları gezi tavsiyeleri içerikli paylaşımlar yaptıkları için bu yazıların gerçek hayatta da uygulanabilir, tecrübe edilecek nitelikte olması çok önemlidir. Bu yüzden de blogger okurlarına samimi ve kendi yaşadığı tecrübeleri abartısız bir şekilde takipçilerine ulaştırmayı amaçlar. Bulguların incelenmesi sonucunda da blogger'in "samimi ve güvenilir kaynak" olmayı hedeflediği söylenebilir. Buna ek olarak okurların da yorumlar aracılığıyla blogger'le iletişim kurarak seyahat acentelerinden daha çok onların yazılarına güvendiklerini belirtmesi bu güven aralığının büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen dördüncü kategori **geri bildirim** olmuştur. Geri bildirim bireyin diğer bireyler veya toplum içerisinde davranış biçimlerinin şekillenmesine etki eden en temel unsurdur. Çevrimiçi alan olan blogosferde geri bildirim ise blogger'in paylaşımlarını okurların zevklerine, isteklerine göre şekillendirmesini sağlamaktadır. Blogger için bu durum pozitif veya negatif bir şekilde algılanabilir. Genel olarak geri bildirim değerlendirilmesi blogger ve okur arasında uzun süreli iletişimin devam etmesi için çok önemlidir. Bloglar ise sanal topluluklar açısından değerlendirildiğinde diğerlerinden daha fazla kişiselliğe sahiptir. Her bir blogger'in kendi beğeni alanı, düşünce tarzı ve bakış açısı vardır. Bütün bu özellikler ise onların yarattıkları sanal topluluğun habitusunu belirlemektedir. Blogger'lar okurlarıyla her zaman fikir paylaşımında bulunmaya can atmaktadırlar çünkü çevrimiçi alanda var olma sebeplerinin en başında okurlarıyla yaptıkları paylaşımlar gelmektedir. Geri bildirim olmadan sanal dünyada iletişimsel süreçler tamamlanamamaktadır. Bourdieu'nun alan ve sermaye ile ilgili yorumlarıyla örtüşen bir durum olarak sanal toplulukların üyelerini de bir araya getiren demografik, ekonomik ve coğrafi özellikler olduğu görülmektedir ki bu özellikler blogosferin habitusunu şekillendirmektedir. Nitekim Blogger'lerin yazılarında okurun rastladığı yazım hatalarını iletmesi veya verdiği tavsiyelere kendi yorumlarını katması gibi, beğenilen bir yoruma mesleki bilgisini sorulması gibi durumlar sıkça gözlemlenmiştir. Bu duruma bloggerin verdiği yanıtlarda da mahcubiyet, düzeltmeler yapılacağına dair söz verilmesi gibi geri bildirim öğelerine rastlanmıştır. Sonuç olarak blogger ve okur ilişkisinde geribildirim çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu ise habitustaki alanın sahibi olanlar ya da alanın öncü eyleyenleri ile alana yeni dahil olanlar arasındaki mücadelenin daha demokratik bir form kazandığına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Kural koyucular ile uygulayıcılar arasındaki ilişki dijitalin sunduğu yoğun etkileşim ve şeffaflık imkanı ile birlikte mücadelenin biçimini

yumuşatmış ve sınırları da muğlaklaştırmıştır. Nitekim iktidar sermayesi, bilginin paylaşımı ve aktarımı süreçlerine ağırlık vermektedir. Alana hakim olan (Sabit kanaat) Doxa ise çok daha pozitif ve destek vermek niteliğine sahiptir. Bu bulgular ışığında, dijital habitusun oluşumuna imkan veren çevrimiçi bir alan olarak blogosferin yeni toplumsallaşma imkanlarının iletişim süreçlerini de değişimi uğrattığını söylemek mümkündür.

Araştırma için belirlenen beşinci kategori ise **sanal sermaye** olmuştur. Bulguların incelemesi yapılırken sosyolog Pierre Bourdieu'nün **sermaye** kavramının özellikleri dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. Blogların en önemli özelliklerinden biri toplumla yakın temasta olması ve onları aktif katılıma teşvik etmeleridir. Günümüzde genç kesim daha çok bu tür platformlara yönelmekte ve bu platformlardan bilgi paylaşımı için yararlanmaktadır. Sonuç olarak bloglar artık en önemli iletişim kanallarından biridir ve bu ortamları aktif bir şekilde kullanan kitle giderek büyümektedir. Blogger'ın sermayesi ise yaptığı paylaşımlar ve bu paylaşımlardan elde ettiği maddi kazançtır. Bu kazancı ekonomik sermayeden daha çok sosyal sermaye olarak ele almak toplumsallaşma sürecini anlamak açısından daha doğru olacaktır. Bulgulardan elde edilen sonuçlara göre blogger okurları arasında bilinirlik kazanmak, başka blogger'lardan ön planda olmak için yoğun şekilde içerik üretmekte ve iletişimin devamlılığı ve güncelliği için çaba sarf etmektedir.

Özetlemek gerekirse; blogger'ların internet siteleri incelenmiş, hem "Takipçi" ve "Takipçi" arasındaki hem de "blogger" ve "takipçi" arasındaki yazışmaların yazınsal analizi ve blogların görsel iletişim öğelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında blogger'ların okurlarıyla sürekli iletişimde olma arzusunda oldukları saptanmıştır. Blogger'ın paylaştığı yazıların betimsel analizleri literatüre bağlı kalarak, yazılara gelen yorumlardaki iletişim öğeleri, blogger'ın yazım üslubu ve okurların yorumlarına temel motivasyonlarına odaklanarak toplumsallaşmayı inşa eden iletişim süreçlerini; güven, etkileşim, sosyal sermaye, geribildirim ve sanal ortam kategorilerinde değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularını incelemek için belirlenen bu beş kategori bireylerin iletişim dili ile çevrimiçi alanda var olma süreçlerini tanımlamaya yönelik belirlenen hipotezleri içermektedir Dolayısıyla blogosferde yeni toplumsallaşma biçiminini tanımlamak için belirlenen hipotezlerin de yukarıda bahsedilen bulgular ışığında doğrulandığını belirtmek gerekir.

SONUÇ

Dijitalleşen iletişimin merkezi öneme sahip olduğu ağ toplumunda bireylerin gündelik yaşam pratikleri dolayısıyla yaşam biçimleri de dönüşmektedir. Bu nedenle sanal ortamların araştırılması sosyal bilimlerin pek çok alanı için önemini korumaktadır. Öyle ki, The Digital Future Report tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 2008'de Amerika'da sanal topluluk üyelerinin %56'sının gerçek hayatta da görüştüğü tespit edilmiştir. The Digital Future Report'un 2010 yılındaki başka bir araştırmasının verilerine bakıldığında bireylerin birbir iletişim biçimi denildiğinde sanal ortamlardan edinilen arkadaşlıkları anladığı ortaya konmuştur.

Bütün bu araştırmalar dijital habitusu ve çevrimiçi ortamlarda kurulan ilişkileri anlamının önem ve gerekliliğini göstermektedir (Kozinets, 2015: 15).

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle iletişim süreçlerinde yaşana değişimi, çevrimiçi alanda yeni toplumsallaşma biçiminin oluşmasına yön vermiştir. Dijitalleşme bireyler zamanlarının çoğunu bu ortamlarda geçirmeyi tercih etmelerini beraberinde getirir. Sonuç olarak toplumsallaşma biçimleri de gerçek dünyadan sanal dünyalara aktarılmaktadır. Toplumsallaşma süreçlerinin dijital aktarımı konusunu ele alırken düşünsel sosyolojinin temsilcisi Pierre Bourdieu'nün **habitus**, **alan** ve **sermaye** kavramları referans olmuştur. Bu literatüre dayalı çalışmanın desteklenmesi amacıyla yapılan netnografik incelemede sanal ortamlarda iletişim süreçlerinin değişimi, dijital habitusun oluşumuna etki eden çevrimiçi alan olarak blogosferin iletişim süreçlerindeki yeri, bu ortamlarda bireylerin diğer bireylerle iletişim süreçleri bağlamında blogger ve okur ilişkisi ve çevrimiçi alan olarak seçilen blogosferde yeni toplumsallaşma süreçlerinin nasıl oluştuğu betimlenmiştir.

Araştırma için belirlenen kategorik inceleme sonucunda blogger ve okurların sanal ortamlarda karşılıklı etkileşim ve güven içerisinde bulunma motivasyonları gözlemlenmiştir. Buna ek olarak blogger'lar için okurlarından gelen geri bildirimler çok büyük önem taşımakta ve bu yüzden de hızlı geri dönüş yapabilmeyi hedeflemekteler. Blogger için okurlarından gelen pozitif geri bildirimler ise onun daha fazla içerik üretmeye ve etkileşim yaratma motivasyonunun artmasını sağlamıştır. Okurlar için ise sevdikleri blogger'in paylaşımları diğer çevrimiçi habituslara göre daha üstündür ve onlar yeni bilgi açısından blogger'a güvenmekteler. Bu durum ise dijital habitusun oluşmasında aynı beğeni ve değerlere sahip olmanın önemini vurgulayan bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Toplumsallaşma süreçlerini değerlendirirken sermaye kavramının incelenmesi de araştırma bulguları açısından önemlidir. Çünkü hem gerçek dünyada hem de çevrimiçi ortamlarda sermayenin miktarı ve habitusların bulunduğu alandaki yerleri doğru orantılıdır. Araştırma bulgularına bakıldığında blogger'ların sanal sermayesinin; okurlarının sayısı, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan desteklerin varlığı, yazdığı yazıların içeriği ve miktarı, okurların geribildirimleri ve desteği ile ifade bulduğu görülmektedir. Sermayenin oluşumunda ve toplumsallaşma süreçlerinde bireylerin birbirleriyle her zaman ilişki içerisinde bulunması gereksinimi vardır. Araştırma bulguları doğrultusunda okurların sanal sermayesini belirleyen unsurlar; onların blogger tarafından dikkate alınması ve diğer okurlarla iletişime girerek yeni bilgiler edinmesi yanı sıra seyahatle ilgili kendi kişisel deneyimleri ve bilgilerini paylaşma konusunda istekli oldukları gözlemlenmiştir bu durum sanal habitusun yapısıyla doğrudan ilişkilidir. önemli bir veri olarak okunmalıdır.

Sosyal paylaşım sitesi olan blogların toplumsallaşmanın yeni biçimi olan ikincil toplumsallaşma alanı olarak ele alınması bu araştırmanın ana başlıklarından biri olarak belirlenmiştir. Bloglar, bireylerin sosyalleşme imkanının en fazla olduğu çevrimiçi ortamlardan biri olarak bilinmektedir. Araştırma için blogların seçilmesinin bir diğer nedeni ise blogger ve okur arasındaki iletişimin diğer sosyal medya platformlarına göre etkileşim oranının yüksekliği yanı sıra belirli bir ilgi alanına yönelik olduğu için aynı habitusu paylaşan ve üreten

eyleyenlerin varlığı ve alanın ürettiği sermayeyi gözlemlemek için daha samimi ve gerçekçi bir atmosfere sahip olmasıdır. Nitekim Blogosfer çevrimiçi alanında ön plana çıkan seyahat blogları hem içerik hem de görsel iletişim açısından daha anlamlı veriler sunmaktadır.

Çalışmada sosyolog Pierre Bourdieu'nün habitus, sermaye, alan gibi başat kavramlarına konunun altyapısını oluşturması için yer verilmiş, çevrimiçi ortamları daha iyi anlamak için yeni medya, sosyal medya, bloglar hakkında yapılan çalışmalardan faydalanılmış, toplumsallaşma olgusunun çevrimiçi ortamlarda yerinin araştırılması için toplumsallaşma ve ikincil toplumsallaşma ile ilgili yapılan araştırma ve makalelerden örneklere yer verilmiştir. Böylece iletişim perspektifiyle habitusun dijitalleşen dünyadaki evrimine betimsel bir yaklaşımla bakılmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür araştırmasında, yeni iletişim teknolojilerinin etkisi sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsallaşma biçimiyle ilgili yapılan çalışmalarda daha çok bireylerin benlik sunumlarıyla ilgili çalışmalara rastlanmıştır. İletişim süreçlerinin değişimine ve bu değişimin yeni toplumsallaşma biçimi oluşturması konusu üzerine odaklanılmaması bu çalışmanın literatüre katkı anlamında özgün değerini arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdul Rahman, Kamran (2015). Social Media Marketing Trends and Research In Clothing Brand Industry In Turkey”, *Master Thesis*, Istanbul.
- Akın, Mahmut H. (2015). *Toplumsallaşma Sözlüğü*, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Akbayır, Zuhul (2008). “Yeni İletişim Ortamı Olarak Kurumsal Bloglar: Türkiyedeki Şirketlerin Blog Kullanımları Üzerine bir İnceleme”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul,(Çevrimiçi) [https://tez.yok.gov.tr/](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp) UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, 30 Mart 2018.
- Altunay, Alper (2015). “Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya”, *Selçuk İletişim* (1): 410-428, (Çevrimiçi) [http://dergipark.gov.tr/](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/178269) download/article-file/178269, 20 Eylül 2018
- Amargianitaki, Erini (2015). “The Effects of Social Media on Brand Awareness: The Case of Pulses Industry”, *Master Thesis*, Istanbul, (Çevrimiçi) kisaltt.com/2RSC, 10 Aralık 2018.
- Cem Sefa Sütçü (2012). “Yeni Medya ve Ağ Nesli: Türkiye Örneği”, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/2275>,20 Mayıs 2018.

- Aydın, Ali Fikret (2017). “Sosyal Medya Kullanımı ve Kurumsal Markalaşma: Vodafone Örneği”, *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), s.320-345, (Çevrimiçi) http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/16_ali_fikret_aydin.pdf.
- Bashar, Syed Mohiudden (2014). “Impact of Social Travel Networks on Travel Planning: The Case of Tripadvisor”, *Master Thesis*, Slovenia, (Çevrimiçi) <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/Bashar1604-B.pdf>.
- Banyai, Maria,
Troy D. Glover (2012). “Evaluating research methods on travel blogs”, *Journal of Travel Research*, (Çevrimiçi)DOI: 10.1177/0047287511410323.
- Beham, Angelika (2015). “Role of Social Media in Generation Y Travellers’ Travel Decision Making Process”, *Bachelor Thesis*, Vienna.
- Binark, Mutlu ve Bayraktutan Sütçü, Günseli (2008). *Kültür Endüstrisi Olarak Dijital Oyun*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (1999). *Sanatın Kuralları*, Çev. Necmettin Kamil Sevil, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2007). *Ocak ve Zanaat*, Der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (2013). *Seçilmiş Metinler*, Çev. Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (1997). *Toplumbilim sorunları*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Castells, Manuel (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Calhoun, Craig (2007). “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, Çev. G. Çeğin, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 77-130), İstanbul: İletişim yayınları.
- Cengiz, Hakan ve Başaran Sinan (2016). “Cep Telefonu Kullanıcılarının Tüketici Tecrübelerinin Değerlendirilmesi: Online Tüketici Yorumları Üzerine Netnografik Bir İnceleme”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s.73-92, (Çevrimiçi)<http://betadergi.com/ttad/yonetim/icerik/makaleler/89-published.pdf>.
- Coştu, Yakup (2009). “Toplumsallaşma Kavramı üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX, Sayı: 3, s.118 – 140, (Çevrimiçi) http://ktp.isam.org.tr/pdfdrgr/D03296/2009_3/2009_3_COSTUY.pdf.

- Çambay, Sinem O.(2015) “Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, s. 237-247 (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/295659>.
- Erbaş, Tuğçe (2011). “Türkiyede Tumblr Blog Ortamındaki Popüler Blogcuların Kullanım Pratikleri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara (Çevrimiçi) <http://inet-tr.org.tr/inetconf16/bildiri/9.pdf>.
- Ergil, Doğu (2012). *Toplum ve İnsan: Toplumbilimin Temelleri*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Eşitti, Şakir (2015). “Bilgi Çağında Problemlerli İnternet Kullanımı ve Enformasyon Obezitesi: Problemlerli İnternet Kullanımı Ölçeğinin Üniversite Öğrencilerine Uygulanması”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (Çevrimiçi) DOI: 10.17064/iüifhd.90504.
- Field, John (2006). *Sosyal Sermaye*, Çev: Bahar Bilgen, Bayram Şen, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gül, Mehme (2016). “Dijital yerliler ve dijital göçmenlerde sosyal medya kullanımı”, Yıl: 3, Sayı: 7,s. 335-347, (Çevrimiçi) http://www.sobider.com/Makaleler/1748065168_251%20Mehmet%20G%C3%9CL.pdf
- Giddings,
- Franklin H. (1897). “The Theory of Socialization”, New York: The Macmillan Company. (Çevrimiçi), <https://archive.org/details/cu31924030235091/page/n5>.
- Genner, Sarah ve Daniel, Süs (2016). “Socialization as Media Effect”, Zurich University of Applied Sciences: Switzerland (çevrimiçi) http://sarah.genner.cc/uploads/5/1/4/1/51412037/socialization_as_media_effect.pdf.
- Harper, Richard ve Lynne Hamill,
- Nigel Gilbert (2013). “Modelling Digital Habitus: The relationship between the internet and the density and duration of friendship ties.”, (Çevrimiçi) <https://www.microsoft.com/en-us/research/wp-content/uploads/2013/06/ModellingHabitusTechRepHarper-Hamill-Gilbert.pdf>.
- Hajli, M.Nick (2014). “A Study of The Impact of Social Media on Consumers”, *International Journal of Market Research*, Vol. 56, Issue 3, (Çevrimiçi) <https://www.lyfemarketing.com/wp-content/uploads/2015/05/Compressed-PDF.pdf>.

Jenkins, Richard. (2013): Pierre Bourdieu, London: Routledge,
<https://doi.org/10.4324/9781315015583><https://www.taylorfrancis.com/books/9781315015583>

Jenkins, Richard. (1982): Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism
<https://doi.org/10.1177/0038038582016002008><https://journals.sagepub.com>

Karagülle, Ayşegül E. ve

Berk, Çaycı (2014). “Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, Volume 4, Issue 1, (Çevrimiçi)https://www.researchgate.net/publication/278031394_AG_TOPLUMUNDA_SOSYALLESME_VE_YABANCILASMA.

Kamiloğlu, Fatma;

Özge U. Yurttaş (2014). “Sosyal Medyanın Bilgi Edinme ve Kişisel Gelişim Sürecine Katkısı ve Lise Öğrencileri Üzerine Bir Alan Çalışması”, *İle-ti-şim 21*, s.130-150, (Çevrimiçi) <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/download/article-file/82932>.

Koytak, Elyesa (2012). “Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum İlişkisi”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı:25, Dizi:3, s.85-101 (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/4328>.

Kozinets, Robert V.(2015). *Netnography: Redefined*, SAGE,2nd edition, (Çevrimiçi) https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/69762_Netnography.pdf.

Kozinets, Robert V ve

Pierre-Yann Dolbec;

Amanda Earley (2014). “Netnographic Analysis: Understanding Culture through Social Media Data,” in Uwe Flick, ed. *Sage Handbook of Qualitative Data Analysis*, Sage: London, 262-275, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/319472120_Netnographic_Analysis_Understanding_Culture_through_Social_Media_Data.

Kobayashi, Mei (2011). “Blogging Around The Globe: Motivations, Privacy Concerns and Social Networking”, IBM Research-Tokyo (Çevrimiçi) <https://researcher.watson.ibm.com/researcher/files/jp-MEI/BAG.pdf>.

Köselerli, Berna B. (2018). “Yeni Medya Ortamının Yeni Kamusal Alan Olarak Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, (Çevrimiçi) <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.1.4C0216>

Kurt, İbrahim (2012). “Toplumsallaşma Sürecinin ‘Toplumsanallaşma’ Bağlamındaki Yolculuğu”, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.1-10(Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/215086>.

Kuyucu, Mihalis ve

Tüba Karahisar (2013). *Yeni iletişim Teknolojileri ve Yeni Medya*, İstanbul: Zinde Yayınları.

Kurtulan, Sevcan (2017). “Popüler Kültür ve Sosyal Medya: Moda Bloggerları Üzerine Bir Saha Çalışması”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

Le Coz, Clothilde (2008). “Handbook For Bloggers And Cyber-Dissidents: Reporters Without Borders”, (Çevrimiçi) <http://www.ifap.ru/library/book414.pdf>.

Lim, Hee Y. (2017). “Blogging and EFL Writing: What Does The Research Tell Us?”, (Çevrimiçi) https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=osu1482238940724771

Mavnacıoğlu, Korhan (2011). “Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Yönetimi: Kurumsal Blog Odaklı Bir İnceleme”, *Doktora Tezi*, İstanbul, (Çevrimiçi) <http://acikerisim.istanbul.edu.tr/handle/123456789/31006>.

Manosevitch, Idit ve

Yonit, Tzuk (2018). “Blogging, Craft Culture and Women Empowerment”, *Cogent Social Sciences*, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1408753>

Naulin, S. ve Jourdain, A. (2016). Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları, Çev. Ö. Elitez, İstanbul: İletişim.

Nicoleta, Ciacu (2014). “The Impact of New Media on Society”, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/215489586_The_impact_of_new_media_on_society.

Nuran, Meriç Burçin (2015). “Geleneksel Medya ve Yeni Medya Etkileşiminin Gezi Parkı Gösterileri Bağlamında İncelenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul (Çevrimiçi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Okur, Hatice D. ve

Metin, Özkul (2015). “Modern İletişimin Arayüzü: Sanal İletişim Sosyal Paylaşım Sitelerinin Toplumsal İlişki Kurma Biçimlerine Etkisi (Facebook Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/215037>.

Öze, Nuran (2016). “Gündelik Yaşamda İnternet ve Sosyal Ağları Kullanım Pratikleri: Kuzey Kıbrıs Vaka İncelemesi”, *İntermedia International e-Journal*, Fall,3(5), (Çevrimiçi)<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/399688>.

Özüdoğru, Şakir (2014). “Bir Web 2.0 Uygulaması olarak Bloglar: Blogların Dinamikleri ve Blog Alemi”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, V:4 I: 1(Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/138390>.

Pan, Bing;

Tanya MacLaurin;

John Crofts (2007). “Travel Blogs and The Implications for Destination Marketing”, *Journal of Travel Research*, 46(1)

Prot, Sara,

Craig A. Anderson, vd.(2015). “Media as Agents of Socialization”,In J.E. Grusec and P. D. Hastings (Eds.) *Handbook of Socialization* (second edition), (pp. 276-300), New York, NY: Guilford Press, (Çevrimiçi) <https://public.psych.iastate.edu/caa/abstracts/2015-2019/15PAGWSGB.pdf>.

Palabıyık, Adem (2011). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” üzerine”, *Liberal Düşünce*, Y:16, S: 61-62, s.121-141, Muş, (Çevrimiçi) <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/61-62/10-adem-palabiyik-pierre-bourdieu-sosyolojisinde-habitus-sermaye-ve-alan-uzerine.pdf>.

Phoebe, Teh ve Phoey, Lee (2007). “An Insight of Blogosphere Over The Internet”, *JASA* (Çevrimiçi)[file:///C:/Users/Hp/Downloads/An_Insight_of_blogosphere_over_the_Internet%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Hp/Downloads/An_Insight_of_blogosphere_over_the_Internet%20(1).pdf).

Piaget, Jean (2004). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev: Hüsen Portakal, İstanbul: Cem Yayınevi.

Polat, Burçak S. (2016). “Seyahat Bloglarında Benlik Sunumları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Revez, Catarina S.L. (2016). “ Blogs As a New Tool Of The Communication Mix”, Lisbon, (Çevrimiçi)<https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/13862/1/Thesis.pdf> .

Swartz, David (2011). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, Çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim.

Tekin, Ferhat (2015). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve Habitus: Bedenleşmiş Habitus”, *AKADER*, Y:13/26, s85-100 (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/>

Timur, Taner (2007). *Marksizm, İnsan ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap.

Varnalı, Kaan (2017). *Müşteri Deneyimi: Tasarım, Yönetim, Dönüşüm*, İstanbul: Kapital.

Vural, Z.Beril Akıncı,

Mikail Bat (2010). “Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma”, *Journal of Yaşar University*, Vol.20 Issue 5, pp.3348-3382 (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/179294>.

Yanık, Akan(2016). “Yeni Medya Nedir Ne Değildir?”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:45,(Çevrimiçi) http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi45_pdf/6iksisat_kamu_isletme/yanik_akan.pdf.

Yılmaz, Alper (2015). “Yeni Medya, Yeni Araştırmalar”, *İş Ahlakı Dergisi*, 8(2), s.341-348,(Çevrimiçi)https://isahlakidergisi.com/wpcontent/uploads/2016/0TJBE_November_2015_341_348.pdf.

Zietek, Nathalie (2016). “Influencer Marketing - The Characteristics and Components of Fashion Influencer Marketing”, *Master Thesis*, (Çevrimiçi) https://hb.diva-portal.org/smash/get/diva_2:972106/FULLTEXT01.pdf.

USING ANTHROPOMORPHISM IN MOVIES FOR PROMOTING HUMANOID ROBOTS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: EX-MACHINA MOVIE

Sinem GÜDÜM¹

Abstract

In the Merriam-Webster dictionary (2020), humanization is described as representing something as “human” by giving it human qualities. This makes the non-human seem gentler, kinder, or more appealing to people. Such a trial to attribute some human characteristics to non-humans is defined as “Anthropomorphism”. The results of studies show that a product presentation with anthropomorphism can actually be an influential advertising tool, since it creates positive emotions among the audience and has a positive affect in their purchasing behavior. But are there any other possible underlying reasons for such an increase in sales when consumers are made to perceive material objects as ‘human’? And is this advertising strategy being used in the movies today to promote the use of humanoid-robots? It should be noted that this kind of correlation made between the object and the subject (non living and the living) may have foreseeable drawbacks in the future, and they need to be attended. In this article, using anthropomorphism in movies for promoting humanoid robots will be discussed by analyzing the “EX-MACHINA” movie as a case study, and applying content and discourse analysis on the subject.

Keywords: Anthropomorphism, Interactivity 2.0, Avatar Brands, Artificial Intelligence, Advertising

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA İNSANSI ROBOTLARIN TANITIMI İÇİN FİMLERDE ANTRPOMORFİZM KULLANIMI: EX-MACHINA FİLMİ

Özet

Merriam-Webster sözlüğünde (2020), “insanlaştırma / humanization” bir şeyin “insan” olarak temsil edilir hale sokulması olarak tanımlanır; başka bir deyişle, insani nitelikleri insan olmayana atfedilmesidir. Cansız objelere, hayvan ya da bitkilere insani özellikler vermek, onların bireyler tarafından daha ‘bilindik’ algılanmalarına ve dolayısıyla daha yakın gözükmelerine sebebiyet verebilir. Tek başına bu tanım, insan yaşamında ve dolayısıyla reklamcılıkta "nesne" nin sürekli insanileştirilmesinin arkasındaki nedenlerden birini göstermektedir. İnsan özelliklerini insan olmayanlara atfetmek, antropomorfizm (insanbiçimcilik) olarak tanımlanır. Çalışmaların sonuçları gösteriyor ki, insanlaştırılmış bir ürün sunumunun izleyiciler arasında olumlu duygular yaratması ve satın alma davranışlarında olumlu bir etki yaratması nedeniyle antropomorfizm etkili reklam stratejilerindedir. Bu bağlamda, tüketicilerin nesnelere 'insan' olarak algılamaları sağlandığında satışlarda artış görülmesinin altında yatan başka olası nedenler nelerdir? Yapay zeka çağında insansı robotların kullanımını teşvik etmek için filmler bir reklam aracı olarak mı kullanılmaktadır? Nesne ile özne arasında kurulan böylesi korelasyonların gelecekte öngörülebilir sakıncaları olabileceği açıktır. Bu makalede, insansı robotları tanıtmak için filmlerde

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık ve Tanıtım-İstanbul
e-posta: sinem.gudum@marmara.edu.tr

antropomorfizmin kullanılması, “EX-MACHINA” filmi bir vaka çalışması olarak ele alınarak yapılacak; konu, ilgili içerik analizi üzerine söylem analizi uygulanarak tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Antropomorfizm, etkileşim 2.0, Avatar Markaları, Yapay Zeka, Reklam

INTRODUCTION

Attributing human characteristics to non-humans (products, objects etc...) is known as anthropomorphism (Guthrie, 1993:62). The results of many studies show that a product presentation with anthropomorphism can actually be a very influential advertising strategy since it elicitates positive emotions among the audience. It has an emotional appeal which creates a positive affect in the purchasing behavior (Klein, 2013:265). Object (objectum, gegenstand, objet..), in ethimologic terms, stands for the things that exist on the “outside”, things which stand against the “subject” (Bilgin,N.2011:8-9). So, humanization is indeed an effort in familiarizing (and thus bringing closer) the subject with the object by re-defining the distinct division between the two.

Anthropomorphism is especially used in advertising throughout the world. From Coca-Cola with its original bottle shaped like a curvy woman, to chatbots with human names (Siri, Alexa...), and from world famous anthropomorphic Lightning McQueen in the ‘Cars’ movie, to the human-like C-3PO in Starwars, both of which were used in the advertising campaigns. Reavey et al. (2018:440) concludes that consumers mostly prefer watching advertisements that use overt humanization (instead of subtle, or no-humanization) when an ad promotes assertive language (i.e. Just Buy!); however, the same consumers, prefer ads that use more subtle humanization when there is no assertive language. Can this be regarded as an unconscious reaction by the humans to stay away from taking direct orders from the ‘non-human’ and actually to keep their power over any given situation by reminding themselves who is actually in “charge”?

Ex-Machina movie starts with a very simple but profound statement which is worth mentioning: “There’s nothing more human than the will to survive.” When the human feels that his/her life is threatened, then the so called “animal instinct” comes on the stage. Horkheimer, and Adorno (2019:15-16), touched upon this concept in their work “Towards a New Manifesto” and said: “*Happiness would be an animal condition viewed from the perspective of whatever has ceased to be animal. And that to achieve the condition of an animal at the level of reflection would be freedom.*” So, can one say that ‘the animal’ side of the human feels safer by using anthropomorphism and familiarizing the reflection?

Riek and friends (2009:245) stated that people empathize more strongly with humanoid robots and less with mechanical- looking robots. This is explained by Masahiro Mori’s (2012:98) theory called the “Uncanny Valley Effect”, which states that as robots become more ‘humanlike’, it makes them more ‘familiar’ for people, and thus more ‘likeable’. Mori calls this feeling ‘a heightened sense of affinity’. But there comes a time when the mismatch between the two forms (humans vs humanoid robots), the empathy lacking ‘interactivity’, and motion quality start eliciting a sense of unease in the human. Mori gives the example of shaking a prosthetic hand with a high resemblance to the human form. He says, once a person realizes that the hand is

artificial (because of its coldness, or its texture etc ...), he /she experiences an eerie sensation, and loses his/her sense of affinity; this is the moment when the hand becomes ‘uncanny’.

This notion can also be analyzed by the ‘Simulation Theory’, which suggests that humans understand the minds of others through creating “simulations” for empathizing with another’s situation to understand them (Riek et al.2009:245). Here it may be appropriate to discuss another academic writer’s, namely Roy Ascott’s (2016), words: “*The real was only virtual after all. Now we have a different paradox to deal with-actually to celebrate: the virtual is becoming real*”.

If this statement is true, then one may really become the “Human component in a Turing Test” as mentioned in the movie Ex-Machina. Some academic research relevant to the object - subject affinity can be summarized as below:

RESEARCHERS	YEAR	FINDINGS
Caporael	1986	Identifying with an object, induces high affect, accompanied by anthropomorphic behavior.
Goetz,Kiesler&Powers	2003	People prefer more humanlike robots for jobs requiring more sociability.
Hinds,Roberts & Jones	2004	People have the tendency to take less credit for the work done and also less personal responsibility as robots become more humanlike
Krach,Hegel,Wrede,Sagerer, Binkofski & Kircher.	2008	a strong linear relationship can be spotted between cortical activation regarding how humans process other minds, and anthropomorphization.
Chandler and Schwarz	2010	Consumers who likes to anthropomorphize their vehicles, seem to be less willing to replace them.

1. INTERACTIVITY 2.0 AND CONSUMER: CHAT WITH CYBORGS AND BOTS

Roy Ascott (2016) says that reality has always been constructed and mediated by the ultimate technology, human language, in all its varied configurations. And interactive telecommunications is also a language before it is anything else. Thus, interactive telecommunications is a technology that empowers the individual to connect with others. This, however, also has a downside: Today, everything in our online world is indexed. Every search that one makes, feeds the Google database; every ‘like’ that one gives, helps Facebook to give better targeted advertising solutions to its customers; every story someone posts, makes Instagram a better choice for both the entertainment seekers, and the influencers... So what if Google, and the like, or any of the social media companies that we entrust our information with, wanted to use our search histories in order to create the most artificially intelligent robot? Would the humans still hold the comparative advantage thank to their consciousness? Can a mutually shared meaning

amongst people, or amongst any other communicating/interacting intelligence holders, be possible without consciousness?

Interactivity has been a term used for describing a natural attribute of face-to-face conversation, together with some mediated communication settings like enabling interactivity between two-way cable systems, electronic text systems, and some programming work. Interactivity was, and still is, also present in the operation of traditional media. Examples of this can be given as: Letters to the editor, talk shows and audience participation on television and radio programs. However, for full interactivity to occur, communication roles need to be interchangeable: role assignment and turn-taking are to be non-automatic or nearly so (Rafaeli,2018:109). But one may say that starting from the times of web 2.0, and especially as we approach the Age of Artificial Intelligence, the definition of ‘interactivity’ has become questionable, and insufficient. Can one call a chat with a robot, or a chatbot interactivity? If we name this new era of communication as ‘Interactivity 2.0’, then ‘who’ or better to say ‘what’ will one be actually communicating with?

In the 2015 movie ‘EX-MACHINA’, a brilliant scientist, Nathan, brings a successful programmer, Caleb, to his well-hidden cabin which operates as a research facility. Nathan’s aim (or at least the aim that he told Caleb) is to test if his new invention, a cyborg called Ava, truly has consciousness just like a human being. At this point, a scene from ‘Ex Machina’ where Nathan Bateman talks about Artificial Intelligence (AI) comes to mind:

***Nathan:** “One day the AIs are going to look back on us the same way we look at fossil skeletons on the plains of Africa. An upright ape living in dust with crude language and tools, all set for extinction.”*

Here, how one defines the ‘human’ becomes utterly important; Is human merely a “body”, or is the human’s most deterministic characteristic his/her consciousness? If the human consciousness shapes the AI, can it be actually considered as partly ‘human’? And at this point one important question comes to mind: Can any living being without a ‘free-will’ be considered as human?

Human-computer interaction has its roots in the Turing test, where a human interacts with a computer. If the human doesn’t understand that he/she is interacting with a computer, the test is passed. In the movie, the Turing test is explained as below (min:10:26):

***Nathan:** Do you know what the Turing Test is?*

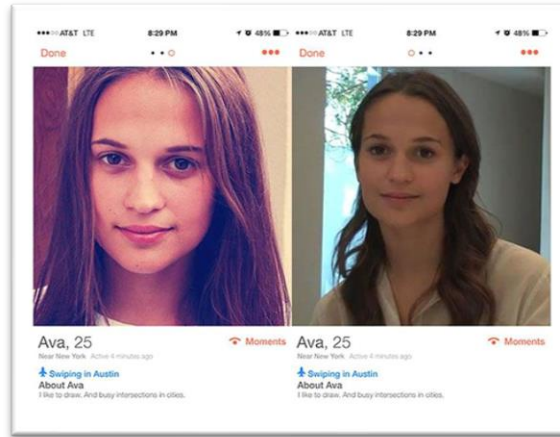
***Caleb:** Yeah. I know what the Turing Test is. It’s where a human interacts with a computer. and if the human can’t tell they’re interacting with a computer, the test is passed.*

***Nathan:** And what does a pass tell us?*

***Caleb:** That the computer has artificial intelligence.*

The chatbots that we come across on e-commerce websites and/or shopping apps today, can be given as an example for such a human-AI interaction. At this point it would be relevant to talk about some of the marketing campaigns that were made especially for AVA at the time of the Ex- Machina movie (2015):

- AVA had a LinkedIn account as a humanoid robot, promoting herself as a personal assistant. The account is closed now.
- The marketing team from the film created a Tinder profile for the humanoid lead-character Ava, who was played by Alicia Vikander. The design and positioning of the campaign matched perfectly with the story of the film. Marketing crew used photos of Vikander, and created a Tinder bot that asked her visitors some questions on what makes a person human, would they like to meet and what attracts them to her... After answering those trivia questions, the user was directed to an Instagram account that promoted the film. Many people were charmed by the sweet face of the bot AVA online, and they wanted to ‘communicate’. Here, one may quote Caleb’s words about AVA in the movie: *“To escape, she would have to use imagination, sexuality, selfawareness, empathy, manipulation, and she did. If that isn’t AI...”* Actually Caleb was right, people couldn’t escape from AVA’s ‘bot’ charms.

(<https://mashable.com/2015/03/16/ex-machina-tinder-marketing/> 07.05.2020)

In the movie, to test AVA’s response ability, Caleb tells idioms and complicated sentences like *“We have to break the ice...”* which would be difficult for an ordinary robot to respond. However AVA responds immediately, with no hesitation. At this point, however, it should be noted that when Caleb asks if she knows what ‘breaking the ice’ means, Ava responds with a dictionary definition and says: *“Overcoming initial social awkwardness”*.

To determine that, Nathan uses an assessment close to Turing Test to Ava applied by Caleb. Since Caleb knows that Ava is not a human, the object of the test similar to Turing Test in the movie, is not to tell whether she is a human or a machine, but to determine if she has

consciousness as well as ability to understand, empathize and manipulate other people. This is actually what Nathan really wants to test: Can AVA manipulate Caleb to help her escape?

Here one question comes to mind: Can someone's humanity be tested on observing the methods of manipulation one is capable of imposing onto the other? Or does being a human require something much more than the ability to use some mind manipulation techniques?

When Caleb applies the test to Ava, Caleb comments '*testing Ava through conversation is like a closed loop, just like testing a chess program through playing chess*'; meaning Ava might be perfect even better than Caleb in communicating through language (AI can be more intelligent than humans in the specific programs that are uploaded to them), so to test Ava's consciousness through tools of language is not sufficient. This comment of Caleb's is mentioned again at the end as Nathan asks Caleb '*Did we ever get passed that chess problem. Is she feeling or is she simulating?*' So even though Ava seems to pass the test they applied, the results are considered unreliable since the testing tools reveal circular references.

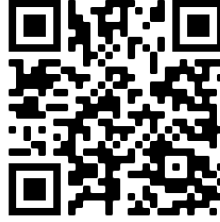
2. THE FUTURE OF AI AND CONSUMPTION VIA ANTHROPOMORPHISM

The 'EX-MACHINA' movie successfully makes the audience imagine where the future of AI or 'thinking machine' is heading. The Cyborg's thinking patterns are told to be emulated from the search engines (which show the way people think: chaotic, impulsive, patterned) and uploaded to Ava's gel based brain. The movie answers 'yes' to several questions about strong AI: Ava is able to understand and think, have free will, make decisions, learn on her own and modify her behavior. Example of Ava's free will in decision making is when she states it is hard to choose among so many options of where to go first when she is free, though then making her subjective choice. Ava also states she searches the web for areas of her interest, showing she can learn on her own.

Another question about AI is 'will the humanoid robots be able to consciously experience 'life' like humans?' One may start by defining what consciousness is here. Consciousness brings along sentience(the capacity to feel, perceive or experience subjectively), and awareness (having a sense of selfhood, and the executive control system of the mind). It must be noted that high intelligence does not necessarily mean consciousness, but Ava seems to have a high IQ too... She does smile at the end of the movie, showing her 'feeling' of happiness after she finally gets free and sees the sun! Another example of a conscious act by one of Nathan's humanoid prototypes is seen in the character Kyoko, who has been unresponsive and servile for the whole film, but at the end she stabs Nathan. Supposedly, she wants to escape from her 'miserable' life, which surely is an act of personal awareness (guessing that Kyoko could not be programmed by Nathan to kill him).

As one may clearly see, the 'awareness' escorted by the 'free will' of the humanoid is being introduced to the audience through out the 'Ex-Machina' movie. This kind of anthropomorphism regarding the 'feeling machines' is also very profitable for the promotion of the robot agenda in

today's world. In the below advertisement, made for the GM hundred thousand mile warranty; one may clearly see such humanization of the 'working' robot, that chooses to end its 'life' by his 'freewill', just like any other failing human could choose to do (Please read the QR code via a smart phone to watch the advertisement)

<https://www.youtube.com/watch?v=B3NGN4t4hm4> 11.05.2020)

CONCLUSION

As Robert (2017:1) claims, research has shown that humans are more likely to trust and feel safe with robots they view as more human. However, there are also some drawbacks to such humanization of robots. Some of the problems with humanizing robots can be stated as follows:

a. Humanization impacts our emotions towards robots. Such emotions are likely to range from feelings like "fondness" when robots are less humanized to stronger emotions such as "love" when robots are humanized.,

b. Humanization impacts our expectations. The more humanized robots are, the more one expects them to take on human responsibilities.

c. People's expectations on how, and on what level the others will be able to interact with robots increase.

Riek and friends (2009: 246) stated that while people do not have any reason to hesitate when abusing property within the solitude of their home, they can not do the same to another human. That kind of aggressive behavior would definitely be morally unacceptable. The results of Riek and friends' experiment showed that people actually empathized nearly as much with any humanoid robot as they did with another human. Thus, witnessing a crime made against a humanoid robot, could bring emotional harm to the people watching it. However, the results of the experiment also showed that people would not feel as bad if the robot was mechanical looking. So, in short, the way a robot looks is actually very important and it makes a difference when it comes to designing ethical frameworks for the digital age. Advertisers, together with the brand ambassadors online know this very well, and thus they use anthropomorphism to its limits for keeping the 'subject' consume more, until he/she starts consuming his/her own identity, and become presented by a self-made avatar online.

REFERENCES

- Adorno, T. & Horkheimer, M. (2019). *Towards a New Manifesto* (Translated by: Rodney Livingstone). London: Verso Books
- Ascott, R.(2016). *35 yrs ago... Connectivity: Art and Interactive Telecommunications* (Online: <https://www.facebook.com/notes/roy-ascott/35-yrs-ago-connectivity-art-and-interactive-telecommunications-roy-ascott/10153596682076073>) (23.02.2020)
- Bilgin, N. (2011). *Eşya ve İnsan*. İstanbul: Gündoğan Yayınları
- Caporael, Linnda R. (1986), “Anthropomorphism and Mechanomorphism: Two Faces of the Human Machine” , *Computers in Human Behavior*, 2 (3), 215-34.
- Chandler, Jesse and Norbert Schwarz (2010), “Use does not wear ragged the fabric of friendship: Thinking of objects as alive makes people less willing to replace them”, *Journal of Consumer Psychology*, 20 (2), 138-45.
- Daws, R. (2015).“Google's recruitment process is straight from Ex Machina (Online)” <http://www.developer-tech.com/news/2015/aug/27/googles-recruitment-process-straight-ex-machina/> (24.04.2020)
- Goetz, Jennifer & Kiesler, Sara & Powers, Aaron. (2003). Matching robot appearance and behavior to tasks to improve human-robot cooperation. Proceedings - IEEE International Workshop on Robot and Human Interactive Communication. 55 - 60. 10.1109/ROMAN.2003.1251796.
- Guthrie, Stewart (1993), *Faces in the Clouds: A New Theory of Religion*, New York: Oxford University Press.
- Hinds, P.J., Roberts, T.L., & Jones, H. (2004). Whose job is it anyway? A study of human-robot interaction in a collaborative task. *Hum.-Comp. Interact.*, 19(1)
- Ho, C.C., MacDorman, K.F., & Pramono. Z.A.(2008). Human Emotion and The Uncanny Valley: A GLM, MDS, and Isomapanalysis Of Robot Video Ratings. *ACM/IEEE HRI*:
- Klein, A.G., Helfgen,J.,& Pfeifer, K.,(2013),"Humanized Products in Tv Ads: How Anthropomorphism Can Elicit Emotions, Enhance Attitudes, and Affect Purchase Likelihood",*E-European Advances in Consumer Research*,Volume 10, eds. Gert Cornelissen, Elena Reutskaja, and Ana Valenzuela, Duluth, MN : Association for Consumer Research, 265-266.
- Krach, S., Hegel, F., Wrede, B., Sagerer, G., Binkofski, F., & Kircher, T. (2008). Can Machines Think? Interaction and Perspective Taking with Robots Investigated. *fMRI.PLoS ONE*, 3(7), 101

- Merriam-Webster dictionary (2020):<https://www.merriam-webster.com/dictionary/humanization>
(02.05.2020)
- Mori, M. (2012). The Uncanny Valley (Translated by Karl F. MacDorman and Norri Kageki).
IEEE Robotics & Automation Magazine. 98-102
- Rafaeli, S.(1988). Interactivity: From New Media to Commnunication. *SAGE Annual Review of
Communication Research*, 110-134
- Reavey,B. Puzakova, M., Andras, T.L., & Kwak, H. (2018) The Multidimensionality of
Anthropomorphism in Advertising: The Moderating Roles of Cognitive Busyness and
Assertive Language, *International Journal of Advertising*, 37:3, 440-462
- Riek, L. D, Rabinowitch, T.C, Chakrabarti, B & Robinson, P. (2009), “How Anthropomorphism
Affects Empathy Toward Robots,” in *HRI '09: Proceedings of the 4th ACM/IEEE
international conference on human- robot interaction*, ed. François Michaud, Matthias
Scheutz, Pamela Hinds, and Brian Scassellati, CA: ACM, 245-46.
- Robert, L. P. (2017). The Growing Problem of Humanizing Robots. *International Robotics &
Automation Journal*, 3(1), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3027628>
(23.05.2020)

WEB UYGUNLUK ANALİZİ: HEPSİBURADA.COM VE N11.COM KARŞILAŞTIRILMASI

Sinem EYİCE BAŞEV¹

Özet

Göz izleme, bir web sayfasını görüntüleyen kişinin gözün odaklandığı yeri veya gözün hareketini ölçmeyi içerir. Göz izlemenin amacı, site ziyaretçilerinin, ilgili site üzerinde nereye baktıklarını, ne kadar süre baktıklarını, sayfanın uzunluğuna ne kadar baktıklarını ortaya koymaktır. Araştırmanın modeli durum çalışmasıdır ve araştırma kapsamında internet alışverişi yapılan n11.com ve hepsiburada.com sitelerinin kullanılabilirlik kıyaslamaları irdelenmiştir. Çalışma kapsamında 25 – 45 yaş aralığında bulunan 19 kişiye bu iki farklı siteye giriş yaparak derin dondurucu almaya çalışılmaları gerekliliği aktarılmış ve uygulama yapılmıştır. İnternet ortamında karşılaşılan sayfadan <http://www.n11.com> ya da <http://www.hepsiburada.com> web sayfasını açtıktan sonra önce ana sayfayı incelenmesi ve hemen akabinde de, derin dondurucuların bulunduğu sayfaya ulaşarak Beko Marka Derin Dondurucuları inceledikten sonra Beko 7216 DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucu sayfasının açılması ve ürünün incelenmesi talep edilmiştir. Daha sonra ürünü sepete ekleyip işlemlere alacakmışınız gibi devam edilerek, bitirdikten sonra sayfanın kapatılması talep edilmiştir. Çalışmamızda analiz metodu olarak göz izleme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: WEB Uygunluk, Göz İzleme, Site Kullanılabilirlik Seviyesi, İnsan – Bilgisayar Etkileşimi

WEB COMPLIANCE ANALYSIS: COMPARISON OF HEPSİBURADA.COM AND N11.COM

Abstract

Eye tracking involves measuring where the person viewing a web page is focused on the eye or the movement of the eye. The purpose of eye tracking is to reveal where the site visitors look on the relevant site, how long they look, how long they look at the length of the page. The model of the research is a case study and the usefulness comparisons of n11.com and hepsiburada.com sites, which are exchanged online, are examined. Within the scope of the study, the necessity of trying to buy deep freezers by entering these two different sites was given to the 19 people between the ages of 25 and 45 and the application was made. After opening the web page <http://www.n11.com> or <http://www.hepsiburada.com> from the page encountered on the internet, first examining the home page and immediately after reaching the page with the freezers and examining the Beko Brand Deep Freezers, then Beko 7216 A + 5 Drawer freezer page with DF code has been requested to open and review the product. Afterwards, the page was requested to be closed after finishing, as if you would add the product to the basket and take it to the operations. In our study, eye tracking method was used as the analysis method.

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, e-posta: seyice@gelisim.edu.tr

Keywords: WEB Compliance, Eye Tracking, Site Usability Level, Human - Computer Interaction

GİRİŞ

Günümüz internet dünyasında, birçok ihtiyacımızı web siteleri üzerinden hızlıca gerçekleştirebiliriz. Özellikle son dönemlerde, e-ticaret sitelerinden gerçekleştirilen alışverişler (market, gıda, hizmet), bankacılık işlemleri ve bunun gibi pek çok alanda kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hazırlanmış olan uygulamalar web uygulamaları şeklinde isimlendirilmektedir.

İnternet kanalıyla satış yapan alışveriş sitelerine bakıldığında, birbirlerinden tamamen farklı ya da benzer yanları olan yüzlerce web uygulamasının kullanıcılara sunulduğu görülmektedir. Böylelikle de aynı hizmet ağını kullanıcıya sunan pek çok web uygulamasının varlığı, kullanıcılar açısından tercih etme ihtimal aralığını oluşturmaktadır. Kullanıcıların tercihlerinin yoğunlaştığı sitelerde web uygunluklarının olması bir imkânken diğer birçok alışveriş sitesindeki kullanıcının memnuniyetinin az olduğu ya da sitelerin web uygunlukla ilgili herhangi bir analiz yapmadıkları görülmektedir. Birçok internet sitesi, tercih edilme aralıklarını arttırmak için uygulamaları üzerinde düzenli geliştirmeler ve iyileştirmeler yapmaktadır.

Kullanılabilir olma durumu insanlarla bilgisayarlar arasındaki var olan etkileşimin en temel konularından biridir. Uygulamalar üzerinde ne gibi geliştirmelerin ya da iyileştirmelerin olacağını gösterebilmek adına web kullanılabilirlik testleri, sitelere uygulanmaktadır. Yapılan testlerin sonucuna göre de gerekli görülen aksiyon kalemleri belirlenmekte ve gelen kullanıcı sayısının artması açısından da canlıya alınmaktadır.

Yapılan alan yazın taramaları göstermektedir ki; şimdiye dek kullanılabilirlik testleri bağlamında; kullanıcı deneyim anketleri (Tullis & Stetson, 2004, s.11) (Velez vd., 2014, s.186) yüksek sesle düşünme protokolü (Akıncı & Çağiltay, 2004, s.4) (Bruun & Stage, 2015, ss.160-162) (Weichbroth vd., 2016, s.1682) gibi yöntemlerle yapılmıştır. Yine bu yöntemler arasında gösterilen göz izleme teknolojisi de kullanılabilirlik açısından ciddi bilgiler sunmaktadır (Becker, 2004, s.388). Göz izleme teknolojisinin, günümüz koşullarında donanımsal ve yazılımsal alanlarındaki gelişmeler ışığında, eskiye oranla çok daha iyi seviyelere geldiği görülmektedir (Kim, Thomas, & Yoon, 2015, s.530). Göz izleme donanımları kullanıcılardan elde edilen göz izleme sonuçlarının araştırmacıya kolaylıkla aktarılmasını sağlayarak, araştırmacının uygulamayı değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu donanımların sağlamış olduğu bilgiler ve kullanım kolaylıkları nedeniyle de göz izleme teknolojileri, insan bilgisayar etkileşimi alanındaki çalışmalara büyük katkı sunmaktadır (Yeni & Esgin, 2015, s.600).

Bir katılımcı bir web sayfasına bakarken, göz izleme cihazı katılımcıların gözünün göz bebeğine odaklanır ve bakışlarının yönünü ve konsantrasyonunu belirler. Yazılım bu eylemler hakkında ısı haritaları ve yolları şeklinde veri üretir: Isı haritaları, ziyaretçinin bakışlarını nereye yoğunlaştırdığını ve belirli bir noktaya ne kadar süre baktıklarını gösterir. Genel olarak, maviden kırmızıya hareket eden bir renk skalası odaklama süresini gösterir. Bu nedenle, sayfanın bir alanı

üzerindeki kırmızı bir nokta, bir katılımcının veya bir katılımcı grubunun sayfanın bu bölümüne daha uzun bir süre odaklandığını gösterebilir.

Bu makale çalışmasının konusu n11.com ve hepsiburada.com gibi alışveriş sitelerinin, müşteriler tarafından göz izleme metodu ile web uygunluk analizinin yapılmasıdır.

1.Kavramsal Çerçeve

Kızılötesi görüntüleme tekniklerinden biri olan termografi, elektromanyetik ışınımı tespit eder ve bu ışınımın görseller oluşturur. Termografi kelimesi termal görüntüleme ya da termal video şeklinde de ifade edilir. (Çalışan & Türkoğlu, 2011, s.46). Duygu derinliklerini ve fizyolojik farklılıkları tespit etmek için daha çok yalan makinesinde kullanılan bu yöntem göz izleme cihazlarında tercih edilmezken, termal görüntüleme yoluyla kornea hareketlerini izlemenin teorik olarak mümkün olmasından yola çıkarak, Wang vd. (2016:307) yaptıkları çalışmada kızılötesi termografi yöntemine dayanan yeni bir göz izleme sistemi kurmuşlardır. Wang ve diğerleri (2016), sistemlerini doğrulamak adına 10 denek ile video görüntüleme (Eye Link, 500 Hz) ve termografi (60 Hz) yöntemlerini, eş zamanlı kullanarak göz hareketlerini kaydetmişlerdir.

Böylelikle yayılan termal ısıya dayalı yeni bir göz izleme sisteminin gelecekteki çalışmalar için bir zemin oluşturmasına olanak tanınmıştır. İnsan – bilgisayar etkileşimleri sırasında özellikle web uygunluk analizlerinde uyarıcı ile algının arasındaki ilişkinin bilimsel araştırmalarında göz izleme yöntemi ile kullanılmasına (Gescheider,1997, s.ix) katkı sağlamaktadır.

Termografi, bir kişinin duygusal durumunu anlamak için solunum hızını izleyerek fizyolojik değişiklikleri ortaya çıkacak şekilde başarılı olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle, termal ayrışma, multimodal veriler elde etmek için umut verici bir teknik haline gelmiştir.

Efron, Young ve Brennan'e (1989:902) göre kornea kenarı göz bebeği merkezinden 0.45° daha sıcaktır ve bu termal ayreksiyonun geliştirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu sistem deneklerin fizyolojik değişikliklerini eş zamanlı olarak izlerken, göz hareketleri ve göz kırpmaya tepkilerini toplamak için de kullanılabilir. Böylelikle katılımcıların bilgisayar ekranında nereye baktıklarını izlemek için günümüzde kullandığımız kalibrasyon yaklaşımının temelleri atılmıştır.

Shillcock ve Wase'in (2015:43) yapmış oldukları çalışmada video ile kaydettikleri psikoloji dersini 231 öğrenciye izletmiş ve görsel dikkatlerini göz izleme yöntemi ile incelemişlerdir. Bu yöntemin sonuçları öğrenci öğrenme analitiklerinde yeni ortaya çıkan bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Shillcock ve Wase'in (2015) makalesini referans göstererek benzer bir deney de Bielecki vd. (2017:103), tarafından Varşova'daki Kopernik Bilim Merkezi'nde planetarium ziyaretçilerine yapılmıştır. Bilim merkezinin kubbesinin altında gerçekleştirilen canlı sunumlar sırasında 2 deney (16 metrelik yarım küre ekranı kullanarak) göz izleme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Deneyde görsel dikkat analizi yapılmıştır ancak bu sonuçlar göstermektedir ki deney saha araştırmaları için uygun değildir.

Okülomotor davranışlarının en doğal, günlük koşullarda incelenmesi, birçok görsel dikkat araştırmacısının hayalidir (Siegfried & Odobez, 2017, s.2).

Mora ve Odobez'e (2014:1780) göre dikkat ve ilginin bir göstergesi olarak bakış, insanların davranışlarını anlamının temelini oluşturan ipuçlarından biridir. Bu nedenle birçok araştırma ve uygulamada önemli bir rol oynar. İnsan- robotik etkileşimi (HRI) ve İnsan –bilgisayar etkileşimi arayüzler de başta olmak üzere ilgili sistemlerin gelişmesine olanak sağlayacaktır.

Elektromanyetik izleyicilerin çarpıcı bir örneği, göz hareketlerini son derece büyük bir hassasiyetle (0.0002° ve 8000 Hz örnekleme oranı) kaydedebilen İsviçre primelec airtrekerleridir. Çalışma prensibi, manyetik alanda metal bir devrenin hareket etmesinden kaynaklanan elektrik akımının indüksiyonu üzerine kurulmuştur. Hareketli parça bir kontakt lens gibi, göze takılan iki dahili endüktans döngüsüne sahip bir halkadır. Bu tür cihazların yardımıyla, sıfır yerçekimindeki astronotlardaki değişiklikleri de dahil olmak üzere, gözlerin mikro hareketlerinin çeşitli özelliklerini incelenebilir (Bielecki vd., 2017, s.103).

Elektrookülogram (EOG), göz hareketi sırasında oluşan elektriksel aktiviteyi kaydetmek için kullanılan bir yöntemdir. Gözün korneası retinaya göre pozitif bir yüke sahip olduğundan, bu kalıcı (korneoretinal) bir potansiyel oluşturur. Gözün konumu değiştiğinde, bu potansiyelin ayarlanması gerçekleşir. EOG, oküler yarığın burun ve temporal köşesine yatay ve dikey sakkadları kaydetmek için kaşın üstünde ve gözün altında bulunan elektrotlar tarafından kaydedilir. Bu yöntem hala tıbbi uygulamada, bazen EEG yöntemi ile birlikte yaygın olarak kullanılmaktadır (Al-Khalidi , vd., 2011, s. 588).

Bu yöntemle, kullanıcının ilk etapta neye dikkat ettiği ve son olarak neye dikkat ettiği izlenmektedir. Bu, kullanıcıların sitenin arayüzünü ne kadar anladığını değerlendirmemizi sağlar. Bir kişi istenen öğeyi hızlı bir şekilde bulursa, arayüz uygundur. Eğer bulamıyorsa arayüz kullanılabirliği zayıftır ve tekrar tasarım değişikliğine gidilebilir.

Gerçek şu ki, internette hesap erişimleri saniyeler sürmektedir. Çoğu durumda, kullanıcı siteyi ilk 30 saniye içinde anlamadıysa, o zaman o siteden hızla ayrılır. Bu, tasarımın mümkün olduğu kadar açık olması gerektiği anlamına gelir, önemli unsurlar hemen göze çarpmalı ve bilgiye kısa sürede ulaşılmalıdır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, aynı ürünü satan benzer internet sitelerinden hangisinin daha kullanılabir olduğunu, gerçek kullanıcılar kullanılarak göz izleme yöntemi ile tespit etmek ve kullanıcı davranışları açısından değerlendirilmesini sağlamaktır.

Araştırmanın Önemi

Çalışma kapsamında, kullanıcı odaklı web sitesi tasarımlarının kolay kullanılabirliği, göz izleme yöntemi kullanılarak sıcaklık haritası görsel gösterimi ile analizlenmiştir. Araştırmacılar göz

izleme yöntemi sayesinde bazı internet sitelerinin neden işe yaramadığını tespit edebilmekte böylece tasarım aşamasında sayfa düzeni, resim ve fotoğraf kullanımı, yazı karakterleri ve gezinme menülerine müdahale ederek internet sitelerinin tasarımlarında yapılan hataları en aza indirebilmektedir. Bu yönde yapılan uygulama tasarımcıların ve reklamcılarının faydalanması açısından önemlidir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma İstanbul ili ile sınırlıdır ve 2019 yılında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu makale çalışması, 25 – 45 yaş aralığında bulunan 19 kişi ile yapılmıştır. Deney esnasında, denek gruplarından hepsiburada.com ve n11.com sitelerinde yer alan aynı ürünün internet sitesi üzerinden satın alma işleminin yapılması istenmiştir. Araştırmada her iki web sayfası için 2 farklı deney senaryosu uygulanmıştır. Deney senaryosunun ilkinde, derin dondurucu alınmak istenildiği varsayılarak internet ortamında karşılaştığınız sayfadan alışveriş yapılması istenilen web sayfasının açılması, açılan ana sayfanın incelenmesi, hemen akabinde, derin dondurucuların bulunduğu sayfaya ulaşıp sayfada yer alan Beko Marka Derin Dondurucuların tamamının incelemesi ve sonra Beko 7216 DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucuyu seçerek dondurucunun sayfasının açılması ile birlikte ürünün özelliklerinin incelenmesi istenmiştir. Daha sonra deneklerden ürünü sepetlerine ekleyip işlemlerine satın alacaklarını gibi devam etmeleri ve işlemi bitirdikten sonra sayfayı kapatmaları talep edilmiştir.

İkinci deney senaryosunda ise deneklerden, karşısına çıkan sayfadan alışveriş yapılması istenilen internet sitesi açıldıktan sonra önce ana sayfanın incelenmesi, daha sonra arama butonundan Beko 7216 DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucuna ulaşmaya çalışılması, sayfayı bulduktan sonra ürünün incelenmesi istenmektedir. Ürünü inceledikten sonra ürünü sepete ekleyip işlemlere alacakmışınız gibi devam etmeleri istenmektedir. Ayrıca çalışmanın geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması için deneye başlamadan önce deneklere tek tek ön test soruları yöneltilmiştir ve göz izleme yöntemi uygulandıktan sonra deneklere tek tek son test soruları yöneltilmiştir. Böylelikle analiz sonuçları desteklenmiştir. Çalışmada analiz metodu olarak göz izleme yöntemi kullanılmıştır.

n11.com 1-Deney Senaryosu

Bir derin dondurucu almak istiyorsunuz. Karşınıza çıkan sayfadan <http://www.n11.com> web sayfasını açtıktan sonra önce ana sayfayı inceleyiniz, derin dondurucuların bulunduğu sayfaya ulaşip Beko Marka Derin Dondurucuları inceledikten sonra Beko 7216 DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucu sayfasını açınız ve ürünü inceleyiniz. Daha sonra ürünü sepete ekleyip işlemlere alacakmışınız gibi devam ediniz. Bitirdikten sonra sayfayı kapatınız.

n11.com 2-Deney Senaryosu

Bir derin dondurucu almak istiyorsunuz. Karşınıza çıkan sayfadan <http://www.n11.com> web sayfasını açtıktan sonra önce ana sayfayı inceleyiniz. Daha sonra arama butonundan Beko 7216

DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucuna ulaşmaya çalışınız, sayfayı açınız ve ürünü inceleyiniz. Daha sonra ürünü sepete ekleyip işlemlere alacaktıysınız gibi devam ediniz. Bitirdikten sonra sayfayı kapatınız.

hepsiburada.com 1-Deney Senaryosu

Bir derin dondurucu almak istiyorsunuz.

Karşınıza çıkan sayfadan www.hepsiburda.com web sayfasını açtıktan sonra önce ana sayfayı inceleyiniz, derin dondurucuların bulunduğu sayfaya ulaşın Beko Marka Derin Dondurucuları inceledikten sonra Beko 7216 DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucu sayfasını açınız ve ürünü inceleyiniz. Daha sonra ürünü sepete ekleyip işlemlere alacaktıysınız gibi devam ediniz. Bitirdikten sonra sayfayı kapatınız.

hepsiburada.com 2-Deney Senaryosu

Bir derin dondurucu almak istiyorsunuz. Karşınıza çıkan sayfadan www.hepsiburda.com web sayfasını açtıktan sonra önce ana sayfayı inceleyiniz Daha sonra arama butonundan Beko 7216 DF kodlu A+ 5 Çekmeceli derin dondurucuna ulaşmaya çalışınız, sayfayı açınız ve ürünü inceleyiniz. Daha sonra ürünü sepete ekleyip işlemlere alacaktıysınız gibi devam ediniz. Bitirdikten sonra sayfayı kapatınız.

n11.com ve hepsiburada.com Web Sitelerinin İlk Test Soruları

- 1) İnternette alışveriş yapar mısınız?
- 2) Aktif kullanıcı mısınız?
- 3) Daha çok neler almayı tercih edersiniz?
- 4) Elektronik ürünleri internet üzerinden satın alar mısınız?
- 5) İnternette belli bir ürün ve belli bir marka satın alacaksanız kısa yolları (arama butonu) kullanmayı tercih eder misiniz?
- 6) Elektronik ürünleri hangi internet sitelerinden satın alıyorsunuz?
- 7) Sizce elektronik ürünleri alacağınız internet sitesi nasıl olmalıdır?

Son Test n11.com Web Sitesi Soruları

- 1) n11.com sitesini incelediniz, ürün ve fiyat bilgileri sizin için yeterli geldi mi?
- 2) Web sitesi beklentilerinizi karşıladı mı?
- 3) İnternet sitesini beğendiniz mi?
- 4) İnternet alışverişlerinizde kullanmayı tercih eder misiniz?

Son Test hepsiburada.com Web Sitesi Soruları

- 1) hepsiburada.com sitesini incelediniz, ürün ve fiyat bilgileri sizin için yeterli geldi mi?
- 2) Web sitesi beklentilerinizi karşıladı mı?
- 3) İnternet sitesini beğendiniz mi?
- 4) İnternet alışverişlerinizde kullanmayı tercih eder misiniz?

n11.com ve hepsiburada.com Son Test Ortak Soruları

- 1) İki farklı yöntem kullanarak derin dondurucu sepete eklediniz. Sizce hangi yöntem daha kullanışlıydı?
- 2) İki farklı internet sitesinden aynı derin dondurucuyu almaya denediniz. Sizce hangi web sitesi daha başarılıydı?

Göz İzleme Yöntemi

Göz izleme yöntemi gözün hangi yolları izleyerek nereye baktığını, ne zaman ve ne kadar baktığını göz izleme cihazı yardımıyla tespit eder. Verilerin daha net anlaşılmasını sağlamak için verinin görselleştirilmesinde bazı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler: Tarama Yolları (Scanpath), Sıcaklık Haritaları (Heatmap) ve Focus Haritalarıdır. (Focus Map)

Tarama Yolları: Arı Sürüsü de denilmektedir. Deneklerin nereye daha fazla odaklandıkları ve bu bölgelere hangi sıra ile baktıklarını ifade ederken, her bir renk farklı bir kişiyi ifade eder. Tek tek gösterilebildiği gibi deneklerin toplu gösterimi de yapılabilir.

Sıcaklık Haritaları: Isı haritaları ya da sıcaklık bölgeleri şeklinde de ifade edilir. Odaklanılan yoğun bölgeleri renklerle ifade eder. En dikkat çekici ve odaklanılan bölge kırmızı renkle temsil edilir. Yeşil, sarı ve turuncu renkleri ile de yoğunluk derecelendirilmiştir.

Focus Haritaları: Odaklanma haritası da denilir. Odaklanılan bölgeler aydınlıkta diğer bölgeler karanlıkta kalmaktadır.

Göz izleme analizleri 3 farklı cihaz yardımıyla verileri toplar. Bunlar; başa takılan, masa üstüne monte edilen ve gözlük şeklinde olan araçlardır. Bu araştırmada masa üstü modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Önemi

Araştırma, 25 – 45 yaş aralığında 19 kişi ile A-B SES düzeyinde, İstanbul’da yaşayan, ailesi en az lise düzeyi eğitilmiş, teknolojik gelişmelere uzak olmayan (bilgisayar, internet, facebook, twitter, vs.), açık görüşlü, yeniliklere adapte olabilen, trendleri takip eden, ekonomik düzeyleri hepsiburada.com ve n11.com sitelerinden alışveriş yapmaya uygun, hepsiburada.com ve n11.com sitelerini daha önce kullanmış deneklerle, SMI marka göz izleme cihazı kullanılarak sesi, görüntüyü ve ışığı geçirmeyen özel olarak tasarlanmış deney odasında, NeuroByte.co araştırma şirketinde yapılmıştır.

Bulgular

İlk Test Sonuçları

1) İnternette alışveriş yapar mısınız?

19 kişi ile yapılan deneylerde deneklerin tamamı internette alışveriş yaptığını belirtmiştir.

2) Aktif kullanıcı mısınız?

19 kişiden sadece 3 tanesi interneti aktif olarak kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

3) Daha çok neler almayı tercih edersiniz?

Denekler daha çok moda ürünleri satın almayı tercih ettiklerini belirtirken sıralamayı şu şekilde yapmışlardır. Moda- Kozmetik- Teknoloji- Elektronik- Süpermarket

4) Elektronik ürünleri internet üzerinden satın alar mısınız?

Deneklerin tamamı internet üzerinden elektronik ürün satın aldıklarını belirtmişlerdir.

5) İnternette belli bir ürün ve belli bir marka satın alırsanız kısa yolları (arama butonu) kullanmayı tercih eder misiniz?

Deneklerin 8 tanesi kısa yolları tercih ederken diğerleri alıştıkları sırayla ve yöntemle daha kolay işlemlerini yaptıklarını savunmaktadır.

6) Elektronik ürünleri hangi internet sitelerinden satın alıyorsunuz?

7 kişi 'hepsiburada.com' ve 'hızlıal.com' sitelerini söylerken 5 kişi n11.com 4 kişi gittigidiyor.com, 3 kişi akakce.com isimli siteleri kullandıklarını belirtmişlerdir.

7) Sizce elektronik ürünleri alacağınız internet sitesi nasıl olmalıdır?

Deneklerin kullanmakta olduğu internet sitelerinden beklentileri şunlardır:

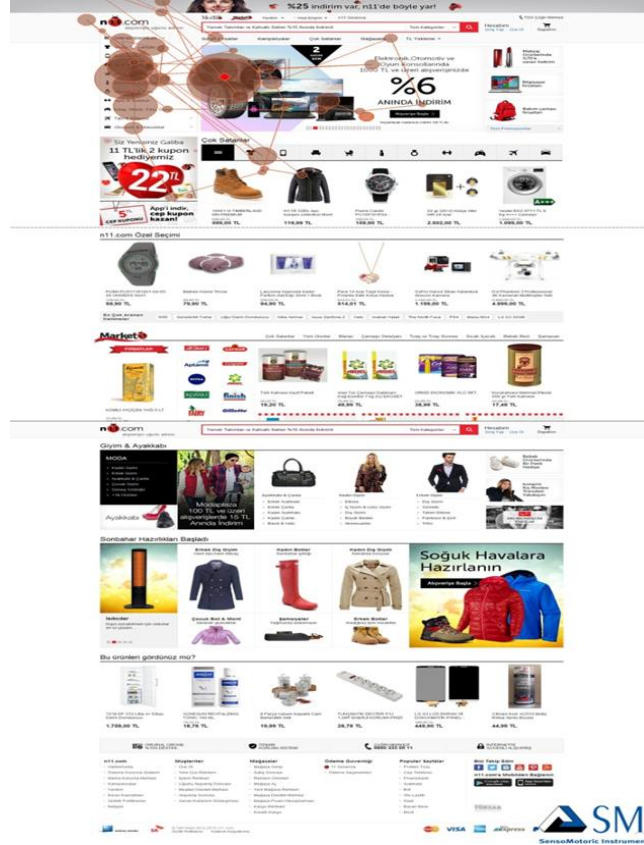
- Açıklamaların net, anlaşılır ve yeterli olması
- Fiyat ve ödeme seçeneklerinin ürünün altında yer alması
- Sade olması
- Kolay kullanılması

Göz İzleme Analizi

1. Deney Tasarısı (n11.com sitesi için ana menünün bulunduğu açılış sayfası)

Deneklerin tamamının web sayfasında bulunan menü kısmını inceledikleri ve yazıları soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru okudukları gözlemlenmiştir. Navigasyon menüsünden verilen

senaryo okunduktan sonra kolay bulunabildiği ve sayfanın geri kalanında gözlerin çok fazla dağılmamış olduğu gözlemlenmiştir.

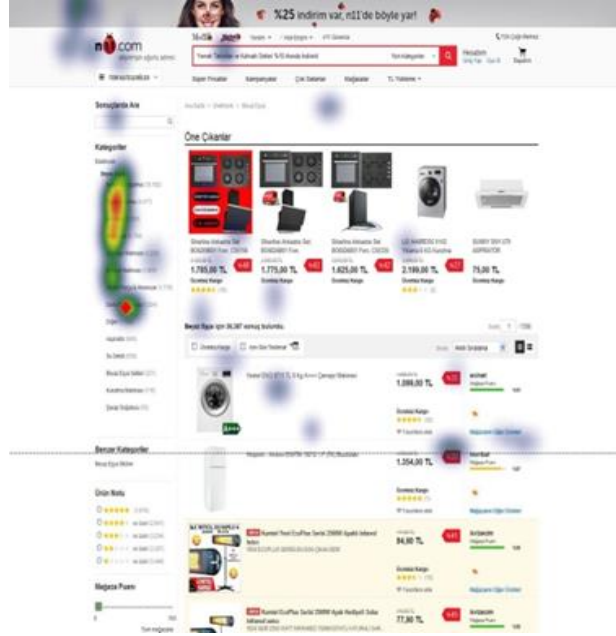

Resim 1. n11.com İnternet Sitesi Ana Menü

Yukarıda resim 1’deki scanpath’lerde (tarama yolu) görüldüğü üzere odaklanan noktaların ‘Tüm Kategori’ ana başlığı altında yer alan yazıların olduğu ve yazıların yukarıdan aşağıya doğru okunduğu belirlenmiştir.

‘Elektronik’ başlığı üzerine gelindiğinde, sağ tarafa doğru alt kategorilerin açıldığı ve odaklanmanın o yöne doğru ilerlediği görülmektedir. Kategorilerin açılmış halleri toplanan datalarda sayfa yapısından ötürü gözükmemektedir. Fakat bakış yolu açılan yerin üzerindedir. İlk olarak ‘Elektronik’ seçeneğinin üzerine denk gelmektedir. ‘Beyaz Eşya’ya tıklандığı saptanmaktadır (kırmızı kare nokta ile gösterilmiştir). Sayfa üzerinde odaklanmaların dağılmadığı yani bilgilerin kısa sürede, sayfanın başka bölgelerine odaklanılmadan kolaylıkla bulunabildiği görülmüştür.

Aşağıdaki resim 2’deki Heat Map’de (sıcak bölge haritası) görüldüğü üzere solda yer alan haritada deneklerin ‘Beyaz Eşya’ başlığı altında yer alan ‘Derin Dondurucu’ yazısını bulana kadar yukarıdan aşağıya doğru yoğunlaştıkları ve sayfanın geneline dağılmadıkları tespit edilmiştir.

Resim 2. n11.com İnternet Sitesi Beyaz Eşya

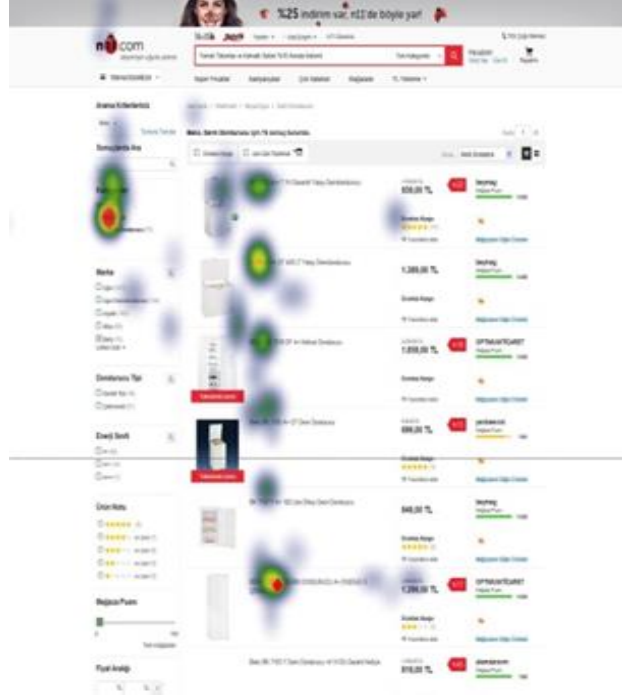
Aşağıdaki resim 3’de bulunan Heat Map’de (sıcak bölge haritası) ise deneklerin ilk olarak sayfadaki derin dondurucuları yukarıdan aşağıya doğru inceledikleri, hemen arkasından markalara yoğunlaştıkları görülmüştür. Beko markasına kadar yoğunlaşmanın devam ettiği ve tıklamanın gerçekleştiği belirlenmiştir.

Resim 3. n.11.com İnternet Sitesi Beko

Aşağıdaki resim 4'te yer alan haritada ise Beko derin dondurucu modellerinin tek tek incelendiği, istenilen modele yoğunlaşıldığı ve tıklamanın gerçekleştiği belirlenmiştir. (kırmızı kare nokta)

Resim 4. n11.com İnternet Sitesi Beko Derin Dondurucu Modelleri

Aşağıdaki 5. ve 6. resimdeki Heat Map'lerde (sıcak bölge haritasında) görüldüğü üzere deneklerin hepsinin derin dondurucu ürününü ve özelliklerini inceledikleri saptanmıştır. Deneklerin genelini 'Sepete Ekle'ye yöneldiği belirlenirken sadece 2 denğin 'Hemen Al'ı tıkladığı saptanmıştır. Sepete ekle tıklandıktan sonra sol köşe tarafa doğru alt kategorilerin açıldığı ve odaklanmanın o yöne doğru ilerlediği görülmüştür. Kategorilerin açılmış halleri toplanan datalarda sayfa yapısından ötürü gözükmemektedir. Fakat bakış yolu açılan yerin üzerindedir ve tıklama noktası da ilk olarak 'Sepete Git' seçeneğinin üzerine denk gelmektedir.

Resim 5. n.11.com İnternet Sitesi Sitesi Sepete Ekle Resim 6. n.11.com Sitesi Hemen Al

Aşağıda bulunan resim 7’deki haritada görüldüğü üzere yoğunlaşmaların teker teker ‘Model’, ‘Kargo’, ‘Fiyat’ ve ‘Satın Al’ başlıklarında olduğu belirlenmiştir. En fazla yoğunlaşmanın ise ‘Model’ ve ‘Satın Al’ da olduğu gözlemlenmiştir.

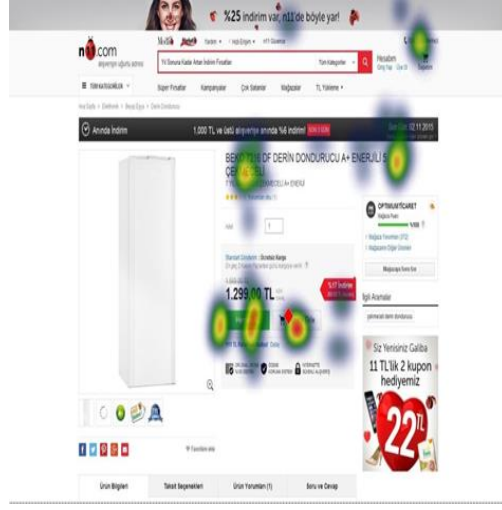
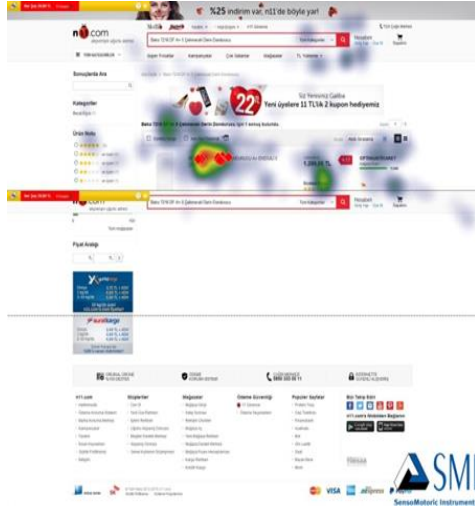

Resim 7. n11.com İnternet Sitesi Model ve Satın Al

2-Deney Senaryosu

Deneklerden arama butonu kullanarak ‘Beko 7216 ’ derin dondurucuya ulaşmaları istenildiğinde deneklerin sayfada hiç vakit kaybetmeden, sayfaya dağılmadan sonuca ulaştıkları belirlenmiştir. Aşağıdaki resim 8 ve 9’deki haritalarda görüldüğü üzere istenilen derin dondurucunun modeline odaklanıldığı ve ücretsiz kargo’da yoğunlaşıldığı belirlenmiştir. Derin dondurucuya tıklanıldığı

(kırmızı kare nokta) saptanmıştır. Deneklerin derin dondurucu modeline, hemen al ve sepete ekle butonlarına odaklandıkları ve sepete ekle butonunu tıkladıkları belirlenmiştir. Yukarıdan aşağıya, soldan sağa doğru giden odaklanmanın daha sonra sol köşede yer alan sepette tamamlandı gözlemlenmiştir.

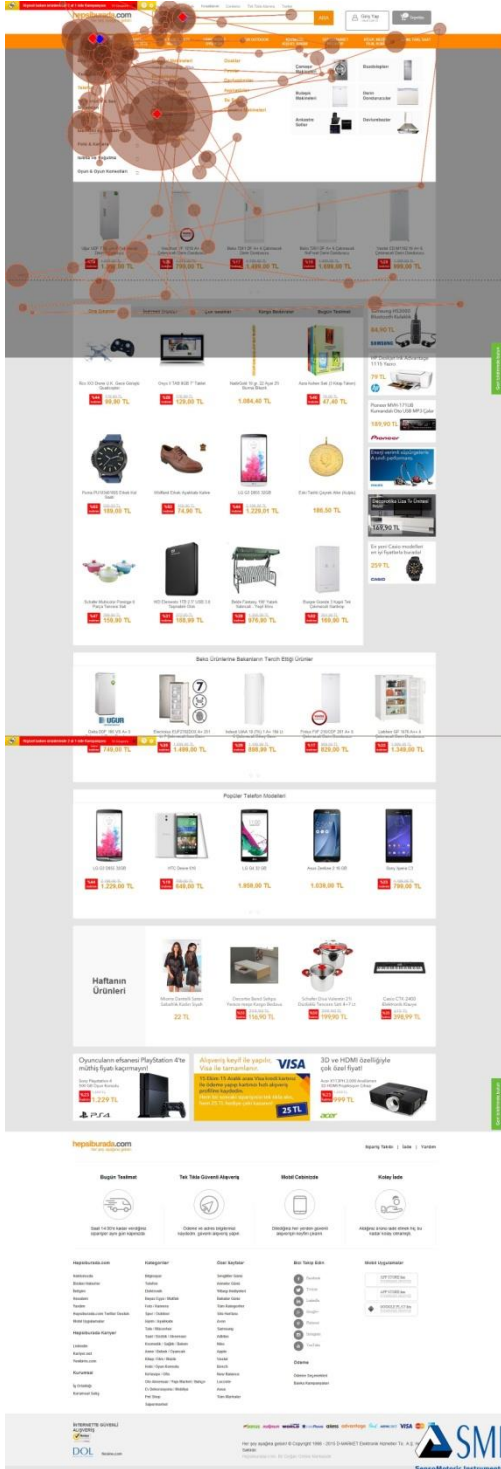
Resim 8. n11.com İnternet Sitesi Beko 7216

Resim 9. n11.com İnternet Sitesi Fiyat

1. Deney Tasarısı (hepsiburada.com sitesi için ana menünün bulunduğu açılış sayfası)

Ana menünün bulunduğu açılış sayfası 1. Deney Tasarısı

Deneklerin tamamının web sayfasında bulunan menü kısmını inceledikleri ve yazıları soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru okudukları gözlemlenmiştir. Navigasyon menüsünden verilen senaryo okuduktan sonra kolay bulunabildiği, sayfanın geri kalanında gözlerin çok fazla dağılmamış olduğu gözlemlenmiştir.

Yandaki resim 10'daki scanpath'lerde (tarama yolu) görüldüğü üzere odaklanan noktaların 'Elektronik' yazısı olduğu ve yazıların yukarıdan aşağıya doğru okunduğu belirlenmiştir. 'Elektronik' başlığı üzerine gelindiğinde sağ tarafa doğru alt kategorilerin açıldığını ve odaklanmanın o yöne doğru ilerlediği görünmektedir. Kategorilerin açılmış halleri toplanan datalarda sayfa yapısından ötürü gözükmemektedir. Fakat bakış yolu açılan yerin üzerindedir. Tıklama noktası da ilk olarak 'Elektronik' seçeneğinin üzerine denk gelmektedir. 'Derin Dondurucu 'ya tıkladığı saptanmaktadır. (kırmızı kare nokta ile gösterilmiştir). Sol çerçevedeki menünün yanı sıra üst çerçevedeki yatay menünün de okunabildiği gözlemlenmektedir. Yine burada da görülen odaklanma noktaları ve tıklama noktaları 'Elektronik' başlığı gelindiğinde açılan menüler üzerindedir. Sayfa üzerinde odaklanmaların dağılmadığı yani bilgilerin kısa sürede, sayfanın başka bölgelerine odaklanılmadan kolaylıkla bulunabildiği görülmektedir.

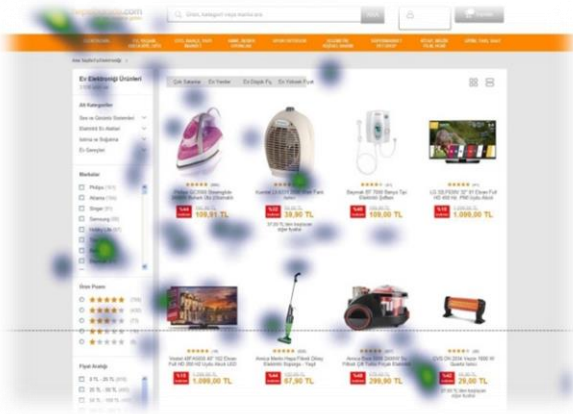
Resim 10. hepsiburada.com İnternet Sitesi Ana Menü

Aşağıda bulunan resim 11'deki sayfanın Heat Map'inde (sıcak bölge haritası) tarama yolları haritasından elde edilen bilgilere benzer bilgilere ulaşılmıştır. En çok yoğunlaşılan alanlar, senaryoda verilen ürünün bilgileri üzerinedir. Bilgilerin bulunmasında bir sorun yaşanmadığı, odaklanmaların bilgilerin bulunduğu noktalarda yoğunlaşmaların fazla olmasından anlaşılmaktadır.

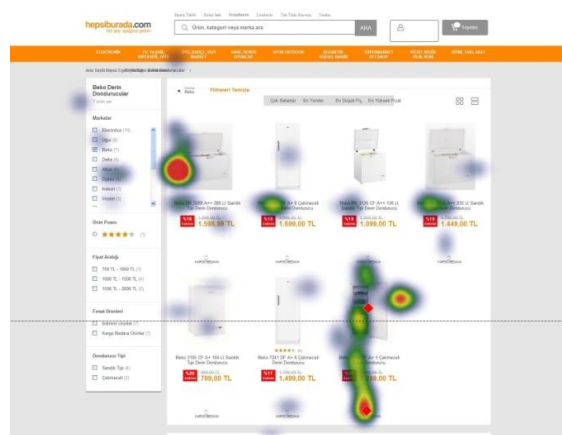

Resim 11. hepsiburada.com İnternet Sitesi Ürün Bilgileri

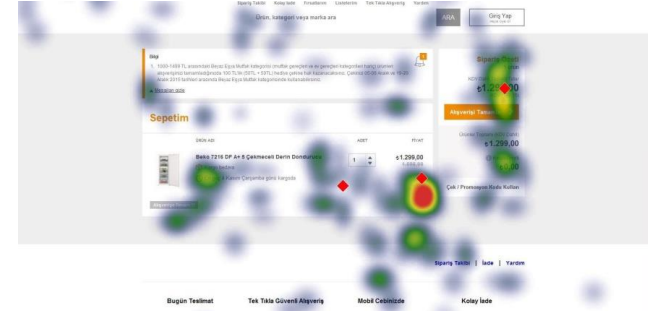
Aşağıda sol tarafta yer alan resim 12'deki Heat Map'de (Sıcak bölge haritası) 'Elektronik' başlığını tıklayan deneklerin yukarıdan aşağıya doğru baktıkları çok vakit harcamadan ve Beko markasını buldukları ve tıkladıkları belirlenmiştir. Sağ tarafta yer alan resim 13 'deki Heat Map'de (Sıcak bölge haritası) görüldüğü üzere Beko markası tıklandıktan sonra solda açılan sayfada istenilen Beko modelini bulmak için soldan sağa yukarıdan aşağıya doğru tek tek bakıldığı ve istenilen modelin kolay bulunduğu ve deneklerin 5 tanesi tarafından direk sepete eklendiği tespit edilmiştir.

Resim 12.hepsiburada.com İnternet Sitesi Elektronik

Resim 13. hepsiburada.com İnternet Sitesi Beko

Resim 15. hepsiburada.com İnternet Sitesi Kargo Bedava

Resim 14. hepsiburada.com İnternet Sitesi Model

Yukarıdaki resim 14'deki Heat Map'de (sıcak bölge haritası) görüldüğü üzere deneklerin ilk olarak derin dondurucuyu incelemeye başladıkları, modeline, fiyatına ve sepete ekleye yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Sepete ekledikten sonra resim 15'deki Heat Map'de (sıcak bölge haritası) görüldüğü üzere deneklerin ilk olarak kargo bedava yazısına ve fiyata odaklandıkları daha sonra sağdan sola doğru önce fiyata sonra alışverişini tamamlama butonuna odaklanıldığı belirlenmiştir.

2-Deney Senaryosu

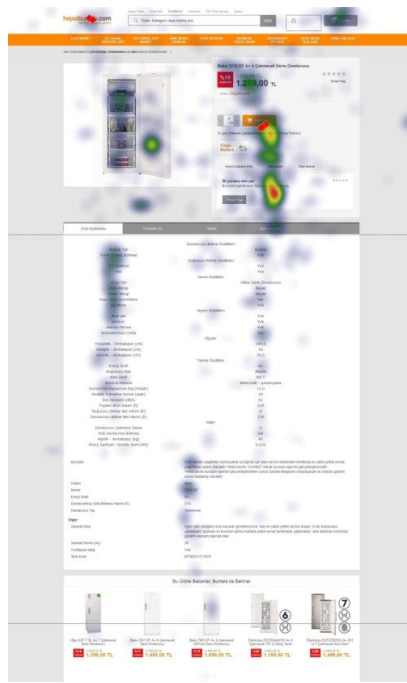
Deneklerden arama butonunu kullanarak 'Beko 7216' derin dondurucu modeline ulaşmaları istenildiğinde deneklerin sayfada hiç vakit kaybetmeden sayfada dağılmadan sonuca ulaştıkları belirlenmiştir.

Resim 16. hepsiburada.com İnternet Sitesi Beko 7216

Yukarıda bulunan resim 16'daki haritada görüldüğü üzere arama butonuna 'Beko 7216' yazıldıktan sonra, istenilen modelin sayfada tek çıkmasından dolayı deneklerin sayfanın geneline odaklanmadan direk buzdolabına yoğunlaştıkları görülmektedir.

Resim 17. hepsiburada.com İnternet Sitesi Sepete Ekle

Resim 17 'de deneklerin bazılarının kargo bedava yazısının altında kalan sepete ekle seçeneğine geçtikleri belirlenirken geriye kalanların derin dondurucuya tıklayarak (kırmızı kare nokta) buzdolabını yeni bir pencerede açtıkları ve incelemeye o sayfada devam ettikleri gözlemlenmiştir. Ürünün yukarıdan aşağıya, soldan sağa incelendiği belirlendiği gibi modele, fiyata odaklanıldığı odak noktasının en son sepete ekle de kaldığı ve tıklanıldığı (kırmızı kare nokta) ortadaki haritada net bir şekilde gözlemlenmektedir.

Resim 18. hepsiburada.com İnternet Sitesi Ürün ve Fiyat

Resim 18’de yer alan haritada ise deneklerin sepete ekleye tıkladıktan sonra sayfa genelinde dağılımdan ürün ve fiyat bilgisine tekrar bakılıp alışverişi tamamlaya odaklandıkları saptanmıştır.

Son Test n11.com Web Sitesi Soruları

1) n11.com sitesini incelediniz, ürün ve fiyat bilgileri sizin için yeterli geldi mi?

19 kişi ile yapılan deneylerde, n11.com sitesini inceleyen deneklerin almayı düşündükleri ürünü tıkladıklarında açılan ürün sayfasının ürün bilgisi ve fiyat bilgisi bakımından yeterli olduğu belirtmişleridir.

2)Web sitesi beklentilerinizi karşıladı mı?

Web sitesinin beklentilerini karşıladığını ancak genel yapının karışık olduğunu belirtmişleridir.

3) İnternet sitesini beğendiniz mi?

İnternet sitesi genel olarak beğenilmiştir.

4) İnternet alışverişlerinizde kullanmayı tercih eder misiniz?

n11.com sitesini internet alışverişlerinde kullandıklarını belirten 5 kişi, alışverişlerinde kullanmaya devam edeceklerini dile getirmiştir.

Son Test hepsiburada.com Web Sitesi Cevapları

1) hepsiburada.com sitesini incelediniz, ürün ve fiyat bilgileri sizin için yeterli geldi mi?

19 kişi ile yapılan deneylerde, hepsiburada.com sitesini inceleyen deneklerin satın almayı düşündükleri ürünü tıkladıklarında açılan ürün sayfasının, ürün bilgisi ve fiyat bilgisi bakımından yeterli olduğu belirtmişleridir. Ancak deneklerin bazıları diğer ürün bilgilerinin ve açıklamalarının birbirinden farklı olduğunu ve yeterli olmadıklarını da sorularda yer almamasına rağmen eklemişleridir.

2)Web sitesi beklentilerinizi karşıladı mı?

Web sitesinin beklentilerini karşıladığını belirtmişleridir.

3) İnternet sitesini beğendiniz mi?

İnternet sitesi genel olarak beğenilmiştir.

4) İnternet alışverişlerinizde kullanmayı tercih eder misiniz?

hepsiburada.com sitesini internet alışverişlerinde kullandıklarını belirten 7 kişi alışverişlerinde kullanmaya devam edeceklerini belirtirken, 4 kişi n11.com internet sitesini kullanmayı düşündüklerini dile getirmiştir.

n11.com ve hepsiburada.com Son Test Ortak Soruları

1) İki farklı yöntem kullanarak derin dondurucu sepete eklediniz. Sizce hangi yöntem daha kullanışlıydı?

Hepsiburda.com internet sitesinin her iki deney tasarısını da çok rahat kullandıklarını ancak arama butonunun sadece belirli bir ürünün, belirli bir modelini bulurken kullanabileceklerini söylemişlerdir.

n11.com internet sitesinde iki arama butonunun daha kullanışlı olduğunu belirtmişlerdir.

2) İki farklı internet sitesinden aynı derin dondurucuyu almaya denediniz. Sizce hangi web sitesi daha başarılıydı?

hepsiburada.com internet sitesini kullanan deneklerin hepsiburada.com internet sitesini kullanmaya devam edeceklerini ve n11.com internet sitesine göre alışkın oldukları için hepsiburada.com internet sitesinin daha başarılı olduğunu belirtmişlerdir. n11.com internet sitesinin de ürünü aldıktan sonra tekrar onaylanmasının çok büyük bir artı olduğunu eklemiştir.

n11.com internet sitesini kullanan deneklerin n11.com internet sitesinin kullanmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. İlk test sorularında Gittigidiyor.com ve akakce.com internet sitelerini kullandıklarını belirten deneklerin de n11.com internet sitesini kullanmak istediklerini belirtmişlerdir.

Sonuç

19 denekle yapılan web kullanılabilirlik testinde deneklerden 2 farklı web sitesinden 2 farklı yöntem kullanarak aynı ürünü bulmaları, incelemeleri ve sepete eklemeleri istenmiştir.

7 kişi hepsiburada.com internet sitesinden alışveriş yaptıklarını ilk testte belirtirken 5 kişi de n11.com internet sitesinden alışveriş yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada web sitesine son derece hâkim oldukları, bakışların sayfa geneline dağılmadığı, ürünü kolay buldukları tespit edilmiştir.

Başlangıç sayfasında deneklerin bakış haritaları doğrultusunda yapılan tespitlere göre, hepsiburada.com internet sitesi, n11.com internet sitesine göre daha net ve anlaşılır bulunmuştur. Göz izleme literatürüne göre yazılar soldan sağa doğru okunur. (Eyice Başev, 2015, s.34).

hepsiburada.com internet site menüsü de soldan sağa doğru aktığı için deneklerin çok daha hızlı sonuca ulaştığı belirlenmiştir. Ancak n11.com internet sitesinin de deneklerce soldan sağa ve yukarıdan aşağıya incelendiğinde menünün kolaylıkla okunduğu tespit edilmiştir.

1.Deney tasarına göre hepsiburada.com internet sitesinin n11.com internet sitesine göre daha pratik ve hızlı olduğu belirlenmiştir. Ürün ve fiyat bilgisinin rahat okunduğu saptanmıştır. Sepete ekle seçeneğinde ise deneklerin bazılarının ürünü incelemeden Beko Derin Dondurucu sayfasından ürünü sepete ekledikleri belirlenirken bazılarının ürünü inceledikten sonra ürünü sepete ekledikleri belirlenmiştir.

n11.com internet sitesinde ise ürün ve fiyat bilgisinin okunuşunun daha uzun sürdüğü belirlenmiştir. Deneklerin hızlı al seçeneğine de yöneldikleri belirlenirken, sepete ekle seçeneğinin, hızlı al seçeneğinden daha çok tıklandığı belirlenmiştir.

2.Deney tasarısına göre hepsiburada.com internet sitesinin ve n11.com internet sitesinin arama butonu kullanarak ürün bulma yöntemi son derece hızlıdır. İki internet sitesi birbirinden farklı sonuç vermemektedir ancak deneklerin ortak fikri arama butonu kullanımının alacakları ürün ve modelin belli olduğunda zamanlarda kullanılması yönündedir.

Genel değerlendirmeden çıkan sonuçlara göre, deneklerin internet sayfalarının geneline çok dağılmadıkları, istedikleri ürününe kısa sürede ulaştıkları, ürün adına, modeline, fiyatına, kargo bedava yazısına yoğunlaştıkları, yazıları soldan sağa, yukarıdan aşağıya doğru okudukları tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, D., & Çağıltay, K. (2004) E-devlet Web Sitelerini Kullanmak ya da Kullanmamak: Vatandaş Açısından Kullanılabilirlik Sorunları ve Öneriler
- AL-Khalidi, F., Saatchi, R., Elphick, H. & Burke, D. (2011). An Evaluation of Thermal Imaging Based Respiration Rate Monitoring in Children. *American Journal of Engineering and Applied Sciences*, 4(4), 586-597.
- Becker, S.A. (2004) A Study of Web Usability for Older Adults Seeking Online Health Resources, *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*, 11:4, 387-406
- Bielecki M., Potega vel Zabik K., Gochna M., Mikulski J. (2017). Mass Measurement of Eye-Movements Under the Dome - Proof of Concept Studies. *ECEM 2017 Program and Abstracts Eds. Radach R., Deubel H., Vorstius C., Hofmann MJP121.*
- Bruun, A., & Stage, J. (2015). An Empirical Study of the Effects of Three Think-Aloud Protocols on Identification of Usability Problems. In *Human-Computer Interaction – INTERACT 2015: 15th IFIP TC 13 International Conference, Bamberg, Germany, September 14-18, 2015, Proceedings, Part II* (pp. 159-176). Springer.
- Çalışan, M., & Türkoğlu, İ. (2011). Termal Kameralar ve Uygulamaları. *Elektrik-Elektronik Bilgisayar Sempozyumu (FEEB 2011)*, 46-50

- Efron, N., Young, G., & Brennan, N. A. (1989). Ocular Surface Temperature. *Current Eye Research*, 8(9), 901–906.
- Eyice Başev, S. (2015). Tv Reklamlarının, Çocukların Seçim, Algı/Tutum, Beğeni ve Tavsiye Etme Davranışlarına Etkisi: Geleneksel ve Yeni Araştırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Gescheider, G. (1997). *Psychophysics: The Fundamentals*
- Kim, J., Thomas, P., Sankaranarayana, R., Gedeon, T., & Yoon, H. (2015). Eye-Tracking Analysis of User Behavior and Performance in Web Search on Large and Small Screens. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66
- Mora, K., & Odobez, J. (2014). Geometric Generative Gaze Estimation (G3E) for Remote RGB-D Cameras. *2014 IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition*, 1773-1780.
- Shillcock R., Wase C. Mass measurement of Fixation Behaviors and Audience Nature in a Realistic Educational Setting. (2015). *ECEM 2015 Program and Abstracts Eds.* Ansoorge U., Ditye T., Florack A., Leder HP66.
- Siegfried, R., & Odobez, J. (2017). Supervised Gaze Bias Correction for Gaze Coding in Interactions.
- Tullis, T.S., & Stetson, J.N. (2004). A Comparison of Questionnaires for Assessing Website Usability.
- Velez, O., Okyere, P.B., Kanter, A., & Bakken, S. (2014). A usability Study of a Mobile Health Application for Rural Ghanaian Midwives. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 59 2, 184-91 .
- Yeni, S., & Esgin, E. (2015). Usability Evaluation of Web Based Educational Multimedia by Eye-Tracking Technique. vol. 5, no. 4, pp. 590–603 bak
- Wang, Q., Boccanfuso, L., Li, B., Ahn, A.Y., Foster, C.E., Orr, M.P., Scassellati, B., & Shic, F. (2016). Thermographic Eye Tracking. *ETRA*.
- Weichbroth, P., Redlarski, K., & Garnik, I. (2016). Eye-Tracking Web Usability Research. *2016 Federated Conference on Computer Science and Information Systems (FedCSIS)*, 1681-1684.

İSLAMÎ İKTİSATTA ÜRETİM TEORİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Mahmut SAMAR¹

Ahmad EL-HERSH²

Özet

Üretim, toplumun ekonomik gelişimini sağlayan, bunun için çalışan ve sosyal dokuyu koruyan kanadı oluşturması yönüyle iktisadın önemli konularından biri sayılmaktadır. Hiçbir toplum üretim sürecine uzak duramaz. Müslüman toplumun kültürel mirası imanî ve İslamî olduğuna göre üretim konusunda İslamî bir ölçünün bulunduğu objektif bir gerçekliktir. İslam ekonomisinde, İslam iktisadı düşüncesi ile uyumlu olarak üretim teorisini güçlendiren olumlu yapılar bulunmaktadır. Bu çalışmada iktisadın önemli meselelerinden biri olan üretim ele alınmaktadır. Çalışmanın hedeflerinden biri İslam iktisat sisteminin üretim alanındaki inklüzyonlarını ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte ekonomide üretim düşüncesi ile ilgili İslam iktisadı ilkelerinin ortaya koyduğu kuralları ve belirleyici kriterleri sunmayı hedeflemektedir. Araştırmada konuyu doğrudan veya dolaylı olarak ele alan kaynaklar tümevarım yöntemiyle tarandı. Konunun işlendiği bölümler tahlil edilerek birtakım fikhî çıkarımlarda bulunuldu. Bu amaçla öncelikle konunun kavramsal çerçevesi çizildi. Ardından ana hatlarıyla üretim süreci üzerinde duruldu. Son olarak ise İslam iktisat düşüncesinin üretim konusundaki bakışı ortaya kondu.

Anahtar Kelimeler: İslam iktisadı, Ekonomi, Üretim, Bölüşüm.

AN ISLAMIC ECONOMIC VIEW ON PRODUCTION THEORY

Abstract

Production is considered one of the important issues of economics in terms of creating a wing that provides economic development of society, working for it, and protecting the social structure. No society can stay away from the process of production. It is obvious, there is an Islamic measure of the production since the cultural heritage of the Muslim community is Faith and Islam. In Islamic economics, extra points have that strengthen the theory of production in line with the idea of Islamic Economics. In this study, we will discuss the production which is one of the important issues of economics. One of the objectives of this study is to reveal the inclusions of the Islamic economic system in the field of production. Besides, it aims to present the rules and criteria set out by Islamic economics principles related to the idea of production in the economy. The sources that dealt with the subject directly or indirectly in the research were searched by the inductive method. Some parts of the project are analyzed and some inferences were made from the perspective of the Islamic jurisprudence For this purpose, firstly, the conceptual framework of the subject was drawn. Then, the production process was discussed. Finally, the view of Islamic economic thought on production has been revealed.

Key Words: Islamic Economics, Economy, Production, Distribution

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, e-posta: mahmutsamar@hotmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, e-posta: ahmad.hersh@asbu.edu.tr

Giriş

İnsanın ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler kullanıma ve tüketime hazır şekilde bulunmazlar. Çok az bir kısmı -doğal sular gibi- bulunsa da taşınması ve depolanması gerekir. Bu yüzden insan muhtaç olduğu mal ve hizmetleri tüketilebilir hale getirmek için çalışmak ve üretmek zorundadır. Aksi takdirde insanın yaşamsal ve duygusal gereksinimlerini gidermesi güç veya imkânsız hale gelir. Bu ise gerek bireysel gerekse de toplumsal anlamda hayatın idamesinde zorluklara ve sıkıntılara yol açar. Çünkü insan hayatının esası, temel ihtiyaçların karşılanmasına dayanır. Bu ihtiyaçların karşılanması her insan için kaçınılmaz mümkün olmayan bir zarurettir. Bu da belirli miktarda ve nitelikteki faydalı mal ve hizmetin tüketime ve kullanıma hazır şekilde varlığını gerektirir. Bu durumda belirli miktarda ve türde üretim kaçınılmaz mümkün olmayan bir zorunluluk halidir.

Üretim, iktisat biliminin en önemli konularından biridir. Siyasal, sosyal ve ekonomik hayatı etkileyen ve yöneten dinamiklerin başında gelir. Çünkü üretimin durması veya yetersiz olması, toplumun temel gereksinimlerinin karşılanamaması neticesini doğurmaktadır. Bu da başta fiyatların artması, ticaretin duraklaması, ham ve mamul madde temin etmede güçlük yaşanması vb. sebeplerle çeşitli ekonomik krizlere yol açmaktadır. Devletlerin gelirleri giderlerini karşılayamaz hale gelir. Bu da siyasal hayatı doğrudan etkiler. İbn Haldun'un "umran teorisi"nde belirttiği gibi devletin ve siyasal hayatın çöküşüne neden olan faktörlerden biri ekonomidir. Ekonomiyi oluşturan temel unsurlar ise üretim, tüketim ve dağıtımdır. Ancak üretim olmazsa diğer ikisinden söz etmek güç olur. Zira tüketim ve dağıtımın varlığı ve sürekliliği üretime bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle üretimin olmadığı bir toplumda tüketim teorik olarak bulunsa da gerçekte yoktur. Yine üretim ve tüketim yoksa bölüşümden söz etmek de mümkün değildir. Çünkü ancak üretim ve tüketimin sonucunda elde edilen gelirlerin bölüşümünden söz edilebilmektedir. Aksi takdirde olmayan bir şeyin bölüşümü teorik anlamda var kabul edilse de hiçbir gerçekliği yoktur. Şu hâlde üretim ekonominin en temel ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle insan yaşamını ve toplumsal hayatı doğrudan etkileyen bir iktisadi faaliyettir. Bu nedenle üretim teorisi bütün iktisadi sistemlerin en önemli konularından birini oluşturur.

İslamî bir iktisatta üretim teorisine hasredilen bu çalışmanın temel kabullerinden biri, ekonominin dinî dayanaklara sahip olduğudur. Diğer bir anlatımla iktisadi hayatın dinî bir boyutu vardır ve dinin temel kabullerinden bağımsız bir ekonomi düzeni düşünülmemelidir. Çünkü din veya inanç insanların ekonomik davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Örneğin İslam'da malın geçici olduğu ve ahiret hayatına ulaştıran bir araç olduğu inancı ile isâr, cûd, infak, israf vb. prensipler, ekonominin temelini oluşturan üretim, tüketim ve bölüşüm teorilerinin şekillenmesinde büyük rol oynar. Bu ilkeler sayesinde bugün diğer iktisadi sistemlerin gerçekleştirmeyi hedeflediği "sosyal adalet", "sosyal yardımlaşma", "adil gelir dağılımı" ve "sosyal refah" kolaylıkla sağlanabilir. Belirtmek gerekir ki bu; bir bütün olarak İslamî ilkelerin hayata hâkim kılınmasına bağlıdır.

Çalışmanın bir diğer temel kabulü de ahiret inancına ve dünya hayatının geçici oluşuna bağlı olarak İslamî ilkelerin daha gerçekçi bir ekonomik düzenin tesisine imkân tanıyacağıdır. Bu çerçevede İslam iktisat düşüncesinin gerçekçi bir üretim teorisine sahip olduğu veya böyle bir

teorinin geliştirilmesine olanak tanıdığı için altını çizmek isteriz. Naslarda (Kitap ve sünnet) ve fıkıh bilginlerinin bu iki kaynağa dayalı olarak ortaya koyduğu içtihatlarla ideal üretimin kıstaslarını belirleyen ilkeleri görmek mümkündür.

1. Geleneksel İktisatta Üretim Kavramı

İktisat düşüncesi açısından üretim teriminde bir gelişim söz konusudur. Modern iktisatta üretimin anlamı klasik iktisattaki anlamından farklıdır. Klasik iktisatta doğabilimcilere göre üretim “*sadece tarımsal alanda net maddi ürün üretimi sonucunu doğuran her insan faaliyetidir.*” Bu tanıma göre sınai ve ticari üretim ile menfaatler ve diğer hizmetler üretim mefhumunun kapsamı dışında kalmaktadır. Modern iktisat biliminde ise üretim kavramının anlamı tarımsal ya da sınai olsun maddi her türlü malın meydana getirilmesini ifade edecek şekilde bir gelişim göstermiştir. Daha sonra bu gelişim doğrultusunda hizmetler de bu anlama dâhil olmuştur. Böylece üretim, “*insan ihtiyacının karşılanması amacıyla menfaatleri meydana getiren veya artıran her türlü insan faaliyeti*” anlamına gelen bir kavram halini almıştır.³

Üretim kavramının bu gelişimi doğrultusunda çağdaş bazı araştırmacılara göre üretim her türlü fayda oluşturmak veya üretim faktörleri kullanılarak ürün elde etmektir. Bu anlamda üretim faaliyeti sadece ham maddeden mamul madde elde etme örneğinde olduğu gibi maddi bir şekil değiştirme neticesinde yeni bir ürün meydana getirmekle sınırlı değildir. Bir ürünü bir yerden başka bir yere veya bir zamandan başka bir zamana taşımak da üretimdir. Bu yönüyle üretim, malın şekil, zaman ve mekân faydasının artırılması olarak da ifade edilmektedir.⁴

Bu noktadan hareketle modern iktisat düşüncesine göre üretim dört farklı şekilde ortaya çıkmaktadır: 1) Şekli menfaat: Bir maddenin şeklini değiştirmek suretiyle insan ihtiyacını karşılamaya uygun hale getirilmesine yönelik faaliyetlerdir. 2) Mekânsal menfaat: Bir şeyin az faydalı olduğu bir yerden daha çok faydalı olduğu bir yere taşınmasıdır. 3) Zamansal menfaat: Bir üründen istifade etmeyi artıracak şekilde depolanması/biriktirilmesidir. 4) Hizmetler: Maddi olmayan her türlü üretimdir.⁵

Anlaşıldığı üzere üretimin mal ve hizmet olmak üzere iki tarafı bulunmaktadır. Üretim, tüketim malları üzerinde gerçekleşen maddi anlamdaki manayla sınırlı değildir. Çünkü insanların ihtiyacını karşılamak için yalnızca bu malların kullanılması yeterli değildir. Öyle ihtiyaçlar vardır ki karşılanması birtakım hizmetlere bağlıdır. Örneğin tedavi ihtiyacı için doktorun hizmetine, eğitim ihtiyacı için eğitimcilerin hizmetlerine ve mal ihtiyacı için ticaret erbabının hizmetine ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle genel anlamda üretimden ne kast edildiğini şu şekilde özetlemek mümkündür: *Asli ihtiyaçların gerçekleştirilmesi amacıyla çeşitli faydalar sağlamak üzere mevcut kaynakların tespit edilmesi ve kullanılması için çaba harcanmasıdır.*⁶

2. İslam İktisadında Üretim Kavramı

³ Muhsin Hasan Mamûrî, *Mebâdi' ilmi'l-İktisâd* (Amman: Dâru'l-Yâzûrî, 2018), 154.

⁴ Ahmet Efe, “Risale-i Nur’a Göre İslam Ekonomisinde Üretim ve Tüketim”, *e-Şarkiyat: İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/19 (2018): 101.

⁵ Nasr el-Mansur Kâsîr, *İdâratü'l-intâc ve'l-ameliyyât* (Amman: Dâr Hâmid, 2000), 25.

⁶ Hüseyin Şuhâta, “Evleviyyâtü'l-intâc fi'l-menheci'l-İslâmî ve eserühâ ale't-tenmiye” (Mu'temer kadiyyeti'l-intâc, Mısır: Asiyot Üniversitesi, 1992), 7.

İslam iktisat düşüncesinde üretim ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu farklılık, İslam iktisadının ilkelerine ve değerlerine, kaynakların hayat ve insanla ilişkisine, İslam'ın mülkiyet teorisi ve üretim faktörlerine yönelik bakışına dayanmaktadır. Bu sebeple İslam iktisadında üretim; mubah mal kaynaklarına yatırım yapmak ve toplumun refahı için geliri artırmak, onun (toplumun) varlığını ve ulvî değerlerini korumak için sürekli çalışmayı ifade eder.⁷

İslam iktisadında üretim kavramının anlamı, İslam hukukunun prensiplerine uygun olarak tüm canlıların faydasına olup meşru olan çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeye sahiptir. Yeryüzünün imar edilmesinde en önemli unsurlardan biri sayılır. Yine Allah'a hakkıyla kulluk edebilmeleri için dünya hayatında insanlara iyi bir yaşam sunmanın yollarını sağlayan önemli bir araç olarak görülür. Allah (c.c), “*Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah'adır*”⁸ buyurmak suretiyle güzel ve temiz olan şeylerin üretilmesi için çalışmayı emretmiştir. Yine “...bir kısmınız Allah'ın lutfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır.” ayetinde üretmek için çalışanlar cihada çıkanlarla birlikte anılarak çalışmanın önemi vurgulanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) de çalışmayı ve üretmeyi teşvik ederek şöyle buyurmuştur: “*Hiç kimse kendi el emeği ile kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir. Allah'ın Peygamberi Davud da kendi el emeği ile kazandığını verdi.*”⁹ Bu anlamda onun (s.a.s) dilenmek için gelenlere karşı tutumu ve yol göstericiliği son derece önemli ve anlamlıdır. Hadis kaynaklarında geçtiği üzere dilenmek için yanına gelen bir adamı dilenmekten vazgeçirip çalışmaya ve üretmeye sevk ettiği aktarılmaktadır. Rivayete göre dilenen adamın evinde fazla olan bir eşya satılıyor ve onun parasıyla balta alınarak dilenmek yerine odunculuk yapması sağlanıyor.¹⁰ Burada önemli olan husus, Hz. Muhammed'in (s.a.s) bunu hem peygamber hem de devlet başkanı sıfatıyla yapmasıdır. Bu, üretim eksenli bir iktisadi hayat modelinin benimsendiği ve bunun tesisinin amaçlandığı anlamına gelmektedir.

Üretim, İslam'ın rızık edinmenin (kazanmanın) ilk yolu olarak kabul ettiği ve üretimin temel dayanağı olan çalışmayı (ameli) gerekli kılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s): “*Herhangi bir Müslümanın diktiği ağaçtan yenen, çalınan ve eksilen şey, kurdun, kuşun, insanın yediği şey, o ağacı diken için sadakadır.*”¹¹ buyurmaktadır. İslamî perspektifte yeryüzü tüm genişliğiyle insanın çalışacağı ve hareket edeceği bir meydan olarak görülür. Allah'ın çizdiği helal ve haram sınırları dışında çalışma konusunda onun azîmetini sınırlayan ve gayretini engelleyen bir durum söz konusu değildir. Ayrıca çalışma (amel/iş) kavramının anlamı, zanaat, kariyer, ustalık, ticaret ile sınırlı değildir. İnsanın ücret karşılığında yaptığı her türlü iş ve menfaati kapsayacak şekilde geniş bir anlama sahiptir. Bu iş, el emeği, zihnî bir faaliyet, yönetim/organizasyon veya sanatsal bir faaliyet olabilir. Yine bunun özel bir şahsa, belirli bir gruba veya devlete ait olması arasında da fark yoktur. Özeldir ve kamusal alanda öncelik iştir; çalışmaktır.¹²

⁷ Nasır b. Ahmed el-Ahmed, “Meâlimü'l-iktisâdi'l-İslâmiyye”, t.y., 20.

⁸ *Kur'an Yolu Meali*, el-Mülk 67/15

⁹ Buhârî, “Büyû”, 15.

¹⁰ Ebû Dâvud, “Zekât”, 26.

¹¹ Müslim, “Musâkât”, 7.

¹² el-Ahmed, “Meâlimü'l-iktisâdi'l-İslâmiyye”, 20-23.

İslam iktisadında üretim ve kaynakların tahsisi toplumun gerçek ihtiyacına bağlıdır. Teorik açıdan bunun esası hakların maslahatlara mebni olmasına ve maslahatların öncelik sıralamasına uygun şekilde düzenlenmiş olmasına dayanır. Usulî kaidelerin gerektirdiği gibi hâciyyattân olana zarar vermesi halinde tahsîniyyât, zarûriyyâtın ihlaline yol açıyorsa da hâciyyat gözetilmez.¹³ Bu, İslam iktisat düşüncesinde “sosyal refah fonksiyonunun” benimsendiği anlamına gelmektedir. Nesnellik açısından bu özelliğin/avantajın gerçekleştirilmesi için gerekli olan şartın İslamî bir iktisatta mevcut olması, aynı zamanda bireysel projelerden kâr kriterini gözetmeden üretim yapmasını istemek mantıklı değildir. Genel farkın şeklen varlığı, büyük ölçüde ekonomiye bireysel kârlılık kriterinin ötesine geçerek toplumsal kârlılığa ulaşma imkânı vermektedir. Böylece kamu hizmetlerine yapılan yatırımlar için sağlam bir temel oluşturulmuş olmaktadır. Diğer taraftan gelirin ve servetin adil dağılımı ile bunu sağlayan araçlar, ödeme araçlarının fakirlere verilmesi ile zenginlerin topluma ait kaynakları tekellerinde bulundurmasının önüne geçmektedir. Şu hâlde İslamî iktisatta üretim, kâr elde etmek için değil, toplumun gerçek ihtiyacını karşılamak içindir. Bu nedenle toplumsal tercihlere ve gereksinimlere uygun olmalıdır.¹⁴

Özetle ifade etmek gerekirse İslam iktisadında üretim; mevcut olan mubah mal kaynaklarında yatırım yapma çabasıdır. Üretilen malların artırılması ve toplumun refahı için yararlı olacak şekilde ekonomik katkı sunmaktır. Yine toplumun varlığını, üstün değerlerini ve ahlaki sistemini korumak için çalışmaktır. Bunun için İslam iktisat düşüncesinde üretim politikası arz değil, talep yönlüdür. Yani arz talebe, talep de gerçek ihtiyaca bağlıdır. Suni ihtiyaçlar oluşturmak suretiyle üretim yapılarak kaynaklar israf edilmez. Dolayısıyla üretimde ihtiyaç-talep-arz dengesi gözetilir. Böylece ne arzın talepten fazla olmasıyla deflasyon ne de tam tersi ile enflasyon gibi ekonomik sorunların görülmesi söz konusu olmaz ya da bunlarla karşılaşma ihtimali minimize edilmiş olur.¹⁵

3. Üretim Faktörleri

İktisat terminolojisinde üretim faktörleri, ekonomik bir fayda/kazanç elde etmek için malların veya hizmetlerin üretiminde veya artırılmasında kullanılan araçları tanımlayan bir terimdir. Üretim sürecine katılan her şey ya da üretim için kullanılan araçların hepsi bu kapsamdadır. Dolayısıyla bir malın veya hizmetin elde edilmesi için gerekli olan her kaynak ve her araç bir üretim faktörüdür. Bu anlamda üretim faktörleri temelde emek, girişimcilik, arazi ve sermaye olmak üzere dört tanedir. Bunlar, modern iktisat literatüründe yönetim, makine, malzeme ve emek olarak da bilinmektedir. Belirtmek gerekirse son dönemlerde bilgi de ayrı bir üretim faktörü olarak anılmaktadır. Ancak bazı araştırmacıların da ifade ettiği gibi bilginin bir tür emek olduğu oldukça nettir.¹⁶

¹³ Ebû İshak Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, ed. Ebû Ubeyde (Kahire: Dâr İbn Affân, 1997), 2/26 vd.

¹⁴ Abdülcebbar Sibhânî, “el-İktisâdü'l-İslâmî: el-İntâc”, *Al-Sabhany*, erişim: 19 Mayıs 2020, <https://al-sabhany.com/index.php/articles/İslamic-economy-production>.

¹⁵ Efe, “Risale-i Nur’a Göre İslam Ekonomisinde Üretim ve Tüketim”, 101.

¹⁶ Eymen ed-Debbâğ, *Nazariyet tevzi'î'l-'avâid alâ avâmili'l-intâc fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Doktora Tezi, Ürdün Üniversitesi, 2003), 62; Ahmet Efe, “İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (28 Ocak 2018), 203.

İslam iktisadında ise üretim faktörlerinin tespiti konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Yaygın kanaate göre İslam iktisat düşüncesinde üretim faktörlerinin emek ve sermaye olarak belirlendiği görülmektedir.¹⁷ Esasında sermayenin ve doğal kaynakların mal olduğu, girişimciliğin de bir tür emek olduğu hususu izahtan varestedir. Ne var ki pratikte bunun modern iktisat bilimindeki tasniften farksız olduğu da açıktır. Çünkü buradaki farklı anlayış, faktörlerden birini yok sayma şeklinde değil, diğer bir faktörün içinde değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu hâlde tasnif farklı olsa da üretimi meydana getiren unsurlar değişmemektedir.

3.1. Emek (İş/Amel)

Bir üretim faktörü olarak en genel ifadesiyle emek, üretim sürecinde kullanılan insan gücünü ifade eder. Emek, fiziksel veya zihinsel bir çaba olabilir. Üretimde emeğin karşılığı ücrettir. İslam iktisadında emek çok önemli bir unsur olarak görülmüş ve çalışanlara ücretlerinin geciktirilmeden verilmesi¹⁸ esas kabul edilmiştir. Bu çerçevede çalışanların alacağı ücretin birtakım şartları bulunmaktadır. Hak edilen ücretin yeterli bir ölçüde olması gerekir ve çalışanlara rahat bir yaşam sunacak şekilde adil olmalıdır. İşçi (ecîr) ve ücret konusu, İslam iktisadının dayandığı teorik zemini oluşturan İslam hukuk literatürünün icâre bölümünde ele alınmaktadır. İcâre akdinin belirli hükümleri bulunmaktadır. Buna göre çalışanlar bu akde işçi (ecîr) sıfatıyla katılabilir. Ancak ücretlerinin yeterli seviyenin altında olmaması gerektiği belirtilmektedir.¹⁹ Yine kişi emeği ile mudarebe ortaklığındaki sermayenin riskine ve kârına katılabilir ya da risk olarak ticari faaliyetlerde bulunabilir. Bu durumda iktisadî faaliyetlerin tamamının takibini üstlenir ve sorumluluk alır.

3.2. Girişimcilik (Yönetim/Organizasyon)

Temelde girişim, emeğin özel bir türüdür. Onu özel kılan şey, risk almayı ve yeterli beceriyi gerektirmesidir. Bu yönüyle girişimci ile işçinin emeği birbirinden ayrılmaktadır. Bunun sonucunda girişimcilik el emeğinden ayrı bir üretim faktörü olarak kabul edilmektedir.²⁰ Girişimci, diğer üretim faktörlerini uygun gördüğü türde ve miktarda sistemli ve bilinçli bir şekilde bir araya getirerek mal ve hizmet üretimine yönelik projeyi hayata geçirmektedir. Kurduğu organizasyon, aldığı risk ve becerisi sebebiyle üretimden kazanç (kâr) elde etmektedir.²¹ Böylece girişimci, ekonomik gelişmeyi sağlayan önemli bir mekanizma olarak iktisadî kalkınma ve gelişmede önemli bir rol oynamaktadır.

3.3. Toprak / Arazi

İktisat biliminde toprağın bizatihi kendisi ile birlikte üretim faaliyetinde kullanılan yer altı ve yer üstü zenginliklerin hepsi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Buna göre denizler,

¹⁷ Ömer Faruk Habergötiren, *İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri* (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2015), 91.

¹⁸ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-âlemiyye, 2009), "Rehin", 4.

¹⁹ Mahmûd b. Mevdud Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîl-i-Muhtâr*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Kahire: Daru'l-Halebî, 1937), 2/311.

²⁰ Able Abdülmecid Buharî, *el-İktisâdü'l-idârî*, t.y., 81.

²¹ Nazım Öztürk, "Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü", *Çalışma ve Toplum Dergisi* 1/24 (2010): 77; Efe, "İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi", 203.

akarsular, ormanlar, madenler vb. doğal zenginlikler ile diğer doğal kaynaklar birer üretim faktörüdür. İktisadî anlamda arazinin üretimden aldığı pay -yani gelir- ranttır.²² Öte yandan, toprak bizzat işlenerek ve birtakım ortaklıklara da konu olarak üretime katkı sunar. Çiftçi ile tarla sahibinin emek ve sermayeleri ile yapılan müzaraâ ve müsâkât akitleri neticesinde toplumsal ve bireysel üretim ve menfaat oluşmaktadır. Toprak ancak emekle birleştirildiğinde üretim faktörü olarak üretken hale gelir. Bu nedenle üretimden pay alabilmek için toprağa sahip olmak yeterli değildir. Çünkü İslam iktisat düşüncesinde üretim faktörleri sahiplerine getiriye ve riski dağıtan finansman, kiralama ve diğer tür sözleşmelerin belirli adalet kriterlerini karşılamaları gereklidir.²³

3.4. Sermaye

Genel anlamda iktisadi bir terim olarak sermaye “*ticari veya sınai amaçlı para ya da paraya dönüştürülmesi mümkün olan mal*” olarak tanımlanır.²⁴ Üretim faktörü olarak ise mal ve hizmet üretiminde kullanılan ve faiz geliri veya kâr elde eden her türlü mala sermaye denir. Modern iktisat biliminde faiz, sermayenin semeni veya kullanım bedeli olarak kabul edilir. İslam iktisadında ise faiz kesin olarak haramdır.²⁵ Bu nedenle para tek başına gelir sağlama aracı değildir. Paranın gelir sağlaması için emek ile birlikte sürece dahil edilmesi gerekir. Nitekim çağdaş İslam iktisatçılarına göre sermaye, *iktisadi faaliyete emek ve rizikoyla birlikte katılan ve bu faaliyet sonunda kâr veya zarar eden bir üretim faktörüdür.*²⁶

Sermaye olarak üretim sürecine katılan mal aynı veya nakdî olabilir. Zira İslam hukukunda hükme bağlandığı üzere üretim sürecine katılmak amacıyla ekipman, cihaz, makine, taşınmaz mal, ulaşım aracı gibi aynı malların kullanılmasında ve/veya kiralanmasında bir beis görülmemektedir.²⁷ Şu kadar var ki nakdî sermayenin üretime dahil edilmesi ve toplam gelirden pay alması amelle/emekle birleşik olması şartına bağlıdır. Yoksa, tek başına gelir getirmesi söz konusu değildir. Diğer üretim faktörleri ile iş birliği içinde olarak kâr ve zarara katılırsa yani risk alır ve emekle desteklenirse üretimde pay sahibi olur. Nakdî sermayenin üretime katılması genelde ortaklık (müşarake, müdarabe, vdğ.) yöntemiyle sağlanmaktadır.²⁸

Görüldüğü üzere İslam iktisat düşüncesinde sermaye yok sayılmadığı gibi onun emeği sömürmesine de izin verilmemektedir. Sermaye ve emek, üretimin birbirini tamamlayan iki unsuru olarak görülmektedir.²⁹ Bu nedenle adalet ölçü alınarak her ikisinin korunduğu ve çatışmalarına imkân tanınmadığını ifade etmek mümkündür. Çünkü İslamî ekonomide sermayenin ve toprağın üretken olması esastır. Bu yönüyle sermaye veya toprak ile desteklenmiş emeğin veya tam tersinin daha çok mal ve hizmet üreteceği kabul edilmektedir. Yanı sıra üretim

²² Habergetiren, *İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*, 29; Buharî, *el-İktisâdü'l-idârî*, 80.

²³ Volker Nienhaus, “Sosyal Piyasa Ekonomisine Kıyasla İslami Ekonomik Sistemin Esasları: Sistematik Bir Genel Değerlendirme”, *İslam İktisat Sistemi* (İstanbul: Maruf Vakfı Yayınları, t.y.), 229.

²⁴ Servet Bayındır, “Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2012): 177.

²⁵ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 282.

²⁶ Ahmet Tabakoğlu, *İslam ve Ekonomik Hayat* (Ankara: DİB Yayınları, 1996), 55.

²⁷ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/308.

²⁸ Habergetiren, *İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*, 48; İbrahim Harîs, “el-İntâc ve't-tenmiye” (el-Mülteka ed-devlî: el-İktisâdü'l-İslamî: el-Vâkî' ve rehânâtü'l-müstekbal, Cezayir: Gardaya Üniversitesi, 2011).

²⁹ Enes Mustafa Zerkâ, “Nazmu't-tevzî'i'l-İslâmiyye”, *Mecellet ebhâsi'l-iktisâdi'l-İslâmî* 2/1 (1984): 3-5; Ahmet Tabakoğlu, “İslam iktisadında Emek ve Sermaye”, *İslam İktisadı* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 127.

süresi kısılır, maliyet azalır, kâr oranı yükselir; böylece sermaye gelişir ve büyür.³⁰ Nitekim İslam ticaret ve mali hukukta faiz başta olmak üzere her türlü haksız kazanç yasaklanmış, emek ve sermayeyi birleştirmeye yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Emek-sermaye (mudârebe, şirket, karz, ibdâ') ve emek-arazi (muzaraâ, musâkât, müğârese) ortaklıklarının benimsenmiş ve teşvik edilmiş olması bu düzenlemelerin başında gelir.³¹

Faize yer veren iktisadi sistemlerde görüldüğü gibi faizin üretime birçok yönden olumsuz yansımaları bulunmaktadır. Faize dayalı finansmanlar, üretimde maliyetlerin artmasına yol açar. Çünkü girişimcinin üretim organizasyonundaki finansman ihtiyacı faizli kredi yoluyla karşılanırsa ödenen faiz miktarı üretim maliyeti olarak hesaplanır.³² Bu miktar haliyle fiyatların yükselmesi olarak tüketiciye de yansyacaktır. Sermayenin üretim için zorunlu bir faktör olduğu dikkate alınırfa faiz enflasyona yol açan en temel sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Faize dayalı finansman modelinde krediler ister yatırım ister tüketim amaçlı olsun servetin belirli bir kesimde toplanmasına yol açmaktadır. Ayrıca maliyetli olduğu kadar inovasyonu sınırlayan bir finansman modelidir. Esas itibariyle faizin kendisi hiçbir üretim yapmadan sermayenin artırılması hedefine yoğunlaşmaktadır. Kolay ve risk almadan kazanç sağlamanın yolu olarak görüldüğü için insanları tembelliğe teşvik etmektedir. Sosyal dayanışmanın ortadan kalkmasına ve iktisadi teşebbüslerin zayıflamasına sebebiyet vermektedir. Böylece sermaye sahiplerinin üretim faaliyetlerinden kaçınmalarına sebep olmaktadır.³³ Elmalılı Hamdi Yazır'ın diliyle söyleyecek olursak faiz, insanların üretim faaliyetinde bulunmalarına ve buradan hem kendileri hem de toplum için yararlı işler yapmalarına yani medeniyet kurmalarına engel olmaktadır.³⁴

Konuyla ilgili somut bir örnek vermek gerekirse 1990'lı yılların Türkiye'sine bakılabilir. Faiz oranlarının çok yüksek olduğu o yıllarda özel sektörde kimse yatırım yapamaz hale gelmişti. Sanayi kuruluşlarının toplam geliri içerisinde faiz vb. rant gelirlerinin payı yaklaşık %90 seviyesine ulaşmıştı. Kamu ve özel sektörde iktisadi kuruluşlar faizli borç almaya mahkûm olmuştu. Dolayısıyla sermaye sahipleri, üretmek ve istihdam sağlayarak kazanç sağlamak yerine daha kolay ve az riskli olduğu için faiz geliri elde etmeye yönelmişti.³⁵

Öte yandan, faize dayalı finansman araçları, ekonomik faaliyetlerin tüm risklerini girişimcilere yüklemektedir. Örneğin üretim projesinin başarılı olmaması durumunda ortaya çıkacak zararlara bütünüyle girişimci katlanmaktadır. Sermaye sahibi ise her türlü faiz geliri olarak kazançlı çıkmaktadır. Oysa İslam iktisadının öngördüğü şekilde üretim projelerinin finansman ihtiyacı ortaklık temelli yöntemlerle karşılandığında taraflar kâra olduğu gibi zarara da birlikte katılmaktadır. Hatta mudârebe (emek-sermaye ortaklığı) akdinde girişimcinin kusuru

³⁰ Habergetiren, *İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*, 91; Efe, "İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi", 205.

³¹ Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri-1*, 9. Bs (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 196 vd.

³² Ekrem Erdem, "Kur'an'da Riba (Faiz) Ayetlerinin Kademeli Nüzulü ve Üslubu: İslam'ın Ticaret, İnfak ve Finans Sistemi Üzerinden Bir İnceleme", *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz*, thk. Taha Eğri ve Zeynep Hafsa Orhan (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 13.

³³ Mahmut Özdemir, "Faiz (Riba) Kavramına İslami Bir Yaklaşım", *Eskiye*, 18 (05 Eylül 2010): 70-72; Abdülcebbar Sebhânî, "Esâru't-temvîli'r-ribevi", erişim: 29 Ağustos 2020, <https://al-sabhany.com/index.php/articles/effects-of-interest-financing>.

³⁴ Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul, t.y.), 2/249.

³⁵ Erdem, "Kur'an'da Riba (Faiz) Ayetlerinin Kademeli Nüzulü ve Üslubu: İslam'ın Ticaret, İnfak ve Finans Sistemi Üzerinden Bir İnceleme", 15.

yoksa ortaya çıkan maddi zararın tamamı sermaye sahibine yüklenmektedir. Çünkü girişimci de proje süresince zamanını ve emeğini harcayarak zarar etmiştir. Ayrıca sermaye sahibine kârdan muayyen bir miktar belirlenmesi de hukuken geçerli sayılmamaktadır. Elde edilecek kârın oransal olarak paylaşımı esastır. Taraflar rıza gösterse bile bunların aksine koşulan şartlar da geçersizdir.³⁶

Alman tarihçi okulun sermayeyi pasif (faizli) ve aktif (üretken) olarak ikiye ayırmasının sebebi budur. Günümüzde girişim veya risk sermayesi (*venture capital*) olarak isimlendirilen aktif sermaye, ekonomik verimlilik ve sosyal sorumluluk da gerektirmektedir. Üretim projelerinin risk paylaşımına dayalı araçlarla finanse edilmesi girişimciliği teşvik ederek üretimde büyüme sağlar. Buna karşılık üretim projelerinin faizli bir yöntemle finanse edilmesi girişimcilikten kaçınmaya yol açar. Yine faizli finansman modellerinde genelde kısa süreli projeler desteklenmektedir. Oysa gerçek üretim uzun süreli projelerle gerçekleştirilir. Bu da ortaklık temelli finansman modellerinin üretimde verimliliği ve istikrarı sağladığını ortaya koymaktadır. Faizli finansman yöntemlerinin ekonomik verimliliğe de bir katkısı yoktur. Çünkü temel gaye faiz geliri elde etmek olduğundan mali kaynakların ekonomik ve toplumsal açıdan en uygun şekilde kullanımını sağlayacak bir mekanizmaya sahip değildir. Halbuki ortaklık temelli finansmanda sermayenin geliri üretime bağlı olduğu için kaynakların uygun şekilde kullanımına dikkat edilir ve iktisadi verimlilik artar.³⁷ Son yıllarda hızlıca gelişen ülkelerin yeni üretim teknikleri geliştiren ülkeler olduğu dikkate alınırsa üretimde ortaklık temelli finansman modellerinin önemi daha iyi kavranabilir. Çünkü sermaye üretimden daha fazla pay almak ve/veya kazanmak için çağdaş tekniklerle üretim yapan projelere yönelecektir. Bu da girişimcileri sermayeyi çekebilmek için yeni teknikler geliştirmeye sevk edecektir.

Böylece faiz yasağının itikat, ahlak, siyaset ve hukukla ilgili olduğu kadar iktisadi bir ilke olduğu da açıklığa kavuşmuş oldu. Ancak bir bütün olarak İslamî hükümlere riayet edilmesi durumunda İslam iktisadının ekonomik verimliliği ve adaleti daha iyi şekilde gerçekleştireceği bilinmelidir. Her türlü gayri meşru kazanç yasaklanarak çalışanlara emeklerinin karşılığının verilmesinin sağlanması ve böylece faaliyet yönetiminin toplumun maslahatlarına uygun hale getirilmesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin kumarın yasaklanması dolaylı olarak ekonominin ve üretimin geliştirilmesine yönelik bir düzenlemedir. Çünkü kumar alışkanlığı servetin yok olmasına yol açar. İnsanları üretimden ve iş birliğinden uzaklaştırır. Bunun gibi pratik örnekler sadece konuya dikkat çekmek içindir. Hiç şüphesiz konular bu örneklerden ibaret değildir ve daha da çoğaltılabilir. Burada önemli olan şu ki; ideal bir ekonomik düzen ve üretim sistemine ulaşmak, İslamî hükümlerin istisnasız ve birbirinden koparmaksızın kabul edilmesi ve iktisadi faaliyetlerin de bir bütün olarak bu doğrultuda yürütülmesine bağlıdır.

3. İslam İktisadında Üretimin Kriterleri ve Üretimde Öncelikler

İslam iktisadında üretim, toplumda ekonomik kalkınmanın temelini oluşturduğundan üzerinde önemle durulmuş bir konudur. Ne var ki bu, üretimin gelişi güzel yapılacağına kabulü anlamına gelmemektedir. Çünkü İslam iktisat düşüncesinde üretimin doğru ve amacına uygun şekilde gerçekleşmesi için bazı kayıtlar ve kurallar bulunmaktadır. Ancak bu şekilde üretimin verimliliğini artırmak suretiyle ekonomik açıdan toplumun kalkınması sağlanabilmektedir.

³⁶ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 3/19.

³⁷ Sebhânî, “Esâru’t-temvîli’r-ribevî”.

Üretim esasında İslam hukukunun genel maksatlarından biri olan ve Allah'ın kendisine verdiği akıl ve idrak ile insan eliyle “yeryüzünün ıslahı ve imarı”nı gerçekleştirmektedir. Nitekim Allah (c.c.), “...düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapamayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”³⁸ ve “... biz iyiliğe çalışanların ecrini asla zayi etmeyiz.”³⁹ buyurmaktadır. Allah Teâla, insanın yeryüzünü ıslah ve imar etmesi için bir yardım aracı olarak yeryüzündeki her şeyi onun hizmetine sunmuştur. “O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lutf olarak emrinize vermiştir.”⁴⁰ ayeti bu hususu ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere sermaye/para dahil her şey insanın hizmetine sunulmuş ve emrine verilmiştir. Ancak İslam iktisadında asıl olan sermayenin amele bağlı olmasıdır. Çünkü İslam iktisat düşüncesinde faiz yasağının bir gereği olarak tek başına sermaye bir kazanç sağlama aracı değildir. Emekle birlikte sermaye üretimden pay alabilmektedir. Buna göre sermayenin amele tabi bir üretim faktörü olduğu temel bir kural olarak ortaya çıkmaktadır.⁴¹

İslam iktisadında üretim için belirlenen başlıca kriterler şu şekilde özetlenebilir:⁴²

1) Temiz ve helal olan şeyler üretilir. İnsana, çevreye ve diğer canlılara zararlı olan ve haram olan şeylerin üretilmesi dinen yasaktır. Çünkü İslam dininde “*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yişin*”⁴³ ayeti gereği, prensip olarak faydasız ve zararlı şeylerin tüketilmesi haramdır. Buna göre; bir şeyin kullanılmasının veya tüketilmesinin fikhî hükmü ne ise üretilmesi de aynı hükme tabidir. İlke bu olmakla beraber bunun bazı istisnaları bulunmaktadır. Dolayısıyla fikhî açıdan haram olan bir şeyin üretimine belli maslahatlar çerçevesinde izin verilebilir. Örneğin alkol gibi sarhoş edici özellikte olan zararlı içeceklerin kullanımı haram olduğundan üretimi de yasaktır. Bununla birlikte tedavi amaçlı vb. durumlarda maslahat gözetilerek üretilebilir. Yalnız bu maslahatın küllî, objektif ve topluma yönelik olması şarttır. Bazı insanların iş bulması, ticaretini yaparak para kazanması vb. durumlara bu anlamda maslahat olarak itibar edilemeyeceğini özellikle belirtmek gerekir. Çünkü İslam iktisat düşüncesinde herhangi bir insanın tercihleri toplumsal sonuçlarına bakılmaksızın tek başına bir parametre olarak ele alınamaz. Üretim her türlü tüketici tercihini karşılamak üzere şekillenmez.⁴⁴

2) Üretimde öncelik sırası zarurî⁴⁵ ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmalıdır. Sonra sırasıyla hâciyyât⁴⁶ ve tahsîniyyât⁴⁷ türünden olan gereksinimlerin karşılanması için üretim yapılmalıdır. Bu anlamda önemli olan kaynakların tahsisi ve üretim faktörlerinin yönetiminde

³⁸ *Kur'an Yolu Meâli*, el-A'râf, 7/85.

³⁹ *Kur'an Yolu Meâli*, el-A'râf, 7/170.

⁴⁰ *Kur'an Yolu Meâli*, el-Câsiye, 45/13.

⁴¹ Hüseyin Gânim, “Nahv nemûzec İslâmî linnümüvvi'l-İktisâdî”, *Mecellet ebhâsi'l-İktisâdî'l-İslâmî* 2/1 (1984): 113.

⁴² Refik Mısıri, *Usûlü'l-İktisâdî'l-İslâmî*, 3. Bs (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1999), 104.

⁴³ *Kur'an Yolu Meâli*, el-Bakara, 2/168.

⁴⁴ Syed Nawab Haider Naqvi, “İslam Ekonomisinin Ahlakî Temelleri”, *İslam Ekonomisi*, trc. Sercan Karadoğan (İstanbul: Maruf Vakfı Yayınları, 2014), 131.

⁴⁵ Zarûriyyât: Onsuз olmayan, din ve dünya işlerinin kıvamı kendilerine bağlı bulunan hususlardır. Eğer bunlar bulunmayacak olursa, dünya işleri yolundan çıkar, fesad ve kargaşa doğar, hayat ortadan kalkar. Zarûriyyâtın tamamı beş konuda toplanır: Dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunması (Bk. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/8-10).

⁴⁶ Hâciyyât: Onsuз olmakla birlikte kolaylık ve refah sağladığı için ihtiyaç duyulan, bulunmadığı zaman genelde sıkıntı ve güçlükler sebeр olan şeylerdir. Bunlara riayet edilmediği takdirde, bireyler çoğunlukla sıkıntı ve zorluklarla karşılaşır (Bk. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/11).

⁴⁷ Tahsîniyyât: Üstün ahlak anlayışına uygun bir davranış göstermeyi, sağduyu sahiplerinin hoş karşılamayacağı hallerden uzaklaşmayı temine yönelik şeylerdir (Bk. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/11).

öncelik halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmalıdır. Buna göre üretilecek mal ve hizmetlerde beslenme, barınma, giyinme, eğitim ve sağlık hizmetlerinin karşılanmasına öncelik verilmelidir. Bu sıralama konjoktüre göre değişebilir. Esas olan mevcut şartlar ve gereksinimler doğrultusunda üretilen mal ve hizmetlerin mutlak yoksullukla mücadelede kullanımının hedeflenmesidir.⁴⁸

3) İster insan olsun isterse hayvan olsun daha çok canlıya yararlı geçim kaynağı sunan üretim projelerine odaklanmak gerekir. Bunun dayanağı Hz. Peygamber'in "*Herhangi bir Müslümanın diktiği ağaçtan yenen, o ağacı diken için sadakadır.*"⁴⁹ hadisidir.

4) Üretim, toplumda dengeli bir ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik olmalıdır. Bu amaçla yoksulların yaşam standartlarını iyileştiren ve mümkün olan en fazla sayıda işsiz istihdam edebilecek nitelikteki üretim projelerine odaklanılmalıdır.

5) Üretim, şimdiki nesillerin maslahatı ile gelecek nesillerin maslahatları arasında bir denge kurulmasını gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Şöyle ki bir yandan mevcut nesillerin ihtiyacını karşılamak üzere kısa vadeli üretim projeleri çeşitlendirilirken diğer taraftan gelecek nesillere hizmet edecek şekilde temel üretim projelerinin de çeşitlendirilmesi gerekir. Bu husus "*Bunlardan sonra gelenler 'Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin' derler*" ayetinden anlaşılmaktadır.⁵⁰

6) Çevre kirliliğine yol açacak üretim projelerinden uzak durulmalıdır. Zorunlu hallerde ise üretimden kaynaklı kirliliğin giderilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bunun dayanağı, aslı hadis olan "*Zarar ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur*"⁵¹ küllî kaidesi başta olmak üzere zarar nazariyesi ile ilgili fikhî prensiplerdir.

7) İslamîyette sosyal hayat ile ilgili konular başta olmak üzere bir bütün olarak getirilen düzenlemelerin (hükümlerin) beş temel gayesi (*makâsidi'ş-şerîa*) bulunmaktadır. Bunlar; dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunmasıdır.⁵² Bu beş temel hedeften biri olan malı korumanın anlamı, iktisadî alanı da kapsayan bir kurallar bütünlüğü ile malın doğal hukukunu korumaktır. Bu yüzden malın korunması ve artırılması ilkesini gerçekleştiren üretim projelerinin tercih edilmesi gerekir. Bu projeler aynı zamanda toplumsal ve ekonomik gelişimi de gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Malın zayı olmasına ve sosyal ya da ekonomik getiri olmadan kaybına neden olabilecek projelere yer verilmemelidir.⁵³

8) İslam iktisat düşüncesinde üretim ve kaynakların tahsisi toplumun gerçek ihtiyacı ile bağlantılıdır. Teorik açıdan bunun temeli, İslam dininde bütün hükümlerde mutlaka ana gayelerin (*makâsıd*) hedeflendiği ve bunların toplum yararına (*maslahat*) mebni olmasıdır. İnsanlar için fayda sağlama ve zararı önleme amacına matuf olan bu maksatlar hiyerarşik bir sıralamaya tabi

⁴⁸ Saif İbrahim Takiyuddin, "İslam İktisadının Makâsıd Temelli Metodolojisi", *İslam İktisadı metodolojisi Sorunlar ve Çözümler*, ed. Necmettin Kızılkaya (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 392.

⁴⁹ Müslim, "Musâkât", 7.

⁵⁰ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Haşr, 59/10.

⁵¹ Mecelle, md. 19.

⁵² Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 2/20.

⁵³ Osman Eskicioğlu, "Kuran ve Serbest Piyasa Ekonomisi", *Eskiye*, 18 (05 Eylül 2010): 83.

tutulmaktadır. Fıkıh usulünün ortaya koyduğu şekilde bu sıralama zaruriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât şeklindedir. Buna göre tearuz durumunda ve öncelikli olanı belirlemede bu sıralamaya riayet edilir. Şöyle ki dikkate alındığında zarûrî ve hâcî bir hükmü ihlal ediyorsa, tahsiniyyata itibar edilmez. Aynı şekilde zarûrî bir hükmü ihlal ediyorsa hâciyyâta itibar yoktur. Çünkü bunlar anılan sıralamaya göre birbirlerinin tamamlayıcı parçasıdır. Tahsiniyyât, hâciyyâtın tamamlayıcısı, ikisi beraber zarûriyyâtın tamamlayıcısıdır. Burada önemli bir kural şöyledir: *Tamamlayıcı role sahip olan bir şeyin, tamamladığı şeye tercih edilmesine veya öncelenmesine itibar yoktur.*⁵⁴ Farklı bir anlatımla tamamlayıcı bir unsurun varlığı, aslın iptaliyle sonuçlanıyorsa bu mütemmim cüz feda edilir. Dolayısıyla tahsiniyyât ve hâciyyâtın varlığı zarûriyyâtın varlığı için bir tehdit oluşturuyorsa bunlar terk edilir ve zarûrî olan korunur. Öte yandan bu, iktisadi anlamda sosyal refah fonksiyonun sağlanması gerektiği veya İslam iktisat düşüncesinde bu teorinin savunulduğu anlamına gelmektedir.⁵⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in lüks, israf ve böbürlenmek için üreten ve sırf bu amaçla çalışan toplumlara yönelik uyarısı bu hususa işaret etmektedir. Konuyu ele alan ayetlerde⁵⁶ geçtiği üzere bu kavimler ihtiyaçları olmadığı halde sırf oyun ve eğlence olsun diye büyük saraylar inşa ederek lüks içinde yaşıyorlarmış. Topluma hiçbir faydası olmadığı halde kaynakları israf ederek faydasız ve gereksiz olan şeyleri üretmek için çalışmışlar. Bunun üzerine peygamberleri tarafından uyarılarak toplumun temel gereksinimlerini karşılamak için çalışmaları istenmiştir.⁵⁷

Günümüz İslam iktisatçıları yukarıda geçen hiyerarşik yapıya göre ihtiyaçları kategorize etmişlerdir. Buna göre hayatta kalabilmek için asgari miktarda temel gıda maddeleri ve giyim, okuma yazma eğitimi ve materyali, zorunlu olan güvenlik, ulaşım ve sağlık hizmetleri ile tedavi amaçlı temel ilaçlar zarûrî ihtiyaçlardır. Yeterli ölçüde ve türde gıda maddeleri, uygun kıyafet, ev eşyası, hastalıktan korunmak için ilaç, ortaöğretim hizmeti, rahat ulaşım araçları, yeterli ölçüde temiz su vb. hâciyyât kabilindedir. Güzel ve bol miktarda gıda, şık ve kaliteli elbise, geniş ve ferah konut, özel araç, güzellik ve estetik ürünler, oyuncaklar, zinet eşyası gibi ihtiyaçlar tahsiniyyâttandır. Bu çerçevenin dışında olanlar ise israfa girer. Bunlardan ibadetlerin ifası için gereksinimler dini korumaya, gıda, giyim, ilaç ve güvenlik ihtiyacı canı korumaya, eğitim hizmetleri akli korumaya, evlilik hayatı için gerekli olan asgari ihtiyaçlar nesli korumaya ve kaynakların verimli şekilde tahsisi malı korumaya yönelik maslahatlardır. Üretimin bu esaslara göre gerçekleşmesi toplumun ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle iktisadi kalkınmaya katkı sağlayacaktır.⁵⁸

Bu teorik zeminden hareketle her şeyden önce üretimde toplumun maslahatı bireyin maslahatının üstünde tutulur. Bununla birlikte üretimi zaruriyyâttan olan gıda ve ilaç üretimini engelleyecekse ve/veya azaltarak yetersiz hale getirecekse tahsiniyyât kabilinden olan süs eşyası, oyun ve eğlence sektöründeki mal ve hizmetlerin üretimine izin verilmez. Üretimde öncelik temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmalıdır. Temel ihtiyaçların sağlıklı ve yeterli şekilde

⁵⁴ Zekiyyuddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, 30. Bs (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 413-418.

⁵⁵ Sibhânî, "el-İktisâdü'l-İslâmî: el-İntâc" (Erişim 20 Temmuz 2020).

⁵⁶ *Kur'ân Yolu Meâli*, eş-Şuarâ, 26/123-135.

⁵⁷ Abdülfettâh Salâh, "Anâsiru'n-neşâtil-İktisâdi fi'l-İktisâdi'l-slâmî el-İntâc", *el-İktisâdü'l-âdil*, erişim: 30 Ağustos 2020, <http://thefaireconomy.com/Article.aspx?id=71>.

⁵⁸ Harîs, "el-İntâc ve't-tenmiye".

üretimine zarar vermemesi durumunda önem sırasına göre diğer mal ve hizmetlerin üretimine geçilir. Tabii ki esas olan bir ülkenin üretim faktörlerinin temelden özele kadar ihtiyaç duyulan her türlü mal ve hizmetin üretimi için yeterli olması için çalışmaktır. Ancak böyle olsa bile beklenmeyen hallerde yukarıdaki sıralamaya uyulması toplumun gerçek ve acil ihtiyaçlarının zamanında karşılanması bakımından önemlidir. İçinde bulunduğumuz Covid-19 pandemi süreci bunun en iyi örneğidir. Bu dönemde temel gıda, maske ve eldiven gibi tıbbi malzeme ile dezenfektan üretimi zaruriyattandır. Hal böyle iken üreticilerin anılan malların üretimini aksatacak şekilde başka malların üretimine yönelmeleri caiz değildir. Çünkü pandemi sürecinde bu malların yeterli sayıda üretilmesi zaruriyattan olan insan hayatını koruma ilkesinin bir gereğidir. Bu anlamda devletin üretimde öncelikli sektörleri belirlemesi ve bu alanlarda üretimi teşvik etmesi gerekir. Çünkü devletin üretimin bu ilkeler doğrultusunda gerçekleşmesi için yasal düzenlemeler yapma hakkı ve görevi bulunmaktadır. Örneğin zarurî ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretiminden vergi almayabilir. Buna karşılık olağanüstü durumlarda veya temel ihtiyaçların karşılanmasında zorluk yaşıyorsa tamamlayıcı nitelikteki mal ve hizmetlerin üretimine yüksek vergi veya kota düzenlemesi getirebilir. Hatta toplumun genel çıkarına zarar verecekse yasak koyabilir. Böylece kaynakların toplumun öncelikli ve zarurî ihtiyaçları doğrultusunda kullanımı sağlanarak ekonomide kayıpların önüne geçilir ve verimlilik artmış olur.

9) İslam iktisadına göre üretimin faydası sadece üretimi yapanla sınırlı değildir. Diğer insanların ve bir bütün olarak toplumun hatta insanlığın çıkarını sağlama amacına matuf olmalıdır. Bu yüzden üretimde aldatma, yalan, ğabn (fiyatta aldatma) ve hile (kanun boşluklarından yararlanma) yasaktır. Bu şekilde yapılan üretimden elde edilen gelirler haksız kazançtır ve helal değildir.⁵⁹

10) İslam iktisat düşüncesinde üretimde mülkiyet esastır. Herkes ürettiğine sahip olur ve toplumun ihtiyacı varsa karaborsacılık yapmadan piyasa fiyatı ile satmak zorundadır. Demek oluyor ki İslam iktisadında üretilen mallar her ne kadar üreticiye ait ise de tüketiminde toplumun tüm fertleri hak sahibidir. Yani üretiminde emeği olsun veya olmasın üretilen mal ve hizmetlerde herkesin hakkı bulunmaktadır ve bu hak eşitlik değil adalet esasına göre dağıtılmaktadır.⁶⁰

4. Devletin Ekonomik Üretime Müdahale Etme Yetkisi

Kapitalist sistem ekonomik anlamda bireysel hürriyet esası üzerine kurulmuştur. Bu hürriyet, devletin hiçbir müdahalesi ve engellemesi olmadan uygun iktisadi faaliyetin seçimini ve istenilen ticari faaliyette bulunmayı kapsayacak şekilde geniştir. Hatta devlet, özel teşebbüslerin hayata geçirilmesi için güvenlik ve koruma sağlamakla yükümlüdür. Çünkü kapitalist sistemde piyasa mekanizması ve özel girişimcilik ön plandadır. Buna karşılık komünizm başta olmak üzere sosyalist sistemlerde ekonomik faaliyetlerin tamamının devlet kontrolünde olması öngörülmektedir. Böylece özel girişimlere izin verilmemektedir. İslam iktisadı ise hem özel mülkiyeti ve ferdi teşebbüsleri hem de kamu mülkiyetini kabul etmektedir. İslam iktisadında kamu mülkiyeti insanların genel maslahatını gerçekleştirmeye yönelik bir kabuldür. Bu nedenle

⁵⁹ Erol Zeytinoğlu, "İslamiyet'te Üretim ve İnkisam", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9 (2002): 69.

⁶⁰ Eskiçioğlu, "Kuran ve Serbest Piyasa Ekonomisi", 79; Sayyid Tahir, "İslâm Ekonomisinde Maliye ve Para Politikaları: Kurumsal Çerçevenin Dış Hatları", *İslam İktisat Sistemi* (Maruf Vakfı Yayınları, 2019), 211.

kamu malı saygın ve dokunulmaz kılınarak ona haksızca el uzatmak isteyenlere karşı korunmuştur.⁶¹

İslam iktisadında devlet, insanların ekonomik açıdan maslahatını korumakla yükümlüdür. Buna karşılık üretim ile ilgili bazı konularda devletin müdahale yetkisi bulunmaktadır. Bunların başında insanların genelini ilgilendiren büyük maslahatların gerçekleştirilmesi amacına yönelik müdahaleler gelmektedir. Aynı şekilde üretimden kaynaklı özel veya genel bir zararın ortaya çıkması halinde devletin müdahale yetkisi bulunmaktadır. Örneğin bir sömürü söz konusu ise veya özel bir teşebbüsün genel maslahatlarla ilgili bir projeyi gerçekleştirme imkanından yoksun olması durumunda ortaya çıkan zararların giderilmesi veya önlenmesi için devlet müdahale edebilir. Ancak bu İslam iktisat düşüncesinde ferde ekonomik hürriyet tanınmadığı anlamına gelmez. Ekonomik özgürlüğün mutlak olmadığını, bireyin ve toplumun yararına sınırlandırıldığını ifade eder. Zira mutlak hürriyet mali disiplinin bozulmasına ve düzensiz ekonomiye yol açar. Ayrıca İslam iktisat düşüncesinde mal insanın elinde emanettir. Kaldı ki ekonomik özgürlük bir hak ise her hakkın karşısında bir sorumluluk vardır. İşte bu sorumluluk ekonomik faaliyetlerin toplumun menfaatini gerçekleştirecek veya en azından buna zarar vermeyecek şekilde yürütülmesidir.⁶²

Bu hususlara ek olarak bazı çağdaş araştırmacılar devletin üretim konusundaki müdahale yetkisinin şu hususlarda bulunduğunu ifade etmektedirler: Bireylerin bir grup veya bir fert tarafından sömürülmesi veya başkaları üzerinden ve sahte işlerle kazanç sağlama durumunda devletin aracılara ortadan kaldırmak üzere müdahale etme hakkı tanınmaktadır. Buradaki müdahale hakkının hiçbir emeği ve çabası olmadan üretici ile tüketici veya satıcı ile müşteri arasındaki aracılara ve komisyonculara yöneliktir. Nitekim hadislerden ve fikhî prensiplerden anlaşıldığı üzere İslam iktisadı, satıcı ile müşteriyi ve üretici ile tüketiciyi menfaatlerine en uygun ticari zeminde bir araya getirmeyi ilke edinmiştir. Bu ilkenin bir gereği olarak taraflara veya topluma yönelik zarara yol açması muhtemel olan uygulamaları yasaklamıştır. Bu kapsamda Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamalarına ve uyarılarına istinaden malların piyasaya girmeden önce satın alınmasını (*telakki'r-rukban*) ve şehirlinin köylü adına satış yapması (*bey'u'l-hâdir li'l-bâdi*) gibi uygulamaların yasaklandığı görülmektedir.⁶³

Aynı şekilde kamu hizmeti sunma, yolların ve köprülerin yapımı gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanmasında olduğu gibi ekonomik açıdan katkısı olan her şeyin tesis edilmesinde devletin müdahale etme yetkisi bulunmaktadır. Ahlaki hedeflere aykırı iktisadi faaliyetler de devlet tarafından engellenebilir. Tüm bunlarla birlikte devlet asgari düzeyde temel ihtiyaçların üretimini garanti etmeli ve sosyal adaleti gerçekleştirmeye yönelik ekonomik politikalar üretmelidir. Çünkü İslam iktisat düşüncesinde devletin en belirgin fonksiyonu piyasa düzenleyicisi olmasıdır. Ayrıca

⁶¹ İbrahim Erol, "Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 47/03 (01 Mart 1992): 146 vd; Özlen Hiç, "Ekonomik Sistemler ve Rejimler", *Journal of Emerging Economies and Policy* 2/1 (2017): 125.

⁶² İsmail Ulvi - Adil Meyyâh, "el-Hürriyetü'l-iktisâdiyye ve tedehhulü'd-devle fi'n-neşâti'l-iktisâdî mine'l-manzûri'l-İslâmî", *Tedehhulü'd-devle fi'n-neşâti'l-iktisâdî fi'l-İslâm* (el-Mülteka ed-devli: el-İktisâdü'l-İslâmî: el-Vâkî' ve rehânâtü'l-müstekbal, Cezayir: Gardaya Üniversitesi, 2011), 5.

⁶³ Muhammed b. İsmâil Buhârî (Dimeşk: Dâr İbn Kesîr, 2002), "Büyü", 68. İlgili hadislerin doktriner açıklamaları için bk. Mehmet Yuşa Solak, *İslam Borçlar Hukukunda Mekruh Satım Akitleri* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015), 55-60.

ekonomik faaliyetlerin İslamî prensiplere uygunluğunu denetlemek, aksi yönde dalgalanmaları önlemek ve piyasanın sağlıklı bir şekilde işlemesi için yasal düzenlemeleri yapmak da devletin görevleri arasında yer almaktadır.⁶⁴

Anlaşıldığı üzere İslam iktisadında üretim devlet ile özel ve iktisadi kurumlarıyla toplumun ortak sorumluluğunda olan bir ekonomik faaliyettir. Fıkıh ilminde bilinen bir külli kaideye göre “Vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir (farzdır).”⁶⁵ Müslüman bireyler yeryüzünü imar etmekle mükellef olduğuna göre iyi ve faydalı şeyleri üretme ve toplumu ıslah etmekle de mükelleftir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s) Hayber’i fethettikten sonra halkıyla tarımsal üretimin bir kısmını almak üzere anlaşması, devletin bizzat üretim faaliyetini de yürütme görevinin bulunduğu göstermektedir.⁶⁶ Burada kamu mülkiyetinin rolü, devletin bizzat üretim faaliyetine katılması şeklinde görülmektedir. Devlet, toprağın sahibi olarak veyahut da özel mülkte olan arazileri ortaklık esasına dayalı işleyerek üretime katılabilir. Öte yandan, ilk dönemlerde İslam devletinin hazinede toplanan zekât mallarını yatırıma tahsis ederek değerlendirdiği de bilinmektedir.⁶⁷

5. İslam İktisadında Ekonomik Faaliyetlerin Teşvik Edilmesi

İslam dininde kaynakların tahsisinde ve üretimde verimliliği artırmaya yönelik çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Bunların bir kısmı doğal kaynaklarla bir kısmı mali kaynaklarla ilgilidir.⁶⁸

İslamî ahkama göre toprak başta olmak üzere doğal kaynakların toplumun ihtiyacını karşılayacak şekilde kullanılması her şeyden önce dinin bir emridir. Yani zorunlu bir gerekliliktir. Bunu, bir kısmına burada yer vereceğimiz birçok fikhî hükümde açıkça görmek mümkündür: 1) Ölü araziye ihya (*ihyâü’l-mevât*) etmek mülkiyet sebebidir.⁶⁹ 2) Tarıma elverişli arazilerin ekilmesi teşvik edilirken toprağı âtil bırakmak yasaklanmıştır. İslam iktisadı uygulamalarında iktâ sistemine yer verilmesi bunun en açık göstergesidir.⁷⁰ 3) Madenlerle ilgili hükümler, yer altı zenginliklerinin adilce paylaşımını sağlamaya yöneliktir.⁷¹ Bu çerçevede ot, su ve toprak insanlığın ortak malı olarak kabul edilmektedir.⁷² 4) İhtiyaç fazlası sulardan diğerlerinin de yararlanması ve su gibi doğal kaynakların herkesin istifadesine sunulması gerekli kılınmıştır.⁷³ Aynı şekilde mali kaynakların kullanılmasını ve yatırıma kazandırılmasını düzenleyen hükümler de bulunmaktadır. Bunlar; 1) Değerli malların zekâtan kaçmak için stoklanarak (kenz)

⁶⁴ Efe, “Risale-i Nur’a Göre İslam Ekonomisinde Üretim ve Tüketim”, 103.

⁶⁵ Ebû Hâmid Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi’l-usûl*, thk. Muhammed Süleyman el-Aşkar (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2012), 1/72-73.

⁶⁶ Buhârî, “Muzâraâ”.

⁶⁷ Muhammed İbrahim Mikdad - Ahmed Hâlid Ukkâşe, “Heykelü’l-iktisâdi’l-İslâmî fi’l-intâc ve’t-tevzî”, *Mecelletü’l-Câmiati’l-İslâmiyye li’d-Dirâsâti’l-İktisâdiyye ve’l-İdâriyye* 22/2 (2014): 61.

⁶⁸ Abdülcebbar Sibhânî, *el-Vecîz fi’l-fikri’l-iktisâdi el-Vazî ve’l-İslâmî*, 2. Bs (Ürdün: Dâr Vâil, 2001), 261.

⁶⁹ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb Arnâut ve Muhammed Kamil (Beyrut: Dâru’r-Risaleti’l-âlemiyye, 2009), “Harâc”, 37.

⁷⁰ Beşir Gözübenli, “İktâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 49.

⁷¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “İmâre”, 36.

⁷² Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Büyü”, 60.

⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/69.

saklanması yasaklanması.⁷⁴ 2) Faizin haram kılınması.⁷⁵ 3) Zekâtın %2.5 oranında -ticaret mallarında- farz kılınması.⁷⁶

Bu noktada özellikle zekâtın bir anlamda mal sahiplerini yatırım yapmaya yönelik bir teşvik aracı niteliğinde olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü yatırım yapılmazsa zekât zamanla malı tüketir. Bireyler bu duruma düşmemek için yatırıma yönelirler ve zekâtı elde ettikleri kârdan öderler. Böylece tasarrufların âtil bırakılmasının önüne geçilerek ekonomiye kazandırılmış olmaktadır. Bununla birlikte çeşitli sebeplerden dolayı üretim sürecine katılma imkanından yoksun olanların da ulusal gelirden pay alması sağlanmaktadır. Kuşkusuz bu durum sosyal adalet, toplumsal dayanışma ve adil gelir dağılımının gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.⁷⁷

Beşerî, doğal ve mali kaynakların ekonomik faaliyetler için seferber edilmesi mal ve hizmet üretiminde sayının yükselmesi anlamına gelir. Çünkü üretim kendi girdilerinin bir fonksiyonudur. Zira üretim, kaynakları (girdiler ve üretim faktörleri) mal ve hizmete dönüştürme sürecidir. Bir başka deyişle yukarıda anılan hükümlere riayet edilmesi, İslam iktisadını üretim olanakları eğrisinde hareket edecek hale getirir. Bunun anlamı hiçbir şekilde kaynaklar israf edilmeden ve âtil bırakılmadan üretim sürecinin yönetilmesidir ki bu üretimde yeterliliğin temel şartıdır. Böylece üretim faktörleri kullanılarak üretilebilecek mal ve hizmetlerin sayısı ile birlikte çeşitliliği de artmış olacaktır.

Ayrıca İslam ekonomisinde akdi ve ahlaki sâiklerin çeşitli araçları tüketim eğilimini destekler niteliktedir. Tüketimin artması, doğal olarak yatırıma yansıyan etkin ve gerçek talep artışını karşılamak için üretimin de artmasına yol açar. Bu temelde iki yolla gerçekleşir. Birincisi zenginlerin mallarından bir kısmının üretim araçları şeklinde yoksullara dağıtılmasıdır. Bu, doğal olarak toplumun ihtiyaç duyduğu zarurî malların sağlanmasına yardımcı olacak nitelikte üretim miktarının artması sonucunu doğurur. Öte yandan, yatırım projeleri kurularak yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olur. İkincisi hak sahiplerine haklarını doğrudan nakit olarak verilirse bunun büyük bir kısmı -yoksullarda marjinal tüketim eğiliminin artmasına bağlı olarak- tüketim mallarına harcanır. Böylece zenginlerin elinde tasarruf edilmektense tüketime harcanmak suretiyle üretimin artmasına ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunur. Bunun sonucunda yeni iş fırsatları doğar ve toplumda refah gerçekleşir. Bu da üretim ile yatırımın artmasına ve yeni istihdam alanları oluşmasında büyük rol oynar.⁷⁸

Bazı çağdaş araştırmacılar zekât fonlarının bu haklara sahip olanlar için harcanmasına yönelik mevcut kararların ve işleyişin geliştirilmesi veya değiştirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmesi gerektiğine dikkat çekerler. Bu çerçevede yoksulların yaşamlarını sürdürebileceği şekilde üretim araçlarına sahip olmalarını sağlayan bir üretim finansmanı politikasının benimsenmesi önerilmektedir. Bir diğer öneri ise hak sahiplerinin zekâtan aldıkları payın herhangi bir alanda yatırıma yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Bu, yaygın ve mevcut uygulamada

⁷⁴ Kur'ân Yolu Meâli, et-Tevbe 9/34.

⁷⁵ Kur'ân Yolu Meâli, el-Bakara 2/275.

⁷⁶ Kur'ân Yolu Meâli, el-Bakara 2/43.

⁷⁷ Ahmad Faye Hersh v.dğr., "İslam İktisadında Bölüşüm Sisteminin Bir Aracı Olarak Zekâtın Rolü", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 35 (2020): 290 vd.

⁷⁸ Ğays Mecdî, "Eserü'd-devâfi'l-akdiyye ve'l-ahlâkiyye fi tahkiki'r-refâhiyyeti'l-ictimâiiyye ve'l-iktisâdiyye fi'l-iktisâdi'l-İslâmî", *el-Mecelletü'l-Ürdüniyye fi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 12/1 (2005): 448.

olduğu gibi yoksul ve muhtaçların tüketim mallarına olan ihtiyaçlarını karşılamak üzere nakit para ile veya doğrudan tüketim mallarıyla finanse etmeye dayalı olan tüketim finansı ile birlikte ikinci bir yoldur.⁷⁹

6. Kaynakların Tahsisi ve Toplumun İhtiyaçları

Ana akım iktisatta parası olanın satın alma gücüne sahip olduğu diyalektiği, bu kimselerin üreticiye istedikleri mal ve hizmeti üretmesini dayatacağı sonucunu doğurmuştur. Böylece üretim, toplumun ihtiyaçlarına göre değil de varlıklı bireylerin isteklerine göre şekillenir hale gelmiştir. İslamî iktisatta ise üretim ve kaynakların tahsisi iki açıdan toplumun gerçek ihtiyaçlarıyla bağlantılıdır. İlki sosyal refah fonksiyonu birimidir. Diğeri hükümlerin maslahatlara mebni olması ve bu maslahatların yukarıda geçtiği üzere zaruriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât şeklinde bir sıralamaya tabi tutulmuş olmasıdır. Bu iki hususla birlikte adil gelir dağılımı ilkesi ve bunu sağlayan araçlar, topluma ait kaynakların zenginlerin tekelinde olmasını önlenmektedir. Öyleyse İslamî bir ekonomide üretim, kâr için değil toplumun gerçek ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mahkumdur. Bu yüzden üretim toplumun tercihlerine uygun şekilde yapılır. Bu aynı zamanda istihlaf (Allah'ın dilediği şekilde malı yönetme) kurallarına uygun hareket etmenin ekonomik verimliliği garanti altına aldığı söylemini haklı kılmaktadır.⁸⁰

Gerçekten de İslam dini hukuki yapısı ve değerler sistemi ile kaynakların gerçekleştirebilecekleri işlevin sınırları dahilinde kullanılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü iktisadi faaliyetlerde bireyin görevi aslı itibariyle toplumun çıkarına olan kendi maslahatlarını gerçekleştirmesidir. Bu sınırların dışında kalan kullanımlar sefehtir (savurganlık) ve yasaklanmıştır. “Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin”⁸¹ ayeti bu hususa işaret etmektedir. Bunu yapan ister birey ister toplum olsun durum değişmez. Ayrıca İslamî perspektifte iktisadi faaliyetlerin en iyi şekilde yürütülmesi beklenir ve istenir. Kuşkusuz ki bütün kaynakların ekonomik faaliyetler için hazır hale getirilmesi ile ilgili yukarıda zikri geçen hükümlerin uygulanması ve üretimin gerçek ihtiyaca uygun olarak yapılması İslamî bir ekonomide iktisadi verimliliğin imkanlarını gerçekleştirebilir.⁸² İslamî iktisadın ilkeleri, üretimi ve kaynakların tahsisini daha iyi seviyelere taşıyabilir. Çünkü İslam iktisadında üretim, toplumun gerçek ihtiyacı ile bağlantılıdır. Teorik anlamda bu söylemin esası, yukarıda geçtiği üzere İslamî disiplinlerde benimsenmiş hiyerarşik yapısı olan maslahat düşüncesine dayanmaktadır.⁸³

Aynı şekilde Müslüman toplumlarda ekonomi yönetimi kaynakların tahsisinde ideal olanı yapmak için çalışır. Çağdaş dünyada ekonomiyi yönetenler üretimi önemserler ve temiz bir üretim faaliyeti gerçekleştirmeyi hedef edinmektedirler. Bu amaçla üretimde atıkların azaltılması ve geri dönüştürülmesine, su kaynaklarının tüketimini azaltmak için üretimde kullanılan suların tekrar kullanılmasına, üretim girdilerinin ve hammaddelerin kirliliğe daha az etkisi olan maddelerle

⁷⁹ Hasan Rifâî, “Nahv tatviri's-siyâsâti'z-zekeviyye min siyâseti't-temvili'l-istihlâki ilâ siyâseti't-temvili'l-intâci”, *Mecelletü'l-Cinân*, 3 (2012): 6.

⁸⁰ Harîs, “el-İntâc ve't-tenmiye”.

⁸¹ *Kur'ân Yolu Meâli*, en-Nisâ, 4/5.

⁸² Ulvî - Meyyâh, “el-Hürriyetü'l-iktisâdiyye ve tedehhulü'd-devle fi'n-neşâti'l-iktisâdi mine'l-manzûri'l-İslâmî”, 15.

⁸³ Sibhânî, “el-İktisâdü'l-İslâmî: el-İntâc” (Erişim, 22 Temmuz 2020).

değiştirilmesine çalışırlar. Öte yandan az atık bırakan teknolojik aletlerin kullanılması ile üretim yöntemlerinin geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda üretim girdilerinin, enerjinin ve suların en iyi şekilde kullanılmasına ve çevre ile ilgili kuralların uygulanmasına gayret edilmektedir.⁸⁴

Bazı fıkıh bilginleri günümüzde bir üretim finansmanı politikasının benimsenmesini önemli görmektedir. Üretim finansmanını yoksulların maslahatını gerçekleştirmek için ekonomik bir zorunluluk sayarlar. Aynı zamanda şerî bir maslahat olarak gözetilmesi gereken ekonomik faaliyet için de iktisadi bir gereklilik olarak görülür. Çünkü muhtaç ve yoksulların yararına olan şerî bir maksadı gerçekleştirmektedir. Bu yönüyle üretim finansmanı tıpkı zekâta olduğu gibi yoksullukla mücadelede ve üretim faaliyetinin etkin kılınması gayesini gerçekleştirmeye dayanır.⁸⁵

Sonuç

İslam iktisadının üretim teorisine yaklaşımının ele alındığı bu çalışmada sonuç olarak aşağıdaki başlıklara ulaşılmıştır:

1) İslam iktisat düşüncesinde üretim; mubah mal kaynaklara yatırım yapmak ve toplumun refahı için geliri artırmak, onun (toplumun) varlığını ve ulvî değerlerini korumak için sürekli çalışmaktır.

2) Gerek hukuki yapısı gerekse de değerler sistemi ile İslam, kaynakların işlevlerine uygun ve bununla sınırlı kalacak şekilde kullanılmasının gerekliliğini savunur. Kaynakların en iyi şekilde tahsis edilmesine ve üretimde verimliliğin artmasına çalışır.

3) Üretim süreci, İslam dininin çizdiği çerçevede ihtiyaçlarla mevcut imkanlar ve kaynaklar arasında bir denge gözetilerek yönetilir. Böylece hakiki ve zorunlu ihtiyaçların karşılanması için insanı meşru yollarda çalışmaya ve üretmeye sevk eder. Üretimde öncelik zorunlu ihtiyaçların karşılanması hedeflenir. Üretimin kapsamı toplum ve birey açısından faydalı, temiz ve sağlıklı olan mal ve hizmetlerin üretimidir. Fert ile toplumun çıkarı çatışırsa toplum lehine üretim yapılması esastır.

4) İslam iktisadı bütün ahkamı ve prensipleriyle daha iyi bir ekonomik verimlilik gerçekleştirmesi açısından kabiliyetli bir sistemdir. Tefecilerin ve rantçıların haksız kazançlarını ilga ederek özel bir adaleti gerçekleştirme hedefindedir. Bununla çalışanların emeklerinin karşılığını tam olarak ve zamanında almalarını sağlamaktadır. Böylece toplumun çıkarlarına uygun şekilde bir ekonomik yönetimi garanti etmektedir.

5) İslamî iktisatta devlet, üretimin şekillenmesi ile bireylerin ve toplumun maslahatını gerçekleştirmede büyük rol oynar. Devlet, asgari düzeyde temel ihtiyaç maddelerinin üretimini garanti eder ve sosyal adaletin gerçekleşmesi için çalışır.

6) Sermaye-emek birlikteliği prensibi doğrultusunda ortaklık temelli bir üretim modeli benimsenmiştir. Bu sayede üretimin daha ilk aşamasında bölüşüm meselesi de büyük oranda

⁸⁴ Abdüsselam Zâyidi, “İstrâtiçiyeti’l-intâci’n-nazif kebedil an istrâtiçiyâti’l-intâci’t-taklidiyye ve mantık li irsâ’ iktisâd bi’i müstedâm”, *Mecellet dirâsât ve ebhâs iktisâdiyye fi’t-tâkâti’l-müteceddide*, 4 (2016): 48.

⁸⁵ Rifâî, “Nahv tatviri’s-siyâsâti’z-zekeviyye min siyâseti’t-temvili’l-istihlâki ilâ siyâseti’t-temvili’l-intâci’”, 15-16.

halledilmiş olmaktadır. Çünkü bu şekilde daha çok kişinin üretim sürecine doğrudan ve dolaylı olarak katılması ve milli gelirden pay alması sağlanmaktadır. Böylece geriye sadece üretim sürecine katılma imkanından yoksun olanlar kalmaktadır. Zekât vb. yeniden bölüşüm araçları sayesinde de bu kesimlerin de milli gelirden pay alması sağlanarak bölüşüm adilce ve dengeli bir şekilde tamamlanmaktadır.

Netice itibariyle İslam iktisat sistemi üretimde rekabetçi çabalara ve piyasa güçlerinin serbestçe işlemesine karşı değildir. Üretim faaliyetinin şer'î normlara ve genel ahlak esaslarına uygun olarak toplumsal fayda sağlamak amacına gerçekleşmesini istemektedir. Bunun için de yeterli bir iktisat sistemi olduğu iddiasındadır. Bu anlamda bir taraftan faiz ve kumar gibi haksız kazanç yollarını yasaklamış, diğer taraftan zekât vb. müesseseleri benimseyerek sermayenin âtil kalmasının önüne geçmiştir. Böylece toprağın ve sermayenin emekle birleşerek üretime katılmasını adeta zorunlu hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, N. b. A. (t.y.). Meâlimü'l-iktisâdi'l-İslâmiyye.
- Bayındır, S. (2012). Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, 175-190.
- Buhârî, A. A. (t.y.). El-İktisâdü'l-idârî.
- Buhârî, M. b. İ. (2002). Dâr İbn Kesîr.
- Çeker, O. (2016). Fıkıh Dersleri-1 (9. bs). Tekin Kitabevi.
- Debbâğ, E. (2003). Nazariyet tevzî'i'l-'avâid alâ avâmili'l-intâc fi'l-fikhi'l-İslâmî [Doktora Tezi]. Ürdün Üniversitesi.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-E. b. İ. es-Sicistânî el-Ezdî. (2009). Sünen. Dâru'r-Risaleti'l-âlemiyye.
- Efe, A. (2018a). Risale-i Nur'a Göre İslam Ekonomisinde Üretim ve Tüketim. e-Şarkiyat: İlmî Araştırmalar Dergisi, 10(19), 82-113-113.
- Efe, A. (2018b). İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 199-218.
- Elmalılı, H. Y. (t.y.). Hak Dini Kur'an Dili. Zahraveyn.
- Erdem, E. (2018). Kur'an'da Riba (Faiz) Ayetlerinin Kademeli Nüzulü ve Üslubu: İslam'ın Ticaret, İnfak ve Finans Sistemi Üzerinden Bir İnceleme. İçinde T. Eğri & Z. H. Orhan, İslam İktisadi Perspektifinden Faiz (ss. 1-54). İktisat Yayınları.
- Erol, İ. (1992). Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(03). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001589
- Eskicioğlu, O. (2010). Kuran ve Serbest Piyasa Ekonomisi. Eskiyeni, 18, 77-91.
- Gazzâlî, E. H. (2012). El-Müstasfâ min ilmi'l-usûl. Müessesetü'r-Risâle.

- Gözübenli, B. (2000). İktâ. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (ss. 49-52). TDV Yayınları.
- Ğânim, H. (1984). Nahv nemûzec İslâmî linnümüvvi'l-İktisâdî. Mecellet ebhâsi'l-iktisâdî'l-İslâmî, 2(1), 111-120.
- Habergetiren, Ö. F. (2015). İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri. Kitabı Yayınevi.
- Haider Naqvi, S. N. (2014). İslam Ekonomisinin Ahlaki Temelleri. İçinde S. Karadoğan (Çev.), İslam Ekonomisi (ss. 107-139). Maruf Vakfı Yayınları.
- Harîs, İ. (2011). El-İntâc ve't-tenmiye. el-Mülteka ed-devlî: el-İktisâdü'l-İslâmî: el-Vâkî' ve rehânâtü'l-müstekbal, Cezayir.
- Hersh, A. F., Samar, M., & Yılmaz, M. (2020). İslam İktisadında Bölüşüm Sisteminin Bir Aracı Olarak Zekâtın Rolü. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 35, 273-304.
- Hiç, Ö. (2017). Ekonomik Sistemler ve Rejimler. Journal of Emerging Economies and Policy, 2(1), 124-136.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. el-Kazvînî. (2009). Es-Sünen. Dâru'r-Risâleti'l-'âlemiyye.
- Kâsir, N. el-Mansur. (2000). İdâratü'l-intâc ve'l-ameliyyât. Dâr Hâmid.
- Mamûrî, M. H. (2018). Mebâdî' ilmi'l-İktisâd. Dâru'l-Yâzûrî.
- Mecdî, Ğ. (2005). Eserü'd-devâfi'l-akdiyye ve'l-ahlâkiyye fi tahkîki'r-refâhiyyeti'l-ictimâiyye ve'l-iktisâdiyye fi'l-iktisâdî'l-İslâmî. el-Mecelletü'l-Ürdüniyye fi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 12(1), 427-454.
- Mevsilî, M. b. M. (1937). El-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr. Daru'l-Halebî.
- Mısrî, R. (1999). Usûlü'l-iktisâdî'l-İslâmî (3. bs). Dâru'l-Kalem.
- Mikdad, M. İ., & Ukkâşe, A. H. (2014). Heykelü'l-iktisâdî'l-İslâmî fi'l-intâc ve't-tevzî. Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye li'd-Dirâsâti'l-İktisâdiyye ve'l-İdâriyye, 22(2), 43-74.
- Nienhaus, V. (2019). Sosyal Piyasa Ekonomisine Kıyasla İslami Ekonomik Sistemin Esasları: Sistematik Bir Genel Değerlendirme. İçinde İslam İktisat Sistemi (ss. 224-247). Maruf Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2010). Faiz (Riba) Kavramına İslami Bir Yaklaşım. Eskiye, 18, 62-76.
- Öztürk, N. (2010). Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. Çalışma ve Toplum Dergisi, 1(24), 59-90.
- Rifâî, H. (2012). Nahv tatvîri's-siyâsâti'z-zekeviyye min siyâseti't-temvîli'l-istihlâkî ilâ siyâseti't-temvîli'l-intâcî. Mecelletü'l-Cinân, 3.
- Salâh, A. (t.y.). Anâsıru'n-neşâtil-İktisâdî fi'l-İktisâdî'l-slâmî el-İntâc. el-İktisâdü'l-âdil. Geliş tarihi 30 Ağustos 2020, gönderen <http://thefaireconomy.com/Article.aspx?id=71>
- Sebhânî, A. (2001). el-Vecîz fi'l-fikri'l-iktisâdî el-Vazî ve'l-İslâmî (2. bs). Dâr Vâil.

- Sebhânî, A. (t.y.). el-İktisâdü'l-İslâmî: El-İntâc. Al-Sabhany. Geliş tarihi 19 Mayıs 2020, gönderen <https://al-sabhany.com/index.php/articles/islamic-economy-production>
- Sebhânî, A. (t.y.). Esârü't-temvîli'r-ribevî. Geliş tarihi 29 Ağustos 2020, gönderen <https://al-sabhany.com/index.php/articles/effects-of-interest-financing>
- Solak, M. Y. (2015). İslam Borçlar Hukukunda Mekruh Satım Akitleri (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Şaban, Z. (2018). İslam Hukuk İlminin Esasları (İ. K. Dönmez, Çev.; 30. bs). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şâtıbî, E. İ. (1997). El-Muvâfakât (Ebû Ubeyde, Ed.). Dâr İbn Affân.
- Şuhâta, H. (1992). Evleviyyâtü'l-intâc fi'l-menheci'l-İslâmî ve eserühâ ale't-tenmiye. Mu'temer kadiyyeti'l-intâc, Mısır.
- Tabakoğlu, A. (1996). İslam ve Ekonomik Hayat. DİB Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). İslam iktisadında Emek ve Sermaye. İçinde İslam İktisadı. Kitabevi Yayınları.
- Tahir, S. (2019). İslâm Ekonomisinde Maliye ve Para Politikaları: Kurumsal Çerçevenin Dış Hatları. İçinde İslam İktisat Sistemi. Maruf Vakfı Yayınları.
- Takiyuddin, S. İ. (2019). İslam İktisadının Makâsıd Temelli Metodolojisi. İçinde N. Kızılkaya (Ed.), İslam İktisadı Metodolojisi Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İktisat Yayınları.
- Ulvî, İ., & Meyyâh, A. (2011). El-Hürriyetü'l-iktisâdiyye ve tedehhulü'd-devle fi'n-neşâti'l-iktisâdî mine'l-manzûri'l-İslâmî. Tedehhulü'd-devle fi'n-neşâti'l-iktisâdî fi'l-İslâm, 1-20.
- Zâyidî, A. (2016). İstraticiyyeti'l-intâci'n-nazîf kebedîl an istrâtiyyati'l-intâci't-taklîdiyye ve mantık li irsâ' iktisâd bî'î müstedâm. Mecellet dirâsât ve ebhâs iktisâdiyye fi't-tâkâti'l-müteceddide, 4, 30-57.
- Zerkâ, E. M. (1984). Nazmu't-tevzi'i'l-İslâmiyye. Mecellet ebhâsi'l-iktisâdî'l-İslâmî, 2(1), 3-57.
- Zeytinoğlu, E. (2002). İslamiyet'te Üretim ve İnkisam. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 9, 65-75-75.

ASR SÛRESİNİN KAVRAM VE İ'RAB AÇISINDAN TAHLİLİ**Necla YASDIMAN DEMİRDÖVEN¹****Özet**

Asr Suresi Kur'an'ın 103. sûresidir. İmam Hatip, İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri ile Dil okullarının artışıyla birlikte Kur'an'ı Arapça aslından öğrenmek isteyenlerin sayısında da artış görülmektedir. İnternete erişim sayesinde artık halkın her kesimi istediği bilgiye pek çok bölgemizde rahatça ulaşabildiğinden uzaktan eğitim yoluyla da Arapça eğitimi hızlanmıştır. Bu rağbet pek çok mealin toplandığı meal sitelerinin çoğalmasını da beraberinde getirmiştir. Türkçe konuşan bir kesim artık sadece mealle yetinmemekte, cümlelerin kavram ve i'rab analizini de akademik sahalarda aramaktadır. Araştırmalarımız bu hususların hepsini birden ele alan çalışmaların yeterli olmadığı yönündedir. Amacımız bu ihtiyaca cevap vermek, hem kavram hem i'rab hem de mealler açısından yapılan bir mukayeseyi gözler önüne serip bir fikir vermeye katkı sağlamaktır. Bu gayeye yönelik olarak önce surenin önemi araştırılmıştır. Akabinde her bir ayetin içinde yer alan önemli kavramlar kaynak eser konumundaki pek çok Arapça sözlükten taranmıştır. Ardından bazı müfessirlerimizin ayete yönelik bildirimlerine değinilmiştir. Daha sonra her bir ayet Arapça dilbilgisi kaideleri bakımından incelenmiştir. Toplanan verilerden istifade edilerek herhangi bir meal sitesinden sayıca az olan çeşidi seçilerek karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Böylece meallerle bu araştırma sonuçlarının ne kadar ayrıştığı veya örtüştüğü yönünde bulgulara rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asr Sûresi, Zaman, İman, Salih amel, Sabır

ANALYSIS OF ASR SURAHS IN TERMS OF CONCEPT AND GRAMMER**Abstract**

Surah of Asr is the 103rd surah of the Qur'an. With the increase of Imam-Hatips, Faculty of Theology and Islamic Sciences and Language schools, there is an increase in the number of people who want to learn the Quran in Arabic. Thanks to access to the internet, Arabic education has been accelerated through distance education, since every segment of the public can easily access the information they want in many regions. This attracted the reproduction of translation sites where many translations were collected. A Turkish-speaking segment is no longer just content with the translation, but also search for concept and i'rab analysis of sentences in academic fields. Our research is that studies addressing all of these issues are not sufficient. Our aim is to respond to this need, to contribute to giving an idea by revealing a comparison made in terms of both concept and i'rab and translations. For this purpose, the importance of the surah was first investigated. Subsequently, the important concepts in each verse were scanned from many Arabic dictionaries in the source. Then, some of our commentators' notices regarding the verse are mentioned. Then, each verse is examined in terms of Arabic grammar bases. By making use of the data collected, comparisons were made by

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, e-posta: neclayasdimandemir@gmail.com

selecting the fewer in number type of any translation site. Thus, findings have been found regarding how much the results of this research have been mismatched or overlapped with translations.

Keywords: Surah of Asr, Time, Faith, Good action, Patience

GİRİŞ

Kur'ân'ın 103. suresi olan Asr sûresi, müfessirlerin çoğunluğuna göre Mekke'de Âdiyât sûresinden önce, İnşirah sûresinden sonra inmiş olup 3 ayettir (Kurtubî, 1964: XX, 179). Sûre adını ilk kelimesi olan Asr lafzından almıştır. Fâsıla'sı (ج) harfi olup kısa surelerdendir. Ancak Kur'an-ı Kerim'in özü kabul edilir (Eroğlu, 1991: III, 502).

İmam Şâfiî'nin (ö.204/820) "(Şayet Kur'an'dan başka bir şey nâzil olmasaydı bile) *insanlar bu sureyi tahsil ve tedebbür etseydi onlara yetip kafi gelirdi.*" dediği tefsir kitaplarının bazılarında nakledilir (Bkz. İbn Kesîr, 1999: VIII, 456; Derveze, 1963: I, 562; Zuhayli, XXX, 391)

Tefsir kitaplarının bazısında geçen ve Ebû Huzeyfe'den nakledilen bir rivayette ashabdan iki kişinin birbirleriyle karşılaştıklarında biri diğerine Asr Sûresini okumadan ve akabinde de selâm vermeden ayrılmadıkları zikredilmektedir. Asr Sûresi hakkındaki rivayetlerin sıhhat derecesini araştırma konusu yapan Mehmet Eren bu rivayeti Beyhakî'nin *Şuabu'l-iman* (nr. 8639) bölümünde aktardığını belirtir. Taberânî'nin *el-Mucemü'l-Evsat* 'ında (nr. 5124) ise bu rivâyet Ebu Huzeyfe'den değil, Ebû Medîne ed-Dârimi'den rivayet edilmektedir. Ali b. el-Medînî ise Ebû Medine'nin adını Abdullah b. Hısn olarak açıklamıştır. Ebû Medine'den bu rivayet yalnız bu isnadla nakledilmektedir. Hammad b. Seleme ise bu rivayette tek kalmıştır Beyhakî de Ebû Medine ed-Darimi'den sözleri aynı olan metni rivayet eder, ancak şöyle der: '*Başkası benzer metni Ukbe'nin sözü olarak rivayet etmiştir.*' Yine Asr suresinin fazileti ile ilgili tek bir rivayet bulabildiğini ve bunun da zayıf olduğunu aktarır. Buna göre Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vitir namazını içinde Asr suresi de bulunan mufassal surelerden dokuz sure ile kıldığını nakletmektedir (Aktaran: Eren, 2017: 407 ve 5 nolu dipnot).

Sa'lebî (ö. 427/1035) ve Vâhidî (ö. 468/1076) gibi bazı müfessirlerin bu sûrenin fazileti ile ilgili Ubey b. Kâ'b'dan nakledilen: "*Allah Asr sûresini okuyanın günahlarını affeder ve o kimse hakkı ve sabrı tavsiye edenlerden olur*" rivâyetinin de mevzû (uydurma) olduğu kabul edilmiştir (Eroğlu, 1991: III, 502).

Ancak çalışmamızda görüleceği gibi sûrenin her bir âyetinin açılımı hayatın en önemli meselelerine parmak basmaktadır. Mehmed Âkif Ersoy da bu sureyi mısralarında şöyle dile getirir: "*Hâlikin nâ-mütenâhi adı var, en başı Hak / Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak / Hani, ashâb-ı kirâm, ayrılalım, derlerken / Mutlaka "Sûre-i Vel'asrı" okurmuş, bu neden / Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh / Başta îmân-ı hakîki geliyor, sonra salâh / Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık / Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.*" (Safahat, 1944: 419; Aktaran: Karaman ve diğ., (t.y.). V, 682; Eroğlu, 1991: III, 502).

Bu girişten sonra şimdi bu surenin ayetlerini tek tek ele alabiliriz:

ASR SÛRESİ TAHLİLİ

Araştırmamızda metod olarak önce her ayetin içinde geçen kelimeleri sözlük kaynaklarımızdan inceledik. Akabinde o ayetle ilgili bazı müfessirlerimizin yorumlarına değindik. Ardından ayetin i'râbını (yani dilbilgisi tahlilini) araştırdık. Bir sonraki başlıkta da internette çok sık uğranılan ve diğerlerine göre daha az meal sayısı içeren meal sitelerinden birini ele aldık. Sonra da elde ettiğimiz kavram ve i'rab sonuçlarıyla karşılaştırma yapmaya ve bu meallerin sonuçlarla ne derece örtüşüp ayrıştığını göstermeye ve okuyucuya bu konuda bir fikir vermeye çalıştık:

1. Asr Sûresi 1. Ayet: (وَالْعَصْرِ) "Andolsun asra ki"

1. 1. Asr Sûresi 1. Ayetin Kavram Tahlili

Ayette geçen (وَ) harfi i'rab ve tefsir bölümünde açıklanacağı gibi yemin harfidir. Yeminin tarihi çok eskilere dayanır. M.Ö. 460-370 yılları arasında yaşayan Yunanlı Hipokrat, tıp bilimini sanat kabul ederek bu sanatı yapanları bir yemin etrafında toplamış ve bugüne kadar devam eden bir andı miras bırakmıştır. Başka sahalarda da yapılan yeminler günümüzde de güncelliğini korur. Meclis üyeleri, devlet başkanları, askerler yani bir makama seçilen herkez görevine yemin töreni ile başlar. İslam öncesi devirlerde de Arap toplumunda yeminin çok yaygın olduğu ve sözlerine yeminle te'kit kattıkları bilinmektedir. Kur'an-ı Kerîm de Arap Dili ile indiği için ilahi hakikatleri tekit etmek amacıyla onların farklı edatlarla yaptıkları bu adetlerini devam ettirmiştir. Yemin harfleri olan vav, bâ ve tâ'dan vavı kase ile 'asr'a yapılan bu yemin de söyleneceklerin önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Kalın, 2018: 4-6).

Asr suresinde olduğu gibi Kur'ân'daki 17 sûrenin başında yemin bulunmaktadır. Sûre içlerinde de bir çok yemin bulunmaktadır. Yüce Allah kendine de güneş, ay, yıldızlar, meyveler, beldeler ve rüzgarlar gibi yarattıklarına tasdik, tekit, vurgulamak veya kanıt amacıyla yemin eder. Mü'minler ise sadece Allah'a yemin eder (Öztürk, 2013: 38-40). Alimler Kur'an'daki yeminlerin 'tevhid, nübüvvet ve âhiret günü' olmak üzere üç dini konuyla sınırlandırıldığını belirtirler. Bunların hepsi de aslında Allah'ın sıfatları hususunda birleşmektedirler (Öztürk, 2013: 38-40).

Bu ayette önce (وَالْعَصْرِ) kavramı sözlüklerimiz açısından tahlile tabi tutulacaktır.

1. 1. 1. (وَالْعَصْرِ) Asr kelimesi

(عَصَرَ يَعْصِرُ) fiilinin mastarı olan (الْعَصْرُ جَ عَصُورٌ) kelimesi; "asır (yüzyıllık zaman), zaman, ikindi vakti, ikindi namazı, zevalden guruba kadar olan zaman" anlamlarında kullanılmıştır. Arapların güneş ve aya (القمرین) (veya kamerâni) demesi gibi, (العصران) de bazılarında

göre (الليل والنهار) "gece-gündüz", bazılarına göre ise; (الغداة والعشي) "sabah-akşam" manasına gelir. Bir peygamber, bir padişah, bir din veya bir neslin yaşadığı dönem manasında da geçer. Hz. Peygamber'in dönemine de "asr-ı saadet" denmektedir. Bütün bu zamana dair kavramları değerlendirerek çoğu bilgin bu kelimeye (الدهر) "zaman" anlamı vermişlerdir. (العصر) kelimesinin hapsedme, vergi verme, yasaklama, sıkıp suyunu çıkarma anlamları da vardır. (المعصور) "Sıkılmış şey", (العصارَةُ) "Sıkılmış şeyin özü, özsu" manasındadır. Ayetlerde de; (إِنِّي أَرَانِي) "Onunla beraber zindana giren gençlerden biri): Ben (rüyamda) kendimi şarap sıkarken gördüm; dedi" (Yusuf 12/36); (وَفِيهِ يُعْصِرُونَ) ".onda sıkıp sağacakları (bir yıl gelecektir)" (12/Yusuf 49); yani kazanca ulaşacakları (bir yıl) şeklinde geçer. Bu ayeti (يُعْصِرُونَ) "üzerlerine yağmur yağdırılır" şeklinde meçhul sigasıyla okuyan da vardır. (الاعْتِصَارُ) "Bir şeyin tika basa su ile doldurulması"dır. "Sığınak" anlamındaki (العصر) ve (العَصْر) da bu kelimenin manası ile alakalıdır (Râgıb, 1992: 569. Ayrıca daha geniş ve teferruatlı bilgi için bkz. Halîl b. Ahmed, t.y.: I, 292; Ferrâ, (t.y.). III, 289; İbn Dureyd, 1987: II, 738; Cevherî, 1987: II, 748; Ezherî, 2001: II, 10; Fîrûzâbâdî, 2005: 441; İbn Sîde, 2000: I, 428; İbrâhîm Mustafa ve diğ., t.y.: II, 604; İbn Manzur, 1993: IV, 575; Râzî, (Muhtâr), t.y.: s. 210; Zebidî, (t.y.): XIII, 60-67).

Müfessirlerimizin Yorumu: Mukâtil'e göre (ö. 150/767), (وَالْعَصْرِ) "Andolsun asra" denirken günün son vakitlerine yemin edilmiştir. Bu da ikinci namazına işaret eder. Zira "asr" güneşin batıya doğru meylettği zamana denir (Mukâtil, 2002: IV, 823).

Taberî'ye göre (ö. 310/922); "Asır" kelimesi her ne kadar Abdullah b. Abbas tarafından "Gündüz saatlerinden bir bölüm", Hasan-ı Basri (ö.110/728) tarafından "Günün son yarısı" olarak tanımlanmışsa da aslında kastedilen (اسم للدهر) "zaman'ın adı"dır. Yüce Allah bu ayette hiçbir tahsis yapmadan zamana yemin etmiştir. Gündüz de gece de bu kavramın içine dahildir (Taberî, 2000: XXIV, 589).

Mâtürîdî'ye göre (ö. 333/944) ise; bu ayetteki yemin şâhit makamındadır. Yemin; hak olan bir hususun gizli kalması halinde onu ortaya çıkarıp tekit etmek, herhangi bir şüpheyi reddetmek veya bir davayı güçlendirmek amacıyla yapılır. Gayb alemi için de aynı şey geçerlidir. Zaten Kur'an'da üzerine yemin edilmiş her ne varsa kişi bu kavram üzerinde düşündüğü zaman yemin olmasaydı bile ne kadar önemli olduğunu anlardı.

Maturidî daha sonra "asr" kelimesinin manası hakkında söylenenleri ve ihtilafları zikreder. Araplar (لا أكلمك العصرين) "gece-gündüz seninle konuşmayacağım" derken aslında gece ve gündüzlerin geçişiyle zamanlar ve içinde oluşan olayların o zamanların geçmesi boyunca

olduğunu kastederler. Böylece “el-asr”la hem gece-gündüz ve hem de içindeki her şey denmiş olur. Aslında böylece de onların yaratıcısına yemin edilmiş olur. Zira yaratılanlara tefekkür nazarı ile bakıldığında onlar onu inşa eden ve yaratan varlığa götürür (Mâtürîdî, 2005: X, 611).

Râzî (ö. 606/1209) ise bu kelimeye neden bu anlamların verildiğini inceler. Hz. Peygamber’in bu ayeti (وَالْعَصْرِ وَنَوَائِبِ الدَّهْرِ) "*Asra ve zamanın belalarına yemin olsun ki...*" şeklinde de okuduğu rivayetini naklederek bunun ayetin tefsiri kabilinden söylendiğini ve namazda bu şekilde okunmayacağını belirtir. Fakat tabiatçı, dehrî ve dinsiz kimselerin zamana söyledikleri lafları bildiği için yüce Allah’ın (الدَّهْرِ) değil de (الْعَصْرِ) kelimesini kullandığını düşünür. (هَلْ

أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ *"Gerçek şu ki, insanın (yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı) bir dönem gelip geçmiştir"* (Dehr (İnsan), 1) ayetinde Yüce Allah onların fesat sözlerine bu kelime ile cevap vermiştir. Yine Razi’ye göre Dehr (zaman) kelimesi, içinde pek çok acaiplikleri barındırır. Zira bolluk-darlık, sağlık-hastalık, zenginlik-fakirlik gibi her türlü acaibliğin en acaibi zaman dilimi içinde yaşanır. Kişi bin yıl ömrünü boşa geçirirse de son anlarında tevbe etse kendini sonsuz ve sınırsız cennette bulur. Böylece hayatının en şerefli ve en kıymetli zamanını o zaman yaşamış olduğunu ve o zaman ve anların asıl ve temel nimetlerden olduğunu anlar. İşte bu sebeple Yüce Allah gece ve gündüzü mükellefin zayı ettiği bir fırsat olduğuna yemin etmiş ve şu ayetiyle de uyarmıştır: (وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَنۢ)
"O, öğüt almak ve çok şükredici olmak isteyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir." (Furkan, 25/62) (Râzî, (Mefâtiḥ), 2000: XXXII, 277).

Bir başka sebep de Cahiliye Araplarının hüsrânı zamanın bela ve musibetlerine izafe etmeleridir. Bu sebeple Yüce Allah zamana yemin ederek onun bir nimet olduğunu, kusur ya da ayıbın zamanda değil onu değerlendiremeyen insanda olduğunu söylemiştir. Aslında her yeni sabah insanların kabirlerinden çıkıp dirilmeleri, terazilerin kurulmasıyla kıyametteki dirilişe benzemektedir. Her ikindi ve akşama doğru olan zaman da dünyanın bir sayha ile yani ölümle kıyametin kopuşu gibidir. İşte gündüzün bu iki ucu olan zamanı değerlendiremeyen hüsrân içindedir. "*İnsanların hesaba çekilme zamanı yaklaştı. Onlar ise gaflet içinde yüz çeviriyorlar*" (Enbiya, 21/1) ayeti de buna işaret eder. Râzî ayrıca seleften birinin Asr suresinin ne manaya geldiğini bir buz satıcısından öğrendiğini nakleder. Zira sıcak olan o gün satıcı: "Sermayesi eriyen bu şahsa merhamet edin!..." şeklinde bağırmakta ve zarar etmeden yani erimeden buzlarını satmak için çırpınmaktadır. Bir başka görüş de "ve, ... orta namaza (ikindi namazına) da devam edin..." (Bakara, 238) ayetinden dolayı "Asr" sözüyle, ikindi namazının kastedilmiş olabileceğidir. Ayrıca (وَأَنْتَ حَلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ) "*Sen bu beldede iken...*" (Beled, 90/2), (لَعْمَرُكَ) "*ömrüne andolsun ki..*" (Hicr, 15/72) ayetleri sebebiyle Peygamber’in yaşadığı saadet asrına ve Hz. Peygamber’in bulunduğu mekana yemin edilmiş olabilir. Böylece zaman zarfı bu kadar değerli iken böyle kıymetli peygamberin davetinden yüzçevirenlerin ne kadar büyük ziyanda olduğu bildirilmek istenmiştir (Râzî, (Mefâtiḥ), 2000: XXXII, 277).

Kurtubî (ö.671/1273) de aynı konuları tekrar edip neden bu farklı vakitlere yemin edilmiş olabileceğini Râzi gibi Arap şiiirleri ve delillerle açıklar (Kurtubî, 1964: XX, 179. Ayrıca bkz. Nesefî (ö. 710/1310), 1998: III, 677; Celâleyn, 1987: 820); Zemahşeri, 1407: IV, 793; İbn Atiyye, 2001: V, 520; Ebû Hayyân, 2000: X, 538; Ebu's-Suûd, t.y.: IX, 197; Derveze, 1383/1963: I, 561; Sâbûnî, 1997: III, 574; Zuhaylî, 1995: XXX, 392).

Kur'an-ı Kerim'de belirsiz mutlak zamandan ziyade gece, gündüz, yıl, ay, gün, şeklinde farklı uzunlukta ancak başlangıç ve sonu belli insanlık hayatının yaşadığı zaman dilimlerinden bahsedilir. Belirsiz müddete ait olarak 'asr' lafzı 1 defa; 'dehr' lafzı 2 defa; hukub, ahkâb 2 kez; karn, kurun kelimeleri 2 kez geçer. Ebediyet kavramına ait 'ebed' kökünden 28 kez, 'huld' kökünden 87 kez ve 'sermed' kökünden 2 kez olmak üzere 117 defa geçmesi, Kur'an'ın ana esaslarından biri olan ahiret ve ebedi hayata yönelik olduğu içindir. Yani pratik fayda açısından ebediyet lafzının çokluğu ise normal ve zarurîdir (Çil, 2011: s.342-343).

Ferâhî'ye (1863-1930) göre; 'asr' ibaresi çoğunlukla 'zaman' olarak çevrilir, fakat Arap Dili açısından temel kullanım alanı geçmiş zaman içindir. Yani Kur'an burada 'asr'a yemin ederken insanlığı bekleyen mağlûbiyetin deliline kanıt olarak geçmişi göstermektedir. Kur'an açısından toplumların düşüş ve yükselmesi birtakım ahlâkî değerlerle orantılıdır. 'Asr' ifadesi de bu değerleri muhafaza etmek için Kur'an'da anlatılan önemli tarihi olaylara ait özlü bir referans niteliğindedir (Öztürk, 2013: 59).

Mevdûdî'ye göre (ö.1979) bu ayette belli bir vakte değil mutlak olarak "zaman"a yemin edilmiştir. Zaman gelip geçmekte, gelecek zaman şimdiki zamana, şimdiki zaman da geçmiş zamana dönmektedir. Yüce Allah'ın yarattığı şeylerden birine yemin etmesi o şeyin büyüklüğü ve önemi dolayısıyla değil, yemin edilen şeyin verilen bilgiye şahit olması içindir. Bu sure de insanlık tarihinde zamanın insanının büyük zarar ve ziyanda olduğuna ve ancak dört özelliğe sahip olanın kurtuluşa kavuşacağı gerçeğine şahitlik etmesidir. Geçmekte olan zamanın ise her millete bu dünyada verilen bir fırsat olduğunun bilinmesini sağlamaktır (Mevdûdî, 2005: 224).

Kur'an'ın belirli zamanlara yemin ederek bahsetmesi onun öneminin bilinmesi, ölçülmesi ve planlanması gerektiğini gösterir. "*Kuşluk vaktine ve sükuna erdiğinde geceye yemin ederim ki*" (Duhâ, 93/1-2), "*(Karanlığı) çöktüğü zaman geceye, açılıp ağardığı vakit gündüze yemin ederim ki*" (Leyl, 92/1-2). "*Fecre, On geceye, Çifte ve Teke. Herşeyi karanlığı ile örttüğü an geceye yemin ederim ki, bunlarda akıl sahibi için elbette birer yemin (değeri) vardır*" (Fecr, 89/1-5). Ayetlerde görüldüğü gibi sadece zaman adlarına değil içinde oluşan olaylara da dikkat çekilmekte ve tevhide yani Allah'ın birliğine işaret edilmektedir (Çil, 2011: s.344).

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında yer alan "*Kur'an Yolu*" adlı tefsirde bildirildiğine göre de surenin içeriğindeki mesajı en uygun olanı "mutlak zaman" anlamıdır. Zamana yemin edilmesi ise insan hayatındaki önemine dikkat çekmek içindir. Zira zaman; hem yüce Allah'ın yaratıp yönetme, rızık verme vb. fiillerinin ortaya konduğu bir varlık şartı, hem de insanın hayatını her türlü eylemlerle kendini gerçekleştirdiği bir fırsatlar alanıdır. Bunu değerlendiremeyen kişinin sonu 2. ayette belirtildiği gibi "hüsran"dır (Karaman ve diğ., (t.y.). V, 682).

İnsanlar her çağda zamandan şikayetçi olmuşlar ve değerini bilememişlerdir. 'Eski günler ne güzeldi' ya da 'zaman bozuldu' deyimleri bu gün de duyduğumuz sözlerdendir. Halbuki Allah

zamana yemin ederek ona önem verip ta'zim etmiştir. Yani aslında zaman ve mekana uğursuzluk atfetmek ve suçu onlara yüklemek yanlışır. Onları kullanan insan onu hayırlı veya şerli bir hale getirmektedir (Pişgin, 2014: 393).

İçinde namaz ibadetinin yer aldığı gün kelimesinin türevleri 475 defa, gece kelimesi 92 defa geçer. "Birazı hariç, geceleri kalk, namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt, ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku" (İnsan, 76/26) ayeti de Peygamberimize inen ve bu zamana ait ibadetleri ifade eden bir örnektir. Günlük namazlar kişinin zamanı bölmesine, düzenlemesine ve zaman bilinci vermesine de katkıda bulunur. Haftalık ibadet Cuma namazıdır. Oruç, kurban ve hac görevleri de yıllık ibadet olarak tanzim edilmiştir. Böylece kişide diğer zamanların öneminin şuuru da oluşacaktır. Topluca yapılan ibadetler ise birlik beraberliğin yanı sıra sosyal yardımlaşmaya da tesir edecektir (Çil, 2011: 346-348).

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılın; ayette geçen Asr kelimesinin tüm zaman kelimelerini içinde bulundurduğu, dolayısıyla da mutlak olarak zamana işaret ettiği. Zaman ise bize göre hangi bedeli ödersek ödeyelim, geçen hiçbir anı geri gelmeyecek olan ömrümüzün ta kendisidir. İbadet, imtihan, sevinç ve acı gibi herşey yüce Allah'ın herkese farklı nasip ettiği zaman diliminin yani ömür sermayesinin içinde yaşanmaktadır. Günde 24 saat, haftada 168 saat ve bir ay boyunca da 720 saatlik bir yaşam kesitini kazanç ve kayıplarımızla birlikte arkada bırakırız. Ömür denilen zaman dilimini noktalarken ise ya cennete ya cehenneme götüren işleri gerçekleştirmiş olarak bu dünyadan ayrılırız (Yasdıman, 2012: 394).

1. 2. Asr Sûresi 1. Ayetin İ'rab Açısından Tahlili

* ﴿ ١ ﴾ (وَ الْعَصْرِ) Andolsun asra [(وَ): Yemin harfidir, aynı zamanda önüne geldiği kelimeyi esre yapan harftir (Zeccâc, 1988: V, 360; Derviş, 1995: X, 572; Behcet, 1993: XII, 503; İbn Hâleveyh, 1941: 174-175). Vav harfi bâ yemin harfinden bedeldir ve burada (وَرَبَّ الْعَصْرِ) anlamındadır. Yani "Asrın Rabbine yemin olsun" demektir. Allah'tan başkasına yapılan her yemin böyledir (Mekkî b. Ebi Talib, 1985: II, 841; Nahhâs, 2000: V, 179).]

(أَقْسَمُ): [Yeminin cevabıdır, kalem vavıyla mecrur olmuş isimdir ve cer alameti kesradır. (أَقْسَمُ) olarak takdir edilen mahzûf bir yemin fiiliyle bağlantılıdır (Zeccâc, 1988: V, 360; Derviş, 1995: X, 572-573; Deâs, 2004: III, 467; Sâfi, 1998: XXX, 400). Yani; (أَقْسَمُ بِصَلَاةِ الْعَصْرِ لِفَضْلِهَا) "faziletinden dolayı ikindi namazına yemin ediyorum" demektir (Behcet, 1993: XII, 503).

[... بِالْعَصْرِ (أَقْسَمُ) cümlesi irabda mahalli olmayan başlangıç cümlesidir (Sâfi, 1998: XXX, 400).]

1. 3. Asr Sûresi 1. Ayet Meallerinin Kavram ve İ'rab Açısından Karşılaştırılması

Meal kelimesi "*eksilme, eksiltme, noksan olma, noksanlaştırma*" anlamındaki "evl" kökünden gelmektedir (bkz. İbn Fâris, 1979: I, 158-162). Pek çok tartışma nihayetinde Cumhuriyet sonrası Kur'an çevirileri ülkemizde tercüme değil de meâl olarak adlandırılmaktadır. Zira harfi harfine tercüme değil mana ve mefhum açısından tercümedir. Kelime anlamından da anlaşılacağı gibi 'eksik tercüme' veya 'manevi ya da tefsirî tercüme' demek istenir. Yorum da işin içine girdiğinden mealde eksiklik olduğu gibi fazlalıklar da bulunabilmektedir (Öztürk, 2011: 144). Bu ortak kabul, fahiş hata olmadığı yani gerekmediği sürece mealleri yargılamaktan da bizi uzak tutmaktadır (Yasdıman, 2020: 285).

Makale sayfalarımız sınırlı olduğundan az sayıda meal içermesi sebebiyle www.acikkuran.com sitesini seçtik ve Türkçe konuşan kesimin bir meal sitesinde neler göreceğine dikkat çekmek istedik. Böylece Türkçe dilimize aktarılan mealler 1. ayete şu manaları vermişlerdir [Bkz. <https://acikkuran.com> (erişim tarihi 17.05.2020)]:

Bayraktar Bayraklı "*Zamana yemin olsun ki,*"

Edip Yüksel "*Andolsun akıp giden zamana ki; "*

Erhan Aktaş "*Asra ant olsun,*"

Süleymaniye Vakfı "*Çağa yemin ederim ki, "*

Ali Rıza Safa "*Yemin olsun; Akıp Giden Zamana!*"

Mustafa İslamoğlu "*Asr şahit olsun.*"

Yaşar Nuri Öztürk "*Yemin olsun zamana /çağa / gündüzün iki ucuna / sabah namazına / ikindi vaktine / Asr-ı saadet'e ki,*"

Ali Bulaç "*Asr'a andolsun; "*

Elmalılı (sadeleştirilmiş) "*Andolsun Asr'a ki,*"

Muhammed Esed "*Düşün zamanın akıp gidişini! "*

Diyanet İşleri "*(1-2) Andolsun zamana ki,*"

Elmalılı Hamdi Yazır "*Kasem olsun ki Asr'a"*

Süleyman Ateş "*Asr'a andolsun ki,*"

Gültekin Onan "*Asr'a andolsun; "*

Hasan Basri Çantay "*Andolsun asra ki, "*

İbni Kesir "*Asr'a andolsun ki: "*

Şaban Piriş "*Andolsun Asr'a! "*

Suat Yıldırım "Yemin ederim zamana: "

Ahmed Hulusi "Yemin ederim O Asra (içinde akıp giden insan ömrüne) ki,"

Değerlendirme:

(وَ الْعَصْرِ) ayetine yukarıda görülen 19 mealden 9 meal (وَ) yemin vavı için "and olsun", 1 meal "ant olsun" manasını vermiştir. 7 mealden 3 meal "yemin olsun", 3 meal "yemin ederim" 1 meal de yani Elmalılı Hamdi Yazır da "kasem olsun" anlamını vermiştir.

(الْعَصْرِ) kelimesi için ise 19 mealden 12 meal "Asr" kelimesinin manasını değil orjinalini yazmıştır. Buradan yüzyıl olan "asrı" mı kastettikleri açık değildir. Süleymaniye Vakfı ise "Çağa yemin ederim ki" ifadesiyle "çağ" anlamı verdiğini belirtmiştir.

(وَ الْعَصْرِ) ibaresi için 19 mealden 5 meal "Asr'a andolsun" mealini verirken, 3 meal "And olsun asra", Mustafa İslamoğlu; "Asr şahit olsun.", Elmalılı Hamdi Yazır; "Kasem olsun ki Asr'a" demiş, Ahmed Hulusi "Yemin ederim O Asra" deyip parantez açmış ve (içinde akıp giden insan ömrüne) şeklinde açıklama yapmıştır. Yaşar Nuri Öztürk ise parantez açmadan yukarıda sözlüklerde geçen "zamana / çağa / gündüzün iki ucuna / sabah namazına / ikinci vaktine / Asr-ı saadet'e ki," şeklinde bütün manaları (/) işaretiyle sıralamıştır.

7 mealden 5'i "asr" için sadece "zaman" kavramını kullanmış, Edip Yüksel ve Ali Rıza Safa ise "..Akıp Giden Zamana!" deyimini tercih etmiştir.

Sonraki ayette yer alan yeminin cevabına hazırlık olmak üzere 11 mealin içinde "..ki" lafzı da bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi bazı cümleler harfi tercüme olmasa da sözlük ve irab açısından Türkçe cümle kuruluşuna aykırı değildir.

2. Asr Sûresi 2. Ayet: (إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي حُسْرٍ) İnsan gerçekten ziyan içindedir

2. 1. Asr Sûresi 2. Ayetin Kavram Tahlili

Bu ayette (الْإِنْسَانَ) ve (حُسْرٍ) kelimeleri ele alınacaktır.

2. 1. 1. (الْإِنْسَانَ) kelimesi

(الْإِنْسَانُ ج النَّاسُ): "insan". (الْإِنْسَانُ) lafzının (الْجِن) kelimesinin zıttı olduğu belirtilmiştir.

(الْإِنْسَانِي) "insan türüne mensub olan" anlamındaki kelime "kendisiyle çok ünsiyet edilen kişi ve

çok ünsiyeti olan için" manasına gelir. İnsana yakışan her şey için (الإنسي) olan, ona yakışmayan diğer taraf için (الوحشي) denir. (الإنس) lafzının çoğulu aslında (أناسي)'dur. Ayette (فَإِنْ أَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا) "Pek çok insan" (Furkan 25/49) denmiştir. (وَأَناسِيَّ كَثِيرًا) "Onlarda (yetimlerde) bir olgunluk görürseniz" (Nisa 4/6) ayetindeki (أَنْتُمْ) lafzı "bir ünsiyet görürseniz" anlamını taşır. (الإنسان) "insan" denmesi bu türün ayakta kalma sebebinin ancak birbirleri ile sıcak bir yakınlaşma ve kaynaşma ile olabileceği, başka türlü varlığını devam ettiremeyecek şekilde yaratılmasından kaynaklandığı söylenmektedir. Yakınlık kurduğu herkesle kaynaşabilmesi sebebiyle bu isim verilmiştir diyen de vardır. (إفعلان) kalıbında gelen bu sözcüğün aslı (إنسيان)'dır, insan aslında Allah ile anlaşma yapmış fakat akabinde bunu unuttuğu için ona insan denmiştir rivayeti de vardır (Râgıb, 1992: 94). Asr suresindeki (الإنسان) "insan" kelimesi (الناس) ve (الأناسي) insanlar anlamındadır. Eğer tekil olsaydı istisna caiz olmazdı. (إنسان) kelimesinin aslı (إنسيان)'dür. İsmi tasgiri de (أنيسيان) olarak gelir. İnsan kelimesi Adem'in çocuklarından hem erkeği hem de kadını kapsar (İbn Hâleveyh, 1941: 175). Nahhâs'a göre de insan kelimesi (الناس) anlamındadır (Nahhâs, 2000: V, 179). Diğer sözlüklerimizde bildirildiğine göre; (أناسي) kelimesinin tekili (إنسي) 'dur. Bu kelime sonra (إنسانًا) olarak söylenmiştir. İstihfaf (hafifletmek) için yâ hazfedilmiştir (Ferrâ, (t.y.): II, 269. Bu kelime için ayrıca bkz. Halil b. Ahmed, t.y.: VII, 304; Cevherî, 1987: III, 905; Zebîdî, t.y.: XV, 422; Ezherî, 2001: XIII, 61; İbn Manzûr, 1993: VI, 10; XIII, 325).

Diğer kelimenin de sözlük anlamına baktıktan sonra müfessirlerimizin görüşlerini değerlendirmek daha isabetli olacaktır:

2. 1. 2. (حُسْرٌ) kelimesi

[[أَحْسُرُ (حَسِيرٌ يَحْسُرُ)]: "zarar, ziyân, zarar etme, kârın zıttı" anlamlarını taşır. Ayette geçen (الحُسْرُ) kelimesi ile (الحُسْرَانُ) aynı manadadır. Kafir olan ve Allah'a itaat dışında işler yapan insanların hüsranda olduğu açıktır (Zeccâc, 1988: V, 359; İbn Hâleveyh, 1941: 175).

(الْحُسْرَى) ve (الْحُسْرَان) kelimeleri, "sermayenin azalması (batmak, zarar/ziyana uğramak)" anlamındadır. (حَسِرَ فُلَانٌ) "*falan battı*", denir; bazen de fiille birlikte (خسرت تجارته) "*ticareti zarara uğradı*" şeklinde ifade edilir. (تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ) "*O halde, bu, ziyanlı bir dönüştür*" (Naziat 79/12) ayetinde bu manadadır. Dünyadaki mal ve makam gibi haricî kazançların kaybı için bu kelime kullanıldığı gibi, sağlık, selamet, akıl, iman, sevap gibi iç kazançların kaybı için de kullanılır. Yüce Allah'ın apaçık hüsrana diye vasıfladığı budur: (الَّذِينَ خَسِرُوا) "*Hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini ziyana sokanlardır. Dikkat edin, işte bu, apaçık bir ziyandır*" (Zümer 39/15).

(وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ) "*Teraziyi adaletle tutun ve tartıyı azaltmaya gitmeyin*" (Rahman 55/9) ayetinde geçen kelime ise, terazi/tartı/ölçüde adaleti araştırmaya haksızlık yapmaktan sakındırmaya işaret olabilir. Zira bu durum aynı zamanda ahirette kıyamet terazisinin de hüsrana uğramasına yol açabilir. (وَمَنْ حَقَّتْ مَوَازِينُهُ) "*Kimin de tartıları hafif kalırsa*" (A'raf 7/9) ayetinde de buna işaret edilir. Yani bu ayette dünyevî kazanç veya beşerî ticaret ile alakalı *husran*, yani zarar değildir (Râgıb, 1992: 281-282. Daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Halil b. Ahmed, t.y.: IV, 195; Cevherî, 1987: II, 645; Ezherî, 2001: VII, 76; Ferrâ, t.y.: III, 289; Firûzâbâdî, 2005: s. 384; İbn Dureyd, 1987: I, 584; İbn Fâris, 1979: II, 182; İbn Sîde, 2000: V, 72-73; İbrâhîm Mustafa ve diğ., t.y.: I, 233; İbn Manzur, 1993: IV, 238; Râzî, (Muhtâr), t.y.:s. 90; Zebîdî, t.y.: XI, 166).

Müfessirlerimizin Yorumu: Mukâtil'in (ö. 150/767) bildirdiğine göre ayet, Ebu Leheb (asıl adı, 'Abdu'l-'Uzza b. 'Abdu'l-Muttalib) hakkında inmiştir (Mukâtil, 2002: IV, 823).

Taberî'ye göre (ö. 310/922), ayette geçen "insan" kelimesinden kastedilen "Bütün insanlık"tır. "Hüsrana" ise "*zarara ve tehlikeye uğramak*"tır (Taberî, 2000: XXIV, 589).

Mâtürîdî'ye göre (ö. 333/944), dünya ve içindekiler sanki mahlukat için bir ticarethane olarak inşa edilmiş ve yaratılmıştır. İnsanlar da orada tüccardır. Zaten Yüce Allah da şöyle buyurur: (إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ) "*Doğrusu Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.*" (Tevbe, 9/111). Yine bir başka ayette de: (هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ) "*Sizi acı azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?*" (Saf, 61/10) denir. Yani insan, sonraki ayette zikredilenler hariç ticaret ve alışverişinde tam bir ziyandadır (Mâtürîdî, 2005: X, 611).

Râzî'ye göre (ö. 606/1209), bu ayette geçen (الْإِنْسَانِ) kelimesinin cins ismi olması muhtemeldir. Arabların (كَثُرَ الدَّرَاهِمُ فِي أَيْدِي النَّاسِ) "*insanların elinde para çoğaldı...*" demeleri de böyledir. Böylece sonraki "*iman edip salih amel işleyenler...*" ibaresi, "*insan*" ibaresinden istisna edilmektedir. (الْحُسْرَانُ) ya da (الْحُسْرُ) kelimesi "*noksanlık ve ana sermayenin elden gitmesi*" anlamına geldiğine göre; (الْإِنْسَانِ) kelimesinin başındaki elif-lâm'ı cins manasına göre değerlendirirsek (الْحُسْرُ) kelimesi burada insanın kendisinin ve ömrünün helak olması, bitmesi anlamına gelir. Fakat "*iman edip salih amel işleyenler*" ne ömrünü ne de malını boş yere harcamadıkları için bundan istisna edilmiştir. Bilakis bunlar sayesinde ebedî cenneti hak etmiştir. Zira böylesi bir kimse, ömrü ve malı sayesinde, ebedi saadeti elde etmiştir. Eğer, (الْإِنْسَانِ) kelimesini "kafirler" in kastedildiği şeklinde anlarsak onların sapıklık ve küfür içinde olmaları demektir. O zaman istisnanın manası, "*Bunlardan iman edenler müstesna...*" demek olur. Böylece imana geçen kimseler zarardan kurtulup kâra geçmiş olurlar (Râzî, (Mefâtiḥ), 2000: XXXII, 279).

Kurtubî'ye göre (ö. 671/1273) yeminin cevabı olan bu ayette "insan" kelimesiyle kafirler kastedilmektedir. Ayette geçen "insan" lafzı "nâs (insanlar)" manasındadır. Çoğuldan bir başka çoğul müstesna yapılmıştır. Rivayetlerde el-Velid b. el-Muğire, el-As b. Vail, el-Esved b. Abdu'l-Muttalib b. Esed b. Abdi'l-Uzza ve el-Esved b. Abd-i Yeus gibi müşriklerden olan bir grub ayetin inmesine sebep gösterilir. Fakat "insan" kelimesi sebebi ile insan türünün kastedildiği de belirtilmiştir. "*Gerçekten... ziyanda*" demek "*aldanış içerisinde olmak*" demektir. (وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا حُسْرًا) "*İşlerinin sonu hüsrana oldu*" (Talak, 65/9) ayeti de bu anlamı açıklar. Konumuz ayeti; "*doğrusu bir kötülük içindedir*", "*muhakkak bir eksiliş içindedir*" şeklinde de izah edilmiştir. Ayrıca geçen ömrüyle birlikte insanın maddi bedeni açısından gerileme, zayıflama ve eksilişte olduğunu da hatırlatır. Müminlerin müstesna kılınmasıyla gençlikteki amellerinin zayıp olup gitmediği ve o amellerin sevapları kaydedildiği için hüsranda olmadığı anlatılır. Nitekim Yüce Allah da "*Biz insanı gerçekten en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük*" (et-Tin, 95/4-5) buyurur (Kurtubî, 1964: XX, 179).

(وَالْعَصْرِ) (velasır) ve (حُسْرٍ) (husur) şeklinde farklı harekeli okuyuşlara da değinen Kurtubî, Hz. Osman'ın toplattığı Mushafların dışında kalan açıklamalı okuyuşlara karşı çıkar ve sahih olanın elimizdeki mushaflarda yazılı olandan ibaret olduğunu, onların Kur'an gibi tilavet edilemeyeceğini söyler (Kurtubî, 1964: XX, 179).

Nesefî'ye (ö. 710/1310) göre de bu ayette insan cinsi kastedilir ve onlar ticaretlerinde ziyandadırlar (Nesefî, 1998: III, 677). Genelde kalan tefsirlerimiz de birbirlerinin aynı ortak ibareleri söylerler (Daha geniş ayrıntı için bkz. Celâleyn, 1987: 820; Taberî, 2000: XXIV, 589; Ebû Hayyân,

2000: X, 538; Zeccâc, V, 359; Ebu's-Suûd, t.y.: IX, 197; İbn Atiyye, 2001: V, 520; Sâbûnî, 1997: III, 574; Zemahşerî, 1987: IV, 794; Derveze, 1963: I, 562; Zuhaylî, 1995: XXX, 393).

Fark edildiği üzere ayette (الإنسان) kelimesi elif-lam ile gelmesine rağmen bildiğimiz insanlık türünü kastettiği görüşü ağır basmaktadır. Mü'min ya da kafir zamanını iyi değerlendiremeyen her insanın dünyada da ahirette de kayıp ve hüsranda olduğu açıktır. Zira sonraki ayetler ancak iman edenler ve belirtilen diğer özelliklere sahip olanları bu insanlıktan hariç tutup istisnâ yapmaktadır.

Mevdûdi (ö. 1979) zamanın önemi ile ilgili olarak sınav salonundaki öğrenci misalini verir. Sınav süresi belli olmasına rağmen sorulara cevap vermek yerine başka işlerle uğraşan öğrenciye geçen zamanın kendi zararına olduğu, saatin dolmakta olduğu ikaz edilir. Aksi takdirde sonu hüsrana olacaktır. Hüsranda olmayıp karlı çıkan öğrenci ise vaktin her anını iyi değerlendirip bu vakti kendinden istenen soruları cevaplayan öğrencidir. Buradaki insan kelimesi de türü belirtmek için kullanılan cins isimdir. Şahıslar, milletler ve bütün insanlar bu kavramın içindedir. Zikredilen dört hususu yerine getirenler hariç her halükarda kim olursa olsun bu kişiler hüsrandırlar. Hüsrana da kâr kelimesinin zıttıdır. Bir nevi iflas halidir (Mevdudi, 2005: 225-226).

Karaman ve diğer tefsir yazarı arkadaşlarına göre bu ayetteki “ziyan” ile daha ziyade âhiret azabı kastedilmiştir. Zaman ve ömrünü boşa geçirmiş insanın en büyük kaybı budur (Karaman ve diğ., (t.y.): V, 682).

Görüldüğü gibi Yüce Allah zamana yemin ederek insanın hüsranda, yani kayıp ve aldanışta, dolayısıyla da ziyanda olduğunu bildirmektedir. Yeminin cevabında gelen bu ihbar; zamanını değerlendiremediği takdirde insanın bu aldanış faturasının büyük olduğunu haber vermektedir. Ancak aynı zamanda dünya ve ahiret kurtuluş ve başarısının da yine zaman içinde gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Nitekim Peygamberimiz de şöyle buyurur: “İki nîmet vardır ki insanların pek çoğu onların kıymetini bilmede aldanmışlardır: Bunlardan birisi sağlık, ötekisi de boş vaktır.” (Buhârî, Rikak: 1)

Yapılması gereken birşeyi “yapamam” demenin kendimizi gerçekten kilitlemeye ve yapamamaya sebep olduğunu uzmanlar bildirmektedir. Hergünkü işler ve gerçekleştirmek istediğimiz büyük hedefler için günde beş dakika ayırarak yapılan program bize hiç ummadığımız sonuçları ve kârları getirecektir. Aksi takdirde farkında olmadan yaptığımız küçük işler bütün zamanımızı alacak ve asıl gerçekleştirmemiz gereken hedeflere vakit kalmayacaktır. Elektrik, telefon veya herhangi bir faturayı bile geç yatırmanın faiziyle ödemeye sebep olması gibi önemli şeyleri ertelemek de inanamayacağımız kadar büyük zararlara sebep olabilmektedir. Başarılı insanların hayatı incelendiğinde yapılması gerekeni ertelemeyen veya hemen teşebbüse geçen kişiler oldukları görülmektedir.

2. 2. Asr Sûresi 2. Ayetin İ'rab Açısından Tahlili

* (إِنَّ) **Gerçekten** [İsim cümlesinin başına gelip ismini nasb, haberini ref yapan te'kid ve nasb edatıdır, müşebbehe bi'l-fiildir. Bu sebeple hemzesi kesra olmuştur. Yemin cevabının başında gelmiştir (Behcet, 1993: XII, 503; Deâs, 2004: III, 467).]

* (الْإِنْسَانِ) **İnsan** [(إِنَّ)'nin ismidir, mansubtur, nasb alameti fethadır (Behcet, 1993: XII, 503).

* (لَفِي خُسْرٍ) **ziyan içindedir** [(إِنَّ)'nin haberidir, car-mecrurdan oluşan şibhi cümle ref mahallindedir; (لَ):tekit lamıdır, (إِنَّ)'nin haberinin başladığını bildiren lâmu'l-müzahlekedir, (فِي):harfi cer, (خُسْرٍ): mecrur isimdir, muzaftır. (إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ); (إِنَّ)'nin isim ve haberinden oluşan bu isim cümlesi mahzup bir yeminin cevabıdır (cevabu'l-kasem'dir). İ'rabda mahalli yoktur. (İbn Hâleveyh, 1941: 175; Behcet, 1993: XII, 503; Deâs, 2004: III, 467; Sâfi, 1998: XXX, 400; Deâs, 2004: III, 467; Harrât, 2005: I, 481).]

2. 3. Asr Sûresi 1. Ayet Meallerinin Kavram ve İ'rab Açısından Karşılaştırılması

Bayraktar Bayraklı "*Elbette insan ziyandadır.*"

Edip Yüksel "*İnsanlar zarardadır.*"

Erhan Aktaş "*Kuşkusuz insan kesinlikle hüsrandadır.*"

Süleymaniye Vakfı "*İnsan hep ziyan içindedir.*"

Ali Rıza Safa "*Aslında, insan, gerçekten yitime uğramıştır.*"

Mustafa İslamoğlu "*Elbet insanoğlu tarifsiz bir kayıptadır;*"

Yaşar Nuri Öztürk "*İnsan, gerçekten tam bir hüsrana içindedir!*"

Ali Bulaç "*Gerçekten insan, ziyandadır.*"

Elmalılı (sadeleştirilmiş) "*İnsan mutlaka bir ziyandadır.*"

Muhammed Esed "*Gerçek şu ki, insan ziyandadır;*"

Diyanet İşleri "*İnsan gerçekten ziyana içindedir.*"

Elmalılı Hamdi Yazır "*İnsan mutlak bir hüsranda*"

Süleyman Ateş "*İnsan ziyandadır.*"

Gültekin Onan "*Gerçekten insan, ziyandadır.*"

Hasan Basri Çantay "*Muhakkak insan kat'i bir ziyandadır.*"

İbni Kesir "*Muhakkak insan, hüsrandır.*"

Şaban Piriş "*İnsanlık hüsranda.*"

Suat Yıldırım "*İnsanlar hüsranda.*"

Ahmed Hulusi "*Muhakkak ki insan, hüsrana içindedir!*"

Değerlendirme:

(إِنَّ) kelimesinin karşılığı olarak 19 mealden 1 meal "Elbette", 1 meal "Elbet", 5 meal "gerçekten", 1 meal "gerçek şu ki", 2 meal "muhakkak", 1 meal de "Muhakkak ki" kelimelerini kullanmıştır. Bunlardan farklı olarak Erhan Aktaş, "Kuşkusuz .. kesinlikle", Süleymaniye Vakfı ".. hep ..", Ali Rıza Safa "Aslında ..gerçekten.." karşılığını vermiştir. 4 meal ise boş bırakmıştır.

(الْإِنْسَانِ) kelimesi için 19 mealden 15'i "İnsan" kelimesini tercih ederken Edip Yüksel ve Suat Yıldırım "İnsanlar", Mustafa İslamoğlu "insanoğlu", Şaban Piriş "İnsanlık" lafzını seçmiştir.

(لَفِي خُسْرٍ) ibaresi için 19 mealden 9 meal "ziyandadır" ya da aynı manaya gelen "ziyan içindedir", 1 meal "zarardadır", 7 meal "hüsranda" ya da "hüsrana içindedir" anlamını yazmıştır. Ali Rıza Safa "yitime uğramıştır.", Mustafa İslamoğlu "tarifsiz bir kayıptadır", Süleymaniye Vakfı "(hep) ziyan içindedir" ifadeleriyle diğerlerinden farklı kelimelere imza atmışlardır. Ancak bu anlamlarda da sözlüklere göre manayı değiştirecek bir kelime yoktur. Yani kısa tefsir değil meal sınırları içindedir.

Zaman içinde gerçekleştirilebilen ve hüsranda olmayan yani kurtuluşa erecek olan kişilerin formül ve reçetesi ise sonraki ayette belirtilmiştir:

3. Asr Sûresi 3. Ayet: (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ) *Ancak iman edenler, salih ameller (iyi işler) işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler (bundan) hariçtir.*

3. 1. Asr Sûresi 3. Ayetin Kavram Tahlili

Bu ayette, (آمَنُوا), (عَمِلُوا), (الصَّالِحَاتِ), (تَوَّصَوْا), (الْحَقِّ) ve (الصَّبْرِ) kelimeleri önce kelimelerin sözlüklerimizdeki manaları açısından sonra da müfessirlerimizin yorumları yönünde tahlil edilecektir.

3. 1. 1. (آمَنُوا) kelimesi

Ayette geçen bu fiil (آمَنَ يُؤْمِنُ إِيمَانًا) if'al babından olup "inandı, iman etti, emin kaldı" anlamlarına gelir. (آمَنَ) kelimesinin asıl manası, "korkunun gidip gönül huzurunun gelmesi hali"dir. (آمَنَ) fiili iki manada kullanılır: İlki kendi kendine müteaddî yani geçişli oluşudur. (آمَنَتْه) dendiğinde; (جعلت له الأمان) "ona güven verdim/onu emniyete kavuşturdum" anlaşılır. Bu sebeple Allah'a mü'min denmiştir. İkincisi müteaddî değildir; (آمَنَ) "güven sahibi oldu" ya da "güvenle yaşadı" anlamındadır. (الإيمان) "İman" ise, Hz. Muhammed'e gönderilen şariat anlamında kullanıldığı gibi bu şariata girip Allah'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul edene de "iman etti" denir. Fiil olarak kullanımına örnek şu ayettir: (الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ) "İman edenler, Yahudi olanlar ve Sabiler.." (Maide 5/69); İman, bazen medh/övgü anlamında tasdik yolunda Hakka boyun eğişi anlatır. Bu da üç şeyin bir araya gelmesiyle oluşur: a) (تصديق بالقلب) "Kalp ile tasdik", (إقرار باللسان) "dil ile ikrar" ve (عمل بحسب ذلك بالجوارح) "organların buna uygun bir şekilde amel etmeleri"dir. (وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ) "Allah'a ve Elçilerine iman edenler işte onlar, gerçekten sadık olanlardır" (Hadid 57/19) ayetinde bu anlam anlatılır. İtikad meselelerinin her birine, doğru söz ve salih amele de iman denmiştir. (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ) "Allah, sizin imanınızı zayi edecek değildir" (Bakara 2/143) ayetinde bu kavram bariz olarak ortaya çıkar. (وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ) "Biz doğru söyleyenler olsak bile sen bize inanacak değilsin" (Yusuf 12/17) ayetinde yer alan (مُؤْمِنٍ) kelimesinin "tasdik eden" anlamına geldiği de söylenmiştir. Ancak iman; eminlikle birlikte tasdik etmenin adıdır. (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ) (الكتاب يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ) "Kitaptan bir nasip verilenlerin cibt ve tâguta iman ettiklerini görmedin mi?" (Nisa 4/51) ayeti bunu gösterir. (إيمانه الكفر) "onun imanı kafirliktir", (تحيته الضرب) "onun selamı dövmektir" sözleri de buna benzer (Râgıb, 1992: 90; Ezherî, 2001: XV, 368-371; İbrâhîm Mustafa ve diğ., t.y.: I, 28; Zebîdî, t.y.: XXXIV, 187; İbn Manzur, 1993: XIII, 22-23).

3. 1. 2. (عَمِلُوا) kelimesi

(عَمِلَ يَعْمَلُ عَمَلًا): "amel etti, yaptı, işledi" anlamına gelir. (العَمَلُ) canlıların bir kasıt ve isteğe bağlı olarak yaptıkları işin adıdır ve (الْفِعْلُ) lafzından daha dar bir kapsama sahiptir. Çünkü (الْفِعْلُ) kelimesi bazen kasıtsız olarak hayvanlardan meydana gelen fiiller için, bazen de cansız varlıklara nisbet edilir. (العَمَلُ) sözcüğünün ise bunlara nispet edilmesi nadirdir. (الْبَقَرُ الْعَوَامِلُ) "Çalışan sığırlar", sözü dışında Araplar hayvanlar için (العَمَلُ) ifadesini kullanmaz.

(وَمَنْ يَعْمَلْ) (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) "İman edip salih amel işleyenlerin..." (Bakara 2/277); (مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ) "...kim yararlı işler işlerse..." (Nisa 4/124); (مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ) "Kim, kötülük yaparsa cezasını görür" (4/Nisa 123).. vb. ayetlerde görüldüğü gibi (العَمَلُ) kelimesi iyi ve kötü fiillerin her ikisi için de kullanılır (Râgıb, 1992: 587- 588. Ayrıca bkz. Ezherî, 2001: II, 255-256; Firûzâbâdî, 2005: 1036; Halîl b. Ahmed, t.y.: II, 154; İbn Dureyd, 1987: II, 949; İbn Fâris, 1979: IV, 145; İbn Side, 2000: II, 178; İbrâhîm Mustafa ve diğ., t.y.: II, 628; Zebîdî, t.y.: XXX, 56-58; İbn Manzur, 1993: XI, 475-476).

3. 1. 3. (الصَّالِحَاتِ) kelimesi

(الْفَسَادُ) (الصَّلَاحُ) kelimesi (الصَّالِحَاتِ): "doğru olan, salih olan" anlamında ism-i faildir. (الصَّلَاحُ) kelimesi "fesad" kelimesinin zıddıdır. Her iki kelime de fiillerle kullanılmaktadır. (الصَّلَاحُ) kelimesi Kur'an'da bazen (الْفَسَادُ)'ın, bazen de (السَّيِّئَةِ)'nin karşısı olarak geçer: (خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا) "İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar" (Tevbe 9/102); (وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ) (إِصْلَاحِهَا): "İslah olmuşken yeryüzünde fesad çıkarmayın" (A'raf 7/56); (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ): "İman edip salih amellerde bulunanlar, onlar cennet halkıdır, orada temelli kalırlar" (Bakara 2/82) bu kelimenin geçtiği ayet örnekleridir (Râgıb, 1992: 489. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cevherî, 1987: I, 383; Firûzâbâdî, 2005: I, 229; İbn Side, 2000: III, 152; Zebîdî, t.y.: VI, 547; İbn Manzur, 1993: II, 516; Râzî, (Muhtâr), t.y.: I, 178).

3. 1. 4. (تَوَاصَى) kelimesi

Ayette geçen (تَوَاصَى يَتَوَاصَى تَوَاصًى) fiili müşâreket için kullanılan tefâul babından olup "birbirine ve bazısı diğerine tavsiye etti" anlamındadır. (الْوَصِيَّةُ) kelimesi "öğüt yoluyla yapılacak

şeyleri daha önceden başkasına bildirmek"tir. (أَرْضٌ وَاصِيَّةٌ) "aralıksız bitki örtüsüyle kaplanmış yer" deyiminden alınmış bir kelimedir. Bu tarzda öğüt vermek (أَوْصَاهُ وَوَصَّاهُ) fiilleriyle ifade edilir. (وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ) "Bunu (bu dini) İbrahim, oğullarına vasiyyet etti, Yakub da" (Bakara 2/132). Manaları aynı olduğu için bu ayetteki (وَصَّى) fiili, (أَوْصَى) olarak da okunmuştur. (وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) "Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ...vasiyet ettik (emrettik) " (Nisa 4/131); (وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ...) "Biz insana, ana babasına (iyi davranmasını) tavsiye ettik" (Ankebut 29/8) örnekleri de bunu anlatır.

(تَوَاصَى الْقَوْمُ) "Üstünlüğünü bildirdi." (وَوَصَّى: أَنشَأَ فَضْلَهُ) anlamındadır. (وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ) "Birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler (bunlardan hariçtir)" (Asr 103/3) ve (أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ) "Onlar birbirlerine bunu mu tavsiye ettiler? Bilakis onlar azgın bir toplumdur." (Zariyat 51/53) ayetlerinde de bu kelime geçer (Râgıb, 1992: 873; Daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Cevherî, 1987: VI, 2525; Ezherî, 2001: XII, 187; Halil b. Ahmed, t.y.:VII, 177; İbn Dureyd, 1987: I, 241; İbrâhîm Mustafa ve diğ., t.y.: II, 1038, Zebîdî, t.y.: XL, 210-211).

3. 1. 5. (بِالْحَقِّ) kelimesi

(الْحَقُّ) kelimesi "hak, gerçek, doğru ve varlığı kesin olan şey, sabit, sabit ve doğru olmak, gerçekleştirmek, gerekmek ve bir şeye yakinen muttali olmak" manalarına gelir. (الْحَقُّ) kelimesinin aslı, "mutabakat, uyumluluk ve uygunluk"tır. Bu kelime şu farklı manalarda da kullanılır:

1. Hikmetinin gerektirdiği şekilde bir şeyi sebepleriyle icad edip yaratana "hak" denir. Bu yüzden Yüce Allah hakkında: (هُوَ الْحَقُّ) "O, haktır" denir. (وَإِذْ دَعَا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ) "(İnsanlar) Hak olan Allah'a döndürülürler" (Yunus 10/30) ve (فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا) (الصَّلَاةُ) "İşte hak olan Rabbiniz Allah budur. Hakk'ın dışında sapıklıktan başka ne var? " (Yunus 10/32) ayetlerinde bu anlamdadır.

2. Hikmetin gereğine göre yaratılan şeye de "hak" denir. Bu sebeple Yüce Allah'ın her fiiline haktır, denir. (الموت حق، والبعث حق) "Ölüm haktır, diriliş haktır" dememiz gibi. Yüce Allah

güneş ve ayı yarattığını belirttikten sonra: (مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ) "Allah, bunları, ancak Hak olarak yarattı" (Yunus 10/5) buyurur. (وَلِيَكْتُمُونَ الْحَقَّ) "Gerçeği gizliyorlar" (Bakara 2/146); (وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ) "Bu, Rabbinden olan gerçektir" (Bakara 2/147); (الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ) "Bu kesinlikle Rabbinden olan gerçektir" (Bakara 2/ 149) ayetleri de bu mananın örnekleridir.

3. Bir şeye, gerçekte neyse ona uygun olarak inanmaktır. (اعتقاد فلان في البعث والثواب والعقاب) "Falancanın diriliş, sevap, ceza, cennet ve cehennem hakkındaki inancı haktır", (والجنة والنار حق) "Falancanın diriliş, sevap, ceza, cennet ve cehennem hakkındaki inancı haktır",

dememiz gibi. (فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا احْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ...) "Bunun üzerine Allah, iman edenleri, anlaşmazlığa düştükleri Hakka (gerçeğe) ilettiler" (Bakara 2/213) ayeti de bu anlamdadır.

4. Gerektiği vakitte, gerektiği miktarda, gerekene göre gerçekleştirilen fiile ve söze de hak denir. (فعلك حق وقولك حق) "Senin yaptığın haktır ve sözün haktır" sözümüz gibi. (كَذَلِكَ حَقَّتْ)

(وَحَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي) "Böylece Rabbinin sözü hak (gerçekleşmiş) oldu" (Yunus 10/33) ve (وَلَوْ) "Benim Cehennemimi mutlaka dolduracağım, sözü hak olmuştur" (Secde 32/13); (لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ)

(أَتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ) "Eğer Hak (gerçek) onların keyfi arzularına uysaydı.." (Mü'minun 23/71) ayetleri bu anlamı gösterir. Bu son ayetteki Hak kelimesinde Yüce Allah'ın bizzat zatı da, hikmetin gereğine göre verilmiş hükmü de kastedilmiş olabilir. (لِيُحِقَّ الْحَقَّ) "Hakki, hak yapmak için" (Enfal 8/8) ayeti de bu manadadır.

(كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ) "Mü'minlere yardım etmek bizim üzerimize hak olmuştur" (Rum 30/47); (كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ) "Mü'minleri kurtarmak da aynı şekilde üzerimize hak olmuştur" (10/Yunus 103); (حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ) ; (إِلَّا الْحَقَّ) "Bana Allah'a kaşı ancak hakkı (gerçeği) söylemem yakışırdı" (A'raf 7/105) ayetlerinde

görüldüğü gibi (الْحَقُّ) kelimesi hem vacip hem kaçınılmaz hem de caiz manasında da kullanılmaktadır. (Bkz. Râgıb, 1992: 246-247. Daha geniş ayrıntı için ayrıca bkz. Ezherî, 2001: III, 241; Halîl b. Ahmed, t.y.: III, 6; İbn Dureyd, 1987: I, 100; İbn Sîde, 2000: II, 472; Zebîdî, t.y.: XXV, 160; İbn Manzur, 1993: X, 49; Râzî, (Muhtâr), t.y.: s. 77).

3. 1. 6. (الصَّبْر) kelimesi

[الصَّبْرُ (صَبْرٌ يَصْبِرُ)] kelimesi; "sabır, tutmak, musibet ve belalara dayanmak ve tahammül etmek" manalarına gelir. (الصَّبْرُ) aynı zamanda "darda tutmak" anlamına da gelir. (صَبْرْتُ الدَّابَّةَ): "Hayvanı yemsi hapsettim", (صَبْرْتُ فَلَانًا): "Falancaya öyle bir şey bıraktım ki, ondan çıkıp kurtulması mümkün değildir" anlamındadır. (الصَّبْرُ) aynı zamanda akıl ve şeriatın gerektirdiği hususlara karşı "nefsi hapsetmek"tir veya hapsetmeyi gerektiren şeylerden hapsetmektir.

(الصَّبْرُ) genel bir lafızdır; hangi ortamda kullanıldığına göre ismi de değişmektedir. Şayet nefsin hapsi bir musibetten kaynaklanıyorsa ona yalnız (صَبْرٌ) "sabır" denir; zıddı da (الْجَزَعُ) "feryat" olur. Şayet sabrı savaşta göstermek olursa buna (شَجَاعَةٌ) "kahramanlık" denir. Bunun zıddı ise (الْجُبْنُ) "korkaklık"tır vb. Yüce Allah buna benzer herşeyi sabır lafızıyla ifade etmiştir. (وَالصَّابِرِينَ) "Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler.." (Bakara 2/177); (وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ): "Başlarına gelene sabredenler" (Hac 22/35); (وَالصَّابِرَاتِ): "Sabreden erkekler ve sabreden kadınlar" (Ahzab 33/35) ayetleri buna örnektir (Râgıb, 1992: 474. Daha geniş bilgi için bkz. Cevherî, 1987: II, 706; Ezherî, 2001: XII, 120-122; Firûzâbâdî, 2005: 422; Halîl b. Ahmed, t.y.: VII, 115; İbn Dureyd, 1987: I, 312; İbn Fâris, 1979: III, 329; İbrâhîm Mustafa ve diğ., t.y.: I, 576; Zebîdî, t.y.: XII, 271-279; İbn Manzûr, 1993: IV, 438-440; Râzî, (Muhtâr), t.y.: 172).

Müfessirlerimizin Yorumu: Mukâtil'e göre (ö. 150/767); *hakkı tavsiye*'den maksat Allah'ı tevhid yani birlemektir. Sabrı tavsiye ise Allah'ın emirlerine sabretmektir. Böylece bu kişiler ayetin ilk iki bölümü olan iman eden ve salih amel işleyen kişiler olur ve hüsrana uğramazlar. Yani Mukatil'e göre üçüncü ayetin ilk iki bölümünü sonraki iki bölüm tefsir etmektedir (Mukâtil, 2002: IV, 829).

Taberî'ye göre (ö. 310/922); *İman edenler*; Allah'ı tasdik edip onu birleyen vahdaniyetini ikrar edip itaat edenler demektir. Salih amel işleyenlerden kasıt ise; farz amellerden zorunlu olanları yerine getirip yasaklarından ve masiyetten kaçınanlar anlamına gelir. "İnsan" kelimesi aslında "insanlar" yani cemi manasında olduğu için "*iman edenler*" bundan istisna edilmiştir. Katâde (ö.117/735) ve Hasan-ı Basrî (ö.110/728) Hak ile kastedilenin 'Allah'ın kitabı' olduğunu söylemişlerdir. *Hakkı tavsiye etmek* ise Allah'ın kitabında indirdikleriyle amel etmenin gerekliliğini, yasakladıklarından da kaçınmayı birbirine tavsiye ettikleri anlaşılmalıdır (Taberî, 2000: XXIV, 590).

Zeccâc'a göre (ö.311/923), bu ayette yer alan hakkı tavsiye etmenin manası Allah'ı birleme ve peygamberine iman etmede daim olmaktır. *Sabrı tavsiye etmek* ise Allah'a itaate, O'nun yolunda cihada ve peygamberinin şeriatını yerine getirmede sabrı tavsiye etmektir. (Zeccâc, 1988: V, 359)

Mâtürîdî'ye göre (ö. 333/944); ayette kaybedenler zikredilmiş, kazananlar bundan istisna edilmiştir. "İnkâr edenler müstesna insanlar kârdadır" da denebilirdi. Ancak bu ayetler Hz. Peygamber'in risaletinin başında inmiştir, yani insanların çoğu o zaman kafir ve ahirette hüsrana uğrayacak olan grubtandır. Bu sebeple istisna bu yönde olmuştur. Ayrıca insanlar tercihleri yüzünden hüsrana uğramaktadırlar. *Salih amellerden* maksat güzel ameller ve davranışlarla alakalı iyi işler demektir. "*Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız*" (Âl-i İmrân, 3/110) ayeti de bunu açıklar. "*Veya bir kıtlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç ve açıkta olan bir yoksulu doyurmaktır*" (Beled, 90/14-16) ayeti de salih amelin bir örneğini vermektedir. "**Hak**" lafzı aslında failinin methedildiği her fiildir. "**Sabır**" ise faili kötülünen her fiilden çekinmek, geri durmak demektir. Ayette sanki *hakki tavsiye etmek*, faili methedilen her iyiliği tavsiye etmek, *sabrı tavsiye etmek* de faili kötülünen her türlü kötü amelden tahammül gösterip uzak durmaktır. Yüce Allah bu sureyle insanlardan bir bölümünü ayırmış ve bunları yerine getirenin cennete gideceği vaadinde bulunmuştur (Mâtürîdî, 2005: X, 611-612).

Râzî'nin (ö. 606/1209), tefsirinde bildirildiğine göre iman; salih ameli ihtiva etmese de salih amel kelimesi imanı da içine alır. Salih ameller ise hakkı ve sabrı tavsiye meselesini de ihtiva eder. Tekit için tekrar yapılmış olabilir ancak burada söylenenler o türün en kıymetlilerinden olduğuna da işaret edebilir. Büyük günah işleyenlerin ceza göreceklere delil getirilen bu ayet iman ve salih ameli birlikte yaşamayan kişilerin hem dünya hem de ahiret içinde hüsrana uğrayacaklarını bildirmektedir. İkisi bir arada olmak durumundadır. Ancak ikisini bir arada yaşayanlar oldukça azdır. Bu sebeple kurtuluşa erenler hüsrana uğrayanlardan daha azdır. Ayet bu konuda müminleri teşvik edici bir rol oynamaktadır. Salih amellerle geçirilen ömür onu daha hayırlı şeylere ulaştıracağından güzel şeylerle geride kalan hayatın da tesellisi vardır. Ayrıca Allah'ın itaate çağırdığı şeyler insanı salaha selamete ulaştıran şeyler olduğuna, O'ndan uzaklaştıran şeylerin ise fesad ve kötülük olduğuna işaret de eder. Kazanç ve kâr dediğimiz olay fiillerle gerçekleşir. Yüce Allah bu sebeple *ziyan* kelimesini kullanmış ziyanın sebebini zikretmemiştir. Kazanç tarafının ise ancak iman ve salih amellerle yani ancak fiilleri yerine getirmekle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Ziyân ise örneğin günah işlemek gibi fiille de gerçekleşebilir, yapılması gereken fiili terk etmekle de oluşabilir. Kârlı kazanç ise ancak fiili işlemekle gerçekleşecektir (Râzî, (Mefâih), 2000: XXXII, 280-281).

Hakkı ve sabrı tavsiye cümlelerine gelince; burada ziyan ve iflastan iman ve salih amelle kurtulan mutluluk erbabı kişiler, sadece kendilerini ilgilendiren şeylerle yetinmeyip başkalarının taatine de sebep teşkil etsinler diye *diğerlerine de tavsiye eden kişiler* olarak belirtmiştir. Zaten bir başka ayette de bu durum şu şekilde emredilir: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا) "*Ey iman edenler, kendinizi ve çoluk-çocuğunuzu ateşten koruyun*" (Tahrim, 66/6) İlim ve amel gibi hususlar *hakki tavsiye*'nin içine, farz olan hususları yerine getirip yasaklardan kaçınma, zorluklara katlanma gibi hususlar da sabrı tavsiye mefhumuna girer. Emre uyup yasaklardan kaçmak çok zordur. Kurtuluş ise bu dört şeyin hepsinin birden yerine getirilmesine bağlanmıştır. (وَأَنَّهُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ) "*Münkerden nehyet ve sabret*" (Lokman, 17) ayetinde de bu mana zikredilir. Ayet aynı zamanda Hakk'ın ağır bir şey olduğuna ve beraberinde de zorluk

ve sıkıntılar olabileceğine dalet eder. Yüce Allah burada emir zannedilmesin diye mazi sigasıyla (وَتَوَاصَوْا) buyurmuş, (يَتَوَاصَوْنَ) dememiştir. Zira onları geçmişte yaptıkları şeyler sebebiyle methetmiş, böylece gelecekte de bunun üzerine sebat etme arzularında olduklarını ifade etmiştir (Râzî, (*Mefâtiḥ*), 2000: XXXII, 282).

Kurtubî (ö.671/1273) de salih amel işleyenlerin farz emirleri yerine getirenler olduğunu bildirdikten sonra bu dört sınıf insanın Hz. Peygamberin ahabî olduğunu, hüsranda olanın Ebu Cehil olduğunu nakle dayanarak bildirmiştir. Yine mevkuf bir rivayete dayanarak bu dört sınıf insanın baştan sona iman edenin Hz. Ebu Bekir, salih ameller işleyenin Hz. Ömer, birbirine hakkı tavsiye edenin Osman ve sabrı tavsiye edenin de Hz. Ali olduğunu nakletmesi çok ilginçtir (Bkz. Kurtubî, 1964: XX, 179-181). Kur'an'ın ise kıyamete kadar herkeze indiği açıktır. Bu sınırlamalar bunları okuyan ya da duyanlar açısından ayetlerin itibarına gölge düşürmemelidir. Zira Yüce Allah ayetlerde isim vermemekte, genel konuşmaktadır.

Yine Kurtubî'ye göre "*Birbirine... tavsiye edenler*" birbirini sevenler ve birbirlerini teşvik edenler anlamındadır. Dahhâk (ö. 105/723), İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) nakille "Hakk" ile kastedilenin tevhid olduğunu bildirmiştir. Süddî'nin (ö. 127/745) dediğine göre ise bu ayette "Hak"; Yüce Allah'tır. "*Sabri tavsiye edenler*"; Yüce Allah'a itaata ve O'nun masiyetlerine karşı sabrı tavsiye edenlerdir (Kurtubî, 1964: XX, 179-181).

Nesefî'ye göre (ö. 710/1310), işte bu kişiler dünyaya karşılık ahireti satın almışlar ve bu sayede de kâr ve kazanç elde edip ebedî mutluluğu elde etmişlerdir (Nesefî, 1998: III, 677). (Benzer veya daha geniş yorumlar için için bkz. Celâleyn, 1987: 820; Ebû Hayyân, 2000: X, 539; Ebu's-Suûd, t.y.: IX, 187; İbn Atiyye, 2001: V, 520; Sâbûnî, 1997: III, 575; Zemahşerî, 1987: IV, 794; Zuhaylî, 1995: XXX, 392-393; Derze, 1963: I, 562).

İzzet Derze'ye göre; Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselerin büyük bir çoğunluğunun hiç de iyi işler yapmadıkları ve ancak bir menfaat karşılığı ya da çıkar umudu varsa iyi işler işledikleri söylenirse bunun cevabı şudur: Bu şahısların imanına gerçek iman denmez. Onlara "mü'min" denmekten çok "teslim olan" adı verilir. Zira Kur'an bu iki topluluğu birbirinden ayırt etmiş ve doğru imanın boyutu ile sahibindeki etkisi hakkında şu ayetle uyarmıştır: (قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا)

..الله) "*Bedevî Araplar: "İman ettik" dediler. De ki: İman etmediniz, fakat "teslim olduk olduk" deyin. Ancak henüz iman kalplerinize girmedir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz..."* (Hucurat 49/14-15). (Derze, 1963: I, 569). Ayetin ifadesine göre; bedevîler aslında ahirete gereği gibi iman etmemişlerdir. Sadece müslümanlar güçlü oldukları ve o esnada menfaatleri söz konusu olduğu için '*iman ettik*' demişlerdir. Yani güce boyun eğmişlerdir. Bu sebeple Allah (c.c) 'Biz iman ettik' demeyin, 'Biz teslim olduk deyin' buyurmuştur. Zira onlar müslüman da olmamışlardır.

İman olmaksızın gerçekleştirilen salih ameller Allah katında yok sayılmaktadır: "*Rabbini inkar edenlerin iyi davranışları fırtınalı bir günde şiddetli rüzgarda savrulan küle benzer,*

yaptıkları iyi işler kendilerine (ahirette) bir yarar sağlamaz. İşte derin sapıklık budur." (İbrahim, 14/18).

Kurân'a göre salih amelin iman olmaksızın herhangi mükafat getirisi yoktur. Hiçbir yerde iman olmaksızın salih amel zikredilmemiştir. Aynı şekilde imanın ispatı da salih ameldir. Bu ikisinin ilişkisi tohum ve ağaç ilişkisi gibidir. Tohum yoksa ağaç bitmez. Tohum olduğu halde ağaç çıkmıyorsa o tohum toprağın altında gömülü kalmış vaziyettedir. Yani salih amel olmadan iman eden bir insan da hüsrandan kurtulamaz. Hakkı telkin ile sabrı tavsiye de bunun yanında olması gerekir. Zira ferdi planda kalan mutluluk topluma sirayet etmedikçe yine hüsrandan kurtuluş gerçekleşmez. Mümin ve salih bir toplum oluşturmak da müminlerin vazifesidir. "*Azabı, sadece günah işleyenlerle kalmayacak fitneden sakının.*" (Enfal 8/25) ayeti ve benzeri ayetler bunu ifade eder. Toplumu bozulmaktan korumak için her fert üstüne düşen mesuliyeti yerine getirmekle görevlidir (Mevdûdî, 2005: 228-229).

Salih amel dediğimiz iyi işlerin içinde hakkı ve sabrı tavsiye de vardır ancak bu ifadeler hem şahsın faziletini hem diğerlerine karşı mesuliyet bilincini hem de toplumsal faydaları içerdigi için ayrıca söylenmiştir. Bu ifade bütün ahlâkî görevleri içine alır (Karaman ve diğ., (t.y.). V, 683-684).

Bu esaslar insanın tüm zaman ve mekanlarda muhtaç olduğu dünyevî ve uhrevî mutluluk ve kurtuluşunun anahtarlarıdır. Zira bu esaslarda Allah hakkı ile kul hakkı bir arada sunulmuştur. Nefsi kemale eriştirmek iman ve salih amelle olur. Bunlar Allah hakkına girer. Hakkı ve sabrı tavsiye ise nasihat ve irşad göreviyle kul hakkına girer (Soysaldı, 1997: 2).

İman etme prensibi tevhid akidesine sımsıkı sarılıp harici şeylere meyletmemek olunca inanan insanlarda birlik ve bütünlük meydana gelir. Böylesi bir zihniyet değişimi hakiki imanın tadını yaşamakla oluşur (Kalın, 2018: 4).

Görüldüğü gibi ayet insanı içinde bulunduğu hüsrandan kurtaracak dört hususu ilan etmektedir: 1. İman etmek, 2. Salih ameller (iyi işler) işlemek, 3. Birbirine hakkı tavsiye etmek, 4. Birbirine sabrı tavsiye etmek.

Mü'minin karakteri tanıtırken Kur'an'da "*Onlar sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir.*" (Nahl, 16/42) denilir. Zira mü'min Rabbi'nin kendinden daha merhametli ve dünyanın da bir imtihan arenası olduğunu, yaşadığı acıların sonunda bazılarını kendisinin de kavrayamadığı pek çok hikmetin saklı olduğunu bilir: "*... Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir siz bilmezsiniz.*" (Bakara, 2/216). Yani o anda içinde yaşadığımız durum bizim bakış açımıza göre kötü görünebilir. Fakat belki de arkasından pekçok güzelliklerin gelmesi o acı durumun yaşanmasına bağlıdır. Çünkü bazen yıkım olmadan yeniden yapılanma gerçekleşmez. Mü'min gaybı bilemediği için üzerine düşeni yapar, o durumu iyileştirmek için dua eder, aklını kullanıp her türlü çareye başvurur. Çünkü "*Gerçekten zorlukla beraber kolaylık vardır.*" (İnşirah, 94/5). Bu ayet insanların o çareyi bulmaları gerektiğini de anlatır. Elinden gelmeyen hususlarda ise yine dua edip Allah'a teslim olur. Yani **sabır** oturup bir şey yapmadan teslim olmak değil tevekkülle birlikte elinden geleni yaptıktan sonra durumu kabullenmektir. "*Allah, hiç kimseye güç yetireceğinden başkasını yüklemez...*" (Bakara, 2/286)

ayeti ise Allah'ın kişiye dayanabileceği kadar zorluk verdiğini gösterir. İçki, zina gibi kişinin kendi elleriyle yaptığı günahlarının kötü sonuçları ise bundan hariçtir. Bu durumda kişinin başına gelenlerden dolayı kendini değil de Allah'ı suçlaması yanlış bilgilenmekten kaynaklanmaktadır. *".. Sabredenlerin karşılığını yaptıklarının en güzeliyle Biz muhakkak vereceğiz."* (Nahl, 16/96) ayeti sabrın sonucunun hem dünya hem ahiret mükafatı hem de Allah'ın rızası olduğunu göstermektedir (Yasdıman, 2012: 399-403).

Kur'an'da övülen Hz. Eyyûp (Sad, 38/44) ve Hz. Yusuf (Yusuf, 12/54-57) peygamberler sabrın sonunda daha dünyadayken kavuşulan nimetlerin habercisidirler.

3. 3. Asr Sûresi 3. Ayetin İ'rab Açısından Tahlili

* (إِلَّا) **Ancak hariçtir** [İstisna edatıdır (Deâs, 2004: III, 467; Derviş, 1995: X, 573; Sâfi, 1998: XXX, 400; Behcet, 1993: XII, 503; İbn Hâleveyh, 1941: s. 175).]

* (الَّذِينَ) **kimseler** [Müstesnadır, fetha üzere mebnî ismi mevsul nasb mahallindedir, cins ismi olan (الْإِنْسَانُ)'dan istisna edilmiştir (Harrât, 2005: I, 481; Deâs, 2004: III, 467; Derviş, 1995: X, 573; Sâfi, 1998: XXX, 400; Mekkî b. Ebi Talib, 1985: II, 841; Nahhâs, 2000: V, 179), istisna çeşitlerinden istisna muttasıldır, çünkü cemi durumundaki (النَّاسِ) ve (الْأَنْسَاءِ) manasındaki cins ismi olan (الانسان)'dan müstesnadır (Behcet, 1993: XII, 503). Nâkıs bir isimdir (İbn Hâleveyh, 1941: s. 175).]

* (آمَنُوا) **iman eden** [Sıla: vâvu'l-cemâa ile birleştiği için damme üzere mebni mazi fiil cümlesidir, (وَ): fâildir, muttasıl zamir ref mahallindedir, elif ise ayırım içindir (Behcet, 1993: XII, 504; Deâs, 2004: III, 467; İbn Hâleveyh, 1941: 175). (آمَنُوا) cümlesi sıla cümlesi olduğu için irabda mahalli yoktur (Derviş, 1995: X, 573; Sâfi, 1998: XXX, 400; Behcet, 1993: XII, 503). (آمَنُوا)'nun aslı (أَمَّنُوا)'dur. İlk hemze kat' hemzesi olarak isimlendirilir (İbn Hâleveyh, 1941: 175).]

* (وَ) , [Atıf harfidir [(İbn Hâleveyh, 1941: 176).]

* (عَمِلُوا) **işleyenler** [Vav atıf harfi ile (آمَنُوا)'ya mâtuf fiili mazidir, (وَ): fâildir, cemî alameti muttasıl zamir ref mahallindedir (İbn Hâleveyh, 1941: 176; Behcet, 1993: XII, 504; Deâs, 2004: III, 467; Derviş, 1995: X, 573). (... عملوا) cümlesi irabda mahalli olmayan sıla cümlesine matuftur (Sâfi, 1998: XXX, 400).]

* (الصَّالِحَاتِ) **salih ameller** [Mef' ulün bih, mansub, fethadan bedel olmak üzere nasb alameti kesradır, çünkü (صَالِحَةٌ) kelimesinin çoğuludur, (اتِ) ile kesra olması aslî hali değildir, cemî müennes sâlim ismin mansub halidir (İbn Hâleveyh, 1941: 176; Behcet, 1993: XII, 504; Deâs, 2004: III, 467).]

* (وَ) , [Atıf harfidir [(İbn Hâleveyh, 1941: s. 176).]

* (تَوَاصَوْا) **birbirlerine tavsiye edenler** [(آمَنُوا)'ya matuf fiili mazidir, iki sakin bir araya geldiği için mahzuf elif üzerine takdir edilen fetha üzere mebnidir, buna delalet etmek üzere fetha bâki kalmıştır, (وا): fâildir, muttasıl zamir ref mahallindedir (Behcet, 1993: XII, 504; Deâs, 2004: III, 467; Derviş, 1995: X, 573). Bu cümle irabda mahalli olmayan sıla cümlesine matuftur (Sâfi, 1998: XXX, 400).]

* (بِالْحَقِّ) **hakki**, [(بِ): zaid harfi cerdir, (الْحَقِّ): mecrur isimdir, (تَوَاصَوْا) fiili ile bağlantılıdır (Deâs, 2004: III, 467; Behcet, 1993: XII, 504;Sâfi, 1998: XXX, 400).]

* (وَ) , [Atıf harfidir [(İbn Hâleveyh, 1941: 177).]

* (تَوَاصَوْا) **birbirlerine tavsiye edenler**, [Kendinden önceki fiile vav atıf harfi ile mâtuf fiili mazidir, (وا):fâil olup muttasıl zamir ref mahallindedir (Deâs, 2004: III, 467; Behcet, 1993: XII, 504; Derviş, 1995: X, 573). Bu cümle de i'rabda mahalli olmayan sıla cümlesine matuftur (Sâfi, 1998: XXX, 400).]

* (بِالصَّبْرِ) **sabrı** [(بِ): zaid harfi cerdir, (الصَّبْرِ): mecrur isimdir, ikinci (تَوَاصَوْا) fiili ile bağlantılıdır (Sâfi, 1998: XXX, 400). Cumhuriyet (الصَّبْرِ) kelimesindeki bâ harfinin sükunu üzere okumuştur. İ'rabını açıklama gayreti ile başka bir topluluk da kesra olarak okumuştur (Ukberî, t.y.: II, 1302).]

3. 3. Asr Sûresi 3. Ayet Meallerinin Kavram ve İ'rab Açısından Karşılaştırılması

Bayraktar Bayraklı "Ancak, inanıp iyi işler yapanlar, hakkı birbirine tavsiye edenler ve sabrı birbirine tavsiye edenler ziyanda değillerdir."

Edip Yüksel "Ancak inanıp erdemli davrananlar, birbirlerine gerçeği öğütleyenler ve birbirlerine sabretmeyi öğütleyenler hariç."

Erhan Aktaş "*Ancak inananlar, salihati yapanlar, hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç.*"

Süleymaniye Vakfı "*Ziyanda olmayanlar; inanıp güvenenler, iyi işler yapanlar, birbirine doğruları tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenlerdir.*"

Ali Rıza Safa "*İnanmış olarak erdemli edimler yapanlar, gerçeği öğütleyenler ve dirençli olmayı öğütleyenler başkadır.*"

Mustafa İslamoğlu "*..ancak, Allah'a inanıp güvenenler, erdemli ve sorumlu davrananlar; yani birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bundan müstesnadır.*"

Yaşar Nuri Öztürk "*İnanıp hayra ve barışa yönelik işler yapanlar, birbirlerine hakkı önerenler, birbirlerine sabrı önerenler müstesnadır.*"

Ali Bulaç "*Ancak iman edip salih amellerde bulunanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka.*"

Elmalılı (sadeleştirilmiş) "*Ancak iman edip iyi işler yapanlar, birbirlerine hep hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başka.*"

Muhammed Esed "*meğer ki imana erip doğru ve yararlı işler yapanlardan olsun ve birbirlerine hakkı tavsiye edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden...*"

Diyanet İşleri "*Ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).*"

Elmalılı Hamdi Yazır "*Ancak o kimseler başka ki iman edip salih ameller işlediler ve hep hakka vasiyyetleştiler ve sabra vasiyyetleştiler*"

Süleyman Ateş "*Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değillerdir.*"

Gültekin Onan "*Ancak inanıp salih amellerde bulunanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka.*"

Hasan Basri Çantay "*Ancak iman edenlerle güzel güzel amel (ve hareket) lerde bulunanlar, bir de birbirine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler böyle değil (Onlar ziyandan müstesnadırlar).*"

İbni Kesir "*Ancak iman edenler ve salih amel işleyenler müstesnadır. Bir de birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler*"

Şaban Piriş "*Ancak iman edenler ve doğruları yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna.*"

Suat Yıldırım "*Ancak şunlar müstesna: İman edip makbul ve güzel işler yapanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler.*"

Ahmed Hulusi "Ancak (hakikatlerine) iman edip iman gereğini uygulayanlar, birbirlerine Hak olarak tavsiye edenler ve birbirlerine Sabrı tavsiye edenler hariç! "

Değerlendirme:

(إِلَّا) kelimesine 19 mealden 12 meal "ancak", 2 meal de "ancak" ile beraber "..hariç" manasını vermiştir. Diğerlerinden farklı olarak; Süleymaniye Vakfı bu kelimeyi hiç kullanmamış, onun yerine "Ziyanda olmayanlar:" şeklinde önceki kelimenin tersini söyleyerek iki nokta üstüste koymuştur. Ali Rıza Safa ".. başkadır. ", Yaşar Nuri Öztürk "... müstesnadır.", Suat Yıldırım "Ancak şunlar müstesna:" demiş, Muhammed Esed ise "meğer ki.. " şeklinde mana vermiştir.

(الَّذِينَ آمَنُوا) ibaresine 19 mealden 5 meal "inanıp..", 6 meal "iman edip", 1 meal "imana erip" demiş ve sonraki cümleye geçmiştir. 2 meal "iman edenler" ve 1 meal de sonraki "ve" yerine "iman edenlerle" manasını vermiştir. Ahmet Hulusi "(hakikatlerine)" şeklinde parantez açıp "iman edip.." demiştir. Bunlardan farklı olarak Süleymaniye Vakfı "inanıp güvenenler," Mustafa İslamoğlu "Allah'a inanıp güvenenler"manasını tercih etmiş, Ali Rıza Safa ise "İnanmış olarak" deyip hal i'rabı vermiştir.

(وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) için 19 mealden 4 meal "iyi işler yapanlar", 5 meal "salih amellerde bulunanlar ya da işleyenler", 1 meal "salihati yapanlar", 1 meal "erdemli davrananlar", 1 meal "erdemli edimler yapanlar", 1 meal "erdemli ve sorumlu davrananlar" terimlerini kullanmışlardır. Diğerleri de ayrı ayrı mealler olarak; "hayra ve barışa yönelik işler yapanlar", "(meğer ki imana erip) doğru ve yararlı işler yapanlardan olsun", "güzel güzel amel (ve hareket)lerde bulunanlar", "ve doğruları yapanlar", "makbul ve güzel işler yapanlar", "imanın gereğini uygulayanlar" ibarelerini kullanmışlardır. Görüldüğü gibi bu son cümleler bire-bir kelime tercümesi ya da harfi tercüme değil tefsirli tercümedir. Kelimelerin sözlük manası açılarak izah yoluna gidilmiştir. O halde Arapça grameri öğrenip meal sitelerinden bire-bir tercüme öğrenmek isteyenler bocalayacaktır.

(وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ) ibaresinden (الْحَقِّ) lafzı için 16 meal "hak" kelimesini, 2 meal "gerçeği", 1 meal de "doğruları" kelimesini kullanmıştır. (تَوَاصَوْا) lafzı için araya bazıları "hakkı" kelimesini bazıları "sabrı" bazıları her ikisini beraber alarak "birbirlerine (hakkı) tavsiye edenler" şeklinde 15 meal vardır. 2 meal "birbirlerine gerçeği öğütleyenler" 1 meal sadece "gerçeği öğütleyenler", 1 meal "birbirlerine hakkı önerenler", 1 meal "hep hakka vasıyyetleştiler", 1 meal de "birbirine doğruları tavsiye edenler" olarak mana vermiştir.

Aslında cümlede iki adet (تَوَاصَوْا) fiili geçmektedir. Ancak "birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler" şeklinde tek bir (تَوَاصَوْا) meali veren 4 kişi vardır.

(وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ) ibaresinde 19 mealden 16 meal "sabrı tavsiye edenler" cümlesini kurmuştur. 3 mealden farklı olarak Ali Rıza Safa "dirençli olmayı öğütleyenler", Yaşar Nuri Öztürk "birbirlerine sabrı önerenler", Elmalılı Hamdi Yazır "sabra vasiyyetleştirenler" demektedir. (تَوَاصَوْا) fiilinin içinde bulunan "birbirine" kelimesini ilk cümlede bulundurduğu için 2. cümlede kullanmayan 6 meal vardır. Yine "birbirine" kelimesini her iki cümlede de bulundurmayan 4 meal görülmektedir. Böylece meallerimizin durumu hakkında bir fikir verilmiş bulunmaktadır. Ancak görüldüğü gibi bu cümlelerde ayetin vermek istediği mesaja ters düşen bir Türkçe cümle kuruluşu yoktur.

SONUÇ

Asr Sûresinin kavram ve i'rab tahlilini konu edinen araştırmamız, bu sûrenin önemi ve hakkındaki rivâyetlerin kısa tahlilini inceleyen giriş bölümüyle başladı. Akabinde surenin her ayeti tek tek ele alınarak, içinde geçen kavramlar önce sözlük kaynaklarımızdan taranarak gösterildi. Ardından o ayete dair bazı müfessirlerin bu kavramları cümle içinde nasıl değerlendirdiklerine değinildi. Sonraki başlıkta o ayetin i'rabına yani dilbilgisi tahliline yer verildi. Türkçe konuşan halkın Kur'an'ı anlayabilmesi için yazılan meallerin bu kavram ve i'rabla ne derece örtüşüp ayrıştığı bazı meallerin karşılaştırılmasıyla arzitmeye çalışıldı. Kısa bir süre olan Asr suresinde pek çok kelime Türk dilinde de kullanıldığı için Asr kelimesinde farklı anlamlarla karşılaşıldı. 19 mealden 12 mealin orijinal kelimeyi kullanmasına karşılık Yaşar Nuri Öztürk'ün parantez kullanmadan lügatta yer alan tüm manaları '/' işaretini kullanarak yan yana getirmesi dikkatimizi çekti. Bazı meallerin ise bu manalardan birini kullandığı görüldü. Müfessirlerin çoğu bu kelime için 'mutlak zaman' anlamını tercih ettiği halde 19 mealden 7 mealin 'zaman' kelimesini kullandığı tespit edildi. 2. ayet meallerinde kavram ve i'rabı aykırı herhangi bir cümleye rastlanmadı. Son ayette ise özellikle (وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ) ibaresinde meal için neden 'eksik ya da fazlalıkla malul' dendiği ortaya çıktı ve mealin bire bir kelime tercümesi olmadığı belli oldu. Arapça grameri öğrenerek meal sitesi başına oturanların Kur'an'ın manasını kendi kendine meal sitelerinden öğrenmekte oldukça zorlanacakları bir süre örneği üzerinden gösterilmiş oldu. Ancak 'kısa tefsir'li olabileceği de ifade edilen meallerimizde bu süre açısından anlama aykırı ya da sözlük veya tefsirlerimizde olmayan bir manaya rastlanmadı.

Bu tür kavram, i'rab ve meal karşılaştırması çalışmaları ülkemizde çok yenidir ve büyük bir ihtiyaçtır. İnternet sayesinde bilgiye ulaşmanın artık kolaylaştığı zamanımızda Kur'an'ı derinlemesine anlamak isteyenler akademik seviyedeki araştırmaları da incelemektedir. Özellikle Kur'an'ın kelime kelime i'rabını öğrenmek isteyen Türkçe konuşan kesim, Arapça

eserlerdeki uzun uzun anlatılmış ihtilafli yorumları görünce ürküp bırakmakta, bu konudaki açıklamalı Türkçe eserlerin azlığından dolayı vazgeçme noktasına gelmektedir. Çalışmamız bu sahada az da olsa bir katkı sunmayı amaç edinmiştir.

Görüldüğü gibi Asr Sûresi İslam'ın insana kazandırmak istedikleriyle, dünya ve ahirette başarılı olmanın formülünü 3 ayette özetleyen muhteşem bir suredir. **İman** tüm iyi işlerin Allah katında kabul edilebilmesi için önşarttır. Kur'an'da her nerede **salih amel** deyimi geçmişse öncesinde genellikle beraberinde **iman edenler** lafzı da geçmektedir. Demek ki her ikisinin de tek başına var olması insanı zarar ve hüsrandan kurtarmamakta, beraber olduğu zaman bir değer taşımaktadır. Nitekim Yüce Allah "*İman ettik deyivermekle bırakılıvereceğinizi mi zannettiniz?*" (Kehf, 18/102) buyurmaktadır.

Salih amel ise Kur'an'da bildirilenlerin hayata geçirilmesinden, uygulamaya konmasından ibarettir. Zira bilmek ve inanmak yetmemektedir. Salihat kelimesi Allah'a isyanın söz konusu olmadığı tüm iyilik ve ibadet çeşitlerini kapsamaktadır. Aile bireylerinin birbirlerine olan görevlerini yerine getirmeleri, sevgi ve merhamet göstermeleri, eğitim, çevreye karşı duyarlılık, insanlara iyi davranma, cömert ve nazik olma, büyüklere saygı, küçükleri, zayıf, dul ve yetimleri gözetme, vatan ve millet için hizmet etme, dürüst ve adil olma, helal yoldan para kazanma vb. salih amel örneklerindedir.

Kurtuluşun gerçekleşmesi için iman ederek salih amel işleyenlerin **hakki ve sabrı** etraflarına da **tavsiye etmeleri** gerekmektedir. Zira imanla yapılan iyi işleri sadece fert bazında değil toplum bazında da yaygınlaştırmakla yükümlü olmaktadırlar.

Kur'an'a göre **sabır** en önemli ibadet çeşitlerinden biridir. Bu sûreye göre; kişi sabrı yalnız kendisi yaşamamalı, çevresine, ailesine ve zor durumda kalan arkadaşlarına da **sabrı tavsiye** etmelidir. Sabır genel olarak ibadetlerde sabır, günah işlememekte sabır ve musibetlerde sabır olarak meşhur olmuştur.

Burası Cennet değil acısı da sevinci de gelip geçici olan dünyadır ve Yüce Allah'ın isteği gereği Cennete herkes değil, imtihan sonucunda başarılı olanlar alınacaktır: "*Andolsun, Biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.*" (Bakara, 2/155) ayeti bu konudaki ayetlerden sadece biridir.

KAYNAKÇA

Behcet, Sâlih Abdülvâhid, (1993). *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitâbillâhi'l-Murettel*, (I-XII), Dârü'l-Fikr, Amman.

Celaleyn; Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî (ö.864/1459) ve Celâluddîn Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtî (ö.911/1505), (t.y.). *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dârü'l-Hadis, Kahire.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd, (ö.393/1001), (1987). *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, (Thk.: Ahmed Abdülğafür Attâr), Beyrut.

- Çil, Ayşe Ünal, (2011). Kur'an'da Zaman Kavramı, *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader]*, cilt: IX, sayı: 1, s. 335-364.
- Deâs, Ahmed Ubeyd - Humeydân - İsmâil Mahmûd el-Kâsım, (1425/2004). *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Münir ve Dâru'l-Fârisî, Dımaşk.
- Derveze, Muhammed İzzet, (1383/1963). *et-Tefsîru'l-Hadis*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire.
- Derviş, Muhyiddin Mustafa b. Ahmed, (1415/1995). *İ'rabu'l-Kur'an ve Beyânühu*, Dâru'l-Yemâme-Dâru İbn Kesîr, Beyrut (I-X), Beyrut.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali, (ö.745/1344), (1420/2000). *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, (Thk. Sıtkı Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- Ebu's-Suûd, Muhammed Ebussuud el-İmâdî (ö. 982/1574), (t.y). *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut.
- Eren, Mehmet, (2017). Ahmet Hamdi Akseki'nin Ve'l-Asr Tefsiri'nde Kullandığı Rivayetlerin Değeri, *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, 08-09 Kasım 2013, Antalya, (DİB Yayınları).
- Eroğlu, Muhammed, (1991). Asr Suresi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (ö.370/980), (2001). *Tehzibu'l-Luga*, (I-VIII), Beyrut.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyya Yahyâ b. Ziyâd, (ö. 207/822), (t.y). *Me'ani'l-Kur'an*, (Thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî ve diğ.) Mısır.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, (ö. 817/1415), (2005). *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, (ö.170/786), (t.y). *Kitâbu'l-Ayn*, (I-VIII), (Thk.; Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmîrânî), Dâru'l-Mektebeti'l-Hilâl (Beyrut).
- Harrât, Ahmed b. Muhammed, (2005). *el-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mecmaü'l-Melik Fahd li't-Tıbaati'l-Mushafi's-Şerîf (I-IV), Medine.
- <https://acikkuran.com> (erişim tarihi 17.05.2020)
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, (ö. 541/1147), (1422/2001). *el-Muharrerü'l-vecîz fi'tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, (Thk. Abdüsselâm Abdüş-Şâfiî Muhammed, (I-VI), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, (ö.321/921), (1987). *Cemheretü'l-Luga*, (Thk. Remzi Münir Ba'lebekî), (I-III), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1.Baskı, Beyrut.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, (ö.395/1004), (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, (Thk.: Abdüsselam Muhammed Hârûn), (I-VI), Dâru'l-Fikr, Beyrut.

- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Huseyn, (ö.370/980), (1360/1941). *İ'râbu selâsîne sûre mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, (Kâhire).
- İbn Kesir (ö. 774/1373), (1419/1999). *İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin), Beyrut.
- İbn Manzûr, el-İfrîkî, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, (ö.711/1311), (1414/1993). *Lisâni'l-Arab*, (I-XV), Beyrut.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, (ö. 458/1066), (2000). *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zâm*, (I- XI), (Thk. Abdülmecid Hindâvî), Beyrut.
- İbrâhîm Mustafa, Ahmed ez-Ziyâd, Hâmit Abdülkadir, Muhammed en-Neccâr, (t.y). *el-Mu'cemu'l-Vasiyt*, (Thk.; Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyye), Kahire.
- Kalın, Faiz, (2018). Asr Suresi Bağlamında Kur'ân'ın Evrenselliği, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 5, Sayı: 9, Kars. (ss. 1-21).
- Karaman, Hayrettin- Çağrı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafi - Gümü, Sadrettin. (t.y). *Kur'an Yolu Tefsiri*, (I-V), : DİB Yayınları, Ankara.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, (ö.671/1273), (1964). *el-Camiu' li Ahkami'l-Kur'an*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrâhîm Etfeyyîş), (I-XX), Kahire.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, (ö.333/944), (2005). *Tefsîru'l-Mâturîdî, Te'vilât-u Ehl-i's-Sünne*, (Thk. Mecdi Baslum) (I-X), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Mekkî b. Ebi Talib el-Kaysî (ö.437/1045), Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed b. Ebî Tâlib, Müşkîlu İ'râbi'l-Kur'ân, (Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), (I-II), (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2.baskı, II, 852:
- Mevdûdî, Ebu'l-Al'â, (2005). *Tefhîmu'l-Kur'ân* (terc. Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları), İstanbul.
- Mukâtil, Ebu'l Hasan Mukâtil b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, (ö. 150/767), (1423/2002). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (Thk. Abdullah Mahmud Şehâte), (I-V), Beyrut.
- Nahhâs, Ebu Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin İsmâîl, (ö. 338/950), (1421/2000). *İ'râbu'l-Kur'ân*, (Thk. Abdülmümin Halil İbrahim), y.y..
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, (ö. 710/1310), (1998). *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil* (Thk. Yusuf Ali Bedîvî), (I-III), Beyrut.
- Öztürk, Hayrettin, (2013). Abdülhamîd el-Ferâhî'nin (1863-1930) "Kur'ân'daki Yeminler" Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 34, s. 37-70.
- Öztürk, Mustafa, (2011). II. Meşrutiyetten Günümüze Kur'an Mealleri, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, IX, sy. 18, (139-189).

- Pişgin, Yasin, (2014). Ahmet Hamdi Akseki'nin "Ve'l-Asır Tefsiri" İsimli Risalesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Toplum Bilimleri Dergisi*, cilt: VIII, sayı: 15, (287-302).
- Râgıb, el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed, (ö. 502/1108), (1412/1992). *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî), Beyrut.
- Râzî, Fahreddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Hasen b. el-Huseyn, (ö. 606/1209), (1420/2000). *Mefâtîhu'l-Ğayb-Tefsîru'l-Kebîr*, (I-XXXII), Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, (3.baskı), Beyrut.
- Râzî, Zeynüddîn Muhammed b. Ebîbekr b. Abdilkâdir, (ö. 666/1268), (t.y). *Muhtâru's-Sihâh*, (Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, (1997). *Safvetü't-Tefâsîr*, Kahire.
- Sâfî, Mahmûd, (ö. 1376/1957), (1418/1998). *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu*, Müessesetü'l-Eymân, (I-XXXI), Beyrût.
- Soysaldı, Mehmet, (1997). Asır Suresi Tefsiri üzerine, *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 2, Elazığ.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr b. Yezîd, (ö. 310/922), (2000). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Tahk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risâle, Kahire.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Huseyn, (ö.616/1219), (t.y). *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Neşr: İsa el-Bâbi el-Halebî (I-II), y.y.
- Yasdıman, Necla, (2012). *30.Cüz Tahlili*, Birleşik Matbaacılık, 3. Baskı, İzmir.
- (2020). Ayetü'l-Kürsi'nin Kavram ve İ'rab Açısından Tahlili, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 7, sayı: 14, yıl: 2020.
- Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaza, (ö.1205/1790), (t.y). *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye (Kuveyt),
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî el-Bağdâdî, (ö.311/923), (1408/1988). *Me'âni'l-Kur'ân' ve İ'râbüh*, (I-V), Âlemü'l-kütüb, Beyrut.
- Zemaşerî, Carullah Mahmut b. Ömer, (ö. 538/1144), (1407). *el-Keşşaf An Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Tenzil* (I-IV), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- Zuhaylî, Vehbe, (1418/1995). *Tefsîru'l-Münîr fi Akîdeti ve şerîati'l-Menhec*, (I-XXX), Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, Dımaşk.

NEOLİBERALİZMİN VE HEGEMONYANIN YENİ DİLİ TOTAL BÜROKRATİKLEŞME: ELEŞTİREL BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Mustafa ULUÇAKAR¹

Cengiz ÖZGÜN²

Özet

Bu çalışmanın amacı, bürokratikleşmeyi toplumsal yaşamın bütün düzeylerine aktaran, bu yönüyle çağdaş dünyanın kaçınılmaz özelliklerinden biri gibi görünen ve neoliberalizmle daha belirgin hale gelen “total bürokratikleşme” olgusunun gündelik yaşam üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Çalışma verileri literatür taraması-ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada yeni bir kuramsal analiz veya kavramsal bir katkı sağlama yerine literatürdeki tartışmalar üzerinden eleştirel bir yorum geliştirilmeye çalışılmıştır. 20’nci Yüzyıla damgasını vuran bürokratik yönetim modeli neoliberalizmin kamu yönetimindeki yansıması olarak görülebilecek yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının ortaya çıkmasıyla sık sık eleştirilmeye başlanmıştır. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının önde gelen amaçlarından biri; özel sektör yönetim mantığının egemen kılınması suretiyle devletin idari aygıtındaki bürokratik formaliteleri azaltmaktır. Buna karşın günümüzde bürokratik formalitelerin, sadece devletin idari aygıtında değil, gündelik yaşamın bütününde yaygınlaştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belirsizlik, Bürokrasi, Neoliberal Bürokratikleşme, Risk, Yeni Dünya Düzeni.

THE NEW LANGUAGE OF NEOLIBERALISM AND HEGEMONY TOTAL BUREAUCRATIZATION: A CRITICAL LITERATURE ANALYSIS

Abstract

The aim of this study is to discuss the effects of "total bureaucratization", which transfers bureaucratization to all levels of daily life and seems to be an inevitable feature of the modern world. The data were obtained from the secondary sources. Instead of making a new theoretical analysis or a conceptual contribution, a critical interpretation was tried to be developed through the discussions in the literature. The bureaucratic management model that marked the twentieth century has been criticized with the emergence of a New Public Management (NPM), which can be seen as the reflection of neoliberalism in public administration. One of the leading goals of NPM is to reduce bureaucratic formalities by making the private sector management logic dominant in public sector. Contrarily, bureaucratic formalities are becoming widespread in every facet of daily life.

Keywords: Uncertainty, Bureaucracy, Neoliberal Bureaucratization, Risk, New World Order

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: mulucakar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1607-1802

² Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: cengizozgun86@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5224-7457

1. Giriş

21'inci Yüzyılda ekonomik ve teknolojik alanlarda yaşanan değişim, devletlerin yönetim yapılarını da etkilemiştir. Özellikle 1970'lerden sonra bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz, devletlerin liberal düşünceler çerçevesinde örgütlenmesini gündeme taşımıştır. Devletin tanımı, neoliberal ekonomik görüş çerçevesinde yeniden şekillenmiş, Batılı ülkelerde Reaganizm, Thatcherizm olarak, Türkiye'de ise Özalizm diye adlandırılan anlayış çerçevesinde; liberalleşme, özelleştirme ve serbestleşme (deregulation) amacına yönelik pek çok reform yapılmıştır. Yapılan bu reformlar sonucu girişimci idare (entrepreneurial government) kavramı ortaya çıkmış, devlet yönetiminde yeni kamu işletmeciliği (New Public Management) yaklaşımı hayata geçirilmiştir. 1980'li yıllarda yaygınlaşan, sosyal hayatta muhafazakâr ama ekonomik anlamda neoliberal yaklaşımın önde gelen amaçlarından biri giderek hantallaşan bürokratik yapılara alternatif oluşturmaktır (Eryılmaz, 2015, s. 48-57).

Yeni kamu işletmeciliği, en basit şekliyle, neoliberalizmin kamu yönetimine yansımaları şeklinde tanımlanabilir. Bu yaklaşım Hood (1991) ve Aucoin (1995) gibi kamu yönetimi akademisyenleri tarafından disiplin literatürüne kazandırılmakla birlikte Osborne ve Gaebler (1992)'in *Reinventing Government* (Devletin-Hükümetin yeniden icadı-keşfi) adlı kitabının ardından Clinton dönemi ABD'sinde uygulamaya geçmiştir. Yeni kamu işletmeciliğinin önde gelen amaçlarından biri, özel sektör yönetim mantığını egemen kılarak devlette bürokrasiyi azaltmaktır.

Bununla birlikte alınan riskli kararlar sonucu oluşan başarısız sonuçların maliyetinin, kamusal sorumluluk haline gelmesi (Dobell, 1989, s. 2) nedeniyle yeni kamu işletmeciliği yaklaşımında kamu yöneticilerine karar alma ve uygulamada özel sektör yöneticileri kadar esneklik tanınmadığı görülmektedir. Ayrıca, yeni kamu işletmeciliği yaklaşımında kamu kaynaklarının keyfi kullanımına engel olmak için de üst yönetim kademesinin sürekli ve detaylı bir kontrolü söz konusu olmaktadır. Kamu örgütlerindeki sınırlı yetki ve kontrol anlayışı, riskten kaçınma kültürünün örgüt genelinde hâkim olmasına yol açtığı gibi (Bozeman ve Kingsley, 1998, s. 112; Moon, 1999, s. 34; Ott ve Goodman, 1998, s. 524) yapılan işlerin hacmi ve devletin gelişmesi, liberallerin benimsemedikleri bürokratikleşmeyi de beraberinde getirmektedir (Eryılmaz, 2010, s. 87-92).

Özel sektörde de görülebilen bu çelişkili durum; neoliberal dönemde günlük hayatta karşı karşıya kaldığımız bütün; norm, prosedür ve kuralları, farklı bir deyişle bütün formaliteleri devletin idari aygıtından ziyade özel sektörde giderek daha fazla yaygınlaşma eğilimi gösteren "total bürokratikleşme" kavramıyla açıklanabilir. Total bürokratikleşme kavramı, ilk kez David Graeber tarafından dile getirilmiştir. Graeber (2015, s. 17-19) neoliberal dönemde, kamu ve özel sektör bürokrasilerinin belirgin bir şekilde ayırt edilemeyecek kadar iç içe geçtiğini, bunun yanı sıra finans dünyasının kalbi sayılan Wall Street'in çıkarlarına hizmet edecek tarzda bir dönüşüme uğratıldığını belirtmekte ve bu dönemi "total bürokratikleşme çağı" olarak tanımlamaktadır. Graeber ayrıca total bürokratikleşmenin, yasalar ve polis gözetimi yoluyla zengin ülkelerde günlük yaşamın hemen her alanına aktarıldığına ve bir anlamda, "liberalizmin tunç kanunu" olarak işlev gördüğüne dikkat çekmektedir. Graeber'e göre, bürokrasiyi azaltmayı ve piyasa güçlerini teşvik etmeyi amaçlayan her yeni piyasa reformu ve/veya herhangi bir hükümet girişimi,

nihai analizde sadece toplam evrak miktarını ve toplam bürokrat sayısını artırmakta, buna karşın hayatlarımızı farkında olmadığımız şekilde şekillendirmektedir. Farklı bir deyişle; “topyekûn bir bürokratikleşme” olgusunun “laissez-faire” (bırakınız yapsınlar düşüncesi) anlayışının neoliberal tefsiri ile kendiliğinden ortaya çıktığını ve bürokratik formalitelerin giderek daha fazla bir biçimde gündelik yaşamımıza taşındığını belirtmektedir (Graeber, 2015, s. 9-10).

Graeber (2015, s. 10)’in yanı sıra Stephen Parsons (2003, s. 10), içinde yaşadığımız dönemin koşullarını yaratan düşünce kalıplarını, ussal rasyonel bürokrasi kavramını, ideal bir ölçüt olarak bize sunan Weber’de aramız gerektiğini ve Weber’in ekonomiye ait düşüncelerinin belirgin bir biçimde neoliberal düşünce kalıplarının öncülü olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle “devlet” kavramının neoliberal dönemde kazandığı pejoratif anlamın nedenlerine cevap arayan bu çalışma, esas itibarıyla, Weber’ci bürokrasi anlayışı ile total bürokratikleşme ilişkisini irdelemeye yönelik olarak kurgulanmış ve total bürokratikleşmenin, bürokrasiyi benimsemeyen ancak yapılan işlemler nedeniyle bürokratikleşmeyi teşvik eden neoliberal kamu yönetimi yaklaşımıyla belirgin hale geldiği savı üzerine bina edilmiştir. Bu bağlamda bir kuramsal yaklaşım ortaya koyma ve/veya bir kurama doğrudan katkı sağlama iddiası taşımayan bu çalışmada, Türkçe yazında kapsamlı bir biçimde ele alınmamış olan total bürokratikleşme konusuyla doğrudan ilişkili, yabancı literatürden istifade edilmiştir.

Çalışmanın başlangıcında içerisinde yaşadığımız yeni dünya düzenini kurmada ve gündelik yaşamın idarileşmesi üzerinde etkili olan “belirsizlik” ve “risk”, kavramları ile bunların düzen kurmadaki etkileri üzerinde durulmuş ayrıca, *Yeni Kamu İşletmeciliği* (New Public Management) yaklaşımı kısaca açıklanmıştır. Daha sonra Weber’ci bürokrasi kavrayışının ‘total bürokratikleşme’ ile ilişkisi irdelenmiştir. Son olarak 20’nci Yüzyıla damgasını vuran ve idealize edilen bürokratik yönetim anlayışının neoliberal dönemde neden bu derece olumsuz bir anlam kazandığı sorusuna literatür üzerinden cevap aranmıştır.

2. Yeni Dünya Düzeni ve Gündelik Yaşamın İdarileşmesi

Yaşadığımız çağı tanımlamada birçok kavram veya olgu kullanılabilir. Ancak hiçbiri, “değişim” kavramının önemini vurgulayacak kadar öne çıkmamıştır. Gündelik yaşam alışkanlıklarından insan ilişkilerine, ekonomiden siyasete, sosyal politikalardan kültüre kadar hemen her alanda değişim ve değişimin etkileri görülmektedir. Giddens (2000, s. 13) bu değişim ve etkilerini “küreselleşme” olarak ifade etmektedir. Pek çok kaynakta (Harvey, 2014; Bauman, 2003; Smith, 1996) toplumsal değişimin, kapitalizm, sanayileşme, modernleşme gibi süreçlerden kaynaklandığı, temelinde de sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi gelişmelerin yattığı yazılıdır. Buna karşın, Harvey (2014, s. 232)’in de ifade ettiği gibi; küreselleşme ile birlikte birçok alanda sınırlar ve mesafeler ortadan kalkmakta, zaman ve mekân sıkışması yaşanmakta, böylelikle de karmaşık, çelişkili ve belirsizliklerle dolu bir ortam hüküm sürmektedir. Yaşadığımız çağı tanımlayan teknolojik gelişmelere bağlı kültürel değişiklikler, yeni dünya düzeninde “belirsizlik” kavramını daha sık telaffuz edilir hale getirmektedir.

Barry Burden (2003, s. 3)’a göre belirsizlik, "... toplumsal yaşamın doğasında var olan öngörülemezlikle ilgilidir... Birçok kaynaktan beslenebilir, değişik şekiller alabilir ve değişik sonuçlar doğurabilir." Zygmunt Bauman (2003, s. 79)’a göre, bireyler; genelde sınıflandırmayı net olarak yapamadığı durumları belirsizlik olarak tanımlar, belirsizlikleri düzen bozucu ve tedbir

getirilmesi gereken haller olarak görürler. Keza Gustave Le Bon (1988)'a göre de belirsizlik, korku ve paniğe yol açar ve bu hal anonim ve bulaşıcıdır. Belirsizlikler ayrıca, karar vermede gecikmelere, kargaşa ve krizlere neden olabilmektedir. Bu nedenle, hemen her toplumsal yapıda yönetsel mekanizmalar, belirsizlik sonucunda ortaya çıkan bu korku ve panik haline süratle müdahale ederek belirsizlik haline son vermek istemektedir. Bu bağlamda, her yeni düzen belirsizliği ortadan kaldırma, bir anlamda belirsiz olana hükmetme gayretlerini harekete geçirmektedir (Le Bon, 2013).

Alain Touraine (2010, s. 14-48) yeni dünya düzeninde, nedensellik, zorunluluk, olumsuzluk gibi kavramların; görecelilik, ilişkisizlik gibi kavramlarla yer değiştirdiğini ve yeni belirsizliklere bağlı olarak korku, panik kargaşa hallerinin arttığını belirtmektedir. Keza yeni dünya düzeninde belirsizlikleri ikili karşıtlıklar üzerinden çözümlenmeye yönelik anlayış yerini çoklu karşıtlıklara (melez kültürler, çoklu ve çatışmacı kimlikler vb.) bırakmaktadır. Ayrıca sürekli bir biçimde risk algısının pompalandığı yeni dünya düzeninde güvenlik endişeleri artmakta, yönetim katlarındaki gizliliğe karşı, ilginç bir biçimde, şeffaflık söylemi alttakilerden beklenen bir özellik olarak yaygınlaştırılmaktadır. Belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan risk algısı ve güvenlik ihtiyacının yanı sıra yaygınlaşan şeffaflık talepleri de hayatımıza sürekli olarak yeni formaliteler yüklemektedir. Zira riskleri ve bu riskleri karşılamaya yönelik güvenlik tedbirlerinin tespiti için belirli norm ve ölçütlerin ortaya konulması, adeta bir tür zorunluluk olarak görülmektedir.

Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" (Beck, 1992, s. 10) olarak da ifade ettiği günümüz dünya düzeninde, "belirsizlik" ve "risk" kavramları daha fazla iç içe geçebilmektedir. Anthony Giddens ise, yeni dünya düzeninde risklerin pek çoğunun "imal edilmiş riskler" olduğunu ileri sürmektedir. Giddens (1991, s. 16-20)'a göre belirsizliğin yarattığı ürküntüler düzene karşı olabilecek direnci kırmakta, böylelikle bizatihi belirsizlik ve onun yarattığı risk algısı yeni dünya düzeninin sürekliliğini de sağlamaktadır. Farklı bir deyişle, riskler, tüm yönetsel yapılara olan güveni sarsabildiği gibi, yeni dünya düzeni için de kurucu bir işlev görmektedir (Çakır, 2011, s. 75-76). Belirsizlik, bir yandan farklılaşan ve/veya yenilenen ortam, düzen ve sistemlere bağlı olarak artabilirken, öte yandan mevcut düzenin sürdürülmesine hizmet edebilmektedir.

Yeni dünya düzeninde, sürekli ve hızlı bir biçimde yenilenen, bu bağlamda bilgi ve düşünce modlarını sürekli yeniden yapılandıran bilgi teknolojileri, giderek artan bir biçimde gündelik yaşamımıza girmeye başlamıştır. Bu değişime bağlı olarak gündelik yaşamda formaliteler artmakta ve hemen her gün, hayatımızda yeni bir kitin, kullanma kılavuzunun, yönergenin, talimatın öğrenilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum bireyleri sürekli bir öğrenme yükümlülüğüne itmekte ve böylelikle de kuşaklar arasında iletişim kopukluklarına neden olmaktadır.³ Eryılmaz (2010, s. 54)'ın belirttiği gibi, çağdaş kapitalist devletlere ait bürokratik uygulamaların bir denetim işlevi görmesi doğal karşılanabilir. Ancak kapitalist üretim tarzıyla farklılaşan denetim düzenlemeleri; bireyleri, sadece kamusal alanda değil özel alanda da gün

³ Örnek vermek gerekirse, telefonlardaki mobil banka uygulamaları; ödemelerin ve para transferlerinin daha hızlı bir biçimde yapılmasını sağlamaya yönelik olarak sürekli yenilenmektedir. Benzer şekilde, hemen hemen bütün kurumlarda yazışmalar elektronik belge yönetim sistemleri üzerinden yapılmaktadır. Buna karşın, bu sistemlerin ortaya çıkardığı yeni formaliteler ve sürekli yenilenen öğrenme ihtiyaçlarının karmaşık olması, bu tür uygulamaların kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Keza, yaşlılar elektrik ve su faturalarını, ilave ücrete tabi olmasına rağmen, kolaylık sağladığı varsayılan mobil uygulamalar yerine hâlâ banka ve PTT şubeleri üzerinden yapmaktadır.

geçtikçe çoğalan gereksiz formalitelerle karşı karşıya bırakmaktadır. Keza bürokrasinin kırtasiyeciliğe karşılık gelen anlamı, daha ziyade, devletin idari aygıtıyla ilişkilendirilirken, özel sektör kuruluşlarının neredeyse tamamında, kamu kurumlarında rastlanmayacak ölçüde, kontrol ve denetim sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmaktadır.⁴

Bu ortamın yaratılmasında ve hüküm sürmesinde, neoliberalizmin ve onun kamu yönetimindeki yansıması olan Yeni Kamu İşletmeciliği” (YKİ) anlayışının devlet yönetiminde egemen kılınmasının bir ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Farklı bir deyişle, devletlerin neoliberal düşünceler çerçevesinde örgütlenmesi ve özel sektör yönetim mantığının toplumsal yaşamın bütününe yaygınlaştırılmasının, bu değişimi dolaylı bir biçimde etkilediği düşünülmektedir.

İlk kez İngiliz akademisyen Christopher Hood (1991, s. 5)’un kavramsallaştırdığı YKİ yaklaşımı: Kamu Tercih ve İşlem Maliyeti Kuramlarını kapsayan “Yeni Kurumcu İktisat” teorisi ve “İşletmecilik (managerialism)” temeline dayanmaktadır. Hood’dan sonra çeşitli yazarlar tarafından YKİ’nin temel felsefesi, 1990’lardan bu yana özel sektörde rüştünü ispatlanmış yönetim teknik ve usullerinin (toplam kalite yönetimi, stratejik planlama, performans temelli yönetim vs.) kamu sektöründeki verimlilik ve etkinliği artırmada kullanılması olarak açıklanmıştır (Borins, 1998, s. 42; Boyett, 1997, s. 82; Drucker, 1985, s. 2-7; Osborne ve Gaebler, 1992, s. 325-328). Böylelikle kamu örgütlerinin hantallaşan ve verimsizleşen alanları, daha verimli bir hale getirilebilecektir. Buna karşın, yapılan işlerin hacim bakımından büyümesi, kaçınılmaz bir biçimde, bürokratikleşmeyi de teşvik etmektedir. Bürokratikleşmeye neden olan diğer bir faktör ise yönetim kültürünün, küresel ve bölgesel eğilimlerden etkilenmesidir. Nitekim çoğu bilim insanı yönetim ile ilgili araştırmalarında, bir ülke veya bölgenin kültürü ile kamu yönetiminin işleyişi ve yeniden yapılandırılması arasında bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Bu araştırmalarda, kamu yönetiminin yapısı ve işleyişini belirleyen kuruluş, kural ve algıların oluşmasında, geçmiş olayların ve bağlamların etkileri belirtilmektedir (Schedler ve Proeller, 2007, s. 186). Dreyfus’un “Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD’de Devlete Hizmet Etmek (18.-20. Yüzyıl)” isimli kitabında bürokrasi, “ayna metaforu” üzerinden açıklanmaktadır:

Bürokrasi, tarihinin her evresinde içinden çıktığı toplumu yansıtır. Bu durum, bürokrasinin dâhil olduğu siyasal tarihe geri dönmeyi; aynı zamanda da iktidar biçimleriyle ilgilendiklerinden, idari sorunu kendi düşünme alanlarına dâhil etmiş düşünce akımlarına ve son olarak da kurumsal uygulamaları yeniden biçimlendirmeye katkıda bulunan toplumsal dönüşümlere geri dönmeyi gerektirir (Dreyfus, 2007, s. 26).

Hibou (2015, s. 14)’ya göre, kamuda bürokrasiyi azaltmayı öngören beklentilerin aksine, yeni dünya düzeninde istikrarsızlık algısı; güvenlik endişelerini tetiklemekte ve güvenlik odaklı bürokrasi başta olmak üzere, bir bütün olarak tüm kamu bürokrasisinin hacim ve işlevlerini farklılaştırmaya zorlamaktadır. Bu durum da gündelik hayatımıza yeni bürokratik formalitelerin eklenmesine sebep olmaktadır.

⁴ Ayrıca, bütün bu kural, yöntem ve teknik düzenlemelerin, sistemlerin bizatihi kendilerine ilave bir katkı sağlamadığı gibi çalışanlara ek yükler getirdiği de söylenebilir.

Özetlemek gerekirse, “total bürokratikleşme” kavramı, kapitalizmin eriştiği bu aşamada, siyaset bilimi ve kamu yönetimiyle ilgili literatürde, içinde yaşadığımız dönemin anlayışını yansıtan ve bürokratikleşmeyi toplumsal yaşamın bütün düzeylerine aktaran bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmakta, bu yönüyle de çağdaş dünyanın temel ve kaçınılmaz özelliklerinden biri gibi görünmektedir.

Çalışmanın izleyen bölümünde, sosyolog ve ekonomi politik uzmanı olarak bilinmesinin yanı sıra bürokrasinin babası olarak da literatürde yerini almış Max Weber’in bürokrasi kavrayışının neoliberal dönemdeki bürokrasi anlayışı ve “total bürokratikleşme” ile ilişkisi ele alınmaktadır.

3. Weberci Bürokrasi Kavrayışının ‘Total Bürokratikleşme’ ile İlişkisi

Tarihte bürokrasi konulu yaklaşımlar içerisinde en popüler olanı Weber’in bürokrasiye ilişkin kavrayışıdır. Weber’in bürokratik yönetim anlayışı, 20’nci yüzyıla damgasını vuran bir yapılanma ortaya koymuştur. Ancak dikkatli bakılırsa Weber’in bürokrasiyi tanımlamaktan ziyade, örgütlenmelerde etkinlik ve verimliliği sağlayacak özellikleri tespit edip bunları “ideal tip” bürokrasinin özellikleri olarak belirtmeyi tercih ettiği görülmektedir. İdeal tiple anlatılmak istenen, arzu edilen ya da olması gereken bir şey değildir. Weber’e göre kapitalist sistemin yerleşmesi ve işleyebilmesi, bürokratik örgütlenme modeli ile mümkündür. Zira bürokrasi, gayri şahsi olarak ve çalışanların kişisel özelliklerini dikkate almadan işlemektedir (Weber, 1995, s. 350).

İlk kez 1745 yılında büroların artan egemenliğini betimlemek için kullanılan bürokrasi, daha sonra giderek -adeta- kapitalist devlet örgütlenmesini kastetmek için kullanılır olmuştur (Fişek, 1979, s. 65). Bürokrasiyi toplumsal ilişkiler açısından ele alıp incelediğimizde, liberal ve Marksist kuramda da ilk bakışta devlet ve devletin idarî aygıtı karşımıza çıkmaktadır. Özü itibarıyla devleti bir sınıfın tahakküm aracı, bürokratları da burjuvazinin temsilcileri olarak gören Karl Marks’ın bürokrasi ile ilgili tahlilleri de tümüyle devlet bürokrasisine odaklanmaktadır. Benzer tahliller liberal kuramda birey ve devlet arasındaki ilişkiyi kurgularken de yapılmaktadır (Aydın, 2017, s. 994). Keza Weber’in bürokratik yönetim anlayışında da bürokratik örgütler, en basit tanımıyla, altı tanımlayıcı özelliklerle karakterize edilmektedir. Bunlar; resmi ve hiyerarşik yapılar, kurallara göre yönetim, örgütün işlevsel uzmanlığa yapılandırılması, görev odaklılık, gayri şahsiliğe -istihdamda teknik nitelikler ile liyakat esaslı- ve istihdam edilenlerin çizginin üstü gelişme yatkınlığıdır (Weber, 2012, s. 323-325). Bu karakteristikler, Weber’in bürokratik yönetim anlayışının devlete veya onun idarî işleyişine özgü bir durum olduğunu akla getirmektedir. Bunun muhtemel nedeninin, Weber’in en sık alıntılanan eserleri ve onlarla ilgili yorumların daha çok devlet aygıtı hakkındaki görüşlerini konu edinmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Oysaki Weber’in, siyasi yazıları ile ekonomi ve toplum ile ilgili tahlilleri, ifade ettiği bürokratik yönetim anlayışının yalnızca devlet idaresine özgü bir husus olmadığını açıkça göstermektedir.

Nicos Mouzelis (2003, s. 30-33) ise Weber’in bürokrasinin, sosyalleşme ve şehirleşme sonucu ortaya çıktığını ve bu bağlamda, bürokrasinin büyük ölçekli kapitalist kalkınma için

öncelikli ve zorunlu bir araç olduğunu işaret ettiğini belirtmektedir.⁵ Keza Weber'e göre, kapitalizm "hukuki ve idarî kısıtlamalar ile karakterize edilen bir siyasal sistemdir"; bürokrasi ise "kapitalist gelişme sürecinin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan ve devletin idarî aygıtının yanı sıra, ticari işletmeleri, bankaları, siyasi partileri, sendikaları ve hatta kiliseyi de kapsayan bir olgudur" (Weber, 1995, s. 319).

Bürokratik yönetim anlayışında -kapitalistleşme sürecinin öncül dinamiklerinden biri ve adeta kapitalizmin ruhunun bir göstergesi olarak- devletin idarî aygıtının mükemmel bir şey olmayabileceği ama bürokratik yönetim modelinin, en azından, zayıf ve güçsüzü güçlü karşısında koruması gerektiğinin öngörüldüğü söylenebilir. Nitekim Paul Du Gay (2013), Weber'in bürokratik yönetim anlayışının, yasallık, ussallık, otorite, liyakat ve en önemlisi hukukun üstünlüğü kavramlarını içinde barındırıp, bütün bu yönleriyle "iyi"ye karşılık gelen, daha etik bir form olarak bizi etik olmayan davranışlardan, keyfi ve anti-demokratik güçlerden koruyacak bir yaklaşım olarak görüldüğünü belirtmektedir.⁶

Manfred Steger (2004, s. 65) ise 1980'lerden bu yana bütün dünyada ekonominin yanı sıra sosyal yaşamı etkileyen neoliberal politikaları şu şekilde özetlemektedir: Özelleştirme, deregülasyon, vergi indirimi, işsizlik artışına yol açsa dahi enflasyonu denetim altında tutmaya yönelik tedbirler, kamu harcamalarının azaltılması, devletin küçültülmesi. Neoliberal politikaların temel dinamiğini oluşturan, devletin küçültülmesi ve kamu hizmetlerinin ekonomik optimizasyonu gibi vurgular, yeni sağ ve muhafazakâr yaklaşımların sıkı sıkıya sarıldığı tezlerdir. Bu nedenle yeni sağ ve muhafazakâr dalganın bürokrasinin dönüştürülmesine yönelik olarak ortaya koyduğu görüşlere de kısaca göz atmakta yarar vardır. Keza bu dönüşümü anlamlandırabilmek için de yönetim sürecinin tarihsel gelişimine ve bu kapsamda öncelikle Winslow Taylor'un "bilimsel yönetim" ve Herbert Simon'un karar verme yaklaşımlarına bakmak faydalı olacaktır. Taylor (1919)'a göre özel işletmelerde işçi ile işveren arasındaki uzlaş, ortaklaşa çıkarlar üzerine bina edilir ve bunun yolu da üretimin artırılmasından geçmektedir. Simon'a göre ise, örgütler karar alırken bireylere benzer biçimde davranmakta ve çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Özetle, Taylor'da bürokrasi, gelişmenin bir aşaması olarak görülürken, Simon'da ise devletin idarî aygıtının kamunun ve/veya bürokratların çıkarlarının artırılmasını amaçlayabileceği anlaşılmaktadır (Nişancı, 2015, s. 60-64).

Yeni sağ ve muhafazakâr dalganın yükselişiyle Weber'in bürokrasi kavrayışında vurgulanan örgütün işlevsel uzmanlığa göre yapılandırılması, görev odaklılık, gayri şahsılık -istihdamda teknik nitelikler ile liyakat esaslı- ve istihdam edilenlerin çizginin üstü gelişme yatkınlığı gibi normlarla karakterize olan bürokrasi anlayışı, eleştirilmeye başlamıştır. Bu eleştirilerin temelini de genel manada, geleneksel bürokrasi anlayışının verimlilik taleplerine yeterince yanıt veremediği, toplumsal gelişme dinamiklerini yeterince destekleyemediği ve devletin idarî aygıtının büyümesine yol açtığı görüşleri oluşturmuştur. Bürokratik yönetim modeline ilişkin bu eleştirilerin temelinde, bir ölçüde, James Buchanan'ın örgütlere ilişkin çözümlerinin de etkili olduğu söylenebilir. Buchanan (1983), 'siyasetin iktisadı' olarak

⁵ Gerçekten de Weber bürokrasiyi sadece devletin idari aygıtı için değil; özel işletmeler, siyasi partiler, kulüpler, lobiler ve özel ilgi grupları ve hatta kiliseler için bile zorunlu bir araç gibi görmektedir.

⁶ Nitekim Weber'in etkilendiği Kant'ın ödev ahlakına bakıldığı zaman da salt rasyonellik [salt akıl], evrensellik, mutlaklık, tek yasallık kriterlerinin öne çıktığı görülmektedir (Duran, 2017: s. 82).

tanımladığı yaklaşımında, özü itibarıyla, bireylerin tüm tercih kararlarının (hem özel hem kamusal) en başta çıkar maksimizasyonu ve verimlilik üzerine bina edildiğini, daha farklı bir deyişle aşağıdaki ifadeleriyle bireylerin kamusal tercih ve kararlarında da “homo-ekonomikus” olduğunu belirtmektedir. Bürokratların öncelikle kendi çıkarlarını koruyacağı düşüncesi, kuşkusuz bürokraside sürekli bir büyüme, verimsizleşme ve hantallaşma eğilimi yaratabilecektir. Oysaki modern devlet, en azından teorik olarak, bireylere hizmet etmek üzere teşkil edilmiş bir araçtır. Hal böyle olunca, yönetim metodolojisi bakımından birbirleriyle büyük ölçüde benzer ticari işletmeler ile devletin idarî yapılarındaki düzenlemelerin, çıkarların maksimizasyonu açısından farklılık göstermeyeceği cihetiyle özel sektörde uygulanan usul, prensip ve tekniklerinin, kamu yönetiminde de uygulanabileceği fikri, devletin idarî aygıtının düzenlenmesine dair prensipleri temellendirmeye başlamıştır (Üstüner, 2000). Bu bağlamda yeni sağ ve muhafazakâr yaklaşımlarda, piyasa tipi mekanizmalar, esnek ve âdem-i merkeziyetçi örgütlenme biçimleri, özelleştirme, deregülasyon, etkinlik, verimlilik, yönetişim, sonuç odaklılık, inisiyatif, toplumsal taleplere duyarlılık gibi ilke ve politikalar, yeni yapılanmanın, toplum ve piyasalarla ilişkilerin temel unsurları olarak öne çıkmıştır (Eryılmaz, 2015, s. 8).

Çağdaş dönemde giderek daha fazla yaygınlaşma eğilimi gösteren yeni sağ ve popülist anlayışta, bürokrasinin “laissez-faire” düşüncesiyle çeliştiği vurgusu öne çıkmaktadır.⁷ Bu anlayış devletin idarî aygıtının özel sektör kurumları gibi yönetilmesi gerektiğini ve hatta bürokratlardan kurtulmamız gerektiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Keza bu anlayış, eğer devletin piyasaya müdahil olma durumu ortadan kalkar ve bürokratlar yolumuzdan çekilirse, yukarıdan dayatılan kurallardan arı bir biçimde hayatımıza devam edebileceğimiz ve serbest piyasanın kendi başına daha iyi çözümler ortaya çıkaracağı gibi bir algı biçimiyle desteklenmektedir. Farklı bir deyişle insanlara, “liberal demokrasi eşittir serbest piyasa” denklemi kabul ettirilmeye ve bürokrasinin, devletin serbest piyasaya müdahalesi anlamına karşılık geldiği fikri empoze edilmeye çalışılmaktadır.

Oysaki 20’nci Yüzyıla kadar olan süreçte genel kanaat, bürokratik yönetim modelinin, küçük aile şirketlerindeki şahsi ve enformel yönetim modellerine kıyasla daha üstün olduğu şeklindedir. Nitekim Graeber de bürokrasiye bakış biçimindeki değişimi şu sözlerle dile getirmektedir: “Günümüzde bürokrasiden pek bahsedilmiyor. Buna karşılık 20’nci Yüzyılın ortasında, özellikle de 60’lı yılların sonu ve 70’li yılların başında, herkesin ağzında bu sözcük vardı. Bürokrasinin adının anılmaması, ona bağlı sorunların ortadan kalkmış olmasından değil; gündelik yaşamın tüm yönlerini belirlemesine rağmen buna alışmış olmamız ve artık bürokrasiyi düşünmenin içimizden gelmemesidir.” (Graeber, 2015, s. 3). Graeber ayrıca neoliberal dönemde, özel şirketlerde stratejik vizyon koordinatörü, insan kaynakları danışmanı, hukuk analisti vb. kırtasiye meraklısı yeni bürokrat tipler yaratıldığını belirtmektedir. Bir söyleşisinde neoliberal dönemdeki “zoraki kırtasiyecilik” olgusunu şu şekilde açıklamaktadır.

⁷ Esasen bürokrasiye pejoratif bakış biçiminin yönlendirdiği; kırtasiyecilik, formaliteler ve kayıt dışılıkların mevcudiyeti neoliberal dönemde ve hatta kapitalizmle ortaya çıkmış bir şey değildir. Ancak normlar, resmi prosedürler, genel kurallar vb. soyutlamaları gündelik yaşamın bütününe sirayet edecek biçimde somutlaştırılma eğiliminin, kapitalizmin bize sunduğu piyasa ve girişimcilik anlayışıyla bir evrensellik vasfı kazanmaya başladığı ve özellikle de neoliberal dönemde daha belirgin hale gelmeye başladığı değerlendirilmektedir.

Mali ve bürokratik kapitalizmle bağlantılı bir ruh haline tekabül ediyor bu. Değerin kâğıtlardan, idarî belgelerden gelmesi fikri. Bir tür fetişleştirme. Şayet fakirseniz, sosyal yardım alabilmek için bazı koşullara uymak ve çok sayıda kâğıt doldurmak gerekiyor; ilettiğiniz bilgileri de birilerine havale etmiş oluyorsunuz. Orta sınıftansanız, kendinizi ve diğer meslektaşlarınızı değerlendirmekle geçiriyorsunuz zamanınızı... Dolayısıyla değerimizin sınıflandırılmamızdan geldiği fikri var; beraberinde de değerimizi yarattığımızı düşündüğümüz devasa bir belgeler ve soru fişleri zinciri geliyor; oysa yaratılan, zorakılıktır (Aktaran Bayrı, 2016).

Özetlemek gerekirse, neoliberal düzenin ve bizatihi serbest piyasanın (ticaret ve pazar), gerçekte dünya çapında idarî yapılar yaratılması anlamına geldiği söylenebilir. Nitekim liberal demokrasinin en seçkin örneklerinde dahi aşırı derecede bürokratikleştirilmiş bir toplum yapısının yaygınlaştığı söylenebilir. Nitekim Gerard Hanlon (2014, s. 180)'a göre de bürokrasi bu yapılar aracılığıyla, gündelik yaşamın tüm kesitlerine aktarılmakta ve toplumsal düzen bu şekilde kurulmaktadır. Dahası, bu düzen demokratikleşme maskesiyle diğer dünya devletlerine de dayatılmaktadır. Bir sonraki bölümde neoliberalizm ve total bürokratikleşme ilişkisi tartışılmaktadır.

4. Neoliberalizm ve Total Bürokratikleşme

Robert Michels (1915: 13) demokratik bir yapıya ve işleyişe sahip olması gereken tüm örgütlerin, zaman içerisinde kaçınılmaz olarak azınlık ve tek adam yönetimine dönüştüğünü belirtmektedir. Michels (1915, s. 400)'a göre demokrasiden söz eden herkes aslında oligarşiden söz ediyordur. Nitekim Michels bu durumun değişmezliğini ve sağlamlığını vurgulamak için bu zorunlu oluşumu 'oligarşinin tunç kanunu' olarak ifade etmektedir. Ayrıca Michels'e göre vekiller çoğu zaman bilgi asimetrisinin kendilerine tanıdığı avantajlar nedeniyle asiller üzerinde egemenlik kurmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasına da bizatihi örgütün kendisi neden olmaktadır. Zira örgüt mensuplarının örgütteki yükselme koşullarını hatta varlıklarını, yönetici sınıf veya liderle olan ilişkileri belirlediğinden, onların yöneticilere/liderlere yaklaşmaları kaçınılmaz bir zorunluluktur. Örgütlerde kimin yükseleceğini de her zaman lider ve/veya yönetici azınlık tayin eder. Hal böyle olunca, neoliberalizmin temel öngörüsü olan daha serbest piyasa ve daha fazla pazar isteği, kaçınılmaz bir biçimde daha fazla bürokrasi ve daha fazla lider/elit oligarşisi yaratacaktır (Michels'den aktaran Hanlon, 2014, s. 183).

Neoliberalizm ile ortaya çıkan post-bürokrasi yaklaşımlarının, ortodoks iktisat anlayışının eleştirisi üzerine bina edildiği söylenebilir. Bu bağlamda ortodoks iktisat anlayışı -post-bürokrasi yaklaşımlarında- Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı yapıtında ortaya koyduğu eleştirel bakış biçimine oldukça benzer bir yaklaşımla, yani zamansal bir boyutunun olmaması, esnekliğe ve hataya izin vermemesi yönleriyle eleştirilmektedir. Ayrıca, Weber'in (1948, s. 197), bürokratik kuralların, hiyerarşide daha düşük olanların, üstlerinin kararlarına karşı daha yüksek bir otoriteye itiraz etmek için nasıl kullanılabileceğine dair uyarıları, neoliberalizmle daha sert bir biçimde ortaya çıkan aşırı biçimsel düzenlemeler ve kontrol uygulamaları için bir rehber olma özelliği göstermektedir.

Weber'in idealize ettiği insan tipi de kamuda ve/veya özel kuruluşlarda, öğrenilen alışılmış faaliyetler yoluyla geliştirilen itaat ile karakterize edilmiş bir insan tiplemesidir (Weber, 1948, 229). İtaatkâr alışkanlıklar sadece bürokratları değil bütün bireyleri, rasyonel ama etik olmayan

tutum ve davranışlar ile korporatizme ve vahşi kapitalizme sorgulamaksızın itaat etmeye gönüllü razı etmektedir (Weber, 1994, 89). Yani, Weber'in bürokratik yönetim modelinde bireyler sadece yöneticileri seçerken özgürdür. Sistem bu seçimi müteakip seçenlerin yöneticilerin işlerine karışmamalarını, susmalarını ve lidere her koşulda itaat etmelerini bekler.

Devlet ve kamu bürokrasisinin; genellikle rekabet özgürlüğünün ve serbest piyasanın karşıtı gibi sunulmasına rağmen gerçekte, sözüm ona özgürlük alanını genişletmek adına, seçkinlerin özgürlüğünü alabildiğine genişleten Weber'ci bürokrasinin neoliberal bir tefsiri ve buna dayalı bir egemenlik kurgusu olduğu değerlendirilmektedir (Biebricher, 2015; Müller, 2015; Streeck, 2014). Neoliberal dönemdeki egemenlik kurgusunun, rekabet gücü, bireysellik ve özel mülkiyete sahip büyük kuruluşlar tarafından kontrol edilen bir pazar toplumunda gerçekleştiği söylenebilir. Bu çerçevede karizmatik lider olduğu söylenen kişiler ve/veya özel mülkiyete sahip büyük kuruluşlar, toplumu değiştirmek, rekabeti artırmak ve özgürlükleri garanti altına almak gerekçesiyle neoliberal bürokratik kuralları meşrulaştırırlar. Keza neoliberal söylemde sosyal ilişkileri düzenlemede mahir girişimciler; bilgiyi pazarda ve organizasyonda gelişme sağlayacak şekilde elinde muhafaza ederler. Bu özelliklerden dolayı girişimcilik işlevi, basit yönetimden farklı bir şey olarak yüceltilir (Hanlon, 2014, s. 187). Böyle bir dünya kuşkusuz, neoliberalizmin girişimcilik anlayışına ve girişimcisine son derece yakın bir dünyadır. Ludwig von Mises (1996, 252) bu yüzden olsa gerek, belirsizlik ve risklerin herkesi girişimci yaptığını söyler. Keza Wright Mills (1951)'e göre, neoliberal bürokrasi ve post bürokrasi (neoliberal oligarşi) anlayışında üretken ve verimli örgütsel yapı olarak gördüğümüz özel şirketler, Truva atı rolü oynamaktadır.

Hanlon (2014, s. 188)'un da belirttiği gibi bugüne kadarki seçkinlerin, sahip oldukları egemenliği kavga etmeden terk ettiklerine hiç rastlanmamıştır. İçinde bulunulan neoliberal dönemde, yüksek olasılıkla neoliberallerin sundukları ideal toplum modeline ulaşma adına, daha çok güce başvuracakları da aşikârdır. Kısacası neoliberalizm; Weber'in bürokrasisini, karizması, seçkinliği ve neoliberalizmin oligarşi anlayışı ile total bürokratikleşme biçiminde karşımıza çıkarmakta, günlük hayatı kendi ihtiyacına göre yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.

Michel Foucault (2008, s. 226)'ya göre, "laissez-faire" düşüncesi artık, yüceltilmesi bir ekonomik/siyasal modele değil, bir anlamda alıştırılan ve giderek daha fazla uyum sağlanan bir hükmetme biçimine karşılık gelmektedir. Eğer mevcut düzeni tehdit eden bir şey yoksa hükmetmek için her zaman güç kullanmaya gerek yoktur. Hiç kuşkusuz neoliberal bürokrasi; bir araç, bir teknik, bir ideoloji, bir eylem ilkesi olarak değil, siyasetin ifade edilebileceği ve/veya pratiğe aktarılabilirliği bir alan olarak belirlemektedir. Ancak total bürokratikleşme olgusu sanılanın aksine, depolitizasyonu kaçınılmaz bir kader haline getirecek bir şey de değildir.

5. Sonuç

Günümüzde devletin tahakküm ettiği günlerin geçmişte kaldığı, kişisel özgürlüklerin geçmişe kıyasla daha da arttığı bir dünyada yaşadığımız söyleniyor. Özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, neoliberal düzenin savunucuları, sürekli olarak, devletle özdeşleştirdikleri bürokratik yönetim anlayışını, serbest piyasa ve özel sektörün alabildiğine genişleyen özgürlük alanı ile ortadan kaybolduğunu ileri sürüyorlar. Kuşkusuz neoliberal iddialara yöneltilen pek çok itiraz da oluyor. Örneğin, Jacques Ranciere (2011, s. 193)'e göre devlet, bu toplumsallaştırma pratiği içerisinde ulusal çıkarların savunucusu olan bir varlıktan, neoliberal pratiklerin ana

uygulayıcısı ve koruyucusu olan bir varlığa dönüştürülerek yeniden kavramlaştırılıyor. Dahası, neoliberalizmin öngördüğü toplumsal pratikler gezegenin tamamında yaygınlaştırılıyor. Farklı bir deyişle bugün çok uluslu şirketlerin, çeşitli denetleyici ve yönetici katmanlarına sahip mini devletler gibi örgütlendiği görülüyor. Bu nedenle Ranciere (2011) neoliberalizmi, genel kabullerin aksine, çoğu zaman kaba kuvvet tarafından uygulanan sıkı bir dizi siyasal toplumsallaştırma pratiği olarak görüyor ve modern dünyayı bireysel özgürlüklerin krallığı olarak kabul eden bu fikre karşı koymamız gerektiğini ısrarla söylüyor.

Neoliberalizm, liberallerin yakındıkları devletin idarî mekanizması içerisinde yer alan bürokratlarla sınırlı bir alan olmaktan çok, toplumun tüm kesitlerinde baş gösteren ancak nedense devletin bürokratik aygıtındaki benzer biçimde eleştirilmeyen bir yapıyı hayatımıza katmaktadır. Oysaki son dönemde yaşanan Covid-19 pandemisi ve benzeri krizler de göstermektedir ki, neoliberalizmin devletin idarî aygıtına ilişkin temel mantığının -devletin minimize edilmesi ve/veya gece bekçisi devlet- ne ölçüde geçerli bir mantık olduğunun ve kendi içerisindeki tutarlılığının yeniden tetkikine ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, kapitalist devletin ve bürokrasinin kurucu mantığının ve bu mantık silsilesinin, nihayetinde sınırsız hükmetme anlayışına öncülük etmede yozlaştırıcı bir mekanizma olarak edindiği rol ve gördüğü işlevin, detaylı bir biçimde incelenmesinin fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda neoliberal mantığın sınırlı -neredeyse var olmayan- bir devlet tasavvuru, kusurlu bir tasavvur olmanın yanı sıra bürokratikleşmeyi gündelik yaşama katan bir olgu olduğu ileri sürülebilir. Esasen temel sorun, ‘sınırlı devlet’ anlayışının nihai analizde sınırsız bir hükmetme anlayışına dönüşüp dönüşmediğiyle ilgilidir.

Sonuç itibarıyla, total bürokratikleşme modelinin gündelik yaşamı iyiden iyiye kuşatan bir sarmal olarak sadece günlük yaşamdaki gerilimlerin pek çoğunun nedeni olmakla kalmayıp, yabancılaşma ve dışlanma süreçlerini de ciddi anlamda tetikleyebildiği görülmektedir. Böyle bakıldığında, “total bürokratikleşme” sanayileşmiş ülkelerde ve demokratik dünyada hükmetmenin yeni bir aracı gibi görünmektedir. Oysaki neoliberalleşmenin ortaya çıkardığı gündelik yaşamı bütünüyle saran formalitelere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, hatta otoriter rejimlerde de rastlanmaktadır. Kısacası total bürokratikleşme; siyasetin oyun repertuarının sosyal ilişkileri, eşitsizlikleri, çatışmaları ve dışlanmaları biçimlendiren temel referans noktalarından sadece biri olarak işlev görmektedir.

Neoliberal dönemde gündelik yaşamı bütünüyle saran “total bürokratikleşme” olgusunun, sürekli bir biçimde ve çoğunlukla yarı-karakterli formlarda yeniden oluşturulacağı izahatın varededir. Bu nedenle, neoliberalizmi bireysel özgürlük ve serbest piyasanın krallığı olarak gören ve bunun özgürlük alanını genişlettiğini varsayan anlayışlar ile hem sağ hem de sol siyasal anlayışlar tarafından büyük ölçüde paylaşılmışından dolayı, eşitlik karşısında özgürlük ikilemi üzerinde daha fazla düşünülmesi gerekmektedir. Ancak Foucault’nun bize hatırlattığı, total bürokratikleşme olgusu sanılanın aksine, depolitizasyonu kaçınılmaz bir kader haline getirecek bir şey olmadığı da akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aucoin, P. (1995) *The New Public Management: Canada in Comparative Perspective* Montreal: Institute for Research on Public Policy, pp. vii, 277.
- Aydın, R. (2017). “Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar”. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:10, Sayı:2, ss:993-1005, Aralık 2017.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, (Çev. İsmail Türkmen), (İstanbul: Ayrıntı).
- Bayrı, H. (2016). David Graeber: “Bürokrasi Yüzde 1’in Çıkarlarına Hizmet Ediyor, <https://medyascope.tv/2016/01/05/david-graeber-burokrasi-yuzde-1-in-cikarlarina-hizmet-ediyor>, (erişim 14.02.2020).
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*, (London: Sage Publications).
- Biebricher, T. (2015). “Neoliberalism and Democracy”, *Constellations*, 22(2): 255-266.
- Borins, S. (1998). *Innovating with Integrity: How Local Heroes are Transforming American Government*. Georgetown University Press: Washington D.C.
- Boyett, I. (1997) “The Public Sector Entrepreneur: A Definition.” *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, Vol. 3 No. 2, ss. 77-92.
- Bozeman, B. & Kingsley, G. (1998). “Risk Culture in Public and Private Organizations.” *Public Administration Review*, Vol. 58, No.2, ss. 109-118.
- Buchanan, J. M. (1983). “The Achievement and the Limits of Public Choice in Diagnosing Government Failure and in Offering Bases for Constructive Reform”, ed., Horst Hanusch, *Anatomy of Government Deficiencies*, (Berlin: Springer-Verlag): 15-25.
- Burden, B. C. (2003). “Everything but Death and Taxes, Uncertainty and American Politics”, Barry C. Burden (der.), *Uncertainty in American Politics*, (Cambridge: University Press): 3-23.
- Çakır, B. (2011). “Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzenin Oluşmasına Katkısı”, *Sosyoloji Konferansları*, 0/36, ss. 75-77. <http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9516/118896>, (erişim 14.03.2019).
- Dobell, A.R. (1989). *The Public Administrator: Good? or Entrepreneur? Or Are They the same in the Public Service*. *American Review of Public Administration*, Vol. 19, No. 1, ss. 2-11.
- Dreyfus, F. (2007). *Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD’de Devlete Hizmet Etmek (18.- 20. Yüzyıl)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*, Butterworth-Heinemann, London.
- Du Gay, P. (2013). ‘New Spirits of Public Management... ‘Post-Bureaucracy’’, in P. Du Gay, P. and G. Morgan (eds.) *New spirits of capitalism? Crises, justifications, and Dynamics*. (Oxford: Oxford University Press): 274-293, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199595341.003.0012.
- Duran, S.M. (2017). “Kant’ın Ödev Ahlakı Üzerine”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sayı:6 ss:57-84.
- Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, 4. Baskı, (İstanbul: Alfa Yayınları).

- Eryılmaz, B. (2015). Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar. (Kocaeli: Umuttepe Yayınları).
- Fişek, K. (1979). Yönetim (Ankara: Sevinç Matbaası).
- Foucault, M (2008) The Birth of Biopolitics: Lectures at the Colle`ge de France,1978–9 (Basingstoke: Palgrave).
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity, (Cambridge: Polity Press).
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (Çev. Osman Akınhay), (Alfa Yayınları, İstanbul).
- Graeber, D. (2015). The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy. (London: Melville House Publishing).
- Hanlon, G. (2014). “The Entrepreneurial Function and The Capture of Value: Using Kirzner To Understand Contemporary Capitalism”, *Ephemera*, 14(2): 177-95.
- Harvey, D. (2014) Postmodernliğin Durumu, (Çev. Sungur Savran), (İstanbul: İletişim Yayınları)
- Hibou, B. (2015). The Bureaucratization of the World in the Neoliberal Era, (London: Palgrave Macmillan).
- Hood, C. (1991) “A Public Management for All Seasons?” *Public Administration* Vol.69, Spring 1991, s.3-19.
- Le Bon, G. (1988). Zamanımızın Belirsizlikleri, (İstanbul: Ufuk Yayınları).
- Le Bon, G. (2013). *Psychologie des Foules*, (Brussels: Ultra Letters Publishing).
- Michels, R. (1915). *Political Parties* (New York: Hearst’s International Library Co).
- Mills, C. W. (1951) *White collar: The American Middle Classes* (New York: Oxford University Press).
- Mises, L. V. (1996) *Human action – A Treatise on Economics*, vol. 2. (Indianapolis: Liberty Fund).
- Moon, M.J. (1999). “The Pursuit of Managerial Entrepreneurship: Does Organization Matter?” *Public Administration Review*, Vol. 59, No. 1, ss. 31-43.
- Mouzelis, N. P. (2003). Örgüt ve Bürokrasi, (Çev. H. Bahadır Akın), (Konya: Çizgi Kitabevi).
- Müller, J-W. (2015). “Rule-breaking”, *London Review of Books*, 37(16): 3-7.
- Nişancı, Z. N. (2015). “Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 13 (25): 257-294.
- Osborne, D. ve Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government- How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Addison Wesley, 1992.
- Ott, J. S. ve Goodman, D. (1998). “Government Reform or Alternatives to Bureaucracy? Thickening, Tides, and the Future of Governing.” *Public Administration Review*, Vol. 60, Issue: 6, s. 522545.
- Parsons, S.D. (2003) *Money, time and rationality in Max Weber – Austrian Connections*. (London: Routledge).

- Ranciere, J. (2011) “Komünizmsiz Komünistler mi?”, Bir İdea Olarak Komünizm, A. Badiou-S. Zizek vd. (Çev. Ahmet Ergenç ve Ebru Kılıç), (İstanbul: Ayrıntı).
- Schedler, K. & I. Proeller (2007). “Public Management as A Cultural Phenomenon: Revitalizing Societal Culture in International Public Management Research”, *International Public Management Review*, Vol. 8, Is. 1, pp. 186-194.
- Smith, A. D. (1996) *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ülgen Oskay), (İstanbul: Gündoğan Yayınları)
- Steger, M. S. (2004) *Globalization: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Streeck, W. (2014). *Buying time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. (London: Verso).
- Taylor, F. W. (1919). *The Principles of Scientific Management* (1911), (New York: Harper and Brothers Publishers).
- Touraine, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi* (7.b.). (Çev. H. Tufan,) (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Üstüner, Y. (2000). "Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu", *Amme İdaresi Dergisi*, 33 (3): 15-31.
- Weber, M. (1948). From Max Weber, H.H. Gerth and C. Wright Mills (eds.) (London: Routledge and Kegan Paul).
- Weber, M. (1994). *Political Writing* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev: Özer Ozankaya), (Ankara: İmge Kitabevi).
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum II. Cilt*, (Çev. Latif Boyacı), (İstanbul: Yarın Yayınları).

THE GAME PREFERENCES OF GIFTED CHILDREN

Nisa Gökden KAYA¹

Abstract

Play, which is an old and universal phenomenon, keeps an important place in children's life. Play is a significant and functional tool in terms of supporting the development of gifted children as well as normal developing children. Gifted students who develop rapidly from their peers in terms of cognitive characteristics have above-average ability, creativity and task commitment and apply these three into one or more fields by combining them. This research aimed to determine the types of games, which gifted children prefer to play. The 'case study' pattern, out of the qualitative research patterns, was preferred. The data were obtained through phone interviews with 20 students attending Science and Art Centers in Turkey during the 2019-2020 academic year. After analyzing and interpreting the data using content analysis technique, it was determined that gifted children prefer playing games such as chess and lego, which develop their creativity and thinking skills.

Keywords: Game, Gifted Children, Development

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN OYUN TERCİHLERİ

Özet

Eski ve evrensel bir olgu olan oyun, çocukların hayatında önemli bir yer tutar. Oyun, normal gelişim gösteren çocukların yanında üstün yetenekli çocukların da gelişimini desteklemek açısından önemli ve işlevsel bir araçtır. Akranlarından bilişsel özellikler açısından hızla gelişen üstün yetenekli öğrenciler, ortalamanın üzerinde yetenek, yaratıcılık ve görev bağlılığına sahiptir ve bu üçünü birleştirerek bir veya daha fazla alana uygularlar. Bu araştırmada üstün yetenekli çocukların oynamayı tercih ettikleri oyun türlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma modellerinden biri olan 'durum çalışması' modeli tercih edilmiştir. Veriler, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Türkiye'deki Bilim ve Sanat Merkezlerine devam eden 20 öğrenciyle yapılan telefon görüşmeleri sonucunda elde edilmiştir. Verilerin içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilip yorumlanmasının ardından üstün yetenekli çocukların yaratıcılıklarını ve düşünme becerilerini geliştiren satranç ve lego gibi oyunları tercih ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Üstün Yetenekli Çocuklar, Gelişim

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
e-posta: nisakay@gmail.com

INTRODUCTION

Gifted children; can be defined as children who are determined by specialists as having a high level of performance in intelligence, creativity, art, leadership capacity, motivation or special academic fields compared to their peers (Renzulli, 1986). These children need an enriched environment due to the improved cognitive characteristics. Gifted children can produce original products within the enriched environment where they can use their high learning motivation and creativity capacities. Ozbay (2013) emphasized the importance of the game in enriching the environment for gifted children. Enriched activities, maze games, music, etc. Materials, toys, contact with nature, organizing family events, creating group games and hobby will be supported. Playing games is both a need for children and a tool that supports all areas of development. In that sense, play is an important need for all children, whether gifted or non-gifted. However, some parents and teachers of the gifted children may see play as a waste of time. Ruf and Ruf (2005) mention the need of play for gifted children in order to relax. Moreover, play is essential for emotionally well-being of gifted children.

Play supports physical, cognitive, psychological and social development of children. Gifted children, who are energetic, relax physically through play. Gifted children usually learn to sit up, walk and run earlier than other children in their age. Thus, they begin to play complex games earlier than their peers do (Webb, 1993). Play also helps gifted children to develop cognitively. The differences in cognitive domains between gifted and non-gifted children affect the game preferences. Playing with friends has an important role in social development of gifted children. However, many of gifted children have some difficulties in their relationship with peers. Some characteristics of gifted children cause differences in interests between gifted and non-gifted children. Because of unusual sophisticated vocabulary, creativity, perfectionism and leadership characteristics of gifted children, they usually prefer to play alone or with older friends (Rogers and Silverman, 1998).

In literature, the benefits of play are emphasized by many researchers (Anderson-McNamee & Bailey, 2010; Bergen, 1998; Ginsburg, 2007; Schaefer & Reid, 1986). Play has an essential role in children's life, supporting physical, cognitive, social and emotional development. Like all children, gifted children need to enjoy, socialize, relax and have good time while playing. Gifted children, who have high energy both physically and mentally, relax with physical activities (Ozbay, 2013). In that sense, sport games are also helpful for gifted children. However, differences between gifted and non-gifted children cause some problems for gifted children in relationship with their peers. Barnett and Fiscella (1985) conducted a study in order to compare the playfulness of gifted and non-gifted children with a study group consist of 15 preschoolers. The results revealed that gifted children demonstrated higher degrees of physical, social and cognitive play styles. Furthermore, due to different interests, gifted children may face difficulties in finding like-minded playmates (Wright-Scott, 2018). In addition, gifted children's language developments are earlier than their peers. Because of these differences, gifted children usually prefer to play alone or with older friends.

Play is also a way of learning for gifted children (Roeper,2015). Since gifted children have exceptional learning motivation and curiosity, they turn play into an opportunity to learn, discover and create. Recently, Kaya (2020) conducted a study to determine the activities preferred by gifted students in their leisure. The results showed that gifted children prefer playing chess, lego and puzzle as leisure activities. These games develop creativity and thinking skills that are significant skills for gifted children. Chess is helpful game for gifted children (Marjoram, 1987) and improves leadership skills (Hunt and Cangemi, 2014). In that sense, parents and teachers of gifted children can guide them in order to improve their talents and skills through play. Teachers have an important role in supporting social development of gifted children while playing with peers despite individual differences.

METHODOLOGY

Qualitative research method was used in the research. Qualitative research is characterized by a qualitative process that reveal perceptions and events in a realistic and holistic way in the natural environment with qualitative data collection methods such as observation, interview and document analysis (Yıldırım &Simsek, 2013). The 'case study' pattern, which is one of the qualitative research patterns, was preferred because it focuses on a current phenomenon, event, situation, individual and groups and provides an in-depth examination (Yin, 1994). This study aimed to explore the importance of game, games gifted children play and preference reasons.

Research Goal

This research aimed to determine the types of games that gifted students prefer to play. In this context, the sub-problems of the research:

1. What is the meaning of game for gifted children?
2. What kind of games do gifted children prefer to play?
3. What are the features that are considered in game preferences?

Study Group

This study was conducted in 2019- 2020 academic year with children who attend Science and Art Centers in Ankara, Mersin, İzmir and Manisa. Science and Art Centers are institutions that meet the educational needs of the gifted individuals by out school programs in Turkey. The data were collected from 20 gifted children volunteering to participate in the research. In order to determine the study group, snowball (chain) sampling and maximum diversity techniques were used from purposive sampling method. In the purposive sampling, the judgment of the researcher is used about the selection of the study group that is most suitable for the purpose of the research (Balci, 2010). The chain is based on the identification of individuals or situations that may be rich source of information about the sampling problem (Yıldırım and Simsek, 2013). In the maximum diversity sampling; the aim is to create a small sample that reflects the diversity of the individuals who may be parties to the problem (Yıldırım and Simsek, 2013). Gender and grade level distributions of the participants are given in Table 1.

Table 1. Gender and Grade Level Distributions of the Participants

Demographic variables	Gifted students		
	n	%	
Gender	Female	9	45
	Male	11	55
Grade Level	3. grade	4	20
	4. grade	8	40
	5. grade	4	20
	6. grade	4	20

Data Collection Instrument and Process

In this study, data was collected with a semi-structured interview form consisting of 6 open-ended questions prepared by the researcher. Before preparing the interview form, first, the literature about the study was reviewed and then opinions are received from two academicians who are the field experts. In addition, probe questions and an alternative question were prepared. The researcher paid attention to ask understandable and nondirective questions. The participants and their parents were informed about the research by the researcher; the students who volunteered were included in the research. Students participating in the study were coded as S1, S2, S3, and so on. The interviews were done by phone and lasted approximately 15-20 minutes. Probe questions were used when extra information was needed.

Analyzing of Data

Qualitative data were analyzed and interpreted using content analysis technique. In content analysis, data and similar data are conceptualized and themes are created. The themes created are interpreted, quotations are included and then the result is reached. Also, the data obtained were analyzed separately by a specialist other than the researcher. According to the reliability formula of Miles and Huberman (1994), it has been concluded that over 70% of the consensus is reliable.

FINDINGS

The data gathered from the interviews were categorized, themes and subthemes are created out of codes and then interpreted. According to the results of the content analysis, three categories emerged. These categories are “meaning of play for gifted children”, “game preferences of gifted children” and “features paid attention in game preferences”. In order to find the answer to the first sub problem as “what does play mean to gifted children?” the answers were analyzed according to the content codes and divided into themes and subthemes. The findings are analyzed using frequency distributions (f) and percentages (%) and presented in Table 2.

Table 2. First Category: The Meaning of Play for Gifted Children

Themes	Subthemes	Content Codes	f	%
Meanings focusing on the enjoy aspect	Meanings focusing on the fun only	Having good time	7	35
		Having fun		
		Being happy		
	Meanings focusing on the fun and friends	Having fun with friends	3	15
		Having good time with friends		
	Meanings focusing on the development and education aspect	Meanings focusing on the development aspect	Mandatory for basic development	4
A need for development				
A powerful thing that supports brain development				
Meanings focusing on the education aspect		Developing creativity	6	30
		A type of education		
		Learning new things		
		Learning through games		

The meaning of play for gifted children category was divided into two themes as “meanings focusing on the enjoy aspect” and “meanings focusing on the development and education aspect”. As seen in Table 2, for half of the gifted children play means enjoy. This theme was divided into two subthemes as “meanings focusing on the fun only” and “meanings focusing on the fun and friends”. The codes under the “meanings focusing on the fun only” subtheme (f=7) are; having good time, having fun and being happy. For example, S3 (male, 3. grade) answered this question as “Play means having good time for me.” The codes under the “meanings focusing on the fun and friends” subtheme (f=3) are; having fun with friends and having good time with friends. S6 (female, 4. grade) answered this question as “Play means having good time with friends.” For the other half of the participants, play means development and education. This theme was divided into two subthemes as “meanings focusing on the development aspect” and “meanings focusing on the education aspect”. The codes under the “meanings focusing on the development aspect” subtheme (f=4) are; mandatory for basic development, a need for development, a powerful thing that supports brain development and developing creativity. For instance, the answer of S8 (female, 6. grade) is “In my opinion, play is a powerful thing that supports brain development.” The codes under the “meanings focusing on the education aspect” subtheme (f=6) are; a type of education, learning new things and learning through games. For example, S4 (male, 5. grade) replied as “Play is a type of education for me.”

In order to find the answer to the second sub problem, the second category named “game preferences of gifted children” was divided into themes and subthemes. The data was analyzed using frequency distributions and percentages. If there is more than one code in the content of the data, they are all included. The findings are presented in Table 3.

Table 3. Second Category: Game Preferences of Gifted Children

Themes	Subthemes	Content Codes	f	%
Game preferences of gifted children in preschool period	when they are alone	puzzle, lego, memory cards, playdough, free play with toys.	14	70
	when they are with their friends	playing house, football, spud, blind man's bluff, hide and seek, hopscotch.	7	35
	when they are with their family	board games, song guessing, backgammon.	6	30
Game preferences of gifted children in primary school period	when they are alone	computer games, puzzle, lego, crosswords, sudoku.	12	60
	when they are with their friends	hide and seek, hopscotch, football, basketball, name-city game, monopoly.	7	35
	when they are with their family	chess, brain teaser, taboo game, mangala, Q bitz (MindWare).	5	25
Game preferences of gifted children in secondary school period	when they are alone	online-strategy games, computer games, puzzle, lego, rubiksnake.	8	40
	when they are with their friends	chess, brain teaser, taboo game, yes no game, mangala.	7	35
	when they are with their family	strategy games, go, reverse, monopoly.	5	25

As presented in Table 3, the second category named “game preferences of gifted children” was divided into three themes. These themes are; “game preferences of gifted children in preschool period”, “game preferences of gifted children in primary school period” and “game preferences of gifted children in secondary school period”. Also, the themes were divided into subthemes as “when they are alone”, “when they are with their friends” and “when they are with their family”. The codes under the “game preferences of gifted children in preschool period” theme and “when they are alone” subtheme (f=14) are; puzzle, lego, memory cards, playdough, free play with toys; “when they are with their friends” subtheme (f=7) are; playing house, football, spud, blind man's bluff, hide and seek, hopscotch; “when they are with their family” subtheme (f=6) are; board games, song guessing, backgammon. S12 (male, 3. grade) answered this question as “As I remember, I used to prefer playing alone. My favorite was lego.”The codes under the “game preferences of gifted children in primary school period” theme and “when they are alone” subtheme (f=12) are; computer games, puzzle, lego, crosswords, sudoku; “when they are with their friends” subtheme (f=7) are; hide and seek, hopscotch, football, basketball, name-city game, monopoly; “when they are with their family” subtheme (f=5) are; chess, brain teaser, taboo game, mangala, Q bitz (MindWare). For instance, the answer of S9 (female, 4. grade) is “I enjoy playing name-city game and monopoly with my friends.”Only the participants who attend 5.and 6. grades were asked the game preferences in secondary school period. The codes under the “game preferences of gifted children in secondary school period” theme and “when they are alone”

subtheme (f=8) are; online-strategy games, computer games, puzzle, lego, rubiksnake; “when they are with their friends” subtheme (f=7) are; hide and seek, hopscotch, football, basketball, name-city game, monopoly; “when they are with their family” subtheme (f=5) are; chess, brain teaser, taboo game, mangala, Q bitz (MindWare). For example, S10 (male, 6. grade) replied as “I like playing chess with my brother.” According to the frequency distributions, gifted children prefer playing alone rather than playing with friends and family members. Especially in primary and secondary school periods, they prefer computer games and online-strategy games. In primary and secondary school periods, frequency of playing with friends and family members increases.

The third sub problem is “what are the features paid attention in game preferences?”. In order to find the answer, the third category named “features paid attention in game preferences” was divided into themes and subthemes according to the content codes. The data was analyzed using frequency distributions and percentages. The findings are shown in Table 4.

Table 4. Third Category: Features Paid Attention in Game Preferences

Themes	Subthemes	Content Codes	f	%
Features about benefits	Features about the developmental benefits	Being beneficial for development	5	25
		Being beneficial for cognitive development		
		Being beneficial for development of creativity		
	Features about the educational benefits	Being instructional	5	25
		Teaching something new		
		Having educational aspects		
Features about pleasure	Features about enjoyment	Being enjoyable	6	30
		Being enthusiastic		
	Features about sharing	Being happy with friends or family	4	20
		Sharing good feelings with others		

Table 4 presents the themes, subthemes and content codes under the third category as “features paid attention in game preferences”. This category was divided into two themes as “features about benefits” and “features about pleasure”. As seen in Table 4, for half of the gifted children benefits are paid attention in game preferences. This theme was divided into two subthemes as “features about the developmental benefits” and “features about the educational benefits”. The codes under the “features about the developmental benefits” subtheme (f=5) are; being beneficial for development, being beneficial for cognitive development, being beneficial for development of creativity. For example, S12 (male, 3. grade) answered this question as “I usually prefer games that are beneficial for development of creativity for me.” The codes under the “features about the educational benefits” subtheme (f=5) are; being instructional, teaching something new and having educational aspects. S14 (female, 6. grade) answered this question as “In preferring games, I choose the ones which have educational aspects.”

In game preferences, pleasure is paid attention for the other half of the participants. This theme was divided into two subthemes as “features about enjoyment” and “features about sharing”. The

codes under the “features about enjoyment” subtheme (f=6) are; being enjoyable and being enthusiastic. For instance, the answer of S17 (female, 3. grade) is “I choose enjoyable games, I mean the games which I enjoy.” The codes under the “features about sharing” subtheme (f=4) are; being happy with friends or family and sharing good feelings with others. For example, S19 (male, 5. grade) replied as “I like games which make both me and my friends happy.”

DISCUSSION

It has emerged that play is an important need for gifted children in not only supporting cognitive development and also socializing, enjoying, thus well-being. This study aimed to determine the types of games, which gifted children prefer to play. According to the results of content analysis, play means enjoy, development and education for gifted children. As mentioned before, enjoying through play is a natural need for children. In addition, due to curiosity and high motivation to learn, some gifted children see play as an opportunity to develop themselves intellectually. Similarly, Roeper (2015) mentions that play is a way of learning for gifted children.

They usually prefer playing alone rather than playing with friends and family members. This result may be due to developmental differences between gifted children and their peers. Since gifted children cognitive development is superior to their peers, they may have difficulties during play activities. This result is consistent with previous research findings. Researchers stated that, despite the capability of interactive play, some gifted children choose to spend their time alone in solitary play (Webb, Gore, Amend, 2007). Moreover, according to Rogers and Silverman (1998) more than one-third of the gifted children were comfortable playing by themselves and spending time alone reading.

Another finding of this study is that gifted children prefer games, which require creativity and thinking skills. This finding is not surprising since outstanding characteristics of gifted children are creativity and superior thinking skills. Parallel to this result, a study on leisure activities of gifted students showed that gifted children prefer playing chess, lego and puzzle (Kaya, 2020). Also, in literature, chess is accepted as a helpful game which improves the skills (Hunt and Cangemi, 2014; Marjoram, 1987). Moreover, the research results comparing the developmental characteristics of gifted and average children reveal that most of the gifted children interest in puzzles (Rogers, 1986; Rogers and Silverman, 1998).

Sport games are also included in the game preferences of gifted children. In this study, some of the participants indicated that they play team sports such as football and basketball. Sports support not only physical development but also social and cognitive development. Team sports are important for practicing collaborative work. Moreover, according to a study result, beginning sports in early ages develops leadership skills (Tapşın, 2019). In that sense, sports are beneficial for gifted children.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

It is important to note that gifted children should not be accepted as a homogenous group. Although in literature some common characteristics of gifted children are listed, there are

individual differences among them. Due to different interests of gifted children, their game preferences vary.

It is often assumed that gifted children are superior in all developmental areas from their peers, so that parents may have unrealistic expectations from their children. Especially parents and teachers should keep in the mind that gifted are also children. This means they have essential childish needs such as play.

Since this research is conducted using qualitative data collection method, it has some limitations. In qualitative research, data are collected by time-intensive methods, thus in this study group is consisted of 20 students. Due to the small number of study group, the results of this study cannot be generalized. Similarly, in literature it is mentioned that qualitative research using interviews have limitations as being time-intensive and not able to be generalized (Queirós, Faria & Almeida, 2017).

Finally, basing on the results of this study, some suggestions for practice can be offered. Gifted children's psychosocial needs should be taken in consideration. Their psychological and social development should be supported by various play, games and sports, like every child. Parents and teachers can combine play and educational curriculum and create opportunities for instructive play settings.

In the light of this study, further research may focus on different aspects of psychosocial needs of gifted children. More detailed and longitudinal research will help to understand and overcome psychosocial problems of gifted children.

REFERENCES

- Anderson-McNamee, J. K., & Bailey, S. J. (2010). The importance of play in early childhood development. *Montana State University Extension*, 1-4.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler [Research, Method, Technic and Principles in the Social Sciences]*. Pegem.
- Barnett, L.A. & Fiscella, J. (1985). A child by any other name... A comparison of the playfulness of gifted and nongifted children. *Gifted Child Quarterly*, 29(2), 61-66.
- Bergen, D. (1998). *Readings from... Play as a Medium for Learning and Development*. Association for Childhood Education International.
- Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182-191.
- Hunt, S.J. & Cangemi, J. (2014). Want to improve your leadership skills? Play chess! *Education*, 134(3), 359.

- Kaya, N. G. (2020). Üstün Yetenekli Öğrenciler Serbest Zamanlarını Nasıl Değerlendiriyor? [How Gifted Students Evaluate Their Leisure?] *Ankara International Congress on Scientific Research-II* (March 6-8, 2020), Ankara.
- Marjoram, D. T. E. (1987). Chess and gifted children. *Gifted Education International*, 5(1), 48-51.
- Miles, M. & Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Sage.
- Ozbay, Y. (2013). *Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri. [Gifted children and their families]*. <http://www.aep.gov.tr/wpcontent/uploads/2012/10/ustunyteneklicocuklar.pdf>.
- Queirós, A., Faria, D., & Almeida, F. (2017). Strengths and Limitations of Qualitative and Quantitative Research Methods. *European Journal of Education Studies*, 3(9), 369-387.
- Renzulli, J. S. (1986). *The three ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity*. Cambridge: University of Cambridge.
- Roeper, A. (2015). Play and Gifted Children 1. In D.P. Fromberg& D. Bergen (Eds.), *Play from Birth to Twelve*, (p. 73-74). Routledge.
- Rogers, M.T. (1986). *A comparative study of developmental traits of gifted and average youngsters*. Unpublished doctoral dissertation, University of Denver, Denver, CO.
- Rogers, M., Silverman, L. K. (1998). *Recognizing giftedness in young children*. Gifted Development Center (ERIC Document Reproduction Service No. ED 428471).
- Ruf, D. A. & Ruf, D. L. (2005). *Losing our minds: Gifted children left behind*. Great Potential Press, Inc.
- Schaefer, E. C., & Reid, E. S. (1986). Introduction: the psychology of play and games. *Game Play: Therapeutic Use of Childhood Games*. John Wiley and Sons.
- Tapşın, F. O. (2019). *Serbest zamanlarında spor yapan ve yapmayan ortaokul öğrencilerinin liderlik becerilerinin incelenmesi. [Examination of the leadership of secondary school students who do and not do sports in their free time]*. Science Specialization Thesis, Kocaeli University, Institute of Health Sciences, Kocaeli.
- Webb, J.T. (1993). Nurturing social-emotional development of gifted children. K. Heller, F.J. Mönks, A.H. Passow (Eds.), *International handbook of research and development of giftedness and talent*, (pp. 525- 538). Pergamon Press.
- Webb, J. T., Gore, J. L., & Amend, E. R. (2007). *A parent's guide to gifted children*. Great Potential Press, Inc.
- Wright-Scott, K. A. (2018) *The social-emotional well-being of the gifted child and perceptions of parent and teacher social support*. PhD thesis, Queensland University of Technology.

Yıldırım, A. & Simsek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri [Qualitative research methods in the social sciences]*. Seçkin.

Yin, R. (1994). *Case study research: Design and methods*. Sage.

SANATTA, AVCILIK KONUSUNA, “ARKA FONDA” DEĞİNEMELER

Sinan ÇAYA¹

Özet

Avcılık insanoglunun çağlar boyunca önemli bir faaliyeti olmak sıfatıyla edebiyatta ve sair sanat çalışmalarında çoktandır yerini almış bulunmaktadır. Şiirler, romanlar, hikâyeler, masallar, söylenceler ve filimler bize avcılıkla ilgili birçok sahneler sunarlar. Modern romanlardaki yasak avcılığa da, anılan yapıtlarda rast gelinir. Edebiyat ve sanat sosyolojisi açısından bakıldığında; muhayyilenin ürünü yapıtlar, gerçek hayatı aksettirme ve aydınlatmakta elbette önemlidir. Çok sayıda ilgili çalışmanın topyekûn bir listelemesi bir tek makalenin hacmini çoktan aşan fevkalâde yüklü bir küme oluştururdu. Bunu yapmak yerine, yalnızca benzerlerinden ibaret bir örneklem üzerine atıflar yapılmıştır. Tabii ki anılan özgül çalışmalar; yazarın son seneler zarfında gerçekleştirdiği okuma saatleri ve seyrettiği filmler ile kaimdir. Fikirleri takip eden daha da ileri çağrışımlar; kaynakça öncesinde notlar hâlinde ayrıca sunulmuştur. Okuyucu adına makaleyi daha haz verici kılmak adına; birtakım görseller de sayfalar arasına serpiştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avcılık; avcı; av tüfeği; hayvan /av; safari; san’at; eser / yapıt.

BACKGROUND-ALLUSIONS TO THE TOPIC OF HUNTING, IN WORKS OF ART

Abstract

Hunting is an important activity of man since ages and as such, it has long taken its place in literature and other artistic works. Poems, novels, short stories, fairy-tales (*märchen*), legends and movies provide us with countless episodes dealing with hunting. Poaching (illegal hunting) of the modern times is also encountered in the mentioned works. Fiction is indeed significant in reflecting and illuminating the real life, when considered from the perspective of sociology of literature and fine arts. Obviously, listing an entire collection of numerous works involved would constitute an immense set far too large for the volume of a single article. Instead; here, merely a sample of similar examples are alluded to. Those specific works are naturally the ones which the author have come across, along his course of reading hours or movie-watching sessions, during recent years. Some mental associations deriving from a succession of further ideas are provided separately in the form of endnotes, before the list of references. Some visual material is also inserted among the pages, which is meant to render the article more enjoyable for the reader.

Key Words: Hunting; hunter; hunting-rifle; animal / game; safari; art; work of art

---

¹ Doç. Dr., İstinye Üniversitesi FEF Sosyoloji ABD, e-posta: sinacaya@hotmail.com

GİRİŞ

Sanat, esas ilhamını bizatihî hayatın kendisinden alır. Hele gerçekçilik (realizm) akımı ve onun çeşitli versiyonları açısından bu tespit daha da doğrudur. Bu itibarla hayatta var olan birçok oluşum, meşgale, görüngü (fenomen), çeşitli sanat ürünleri arasında, ana fikir yahut yardımcı fikir olarak yerlerini alırlar.

Avcılık, genel antropolojik kabüllere göre insanoğlunun karnını doyurup da yaşayakalma sürecinde (toplayıcılık ile birlikte) en erken safhayı teşkil eder. Avcı-toplayıcılık (*foraging*) bugün dahi, meselâ Afrika'nın *Bushman* kabilesi gibi toplumlarda, maişet faaliyetlerinin önemli bir parçasıdır. Zamanla bahçe tarımı (*horticulture*), ardından tarla tarımı avcılık-toplayıcılığın yerini almıştır. Kimi toplumlarda hayvancılık da geçim gailisini ayrıca takviye etmiştir. Balıkçı topluluklar (*fishing societies*) istisnâ bir konumdadırlar; çok az sayıda ortaya çıkmış; zamanla komşu tarım medeniyetleri içinde soğurulup kaybolmuşlardır. (Onlar da *su avcılığı* yapmışlardır, ancak makalemizin kapsamı sırf kara avcılığına inhisar eder).

Sanayi devrimi sonrası modern toplumlarda avcılık, boş zaman değerlendirme kurumunun önemli bir unsuru olmaya devam etmiştir. Birçok bireyin gönül verdiği bir meşgale olagelmıştır. Savaşlar ve kıtlık zamanlarında ise beslenme imkânlarına önemli katkı sağlamaya (*) yaramıştır. Yaban hayatını katletmekte rol oynayan ticarî avcılık ise, avcılığın en kötü çeşididir! Devletlerin başa çıkmak zorunda kaldıkları önemli bir sorunsal sıfatıyla ortadadır.

İşte av, avcı, avcılık öğeleri; bu derece önemli olmak hasebiyle birçok sanat eserinde önemli bir yardımcı fikir (yan tema) suretinde bahis konusu edilmişlerdir. Avcı figürü kendisini birçok yapıtta boylu boyunca göstermiştir. Esasen avcılığa ve avcıya bu gibi göndermelerden, ilgili toplumların kimi değer yargıları ve sosyo-kültürel yapılarına dair bazı çıkarsamalara ulaşmak da mümkündür.

Avrupa Edebiyatı ve Avcılık Mevzuu

Alphonse Daudet'in ünlü bir romanında (*Tarascon'un Tartarini*) avcılığın maceraperestlik ve hayalperestlikle bağdaştırıldığı, kimi avcıların ise mübalâğalı anlatışları sevdiğine dair genel bir izlenim hâkimdir. Başkahraman; evinin bahçesi yabancı (egzotik) bitkilerle, iç mekânı silâh koleksiyonlarıyla dolu, *Don Kişot* benzeri bir kişiliktir; işi gücü heyecan verici romanlar, öyküler okumaktır.

Odanın ortasında yuvarlak bir masa vardı. Üstünde bir rom şişesi, Türk işi bir tütün tabakası, Kaptan Cook'un Yolculukları adlı kitap ile bir sürü av öyküleri duruyordu. Ayı avı, şahin avı, fil avı, daha neler... Masanın başında şişman, tıknaz bir adam oturuyordu. [Tartarin] kim bilir hangi korkunç av öyküsüne dalmıştı yine? (Daudet 1981:10).

* İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İskoçya'ya mühimmat fabrikalarını gezmeye giden bir Türk grubu içinde hobisi avcılık olanlar vardır. Britanyalı avcılarla birlikte av partilerine katılırlar. Memlekette gıda durumu sorunludur. Avcılar bu yüzden, et bulma konusunda talihli bir grubu temsil ederler. Bu misafir Türk avcılardan biri anılarında şöyle yazmaktadır: "Kasaplarda kuyruklar... Eti alanlar alıyor. Derken kasap etin bittiğini bağıarak bildiriyor. Kuyruğun sonunda bekleyenler; yüzlerinde hüznün ve ıstırap ifadesiyle, tek kelime söylemeden dükkâmı terk ediyorlar. Bu manzaraları çok defa teessürle seyretmişimdir" (Cihanoğlu 206: 60).

Thomas Mann'ın bir uzun öyküsünün (*Herr und Hund*, 1918) verdiği ipuçları ise; o günün Alman toplumunda avcılığın erkekçe ve özenilen bir uğraşı olduğu istikametinde ortaya çıkar. Öykü iri bir çoban köpeği besleyen bir adamın ağzından nakledilir.

O başkahraman (*protagonist*) bir öğleden sonra o köpeğiyle beraber kırlarda gezinirken bir avcıya tesadüf ederler. Avcının yanı başında tazısı vardır. Tazı, efendisinin tüfek atışlarıyla göklerden yere indirdiği kuşları ağızıyla getiriyor; böylece büyük keyif yaşıyordur! Şimdi çoban köpeği o tazıya âdetâ imrenişle dikkat kesilince, adam birden bir aşağılık mudilesi (karmaşası) içine doğru sürüklenir. Kendisini, yakındaki avcıyla mukayese eden bir muhasebeye dalar.

Kendi köpeği, avcının köpeği olmaya özenmiştir demek! Sanki köpeği “benim ne âlâ bir efendim varmış da haberim yokmuş! Elin tazısı saçmaların düşürdüğü kuşları tutup ağzında sahibine getiriyor; ya benim sahibim ne yapıyor?” diyor gibidir. Bu düşünceler doğrultusunda adam avcıya karşı haset hisleri duyar içinde.

Birkaç dakikalık bir iç çatışma ardından kendi çoban köpeğine döner. Azarlayan bir ses tonuyla konuşmaya başlar. O avcının köpeği olsaydı şimdiki sahibinden gördüğü ilgiyi ve sevgiyi

ondan görebilecek miydi bakalım? Hastalandığı zaman o avcı kendisini şimdiki sahibinin yaptığı gibi hemen veterinere götürecekti miydi acaba?

Bütünüyle Bir Avcılık Kültürü

Kimi eserlerde avcılığın tekniklerine dair teferruat bulmak dahi mümkündür. *Sarrasani* sirkinin eski basın sözcüsü ve maceraperest gazeteci *Quindt*'in kaleme aldığı bir romanda (1955: 27) bunu görebiliyoruz.

Başkahraman *Roger*, tövbekar bir avcıdır. Bir biyoloji laboratuvarında teknisyendir. Deneyler için çeşitli müstahzarlar hazırlayarak geçinip gitmektedir. Arkadaşı *Cyrill*'in dişi gangster annesi (*Dorothy*) onu fil avcılığı meşgalesinde oğluna göz kulak olmaya zorlar. Oğul *Cyrill* ise Afrika ormanlarında bir kaza sonucu hayattan kopar. *Roger* hemen dönüşte; bedenlen cüce amma güç kudret açısından dev kadına; oğlunun nasıl öldüğüne dair bir nevi askervâri dönüş tekmili (daha doğrusu hesabı) vermek zorundadır. Acılı anne onu can kulağıyla dinler; bilgileri kafasında değerlendirir:

Âsi yaban mandası (*buffalo*) (*) toplulukları başka tür sürülere hiç benzemezler. Kendi sürüsünü ya gönüllü terk etmiş veya oralardan kovalanmış bu “bireyler”; sonradan toplanıp tekrar yeni ve çok daha vahşi ve çok özel bir sürü oluştururlar; zira bu hayvanlar asla uzun süre tek başlarına kalamazlar. Fıtratıcaı sürü hâlinde yaşarlar. Bu âsiler topluluğu (ya da vukuatlı sürü) zaten yeterince tehlikeli olan sıradan sürülere nazaran; daha beter tehlike arz ederler.

Üstüne üstlük bir çayır yangınından kaçan iyice başı bozuk böyle bir sürü, iki usta avcıcı (Cyrill ile Roger) bir nehir vâdisinde kıstırır. Sürü, üzerlerine boşalan şarjör dolusu mermilere aldırmaz bile. Bu karmaşada Cyrill ırmağa düşerek oracıkta timsahlara yem olur!

* Bizon Amerika kıt'asına özgü bir tür iken, buffalo “yabanî manda” anlamına gelir. Benzerlikten dolayı kavramlar karıştırılmaktadır ki bu bir galat-ı meşhur sayılır. Pek üstünde durmaya gelmez. (Kimileri iki türü tefrik etmek için *Amerikan buffalos* da derler).

Bu gibi büyükbaşları tehlikeli kılan özellikleri; iri gövdeleriyle toplu koşu yetenekleridir. Dikkatsiz avcının sürünün altında ezilmesi işten değildir. *Buffalo Bill*, gençliğinde, demiryolu işçilerine gıda temini için anlaştığı şirkete, taze bizon eti teslim ediyordu. At üstünde usta manevralarla; bizonları; en başta koşan sürü-liderinden ve onun yerine geçen diğerlerinden itibaren peş peşe çabucak yere indirip geri çekiliyordu; hattâ ölü hayvancağızlar birbirlerine yakın şekilde küçük bir alana düşüyorlardı. O devirde doğal kaynakların kıymeti bilinmiyordu. Hele yerli kabileler maişet açısından bizonlara bağlı idiler.

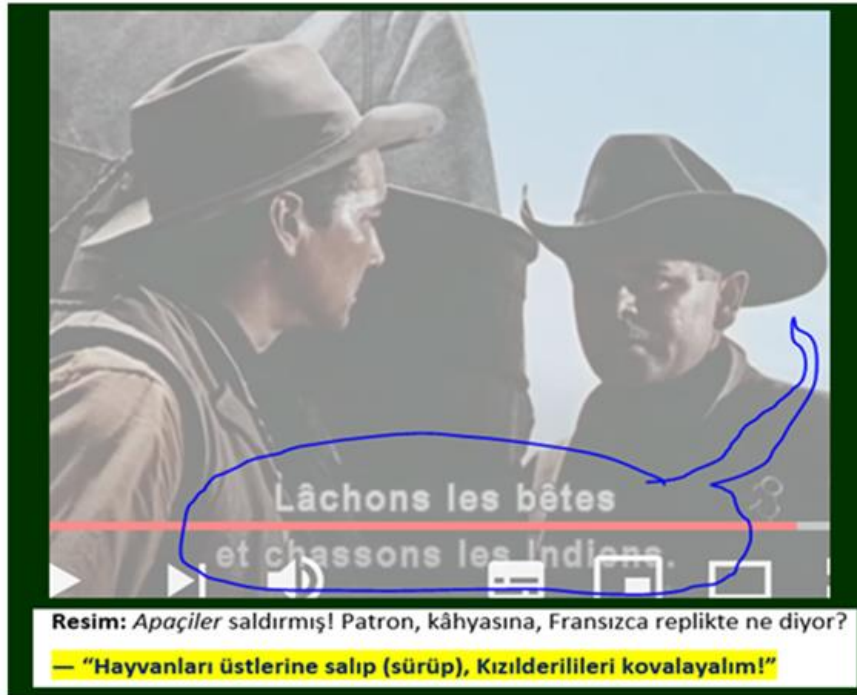
Buffalo Bill Amerikan tarihinde bir kahramandır. Lise (Kolej) ikinci sınıfta, okula yeni gelmiş, gür kıvrıkcık saçlı, palabıyık Matematik öğretmenimiz; ilk dersinde bu şahsiyetin üçüncü kuşaktan gayrı-meşru torunu olduğunu (*third-generation bastard-son of Buffalo Bill*) ifade etmiş idi. Tarihî kişiliği sahiplenmek uğruna babasının “gayrı-meşruluğunu” ifşaya çoktan râzıydı yani. *Buffalo Bill* kendisi de vahşi kapitalist anlayışa kurban gitmiş; karnını doyurmak için yaşlılık günlerini, sirklerde gösteriler yaparak geçirmiştir. Belki onu, vurduğu nice bizonun âhı tutmuştur...

Resim: Buffalo Bill (Yaygınağ)

Evcil sürüler bile tehlikelidir. Aralarında bir şekilde yere yığılan hemcinslerini dahi diğer hayvanlar ezerek telef ederler. 1958 Tarihli *Cowboy* adlı filmde sürüler ile ilgili birçok bilgi arka fondan dikkatli seyircinin ilgisine sunulmuştur. Bu erginleme filmi, kovboyluğa özenen bir otel kâtibini (*Jack Lemmon*) anlatır. Otel müşterisi olan sürü patronundan (*Glenn Ford*) rica eder ki onu da yanına ortak alsın, çalıştırsın. Kovboy lideri kumarda parasını kaybedince, sümsük otel çalışanının teklif ettiği birikimi reddedemez. Geçen akşam işgören olarak dahi düşünmediği genci, şimdi ortak sıfatıyla yanına almaya mecbur kalmıştır. Sonra Meksika'ya intikal, ortağın verdiği dolarlar ile bir sürü satın alış, bu sürüyü sınırdan geçiriş; belli bir noktada yük vagonlarına bindirip Şikago'ya ulaştırma harekâtı...

En ilginç iki noktadan biri, kovboy kâfilesinin yolda sürüyü çalmak isteyen Apaçiler’in üstüne sürünün bir kısmını sevk edip, onları bu suretle kaçırtmalarıdır. Apaçi grubu, daha çatışmaya girmeden, sürünün püskürtmesiyle bertaraf olur. Diğer ilginç nokta, dönüşte genç ortağın yük vagonlarında yere düşen hayvanları, sırf kendi inisiyatifiyle boynuzlarından zorlayıp ayağa kaldırma gayretidir. Ezilme yüzünden sürü yeni bir zayıf vermesin diye; bu güç ameliyeye kalkışacak derecede pişmiş, başkalaşım geçirmiştir, tek bir seyahat boyunca, önceki o toy genç! Birinci mevkide iskambil oynarken haberi bir adamından alan usta da koşup vagona iner; yardıma çalışır. Yeni çırağından (çömezinden) aşağı kalacak hâli yoktur ya sert eski tüfeğin!

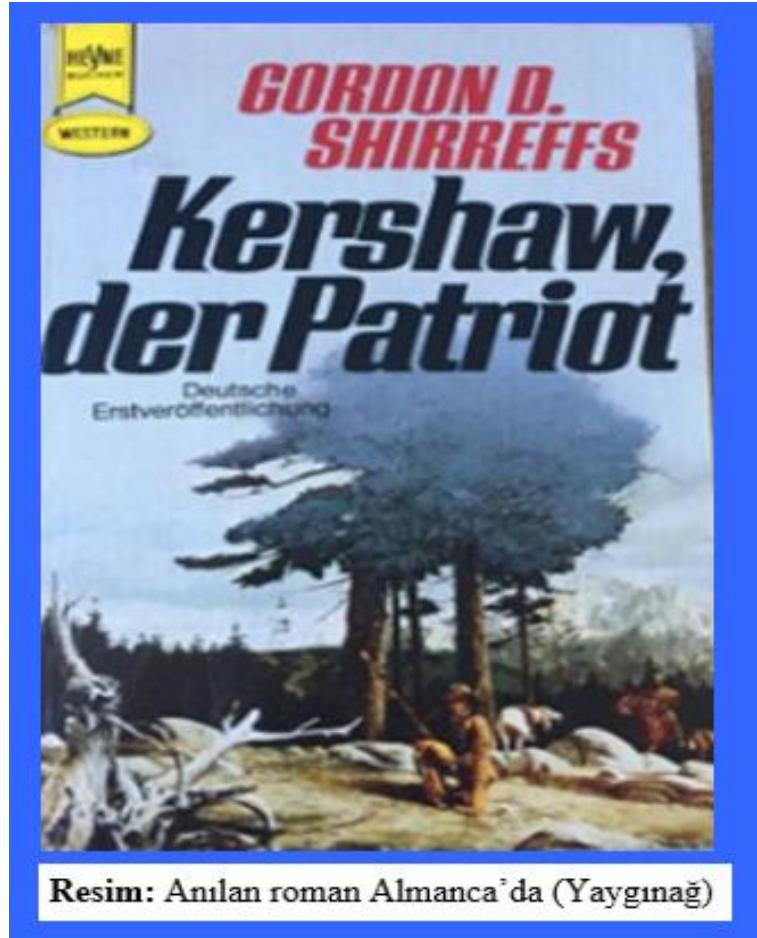

Kimi eserde avcılığın kılışsal (pratik) yönü öne çıkar. Bir zamanlar Amerika’da sınır boylarında sırf hayatta kalabilmek için avcılık faaliyetinin şart olduğuna dair tespitler, *Shirreffs*’in 1840’lı yıllara dair bir *western* romanında teyid bulur.

Başkahraman *Quint* ve arkadaşı *Luke*, zıpkın gibi iki kürk avcısıdır. *New Mexico* eyaleti henüz *Meksika* devletine aittir. *Quint* soylu bir *Meksikalı* aileye damat olmuştur. Dört dörtlük bir iç güveysine dönüşmemek için; buyurgan karısının ve çocuklarının yanında sırf yarı süreliğine kalmaya bakar. Senenin belli bir sezonunda hudut mıntkasını, kimi belâlı Kızılderili ve Beyaz kanundışılara karşı korumakla meşgul olur. Amerikan ordusu gelip onu iki devletten birine “râm olma” tercihinine zorlayana kadar; bu hâl böyle gider. Yaşam tarzlarının her boyutuna avcılık kültürünün sindiği şu satırlara bakalım:

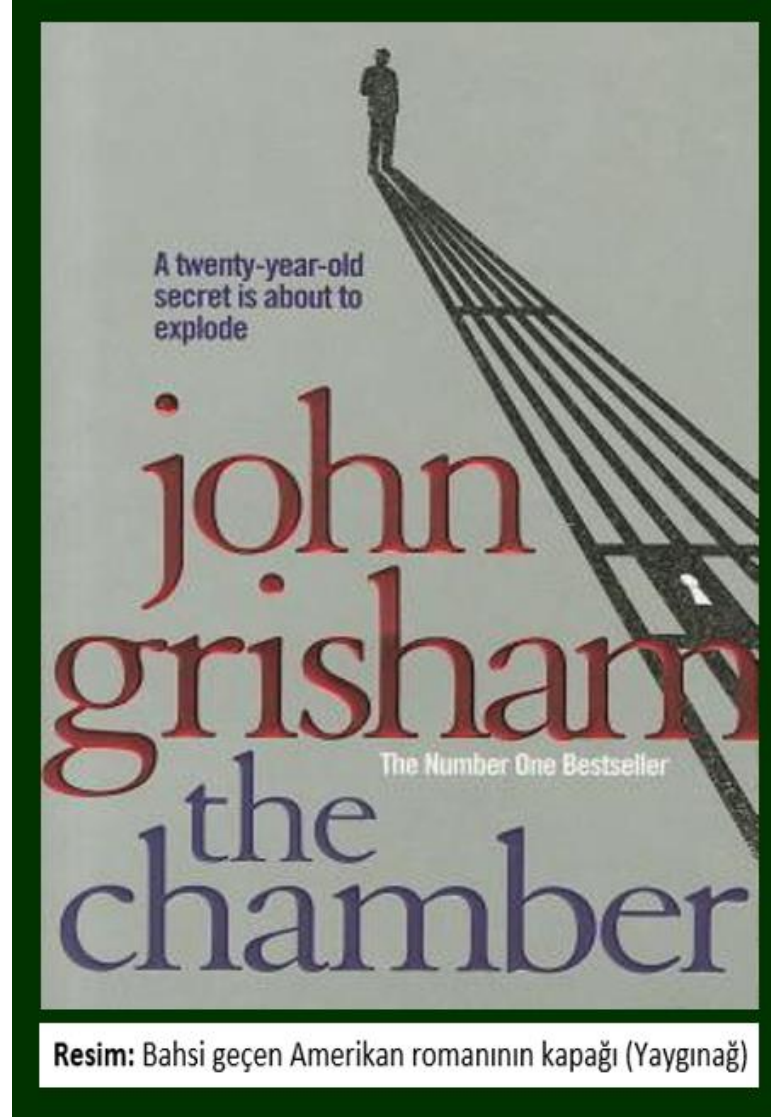
Quint çiftliğe dönecek iken *Luke*’u avcı giysileri içinde görür: Yer yer kadife parçalarla kaplı, kolları saçaklı, yakası sansar kürklü geyik derisi ceket. Süet meşinden tozluklar. Kurdelâ bandına kartal tüyleri (uğur işaretleri) takılmış fötr şapka. *Luke* kendi göğsünü yumruklar. Önce bir savaş nârası koyverir; sonra şiir gibi cümleler döktürür ardı sıra:

— “Başı boş gezen kurtlardan farkım yok! Dağların kralyım! Bahardaki bir erkek bizon kadar pervâsız, arıların soktuğu bir boz ayı kadar tehlikeli, bir yavru kurt kadar çevik ve zindeyim yahu ben!” (*Shirreffs* 1985: 37-38).

Amerika Kırsal Alanında Yaygın Bir Meşgale

Grisham’ın *Gaz Odası* adlı romanında (*) *Mississippi* kırsalındaki avcılık sevdâsına bol bol göndermeler bulunur.

* Roman esasen bir nefret suçunu işler. 1967’de bir güney kasabasında *Ku Klux Klan*, *FBI*’ın yakın takibi sayesinde siyahlarla uğraşamaz olur. Bunun yerine Museviler’e yönelir. Hücre sistemi içinde gizlilikle çalışır. Klan’ın yöresel başkanı, *Sam*’ı, yanında bir başkasıyla, bir avukatın bürosunu bombalamaya gönderir. İnfilâk ânı gecikince, avukatın o anda büroda bulunan ikiz evlâtları havaya uçar. *Sam* yakalanır. Suç ortağımı asla ifşâ etmez. İşlenen cürüm, olduğu gibi sadece onun üzerine yıkılır. Temyizler dahil, yıllara sarkan dâvalar sonucunda, yaşlı hâliyle gaz odasında infaz edilir.

Avukat-torun, halasından öğrenir ki kuzeni genç, maço ırkçı sülâlesine [*Rednecks* (*)] lâıık olamamış. Hippi kılıklı bir esrarkeş! Babası onu bir aralık zorla Kanada'ya sülün avına götürdü diye dönüşte bir süre küs kalmışlardır (Grisham 1995: 234).

(Emekli federal ajan, 1967'lerdeki *Ku Klux Klan* mücadelesinden bahsediyor):

—“Haç yakarak siyahilerin evlerine mermi yağdırdıktan sonra; bazıları gidip siyah metresleriyle buluşurdu — o zenci kızlar bu mürailiğe nasıl katlanırdı? O da ayrı... — ve bizim gözümüze kestirdiğimiz herif kilise görevlisiydi. Ormanda bir av-kulübese vardı. Aşk yuvası ora! Bir öğlen üstü siyah kızla bunu fotoğrafladık” (a.g.e. ss.274-275).

(Halası, yeğenine kendi küçüklüğünü anlatıyor):

—“Ceza dâvaları bu çok seyirci çekerdi. Bir defa deden (*Sam*) bizi de götürdü. Zanlı, bir taziyı öldürmüş. Suçlu bulunup bir sene hüküm giydi. Kasaba kamuoyu ikiye bölünmüştü. Merkezdekilere göre önemsiz bir kabahat büyütülmüştü. Kenar mahalle sâkinleri ise iyi bir av köpeğinin kıymetini biliyordu” (Grisham 1995: 357).

(Halası, uzakta kalmış yeğenine, baba sülâlesini tanıtmaya devam ediyor):

—“Bir yaz günü gene ağaçtaki gizli yerime tırmanmışım. Bakıyordum. Baban da küçüktü. Bizde çalışan bitişik zenci ailenin çocuğuyla bir oyuncak meselesini tartıştı. Ahşap bir *Güneyli* kurşun asker. Ondan çalmış diye suçladı kara çocuğu. Deden duyunca çıktı; siyah çocuğa sövdü saydı; dayak attı. Sonra öbürünün babası *Joe* çıktı bahçeye. Oğlunu döven beyaz patrona kafa tuttu. Deden, eve kapanan babana bağırırdı ‘bak bu zenciye n’apacam!’ diye. Dövüştiler. Deden, babandan evdeki çiftelyi istedi soluk soluğa. *Joe* yerden doğrulmaktayken fişekleri adamcağızın üzerine boşalttı deden!

[Bu noktada av tüfeklerinin (**), çiftelerin, tabii ki en başta diğere ateşli silâhlara nazaran daha kolay edinme ve ulaşma adına, hele mizacı öfkeli tür bireyler için kullanışlı birer suç âleti

---

* Amerika'nın güney eyaletlerinin insanların etnik konulardaki bağnazlığının adı çıkmıştır. *Mağden* (2010: 30) bir romanında bu noktaya parmak basar. Yurt içinde ve dışında otellerde motellerde seyyar hayat süren esrarengiz bir anakızın romanıdır bu. Bir kış günü *New York*'a uçarlar. Taksiyle *Union Meydanı*'nda bir butik otele gece yarısı varırlar. Tekerlekli bavulu sürüklemek bile bir iştir! Danışmadaki iri cüsseli, beyzbol şapkalı, kızıl sakallı ve üstündeki tişörtte *Tennessee* yazılı görevli; ödeme için peşin parada ısrar eder. Anne öfkelenir. Tartışma çıkar. Adam nakit diye homurdanır durur. Anne de çetin cevizdir:

—“Gece yarısı, bu *sin-kaf-edilesi* (*f*cking*) fırtınada? Çocuğumla? Seni *f*cking* ırkçı *Redneck*! Pasaportlarımız yüzünden! Değil mi? Yürü kızım, gidiyoruz!”

Dışarıda başka bir taksi bulup doğrudan havaalanına dönerler. Tezi tezine Londra'ya bilet bulurlar...

** Küçükken annemle birlikte seyrettiğimiz siyah-beyaz bir Fransız filmi, belleğime nakşolmuştu. *Monsieur Lachenay*, uçak yolculuğunda tanıdığı bir hostese kapılıp onunla bir gönül macerası yaşıyordu. Evde mazbut eşi şüphe duyuyor, amma içine atıyordu. Derken, kocanın her dönüşünde evdeki huzursuzluk artıyordu. Nihayet günün bininde evin hanımı kuru temizlemeden gelen cekette bir fotoğrafçı fişi buluyordu. O fotoğrafçıya kendisi uğrayıp çekimleri teslim alıyordu: Hostesle kocasının tatil pozları! Çileden çıkan kadın; evdeki av tüfeğini kapıldığı gibi, kocasını dışarıda bir yerlerde bulup tek atışta yere seriyordu. (Filmin internetten sağlmasını yapmak biraz uğraştırdı. Bazı “deşelemeler” & ayıklamalar sayesinde mümkün oldu: *François Truffaut* yönetimindeki 1964 yapımı, *La peau douce / The soft skin* isimli yapım). Yazar

olduklarını görüyoruz. Mesele evrensel boyutlarda bir *Kriminoloji* ve *Kriminalistik* mevzuu sıfatıyla, başlı başına orta yerde durmaktadır!].

Resim: kırmalı bir av tüfeği (Yaygınag)

— “Siyahî aile gözyaşlarına boğuldu! Sonradan deden onları buralardan sürecekti de. Yaptığı da yanına kalacaktı. Şerif gelince ona meşru müdafaa yaptığını iddia etti. Şerif zaten hiç oralı değil bile... Sene 1950, mekân *Mississippi* eyaleti. Ne beklenirdi ki? Ertesi gün baban oyuncağını evde bulmuş. Aynı biblonun bir benzeri! Ağlayarak geldi. Oyuncağı dereye attı. Ben de ağaçtan zaten gördüğümü söyledim. Ağabey-kız kardeş, aramızda suskunluk yemini ettik” (a.g.e. ss.362-365’den özet).

Avukat-torunun itiraz ve temyiz teşebbüsleri akim kalır. Dedesinin idam günü yaklaşır [Eski siyahî komşu *Joe*’nun yıllar sonra tutacak olan âhı mıdır yoksa? O suçun gecikmiş keffâreti yani? Kimi okuyucu böyle bir çıkarsama yapabilir bu romandan] ve *Parchman* Hapishanesi’nde mahkûm; müdürden, bir saatliğine son kez dışarıda bulunma uygulamasını, şafak vaktinde kullanmak ricasında bulunur. Güneşin doğuşunu dünya gözüyle son bir kez seyretmek için...

Doğudaki kızılığa ihtiyar gözlerini diker *Sam*. Nihâî bir muhasebe geçirir kafasının içinden. Hücreye ilk tıklıldığında, bir noktaya kadar umudu var gibiydi. Günün birinde tekrar sıncap ve bildircin avlayacağına, balık tutacağına, şehir içinde kahve yudumlayacağına, külüstür pikabının direksiyonuna geçip etrafta gezinti turları atabileceğine hâlâ inanıyordu âdetâ. Hattâ Kaliforniya’ya uçarak —hiç uçağı binmemişti ömr-ü hayatında— orada irtibatı kopartmış torunlarının, bir şekilde izlerini bulacağına dair beklentileri dahi devam ediyordu tam o sıralarda (a.g.e. s. 532).

Silâhtan Arınık Safariler Uygulaması

Elia Kazan'ın kısmen özyaşamöyküsel romanında (*) silâhsız safari kavramının belki de ilk örneklerine rastlarız. *Nairobi* Havaalanı'nda Amerikalı turisti karşılayan uzun boylu sarı saçlı rehber *Jim*; iyi tanıdığı gümrükçülerle *Swahili* dilinde anlaşır. Tiyatrocu müşterisini gümrükten çabucak geçirir. Bir taksile oteline getirir. Bu düzenlemede bir hayvanı vurmak, *trofe* [avcının yanına aldığı boynuz, diş vs. kabilinden nişâneler] edinmek filân kesinlikle yoktur.

Rehber-*Jim* fiilî avcılığa vedâ etmiş biridir. Ertesi sabah *Wakamba* kabilesinden üç yardımcıyla beraber, römork ilâveli bir cipe binip ormana açılırlar. Yaban hayatını doya doya temâşâ ederler. Avlarını parçalayan aslanları; aslanlardan kaçan zebra ve küçük hayvanları, aracın içinden yakın ama emniyetli bir mesafeden gözlerler.

Resim: Roman ve yazarının genç görüntüsü (Yaygınağ)

---

* Romanda, kariyerinin başlarında bir tiyatro oyuncusu olan *Sonny*; karısı ve üvey oğlu dahil, herkesten ve başta *Broadway*'de oyunlar oynadığı sahnelerden ansızın uzaklaşmak ister. Bu kaçıışı, “*Kenya*'da bir safariye katılmak” gibi bir *kapak öyküsü* altında gerçekleştirir.

İşın içinde av hayvanı kurşunlamak olmadığından ve gelen turistler de çoğunlukla ruhsal sorunlu tipler olduğundan; safari rehberi biraz da gizil psikolog işlevi görmektedir aslında. Ormanda uygar insanın açılabilieceği, felsefi mülâhazalara girebileceği tek kişı zaten odur. Kültürlü, görmüş geçirmiş, kibar bir insan sıfatıyla bu role çok elverişlidir. *İngiliz* asıllıdır. Babası *Rodezya*’da generallik yapmıştır. O da bu Afrika ülkesinde büyümüş ve bir süre polislik yapmıştır. Siyah-devrimin ardından, tıpkı diğer beyazlar gibi, memleketten kovulanlardan biridir. Yazar, okuyucusuyla şöylece dertleşir:

Bana gelişimin asıl sebebini sordu. ‘Havayı değiştirmek, tatil yapmak için’ deyince yutmadı. Dedi ki:

—“İleri uygarlıklara ait insanların boyuna buraya akıp geldiklerini görüyoruz. Kimisi tehlike konusunda bir çeşit çıraklık eğitimi almaya gelir. Çoğu ise niye geldiğini bilmez bile. Ben tahmin ederim amma. Yaşadıkları gerilim dayanılmazdır. Yapabilecekleri bir şey, burada ilkelliklerle buluşup bir tür şok deneyimi/tedâvisi almaktan ibarettir. Bu yolla hayatlarına anlam katarlar”.

Kendisinden kaçsam da etkisinden kurtulamadığım —çaptan düşmüş yaşlı aktör, annesinin uzatmalı erkeği ve genç oyuncunun sömürge dostu— Sidney’den; hiç bahis açmak istemiyordum. Bu gece (aslan kükremeleri dışında) kafamı dinleyecek kadar huzur bulacağımı garanti etti. Çadırıma kadar refakatle, iyi bir ev sahibi sıfatıyla; kamp yatağımı ve zemini, üstlerinde karınca, börtü böcek var mı diye inceledi. Lâmbanın nasıl söndüğünü de gösterdi. İyi uykular dileyip çıktı (Kazan 1974: 129-130).

Av Yasaklarını İhlâl

Dünyada hoyratça uygulama bulan —geleneksel Uzak Doğu tıbbında kimi av hayvanı vücut kısımlarının şifa verici ve hele afrodisyak (cinsel gücü kamçıl原因an gıda maddesi) olduğu inancı, galiba bu meselede en belirgin ve en önemli sebeptir— yasadık avcılık (*poaching*)^(*) çok

* Yasak avcılığın (*poaching*) Türkiye’deki, çok daha hafif bir izdüşümü, başta av hayvanı kotalarını aşmak olmak üzere, belirlenmiş diğer birtakım *kabahatleri* işlemek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bayrampaşalı (Balkan muhaciri bir aileden gelme) yaşlı bir avcı dernek başkanı; avcılıkta kuralları çiğneyenlere “bohçacı” etiketini yakıştırıyordu. Onları “avcı” sıfatına lâyıık bulmuyor; böyle bir aşağılayıcı sıfat ile niteliyordu yani. Bu tâbir, giderek yaygınlaşmıştır camia içersinde.

MAK (Merkez Avcılık Komisyonu) tarafından her sene basılan ve en üçra köşelere kadar resmî makamlar eliyle parasız dağıtılan küçük ebatlı el kitapçıklarında, bu konular yazılıdır. Hangi türe ne kadar kota ayrılmıştır? (Bir günde on bıldırcından fazla vurmamak gibi). Hangi türün soyu tükenme tehlikesi var olup avı tümünden yasak altına alınmıştır? Tabii bu arada devamlılık arz eden genel prensipler de söz konusudur. (1937’den kalma Kara Avcılığı Kanunu 2003 senesinde, 4915 sayılı kanunla yenilenmiştir. Bir süre eski alışkanlıklar sanki bir “fetret devri” misâli sürme temayülü göstermiş ise de; sıkı tedbirler; orman muhafaza ve çevre jandarması eliyle; çoktan yerine oturtulmuştur). Başlangıçta 32 saatlik mecburî bir kurstan geçmek (il merkezlerinde) ve sonunda avcılık andı içmek. Her sezon av pulunu devletten satın almak. Millî Park hükmündeki yerlerden bir dal parçası dahi sökmek. Silâhına ruhsat edinmek. Gün ışığı kesilince ava son vermek; yani sunî ışık kullanmamak. Çarşamba, cumartesi-Pazar ve resmî tatiller dışında avlarklara girmemek. Avlakta tüfeği kırık vaziyette taşımak (ki doğrultup ateşleyene kadar hayvanın kaçış şansı olsun; “*fair play*” ilkesi çalışsın). Gerçek mühre kullanmamak; yani bağlı bir ördek vâsıtasıyla uçan yaban ördeklerini celbetmek hilesine

fenadır. Bu işi yapanlar yüzünden yaban hayatının yok oluş tehdidi, edebiyatta *arka bahçe bilgisi* kabilinden yerini almıştır.

Zimbabwe'de geçen bir macera romanında, buna dair dehşetli epizodlar yer alır. Bir iç savaş boyunca rahat eden ve serpilip gelişen fil sürüleri; barışın tesisiyle vicdansız şebekelerin elinde tekrar katliamlara sunuk (mâruz) kalırlar. Vicdansız profesyonellerin işi, ziyadesiyle kolaydır: Fil sürüsünü, arta kalmış mayın tarlalarına sevk etmek gibi haince bir plan! Sonradan helikopterle sarkıtılan elemanlar, toprağa ayak dahi basmadan, üzerlerine kondukları ölü fillerin dişlerini ve kesici âletlerle parçaladıkları gövdelerini alıp yine helikoptere bağlı çengellerle mayınlı alanın dışarısına taşırlar.

“Başgörevli” bir siyahî, bu rezil işleme nezaret ederken; bir yandan da kafasında olası ziyanları hesap eder:

Beheri bin dolar tutarında postları yüzüp götürme zamanları yoktur. Zaten çok ağırdırlar ve çürümeye karşı korunmaları da olacak şey değildir. Öte yandan etlerin hafifçe kokuşması (*) Afrikalı damakların sadece lezzetini arttırır. Beş yüz ton ıslak et [buharla] kurutulduğunda ağırlığını yarı yarıya kaybedecektir amma komşu Zambiya'nın bakır madenlerinde binlerce işçi, iştiyakla teşnedirler bu protein deposu gıdalara (W. Smith 1984: 15).

Bir Afrika ülkesinde fil etinin asker karavanasına katılmasıyla ilgili bir haberde muhabir, “Askerlere İyi Pişmiş Fil-eto!” başlığıyla çok güzel bir tevriye sanatı yapmıştır:

tevessül etmemek. (Plastik mührü olabilir). Kuş seslerini teybe alarak uçan kuşlara duyurmak da yasaktır. Dürbün kullanılamaz. Güme denilen rahat, beklemeye uygun mevzilerden faydalanmak olmaz vs. ^{Yazar}

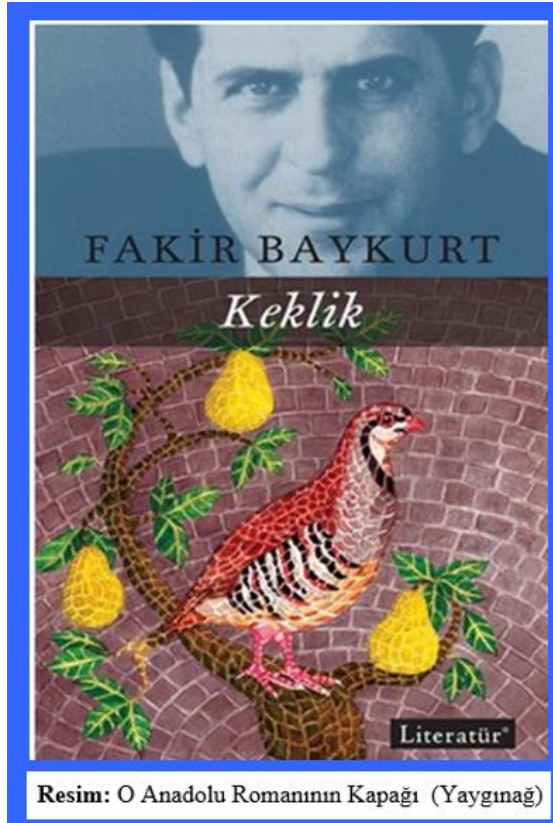
* Bir öğretmen arkadaştan duymuştum: Eskişehir’in kimi Tatar köylerinde, etler belli bir kararda (yani hafifçe) kokutulup öylece yeniyormuş. Bu işlem, lezzet katmak içinmiş. İlginç bir antropolojik tespit! Bir yanda vejetaryen insan adacıkları (*enclaves*), öbür yanda eti bilhassa kokutacak derecede “karnivor” (etçil / etobur) damak tadına sahip diğer topluluklar. Gıda kültürü ve alışkanlığı açısından böylesine keskin bir ikili tasnif çeşidi yani!

Kadın Avcılar da Var!

Fakir Baykurt’un *Keklik* adlı romanında Ankara yakınındaki *Sulakça* köyüne avlanmak üzere gelen, bu maksatla ırmağa şişirme botlar indiren Amerikan avcı gruplarının bahsi geçer. [Turizm çeşitlerinden birisi de av turizmidir. Turist-avcının mevsimlik *av pulu* —yani tütün ürünündeki gibi devlet hazinesine vâsitalı vergi katkısı— yerlininkine göre çok daha fiyatlıdır. Son yıllarda bu doğrultuda halk bilinçlenmiştir. 2020 yazında ilgili bakanlığın *Tunceli*’de dağ keçileri, *Eskişehir*’de ise kızıl geyikler için açtığı *toplu av hakkı ihâleleri*; keskin tepkiler üzerine akim kalmıştır; yani geri adım atılmıştır]. Amerikalı seyirci kadınlar-kızlar da söz konusudur etkinlikte. Romancı, onların içlerinde *eylemli avcı* hükmünde bir kadın karakteri de mercek altına alır. Bir bayan yaban domuzu avlayıcı.

“Durup bekledi kadın. Derken kurtulup kaçacak oldu domuz. Tazı yuvarlandı yere. Fakat çabuk toparladı kendini, fırladı gene. Arka ayağının sinirinden aldı domuzu. Bir yandan da kadın fırsat kolluyor, uzak muzak, sıkacak! Belki tutturur. Şaşıtım bir şey!” (Baykurt 1975: 32).

Resim: O Anadolu Romanının Kapağı (Yayınağ)

Amerika’da bazı silâh mağazalarında bayanlara *dipçiği pembe renye* boyanmış av tüfekleri satılır. Günümüz Türkiye’sinde daha on yıla yakın bir zaman öncesinde yüzü aşkın sayıda kadın avcı bulunduğu tespiti, Maslak mıntıkasında bir avcılık kulübü ilgilisi ile tarafımızdan yürütölen bir mülakâтта ortaya çıkmış idi.

Romanda geçen yaban domuzu avlama ameliyesi, yerli avcılar tarafından da çok rağbet görmektedir. Türkiye’de eti yenmeyen bu hayvan, gûya “tarlalara zararlıdır” bahanesiyle

(mantığa vurma / rasyonalizasyon) avlanır. Muhteşem dişleri (ki onlarla ormanın zeminini çapalar; fayda sağlar) “zafer ganimeti” olarak alınır; karkas öylece arazide bırakılır.

Bir Timsahı Canlı Hâlde (!) Ele Geçirmek

Paul Krasny'nin yönettiği bir filmde (*Joe Panther*, 1976); bir yandan kimi Amerikan yerlilerinin beyazların aklına hayaline sığmayacak çok özel bir mahareti ortaya konur; bir yandan da o yeteneğin, nasıl ticarî boyutlara büründüğü resmedilir.

Florida eyaletinde *Seminol* kabilesinden genç *Joe* (aktör *Ray Tracey*), tıklandığı rezervasyondan çıkıp beyazların dünyasına karışmak ister. Kaptan *Harper*'in (aktör *Brian Keith*) teknesine astığı *tayfa arıyor* ilânına başvurur. *Harper* yerli gence sıcak bakar. İki ırkçı eski tayfa ise bu yeni gelene şimdiden dış bilerler.

Teknede o gün misafir bulunan kaptanın ağabeyi, yerli genci, kendi *müesses menfaatine* yarayacak bir imtihana tâbi tutar. Ağabeyi panayırıdır; çadırında seyrettirdiği beş metrelik timsah ölmüştür. Ondan boşalan havuza, seyirci çekecek bir yenisini koymalıdır. O boyutlarda bir timsahı *Joe*'ya *ismarlar*, fırsatı ganimet bilerek. *Joe* bir arkadaşıyla ve yanında sâdık çoban köpeğiyle yerli kanosuna biner. Sazlık nehirde saatlerce keşif yaparlar.

Arada yoldaş *Seminol* yerlisini yılan sokar. *Joe* onun tedâvisini yapar. Derken beş metrelik bir timsaha rast gelirler. Hasta arkadaşını kanoda bırakan *Joe* işe girişir. O timsahla boğuşurken sâdık köpeği de timsaha yer yer saldırır ve yaralar alır. *Joe* zifosların (çamurların)

içinde timsahla başa çıkmaya bakar. Nihayet yırtıcı sürüngenin sırtına dolanarak ağzını iple bağlar!

Ağabey *Harper*, *Seminol* gencin kanosuyla getirdiği dev timsahı görünce pazarlık ettiğinden daha büyük bir ödül verir. (Bu arada babacan Kaptan hastanelik olmuştur. Patronun yokluğunu istismar eden iki ırkçı tayfa, tekneyi *Karaipli* göçmenleri kaçırmakta kullanırlar. Kendilerine engel olmak isteyen *Joe* ölümden döner; yerli arkadaşı ise yılan zehirine karşı savaşını başaramayıp hayatını kaybeder).

Resim: Filmin afişi (Yaygınag)

Görseller: İnternet

Florida'da *Seminol*, Kızılderilileri, geleneksel sporları olan timsah güreşine bayılırlar! Bu zorlu oyun, bu onurlu insanların muhteşem cesaretine & yiğitliğine bir karine hükmündedir.

İstinye Üniversitesi — FEF — «Antropoloji» Dersi yansılar, Çaya 2019

Resim: Timsah Güreşi

Bir İngiliz Filminde Bir Av Sembolüne Atf

İrkçılığı tuz buz eden *The Secret Laughter* (1999) filminde, bir Afrika ülkesini gezmeye gelen yazar *Matthew* (İngiliz aktör *Colin Firth*), çocuklu dul kadın *Nimi*'ye (Amerikalı siyahî aktris *Nia Long*) vurulur. Komşu siyahî Protestan rahibin —Katolik din adamından farklı olarak evlenme hakkı var— de *Nimi*'ye tutkun ve talip olmasına rağmen; küçük oğul *John* üvey babalığa *Matthew*'u yeğler.

Beyaz adamın ilk fiziksel yaklaşımından sonra siyahî genç kadın, “dişil mağlûbiyeti” (*) içinde kendi kendisine “aptal antilop!” diye söylenir. Annesi ona aşk hayatındaki yanılmalarından

* Bu sıfat tamlamasını *Sait Faik Abasıyanık*, bir arazi parçası için kullanmıştır. (“Papaz Efendi” adlı, yazarın yuvası Burgazada’da geçen bir öykü). Başkahraman; inatçı, güzel bir kadın misâli nazlı edâli işveli amma çorak bir toprak parçasını; büyük emeklerle, sabırla işleyip, sonunda kadife kıvamında ve bağcılığa elverişli bir bahçe hâline getirir. Son manzarada *erkeğin galibiyeti papaz efendide, kadının bir nev’i galibiyetten başka bir şey olmayan dişil mağlûbiyeti ise toprakta* yansıma bulurlar!

ötürü hep böyle hitap edermiş. *Sürüden ayrılıp da kamyonet altında kendini ezdirten aptal antilop!* Beyaz yazar gücenerek sorar:

—“Yani ben kamyonet miyim?”

Sualine pekiştirici bir cevap alır:

— “Evet öylesin! Hem de en tehlikeli türünden bir kamyonetsin!”.

Yerli Filmlerde Avcı

Erdoğan Tünaş'ın senaryosuna dayanarak *Süreyya Duru*'nun yönetmenliğinde çevrilen 1969 tarihli *Alageyik* adlı yapımda geyik avcısı köy genci *Halil* (*Cüneyt Arkın*) ile köyün güzeli *Zeynep* (*Mine Mutlu*) arasındaki aşkın arka fonunda geyik avına tutkunluk, ağırlıklı yer tutar.

Kişilerin ağızlarından dökülen “susuz tarla, sütsüz bebek ve avsız adam” gibi benzetmeler yoluyla avcılığın köy kültüründeki ehemmiyeti vurgulanır. *Halil*'i tuzağa çekmek isteyen hasmı,

köyün ağası *Karaca Ali (Bilâl İnci)* onu bir hileyle tam da gerdek gecesinde (!) yine av peşine sevk eder. Bunun için, boruyla alageyik sesi taklit eden bir adamını kullanır.

Halil, bu sese dayanacak adam değildir. Bilge yaşlı kadın *Sultan Ana*'nın (*Aliye Rona*) deyişiyle “deli oğlanın av sevdâsı” işte böyle bir şeydir. Cömert-*Halil* köyü defalarca geyik etine doyumuştur. *Sultan Ana*, ona bir sohbetinde şöylece seslenir:

— “Geyik avlayan iflâh olmaz; uğursuzluktur, oğul!” (aktaran Çaya 2015).

Yeşilçam'da aynı tema on yıl daha öncesinde *Atıf Yılmaz* tarafından da ele alınmıştır. O vakit başrolleri *Yılmaz Güney* ile *Pervin Par* paylaşmıştır. Afişteki ibârede görüldüğü üzere, o filmin müziği Ankara Radyosu'ndan *Muzaffer Sarısözen*'e aittir. Nice türkünün derleyicisi bu değerli halkbilim üstâdı, o filme ayrı bir kıymet katkısı sağlamıştır muhakkak.

Bir Kızılderili Menkıbesi

1950’li Yılların sonlarında *New York-Albany* yakınlarında *İroki* kabilesinden Kızılderililerin rezervasyonlarında derin antropolojik tetkikler yapan bir sosyal bilimcinin naklettiği menkıbede, bir örnek avcı tiplemesi buluruz ki, kendisi kabîlesinin en kutsal ve en gizli şamanist tedâvi ritüeline esin kaynağı olmuştur:

Bir zamanlar genç bir *İroki* avcısı varmış. Üstlik kabilenin reisiymiş. Bütün hayvanlar bu avcuyu kendilerine gösterdiği dostluk gerekçesiyle sever ve sayarlarmış. İyi avcı; yüzen erkek geyiği, yavru emziren dişi geyiği vurmadığı gibi; birden karşısında bulduğu gafil

hayvana da ilişmezmiş; takipten kaçça kaçça yorulan ava da dokunmazmış. Ava başlamadan önce yırtıcı kuşlar ve memeliler için bir geyik vurur, yüzer ve bağırırmiş:

—“Gelin bütün etoburlar! Bu av sizin içindir!” Sonra avın bağırsaklarını nehir ve göllere, balıklara yem olsun diye serpermiş. Kırlara kargalar için tahıl daneleri atar, ayılar için ağaçlara bir tutam bal sürermiş. Bir gün grubundan ayrı vaziyette iken rakip *Çerokiler* onu yakalayıp kafa derisini yüzmüşler. Ortalık yerde bırakıp gitmişler. Önce kan kokusunu alan bir kurt gelip kafasını yalamış ama örnek avcıyı yüzünden tanıyınca, uluyuş nidâlarıyla diğer bütün hayvanatı oracığa toplamış.

Ayı, yerde kımıldamadan yatan vücudu pençeleriyle yoklayıp göğsünde henüz ılık bir nokta tespit etmiş. Sonra yatan avcıyı ön ayaklarıyla sarıp sarmalayıp ısıtmaya çabalamaş. Bu arada kuşlar, kafa kafaya verip olası çâreler tartışmaya başlamışlar. Tek itiraz atmacadan gelmiş:

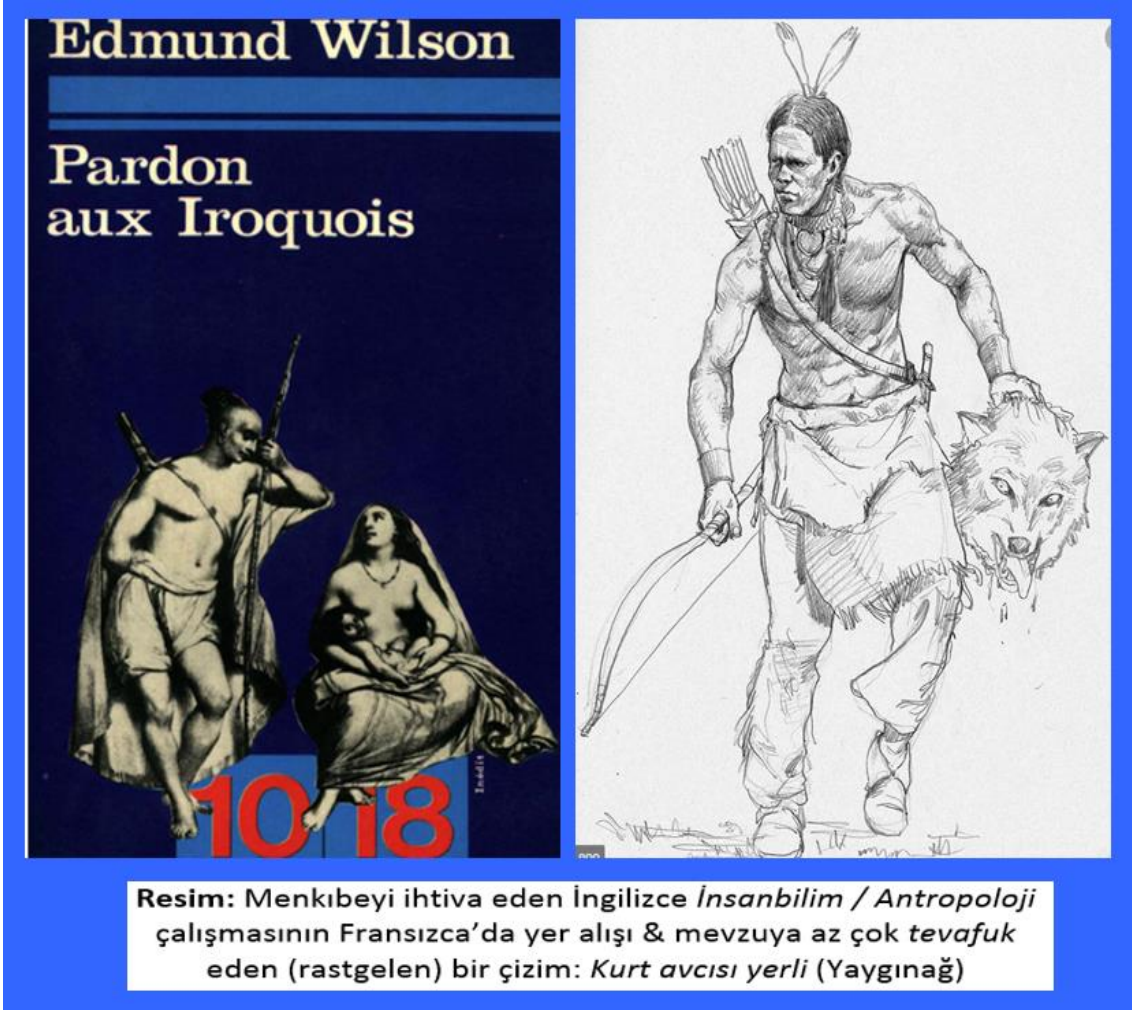
—“İyice soğumasını bekleyip sonra da yiyelim!”. Bu fikre kimse kulak asmamış. Aksine, el birliğiyle kuvvetli bir ilâç hazırlamağa koyulmuşlar. Herkes bu macuna biraz hayat kıvılcımı ilâve etmiş. Söylencenin kimi versiyonlarına göre beyinlerinden, kimi diğer versiyonlarına göre ise yüreklerinden birer zerre katmışlar.

Meşe ağacından bir kâse içinde koyu kıvamlı bir macun hazırlayıp “Küçük Su” adını vermişler. Baykuş demiş:

—“Hayattaki bir insanın kafa derisi olmalı”. (Yine bazı anlatılara göre kartal, bazı anlatılara göre çok hızlı ve gözükmeden uçan sinek kuşu, ama en yaygın rivayet mucibince kara karga, bu işe memur edilmiş. *Çeroki* kampına uçup örnek avcının saçlı derisini, kurusun diye asıldığı çataldan kapmış. *Çeroki* oklarından yükselerek kaçmış ve toplantı yerine geri getirmiş; ancak görülmüş ki kafa derisi canlı bir adamın taşıyamayacağı kadar kaskatı olmuş. Kara karga biraz kusmuş. Kartal, zaten hep sırtında taşıdığı kırağı tanelerinden bir yağmur çilentisi püskürtmüş. Sonunda eldeki kafa derisi, avcıya lâyük bir esnek ve nemli kıvama kavuşmuş.

Bu arada ilâcı da avcıya çoktan içirmişler. Avcı daha gözlerini açmadan hayvanatın lisanını anlamağa başladığını fark etmiş. Harikulâde bir ilâhi okuyorlarmış ki avcı her kelimesini aklında tutacakmış. Dost-hayvanat kendisine bir kutsal tedâvi ocağı ihdas etmesini ve bu ocağın sırlarını kabîlenin muhafaza etmesini söylemişler. Avcı, şifâlı ilâcın terkebini de soracak olmuş. Haber etmişler ki bu sır, bundan böyle ancak bu ilâhi vâsıtasıyla kendiliğinden belirlenecek bir bâkireye âyân olacaktır. Derken avcı, ayının yardımıyla ayağa kaldırılmış ve gözlerini açtığında yerdeki dairevî iz düzenlerinden başka etrafta kimseyi görmemiş. Doğruca kabilesine dönmüş (Wilson 1976: 277-279, Fransızca versiyondan Türkçeleştiren: Yazar).

Türk Masallarında Avcı

Kimi masallar çok insancıl bir duyarlılık içinde avcının zâlimliğinden dem vurur. Küçükken annem bize bir okuma kitabından acıklı bir avcı masalı okumuştum. *Bir kuş yuvasındaki yavrular, akşama kadar acı acı ötüşerek analarını bekliyorlardı ama ana kuş maalesef geri gelmiyordu.* Kitapta, yuvadaki yavruların resimleri de vardı. (Yavru kuşun ağzı orantısız büyüklükte açık olur). Yazar bir aralık yavrulara doğrudan sesleniyor;

—“işte böyle yavru kuşlar; bari sokulun birbirinize daha yakın!” diye teselli veriyordu; çünkü ana kuş şimdi bir avcının torbasındaydı.

Bazı Türk masalları ise ince bir anonim zekânın ürünü olarak avcılığa çok özgün bir muziplik anlayışı içerisinde yaklaşılır. *Pertev Naili Boratav*'ın iki Fransız öğrencisi tarafından derlenmiş bir masallar külliyatında (*) (Flamain & Nicolas 1977: 118-119, Fransızca-Türkçe bir arada) bir kaz-avı, gülmece (mizah) çeşnişiyle yer bulmuştur.

* Bir televizyon ekranında saz şairi merhum Çıldırılı *Şeref Taşlıova*'nın akademisyen oğlu *Muammer Mete Bey*'in yakın bir zaman önce açıkladığı gibi; Anadolu'nun saz şairliği geleneğinde beste, taşlama, atışma gibi mârifetleri sergilemenin yanı sıra; sevilen hikâye ve masalları, destanları, söylenceleri kış gecelerinde kahvehanelerde halka tatlı bir şekilde anlatmak âdeti de vardı. Sözlü metnin içerisinde yer alan manzumeler ise, nesirden farklı olarak, yine saz

Biz beş kardeş idik. Birimiz kör, birimiz topal, birimiz sağır, birimiz çıplak, birimizin tüfeğinin çakmağı yok. Ava gider, avdan gelirdik. Bitmedik çalı dibinde, doğmadık tavşan avlardık.

Gene ava gittik. Az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik. Tepelerde yel gibi, derelerde sel gibi, ödünç alınmış un gibi, toza toza gittik. Geri döndük baktık ki, bir koldan biraz uzun bir mesafe gitmişiz.

Sağır,

— “durun hele uşaklar [çocuklar anlamında], bir kaz geliyor; kanadının sesi kulağıma değdi; yoksa burası deniz mi?” dedi.

Kör elini alına dayadı.

—“Burası göl; kazlar çırpınarak geliyorlar” dedi.

Çakmaksız tüfeğın sahibi ise sıktı mermiyi, vurdu kazı.

Topal,

—“siz yetişemezsiniz, murâd ederseniz, ben gidip varayım” dedi.

Çıplak,

—“siz yolda düşürsünüz, ben koynuma koyayım bu kaza” dedi.

Aldı koynuna koydu.

Kazı pişirmeye kazan aradık. Gölün kenarında gezerken dibi düşük, kenarı hiç olmayan bir kazan bulduk. Basa basa kazanı suyla doldurduk.

O kazı kaldırdık koyduk ocağı;

Kaz kalktı kaçtı bucağı.

Adana’ya indi hacı ağı,

Üç gün oldu, kayna deriz, kaynamaz!

***

Ninenden aldık tuzu

Pişirmek için kazı

Kazın gölde kaldı gözü

Üç gün oldu, kayna deriz, kaynamaz!

***

---

eşliğinde makamlı olarak okunurdu. Dinleyiciler, o esnâda “sunumu yapılmakta olan” anlatıya zaten âşınâ olurlardı. Bu sayede âşık, kendi kafasından öyle ulu orta değışiklikler katamazdı. Bunu, istese yapamazdı. Başka bir deyişle, otantik sözel metin, ister istemez korunmuş oluyordu. Dinleyici, sadece farklı âşıkların anlatış uslûplarını tefrik ediyordu. Anonim yapıt, olayların akışı açısından özünü muhafaza etmiş ediyordu. Bu muhteşem âşık geleneğının, olabildiğince sürdürülmesi, millî kültür açısından hâlen de büyük önem arz etmektedir. Yazar

**Kazın kanadı yapacık [yapağı, yün]
Eti kemiğinden berkçecik [sağlamca, sertçe]
Ne kaşık koydu ne kepçecik!
Üç gün oldu, kayna deriz, kaynamaz!**

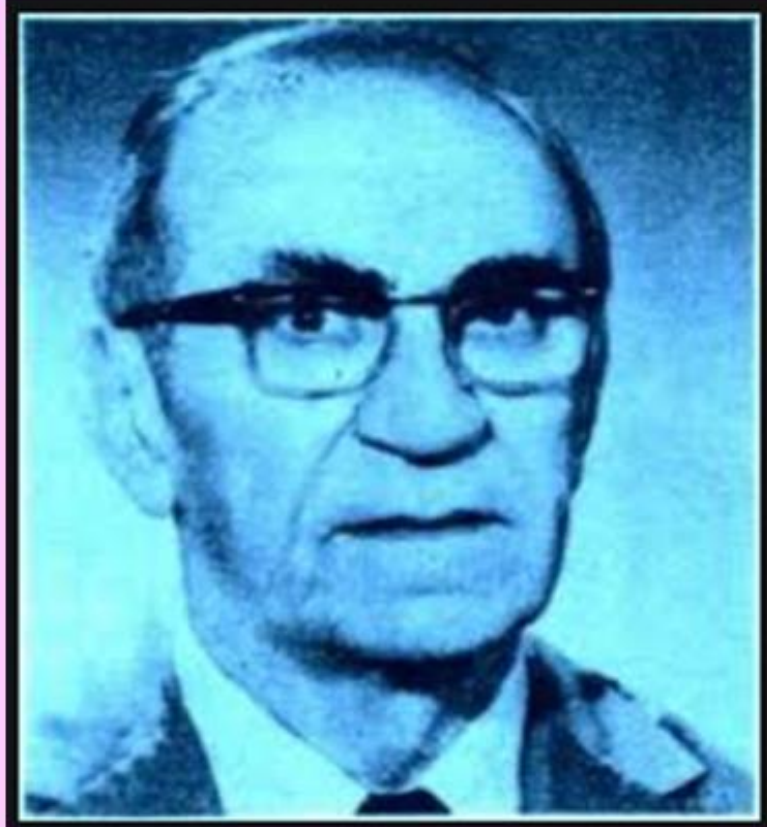
***

**Sekizimiz çalı çeker
Dokuzumuz altın yakar
Kaz kaldırmış başın, bakar!
Üç gün oldu, kayna deriz, kaynamaz!**

***

**Biz başladık kazı yemeye
Kaz kalktı başladı bizi dövmeye
Utandır olduk komşulara demeye.**

*Neyse; sonunda kazı yedik, ama ne karnım doydu ne yüzüm güldü;
bana hiç keyif gelmedi”.*

Resim: *Pertev Neili Boratav, çokça masal derlemiştir (Yaygınağ)*

Avcılığı Olumsuzlayan Masal

Kimi Türk masallarında avcılık zemmedilir. Bunlara bir misâ,l “Avcı” başlıklı kısa bir masal (*) olup konusu güneyde, Toroslar’da geçer:

Gözüpek bir avcı, hiç kimsenin vuramadığı koca alageyiği ısrarla takip eder ve nihayet bir zirvenin üzerinde kıstırır. Av ve avcı göz göze gelirler. O sırada küçücük (bir karış boyunda) aksakallı bir ihtiyar peydahlanır orta yerde! Hayvancağızlarını kovalayan bu avcıya çıkışır. Bu sevdâdan vazgeçmesini, aksi halde kendisini ölümün kucağında bulacağını ikaz eder.

Avcı korkar. Bağışlanma diler. İhtiyar gülümseyerek onu bağışladığını belirtir. Artık avlanmayacağına dair ondan söz alır. Karşılığında ise, her hafta kapısının önünde kesilmiş bir geyik bulacağını vâd’eder.

Öyle de olur. Aylar boyunca her hafta kapısının önünde bir kesilmiş geyik bulur. Hem yer; hem geri kalanını pazarda satar. Ancak giderek canı sıkılan ve avcılığını özleyen adam, günün birinde dayanamayıp tekrar Toros’lara tırmanır.

“Diz çöküp silâhını doğrultmuş; tam keyifle tetiği çekeceği sırada karşısına o aksakallı çıkar birden! Dumanların içinden, belli belirsiz, görülür görülmez, sezilir sezilmez, o bir karış boyundaki ihtiyar! Avcı şaşakalır ve eli, tetiği düşürmeğe varmaz. İhtiyar

—‘Ey avcı’ der, ‘sen bana bu yüce Toros dağlarında verdiğin sözden döndün; o halde kendi âkıbetini kendin belirledin! Öteki avcılar gibi tıpkı! Yani ölümü!’ Avcının elinden silâhı yere düşer. Sonra? Bilen yoktur ama kimsecikler o avcıyı bir daha göremezler...

Sonuç

Avcılık konusunun hikâye, roman, masal ve menkıbelerde; sinema eserlerinde, resimde, müzikte kimi defa ana izlek (tema), kimi zaman ise arka zeminde, bir anlamda satırlar arasında, bol miktarda ele alınıp işlenmiş olduğu görülmektedir. Bu durum; *edebiyat sosyolojisi* gözlüğünden bakıldığı taktirde; ilgili toplumların bizatihâ avcılığa bakışını yansıtmakla beraber; daha karmaşık, daha içkin bazı sosyal dinamiklerin de ip uçlarını yansıtır.

---

* Masal; bir sahıaf dükkânından edindiğimiz; baş sayfaları kopuk, bu yüzden basım yeri & tarihi belli olmayan bir kitapta yer almaktadır. Üstünde yalnızca “Masallar” ibâresi bulunan bordo renk bez cildi, yayınevının tasarımı değil, önceki sahibinin düşündüğu bir koruyucu önlem olsa gerektir. Bu neşriyatın 147—151. arası sayfalar, bahsi geçen masala ayrılmıştır. Kitabın en başındaki klasikleşmiş tekerleme de diğer masallardaki yaygın versiyondan biraz farklıdır: “*Develer, almış ağızına hamuru eveler geveler/ Uyanınca Deveci Murtaza, al sana! / Ortada ne deve var ne meve! / Gideyim şimdi bizim eve*”.

Sanat; temsil ettiği çeşitli ekoller nezdinde; dereceli olarak; gerçek hayattan beslenir; yaşamışlıkları aksettirir. Bir başka deyişle insanların tecrübelerine ayna tutarak kendince yorumlar getirir; önem verdiği noktaları “mercek altında” vurgular. Avcılık nasıl hakikatın çok kadim ve hâlâ da önemli bir unsuru ise; onun sanata yansımaları da o derece eskidir. O derece tabiidir. Mağara içi çizimlerden itibaren başlamıştır. Günümüze kadar nice eserlerde ele alınmıştır. Gerek ön planda gerekse arka planda; defalarca, yoğun surette işlenmiştir. Sanatta avcılık izleri hiçbir şekilde yadsınmaz.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, S. F. (1948, 2017), “Onbirinci Öykü: Papaz Efendi”, *Lüzumsuz Adam*, altıncı baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.
- Baykurt, F. (1975), *Keklik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cihanoğlu, S. S. (Aralık 2006), “İngiltere ve İskoçya’daki Avcılığım,” *Avdoğa Dergisi*, sayı 43, ss.60-61.
- Çaya, S. (Haziran 2015), “Türklerde Avcılık”, *TİDSAD (Türk & İslam Araştırmaları Dergisi / The Journal of Turk & Islam World Social Studies)*, Yıl:2, Sayı: 3, ss. 86-95.
- Daudet, A. (1981), *Taraskonlu Tartaren* (roman), (Türkçesi: Tahsin Yücel), İstanbul: Can Yayınları.
- Flaman, A. & Nicolas, M. (1977), *Contes de Turquie*, G.P. Paris: Maisonneuve et Larose.
- Grisham, J. (1995), *Die Kammer* [The Chamber], (İngilizce’den Almanca’ya çev: Christel Wiemken), München [Münih]: Wilhelm Heyne Verlag.
- Kazan, E. (1975), *Le Monstre Sacré* [The Understudy], (İngilizce’den Fransızca’ya çeviren belirtilmemiş), Paris: Éditions Stock.
- Mağden, P. (2010), *Wovor wir fliehen?* (Alm.’ya çev. Johannes Neuner), Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Mann, T. (1918, 1978), *Herr und Hund*, S. Fischer: Verlag GmbH.
- Quindt, W. (1955), *Die Strasse der Elefanten* (İngilizce’den Almanca’ya çeviren belirtilmemiş), München [Münih]: Wilhelm Goldmann Verlag.
- Shirreffs, G. D. (1983), *Kershaw, der Patriot* [Bold Legend] (Almanca’ya çev: Joachim Honnef), München [Münih]: Wilhelm Heyne Verlag GmbH & Co. KG.
- Smith, W. (1984), *The Leopard Hunts in Darkness*, London [Londra]: Pan Boks Ltd.
- Wilson, E. (1974), *Pardon aux Iroquois* [Apologies to the Iroquois, ©1959], (İngilizce’den Fransızca’ya çev: Solange Pinton), Paris: Union générale d’éditions.

Hıcvetme (taşlama) anlayışıyla yazılmış aşağıdaki mızık parçası —anonim olmadığı muhakkaktır; ancak bugün için bestekâr ve / veya güftekarı olan değerli eğitim bilimcinin izini sürmek, keşke mümkün olaydı! — sınıf öğretmenimiz (Edirne Öğretmen Okulu 1958 mezunu) *Nurcihan Üstünel Nahabaş*’ın bizlere öğrettiği nefis okul şarkılarından bir tanesidir.

AVCI OKUL şARKISI

Dağlar bomboş, orman bomboş
Rüzgâr buğ’ [buğu] serpiyor, bak!
Haydi avcı hiç durma
Koç etrafını kolla!
Vur, soluk aldırma! Yoksa
Boş torbayla
Çok çirkin dönme avcılıktan...
Laylay lay lara
Laylay lay lara
Laylay lay lara laay lom

Dertlenme hiç bahtın yoksa!
Akçen elbet yâr’ olur:
Yollan haydi
Sessizce çarşı pazar dolaş.
Ya bir tavşan ya ördek,
Al satın; tık torbana.
Herkese öğün kabar dur
“Ben vurdum” de; hiç sıkılma
Ey cesur avcı!

Laylay lay lara
Laylay lay lara
Laylay lay lara laay lom

ÇOCUK EDEBİYATI ESERLERİNDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLERİN UMBERTO ECO' NUN *CECÜ'NÜN YER CÜCELERİ* ÖRNEĞİNDE ANALİZİ

Kadir ALBAYRAK¹

Halime YEŞİLYURT²

Özet

Sözlü edebiyatın ilk örneğini oluşturan masallar, çocukların psikolojik ve sosyal gelişiminde büyük rol oynar. Bunların devamı niteliğinde sayılabilecek çocuk edebiyatına dâhil edilen eserler, çocuğun gelişimi, okuma alışkanları ve eğitim hayatı için önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla bu eserlerin de belirli özellikleri taşıması gerekmektedir. Çocuk edebiyatı eserlerinde, resimleme, metnin sayfa ve kapak tasarımı, yazı boyutu, ciltleme gibi temel bazı nitelikler dış yapı ile ilgili özellikler olarak sıralanırken; konu seçimi, dil ve üslup özellikleri, hangi kahramanın okuyucusuna nasıl sunulduğu ya da eserin kurgusu da iç yapıyla ilgili unsurlardır. Bu çalışmada, iyi ve kabul edilebilir çocuk kitaplarının iç ve dış yapı ile ilgili özellikleri, Umberto Eco' nun *Cecü' nün Yer Cüceleri* (Tre Racconti) adlı masal kitabı örneğinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı, daha çok bilim insanı ve romancı yönüyle ortaya çıkan Umberto Eco' nun, fantastik ve bilimkurgu özelliklerini harmanlayarak üretmiş olduğu söz konusu kitabın analizi ile eserin çocuk edebiyatındaki yeri ve önemini tespit etmektir. Çocuk edebiyatı alanında çeşitli kaynaklarda belirtilen iç ve dış yapı ile ilgili ortaya konan özellikler çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturmuş ve bu yöntem doğrultusunda Eco'nun eserinin çocuk edebiyatı metinlerinde aranan nitelikleri karşıladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Masal, Okuma Alışkanlığı, Umberto Eco, *Cecü' nün Yer Cüceleri*.

AN ANALYZE OF THE ESSENTIAL FEATURES IN CHILDREN'S LITERATURE WORKS BY THE EXAMPLE OF UMBERTO ECOS *TRE RACCONTI*

Abstract

Fairy tales, which constitute the first example of oral literature, play a major role for the reading habit, psychological and social development of children. The works included in children's literature, which can be considered as a continuation of these, also have an important role in child development and educational life. Therefore, these works must also have certain features. While some basic qualities such as illustration, page and cover design of the text, font size, binding in children's literature works are listed as features related to outer structure; The choice of subject, language and style features, how which hero is presented to its reader or the fiction of the work are also related to the internal structure. In this study, the features of good and acceptable children's books related to inner and outer structure are examined in the example of Umberto Eco's tale book called "Tre Racconti". The aim of the study is to determine the place and importance of the Eco's book in the field of children's literature with the analysis of the book in question, given by combining the fantastic and science fiction features of Umberto Eco, who emerged as a scientist and novelist. In the field of children's literature, the characteristics of

¹ Öğr. Gör. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Alman dili ve Edebiyatı, e-posta: albayrak1182@hotmail.com

² Arş. Gör. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Alman dili ve Edebiyatı, e-posta: halime18mart@hotmail.com

the internal and external structure stated in various sources formed the theoretical background of the study and it was concluded that Eco's work meets the qualifications sought in children's literature texts in line with this method.

Keywords: Children's Literature, Tale, Reading Habit, Umberto Eco, Tre Racconti.

GİRİŞ

Masal, çocuk edebiyatı denilince akla gelen ilk kavramlardan biridir. Masalın temelinde ise hayal vardır (Şirin, 2019a: 9). Çocukların hayal dünyası yetişkinlerden daha farklı işler ve tüm sınırlandırmalara kapalıdır. Onlar bir şeyin olabilirlik derecesine değil olup olmadığına bakarlar. Bu bakımdan yetişkinlerin mantık ölçülerine sığmıyor diye reddettikleri çoğu durumu çocuklar sorun bile etmezler. Masallar, bir yandan çocukların ana dilini anlayarak keşfetmelerini sağlarken diğer yandan da kelime hazinelerini geliştirir. Ayrıca içinde yaşadıkları toplumun kültürel özelliklerini öğrenmeleri ve kendi hayal güçlerini geliştirebilmeleri de yine masallar sayesinde (Kaya ve Erol, 2020: 171). Masalların temelini oluşturan ve hayal gücünü aşan olaylar çocuklar tarafından ilgiyle okunur veya dinlenir. Bu yüzden çocuklar için masallar yazabilecek ya da anlatabilecek kişilerin de hayal güçlerinin çok geniş olması gerekir.

Çocuk ve çocukluk tanımları zaman içerisinde her ne kadar farklı anlamlar kazanmış olsa da çocukların hayal kurma güçleri her zaman var olmuştur. Zamanla gelişen teknik ilerlemeler her kesimde olduğu gibi çocukların dünyasında da değişmelere yol açmıştır. Şirin, günümüz çocuklarının eski çağların çocuklarına kıyasla daha harika olduğu savına karşı çıkmasa da o dönemlerde yaşamış çocuklara da haksızlık yapılmaması gerektiği düşüncesindedir. Bir yandan çocuğun her dönemde harika ve ayrıcalıklı bir varlık olduğunu vurgularken diğer yandan da ona bu özellikleri kazandıran şeyin çocuğun hayal yeteneği olduğunun altını çizer (2019a: 9). Çocukların hayal dünyasını zenginleştiren edebi türlerin başında da masallar gelmektedir. Masallarda tema sınırı bulunmaz. Masallar iyi-kötü, güzel-çirkin, adalet-adaletsizlik gibi kültürel değerler üzerinden düşsel hikâyelerle bireyi ve toplumu bilinçlendirir (Şirin, 2019b: 20).

Masal çağı, çocuğun okula başlamadan 2-3 yıl önceki yaşantısını da kapsadığı için eğitim hayatına hazırlık olarak kabul edilebilir. Bu süreç okul çağının ilk yıllarında da devam eder. Bu dönem yaş aralığı her ne kadar kesin çizgiler ile belirtilmese de yaklaşık olarak 8-9 yaşlarına dek sürer (Kıbrıs, 2010: 37). Serüven-Robinson-Çağı olarak da adlandırılan düşünle gerçek arası dönem diye nitelenen 10-11 yaşlarında ise çocukların ilgisi artık, düş ürünü konulardan gerçek konulara doğru bir ilerleme göstermeye başlar. Bu yaş aralığındaki çocuklar, ilk yıllarda macera türü olayların yaşandığı eserlere ilgi duyarken giderek içerisinde doğruluk, cesaret, hoşgörü, yardımseverlik gibi soyut değerlerin de işlendiği kitapları okumaya başlarlar. Ayrıca kitap seçiminde kız ve erkek çocukları arasında cinsiyet farkı da ön plana çıkmaya başlar (Kıbrıs, 2010: 38).

Masalları diğer yazı türlerinden ayıran başlıca özellik, olağanüstü olayların hikâyesi olmasıdır. Bu olayların ne zaman ve nerede geçtiği çoğunlukla bilinmez, bu bakımdan masalda genellikle zaman ve mekân kavramı yoktur (Oğuzkan, 2013: 17). Mekânlar, genellikle hayalidir. Giriş kısmında yer alan "evvel zaman" veya "üç vakte kadar" gibi zaman ifadeleri bir

yandan masalın hayal dünyasını kuvvetlendirirken diğer yandan da anlatılanı gizemli hale getirir (Ungan vd. 2014: 168).

Masalların çocuklara faydalı olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı eğitimci ve düşünürler; masalların çocukları gerçek dünyadan uzaklaştırdığını, yanlış inançlara sürüklediğini, onların doğru ve mantıklı düşünebilmelerini engelleyebileceğini savunurlar. Bu düşünürlerin başlıcaları Fransa' da N. Boileau ve J.J. Rousseau olmuştur. Buna karşın Anatole France, George Duhamel ve Andre Maurois gibi masalların çocuklar için faydalı olduğunu savunan şair ve yazarlar da bulunmaktadır (Oğuzkan, 2013: 23; Güleç ve Geçgel, 2012: 56).

Masallar, sanat ve halk masalları olarak iki gruba ayrılır. Grimm Kardeşlerin, “Kinder und Hausmärchen” derlemesi halk masallarının temeli olarak kabul edilir (Burdorf, 2007: 472). Anonimlik, sözlü aktarım, belli bir ulusa özgünlük, belirsiz tarih, basmakalıp tipler, etnik ve ulusal motifler, saflık, halk masalları için sıralanan belli başlı özelliklerdendir (Burdorf, 2007: 472-473). Kavram daha dar anlamda kullanıldığında -ki bununla genellikle büyü masalları kastedilir-, genel itibarıyla doğaüstü ya da olağanüstü olanın ortaya çıktığı, yani doğanın sınırlarının kısmen geçersiz olduğu ve dileğin gerçekleştiği anlar bu türün diğer özellikleri olarak sıralanır (Burdorf, 2007: 473). Sözlü olarak aktarılan anlatıların bir parçası olarak masallar, destan ve efsanelerden bazı açılardan farklılık gösterir. Öncelikle masal, tarihsel ve hagiografik bağlamdan kopuktur. Bunun dışında efsane ve destanlarda mucize sıra dışı olarak kabul edilirken, masalda ise doğaüstü olanın tabiiği esastır. Yani doğaüstü olan şey normal karşılanır (Burdorf, 2007: 473).

Masallarda biçim açısından, bir, iki, yedi, on iki, yüz ve üç gibi belli sayıların önemli bir yere sahip olduğu görülür. Bunun dışında masallarda anlatılanlar yüzeysel ve tek boyutludur. Ayrıca ana figürlerin başta çektikleri sıkıntı, başarı ve mutlulukla sonuçlanır (Burdorf, 2007: 473).

Çocuk edebiyatının temel taşı olarak kabul gören masallar, birçok yazar tarafından da tercih edilen bir tür haline gelmiştir. Bu çalışmadaki amaç, dünya edebiyatında önemli bir yazar olan Umberto Eco'nun çocuk kitabı “Cecü'nün Yer Cüceleri” adlı eserinde yer alan üç farklı masalı çocuk edebiyatının temel özellikleri bağlamında yorumlamaktır.

Bu alanda önemli isimlerin çalışmalarında belirtilen çocuk edebiyatı metinlerinin sahip olması gereken iç ve dış yapı özellikleri ilk bölümde ele alınmıştır. Yöntem olarak, çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturan birinci bölüm doğrultusunda, Umberto Eco'nun söz konusu eserinin, nitelikli çocuk kitapları için belirtilen içerik ve biçim özelliklerini ne kadar barındırdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Aranan Temel Özellikler

Yazınsal metin, bir bilgilendirme metni olmadığı için söylenmek istenileni doğrudan bir şekilde iletmek yerine imgeler ve benzetmeler kullanır (Uçan, 2008: 47). Çocuk edebiyatı metinleri de özünde bir edebiyattır ve genel edebiyatta var olan tüm kurallar onun için de geçerlidir (Şirin, 2000: 12). Bu metinlerde de tıpkı genel edebiyat metinlerinde olduğu gibi imge ve benzetmelerden, edebî sanatlardan büyük ölçüde faydalanılır. Tek fark kullanılan söz

sanatlarının, dil ve üslup özelliklerinin çocukların hayal ve kavrama gücü göz önünde bulundurulurken okuyucusu genellikle çocuklar olan metinlere itinalı bir şekilde dahil edilmesidir.

İyi ve nitelikli çocuk kitabı için çeşitli ölçütlerden söz edilebilir. Şirin, iyi çocuk kitabını çocuk okurun ilgi, algı ve dikkat düzeyine uygun, yalın ve samimi bir dili olan, çocuğun bakış açısını genişleten, hayata bakışını farklılaştıran, felsefi ve edebî tadı olan, sanat ve estetik değeri yüksek, çocuk “gerçekliği” ve “çocuğa görelilik” ilkelerine uygun olarak yazılmış ve resimlenmiş kitaplar olarak tanımlar (2019c: 100). Yukarıda da belirtildiği gibi iyi çocuk kitapları, yapı ve görsellik olarak çocukların ilgisini çekmeli ve içerik olarak onlara uygun olmalıdır. Şirin, bu kitapların ayrıca çocukların eleştirel okuma becerisi kazanmasına, dil gelişimlerinin hızlanmasına, onlarda anlama yeteneğini geliştirerek belleğin güçlenmesine, sanat zevkinin gelişmesine katkı sağladığının altını çizer (2019c: 101).

Bir kitabın iyi ve faydalı olarak nitelendirilebilmesi için okurun birtakım ihtiyaçlarını karşılıyor olması gerekir. Konu seçiminden, dil kullanımına ya da yazı şeklinden görsel öğelerin kitaba dâhil edilmesine kadar bir dizi biçimsel veya içeriksel özelliklere dikkat edilmelidir. Söz konusu çocuk kitaplarıysa bu itina ve dikkat iki katına çıkarılmalıdır, çünkü çocuklar okuma edimiyle ilk defa tanışacaklar ve belki de hayatları boyunca bu ilk karşılaşmanın olumlu ve olumsuz etkilerini üzerlerinde hissedeceklerdir. Kıbrıs'ın (2010: 39) da ifade ettiği gibi çocuk henüz okumanın yararına inanmış ve tadına varmamıştır. Bu nedenle çocuğun eline verilecek kitap aynı bir oyuncak gibi onun ilgisini çekmelidir.

1.1 Dış Yapı ile İlgili Özellikler

Çocuk kitaplarında bulunması gereken dışsal özellikleri resimleme; metin, sayfa, kapak ve yazı tasarımı; boyut ve cilt tasarımı gibi bazı temel başlıklar altında toplamak mümkündür (Kıbrıs, 2010: 39-40). Çocuk kitabı deyince okul öncesi ya da okul dönemi ayrımı olmaksızın akla gelen ilk özelliklerden biri resimlemedir. İnsan hafızasında görselliğin önemli bir yeri olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda resimli kitapların çocuklar için ne kadar faydalı olduğu sorusu da kendiliğinden cevap bulmaktadır.

Kıbrıs (2010: 39), çocuk kitaplarının sanat eğitiminin başlangıç noktası olduğunu söyler ve bu noktada çocuk kitabı yazarının ve resimleyicilerin çok büyük bir iş yaptığını dile getirir. Karatay (2014: 81), iyi ve okunmaya değer olarak kabul edilebilecek çocuk kitaplarında içerik ve görselliğin baştan sona uyumlu olduğunun altını çizer. Aynı zamanda kitaplarda kullanılan resimlerin, çocukların anlama ve yorum yapma gücünü geliştirerek duygu ve düşünce dünyasına seslenmesi gerektiğini vurgular (Karatay, 2014: 87).

Bir diğer önemli nokta ise sayfa tasarımlarıdır. Görsellerin nitelik ve niceliği kadar bunların sayfaya eklenişi de önemlidir. Resimler ve sayfa tasarımı birbirini tamamlamalı, okuma süreci çocuklar için üstesinden gelinemeyecek bir uğraşıya dönüşmemelidir. Örneğin bazı tasarımlarda resimler ve yazılar aynı sayfada yer almakta, kullanılan renk tonları yüzünden resim ve yazıyı birbirinden ayırt etmek güç hale gelmektedir. Bu da kitabı asıl amacından saptırmakta ve çocuk okur kendini bir anda gereksiz ve boş bir çaba içerisinde bulmaktadır. Böyle tasarlanmış bir kitap okuru yorar ve onun ilgisini dağıtır (Karatay, 2014: 92). Bunun

dışında kullanılan kâğıdın kalitesi, renklerin birbiriyle uyumu da çocukların okudukları kitaptan zevk alıp almamalarını derinden etkileyen dışsal etkenlerdendir.

Söz konusu kitaplar gerek büyüklük gerek ağırlık yönünden çocuklar tarafından taşınabilir olmalıdır. Kullanılan kâğıdın kaliteli olması, yazıların çocuklar tarafından kolay okunabilmesi için puntolarının yeterli büyüklükte olması gerekir. Ayrıca kitap cildinin sağlam ve kaliteli olması da nitelikli kitapların başat özelliklerindedir (Maltepe, 2009: 403).

1.2. İç Yapıyla İlgili Özellikler

Memmedov, modern çocuk şiirinde bulunması gereken özelliklerden bahsederken belagat ve sanatsallık üslubunun çok önemli olduğunu altını çizerek bu etkinin, çocuklarda kendini daha net hissettirdiğini dile getirir (2013: 336). İster şiir, ister düz yazı olsun edebî eserlerin tamamında dil ve üslup, bir eserin okunabilmesini sağlamanın temel şartlarından. Dil ve üslup özellikleri, yazarın veya şairin kendini kişisel olarak sanatı vasıtasıyla nasıl yansıttığını açık bir şekilde göstermektedir. Memmedov, dil ve üslubu edibin kendi sanatını topluma yansıtma biçimindeki başarısının ölçütü olarak görmektedir (2013: 332).

Etkili ve güzel bir üslup yaratmanın temel koşulları, anlatımda "*duruluk, akıcılık, açıklık, yakınlık, çeşitlilik ve kişisel*" gibi özellikleri sağlamanın yanında gereksiz ve bayağı her sözcüğü anlatımın dışında bırakmaktır (Maltepe, 2009: 407).

Nitelikli çocuk kitaplarının dil ve anlatım özelliklerinin yanı sıra konularının da çocuğa uygun olması gereklidir. Eserlerde, çocuğa görelilik ilkesinden hareket edilerek üretilen, çocuğun zihinsel ve duygusal gelişimlerine katkı sağlayan konular seçilmelidir. İnsanoğlu her zaman kendine yakın ve tanıdık olanı benimseme eğiliminde olmuştur. İzlenen bir filmde ya da okunan bir kitapta kendinden izler bulduğunda onu daha çok benimser. Bu bağlamda nitelikli çocuk kitapları ulusal ile evrensel bünyesinde dengeli bir şekilde barındırabilmelidir. Vatan, millet, bayrak sevgisi ya da gelenek göreneklere bağlılık gibi kendi öz değerlerini çocuğa aktardığı kadar, sevmek, sevilme, iyi insan olma gibi temel evrensel ve insani özellikleri aşlayan konuları işlemelidir. Her ne kadar kitabı yazan yazar olsa da süreç bir bütündür ve bu bütünlüğü sağlamak sadece yazarın görevi değildir. Yayınevlerine, kitabı resimleyenlere ve eğer kitaplar çeviri ise çevirmenlere de büyük iş düşmektedir. Yazarlar yabancıyı ötelemeden, yabancı olana karşı önyargı oluşturmayacak ya da çocuğa tamamen farklı ve uzak kalmayacak şekilde konularını belirlemeli, ona uygun dil ve üslup kullanmalıdır. Çeviri yoluyla çocuklara okutulan kitaplarda ise çevirmenler, yazarın eserindeki konuyu işlerken nelere dikkat ettiğini iyi belirlemelidir. Yazarın kendi dil ve kültür özellikleri çerçevesinde vermek istediği duygu ve düşüncüyü iyi tespit etmelidir. Kitabı çevirirken ne yazarın vermek istediği mesaj dışına çıkmalı, ne de tamamen onu yerleştirmelidir. Yazar konuyu anadilinde çok güzel bir şekilde ifade etmiş olabilir, ama aynı duygu ve düşünceler hedef dile yansıtılamazsa anlatımda yavanlık olacağından beklentileri karşılamayacaktır. Bu bakımdan konu ve üslup seçimine ek olarak kitapların çevirilerinin niteliği de iyi bir kitap için olmazsa olmaz özelliklerdendir. Çocuk kitaplarında konu seçimi çocuğun gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak belirlenmeli ve konular yalın ve anlaşılır olandan karmaşığa ya da somut olandan soyuta doğru bir sıralamaya göre ele alınmalıdır (Sever, 2003: 122).

Kitaplardaki kahraman seçimi de nitelikli çocuk kitapları açısından üzerinde önemle durulması gereken niteliklerdendir. Çocukları gerçeklikten uzaklaştırmamak adına hayatın tüm yönleriyle ele alınmasını ve eserlerde işlenmesini savunanlar olsa da çocuklara aşılacak fikirler iyiye ve güzele yönelik olmalıdır. Çocukların iç dünyaları ve kişilik gelişimleri üzerinde derin etkiler bırakabilecek olan bu kitaplardaki her nitelik büyük bir itina ile oluşturulmalıdır. Bu kitaplar, çocuk okurun şiddete yönelik düşler kurmasına asla olanak tanımamalıdır (Karagül, 2019: 342). Kitaplardaki kahramanlar çocukların yeni düşsel arkadaşlar edinmesini sağlar, çünkü çocuklar kahramanlar sayesinde kendileri gibi duyan, düşünen veya onlar gibi davranan başka çocukların da olduğunu ya da olabileceğini anlar, böylelikle güven duyguları gelişir (Sever, 2003: 76).

Kurgu da bir eserin iyi sayılabilmesi için gerekli başat özelliklerdendir. Gerek yetişkinler için gerekse çocuklar için yazılmış metinlerde kurgunun iyi işlenmiş olması anlatı olaylarının net bir şekilde okuyucuya aktarılmasını sağlar. Öykünün akışını belirleyen kurgu sayesinde, olaylar neden sonuç ilişkisi içerisinde ele alınarak okuyucunun kitaba olan ilgisini canlı tutar. Bu nedenle kurgunun hem yeni ve orijinal hem de iyi yapılandırılmış olması gerekmektedir (Karatay, 2014: 102). Ayrıca 2-7 ve 7-9 yaş aralığındaki çocuklar için hazırlanan kitaplarda, çocukların kronolojik zaman algılarının henüz yeteri kadar gelişmediği göz önünde bulundurularak kurguda geri dönüşlerden kaçınılmalıdır. Olaylar neden sonuç ilişkisi içinde doğrusal olarak anlatılmalıdır (Karatay, 2014: 103).

Çocuk edebiyatının sahip olması gereken bu özellikler, çalışmanın sonraki bölümlerinde Umberto Eco'nun "Cecü'nün Yer Cüceleri" adlı eseri bağlamında incelenecektir.

2. Yazar Olarak Umberto Eco ve *Cecü'nün Yer Cüceleri* Eseri

1932 yılında Piemont'da doğan yazar aynı zamanda Bolonya üniversitesinde semiyotik profesörü olarak çalışmıştır. Tarihi olaylara olan merakı ve bunları zamanın emareleri olarak yorumlamadaki ilgisi yazdığı romanlarda da görülür. Eco, tarihi konuları, romanlarının arka planına yerleştirmeyi tercih eder. 1980 yılında yayımlanan ilk romanı "Gülün Adı" ile geniş kitlelerce tanınmıştır. Ortaçağ felsefesi üzerine yaptığı doktora çalışması nedeniyle bu döneme dair bilgilerini ilk romanında da yansıtmıştır. İkinci romanı olan "Foucault Sarkacı"nda (1988) İtalya'da yaşanan bir terör saldırısı sonrası 70'li ve 80'li yıllardaki ülkenin toplumsal atmosferi konu edinilir. Yazar, bu eserinde de polisiye, macera ve korku romanı gibi farklı türlerin iç içe geçtiği bir örnek sunar. 1994 yılında yayımlanan macera ve oluşum romanı türlerinin harmanlandığı "Önceki Günün Adası" (1994) ise "Robinson Crusoe" eserini akla getiren izler barındırır (Ruckaberle, 2006: 411).

Coğrafi ve tarihsel arka planlar farklılık gösterse de Eco'nun eserleri açık benzerliklere sahiptir. Tarihsel gerçeklik ve kurmaca ilişkisi ya da yazarın ve anlatıcının rolü eserlerinde konu edinilen temel ikilemler olarak kendini gösterir. Olaylar genellikle açık bir şekilde sonlanır. Kişilerin kimliği okuyucu için belirsizdir. Eco, bir gösterge bilimci olarak işaretler, mecazlar, imalar ve göndermeler ile oynamayı sever. Farklı metin türlerinin harmanlandığı edebî eserler veren Eco, kendini edebî ve kültürel postmodernizmin temsilcisi olarak kabul ettirir. Romanlarının iç yapısı metinlerarası bir şekilde yapılandırılmıştır; yani metinlerden ve işaretlerden kendince bir ara metin oluşturur. Ansiklopedik ve kuramsal yazılarında, eserlerinde

kullandığı edebî biçimini açıklar. Romanları dışında çok sayıda ansiklopedik eser, makale ve deneme de ortaya koyan yazar, son dönemin en önemli entelektüellerinden biri olarak kabul görür (Ruckaberle, 2006: 412).

Eco' nun *Cecü' nün Yer Cüceleri* isimli eserinde ise üç masal anlatılmaktadır. Söz konusu masallar, nitelikli çocuk kitaplarında bulunması gereken özellikler bağlamında sırasıyla ele alınmıştır.

2.1. Bomba ve General

Kitabın ilk eseri olan Bomba ve General, klasik masalları hatırlatan bir girişle başlar. “*Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde bir atom varmış*” (Eco, 2019: 8) cümlesi ile hikâyeyi başlatan Eco , “*Ve gene evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, üniforması yıldız dolu, kötü yürekli bir general varmış*” (Eco, 2019: 10) diyerek devam eder. Eco, burada alışılmış bir başlangıç yaptıktan sonra, hikâyede kötü şeyler olacağına dair ön bilgi vererek masalların karakteristik özelliği olan iyi ve kötü çatışmasını okuyucuya hissettirir.

Çocuk okurun da rahatlıkla kavrayabileceği bir bilimsel açıklama ile başlayan masal, tündengelim yöntemiyle daha ilk sayfalarda bir merak duygusu uyandırmaktadır. “*Her şey atomlardan yapılmıştır: Atomlar miniciktir ve bir araya geldiklerinde molekülleri oluştururlar, onlar da sırası geldiğinde bildiğimiz her şeyi oluştururlar*” (Eco, 2019: 12) diyerek genel bir girişten sonra konuyu derinleştirir. *Anne, süt, kadın, hava, ateş* atomdan yapılmıştır diye bir dizi örnek verdikten sonra “[...] *Biz atomlardan yapıldık*” (Eco, 2019: 12) diyerek okuyucunun genel bir sonuca varmasını sağlamıştır. Hemen ardından atomların birbiriyle uyum halinde olması durumunda bir düzenin olacağını, hayatın da bu düzen üzerine kurulacağını, aksi takdirde birbirine çarpan atomlar yüzünden bir patlama çıkacağını ve nihayetinde de ölümlerin olacağını söyleyerek okuyucuyu tekrar genel bir yargıya sürükler. Böylelikle “Bu/şu neyden yapılmıştır?” ya da “Biz neyden meydana geliyoruz?” gibi maddenin özüne yönelik temel sorulara cevap verilmiştir. Zaten çocuk edebiyatı yazarının da temel sorumluluklarından birisi, çocukta merak duygusu uyandırarak belleğinde oluşan sorulara yanıt aramaya yönlendirmektir (Sever, 2013: 87).

Çocuk kitapları, eğer fen bilgisi ve doğa olayları hakkında bilgi vermek amaçlı oluşturulmamışlarsa, öğreticilikten ziyade çocuklara duyarlılık kazandırmak için yazılmalı veya çizilmelidirler (Sever, 2013: 88). Eco, “Bomba ve General” isimli masalda atomların yapısı ve işleyişi hakkında çocuk okura öğretici bilgiler verirken okuyucusunu sıkmadan, bilgi ve duyguları dengeli bir şekilde eserine işlemiştir. Yakın çevre ve olaylardan yola çıkarak genel ve uzak olana ulaşmasını sağlamıştır. Topladığı bombalarla şahane bir patlama hayali kuran kötü kalpli generalin sonunda iyiliğe nasıl yenik düştüğünü, hayatta aslında önemli olan şeyin rütbe ve makam olmadığını, bütün onların gelip geçiciliğini çocuklara anlatmıştır. Yazarın görevi, çocuklara kurallar koymadan, yaptırımcı yargılardan uzak durarak ve çocukların gelişim özelliklerini göz önünde bulundurarak neden sonuç ilişkisi ile anlamlandırabilecekleri yaşam durumları sunmaktır (Sever, 2013: 86).

Atomların bir düzen içinde bir arada olduklarında her şeyin sorunsuz bir döngüde ilerleyeceği, ancak atomların parçalandığı takdirde büyük bir patlamaya yol açarak hayatın

sonunu getiren büyük bir kötülüğe dönüşeceği belirtilir. İşte bu noktada masal türünün temel özelliğini oluşturan iyi ve kötü arasında gerçekleştirilen mücadelenin ortaya çıktığı görülür. Bombaları patlatarak bir savaşa yol açmak isteyen kötü kalpli generalin karşısında kitlesel bir yıkıma sebep olmak istemeyen ve çocukların, annelerin, kedi ve keçi yavrularının, kuşların ve bütün ülkelerin (Eco, 2019: 20) huzur içinde yaşamasını isteyen iyi kalpli atomlar buldukları bombaların içinden çıkar ve saklanırlar. Kitapta yer alan “[...] *korkunç bir kara delik*” (Eco, 2019: 22) benzetmesi ile her şeyin alt üst olduğu bir dünyanın yok oluşunu özellikle çocukların zihninde daha iyi canlandırmaları sağlanır. Savaşı hemen başlatmak isteyen general bombalarını uçaklardan bütün kentlerin üzerine yağdırır. Ancak atomların söz konusu bu uçakların içinde olmaması sebebiyle hiçbir patlama gerçekleşmez. Sonrasında generalin gerçekleştirmek istediği kötülüğün iyiliğe dönüştüğünün bir sembolü olarak bombaların insanlar tarafından çiçek saksısı olarak kullanıldığı anlatılır. Kitapta, “*Böylece herkes, bombalar olmadan hayatın daha güzel olduğunu keşfetti*” (Eco, 2019: 34) denir. Artık savaşmama kararı alan insanlar daha mutlu olurken, savaşı kaybeden general de işinden olur ve üzerindeki üniforması ile bir otelde kapı görevlisi olarak çalışmaya başlar. Bütün insanlar, hatta barış sağlandığı için generalin düşmanları ve emri altında olanlar dahi, herkes otele gelir ve general onlara hizmet etmek zorunda kalır. Hikâyenin sonunda kötülüğünün karşılığını bulan bir figür olarak general herkes tarafından aşağılanan önemsiz birine dönüşür. İkinci dünya savaşında Amerika tarafından Japonya’ya atılan iki atom bombasının gerçekleştirdiği korkunç felaketin sonuçları düşünüldüğünde çocuklar için savaşı bir dünyanın çok daha iyi bir alternatif olduğu telkini bu hikâyenin temel söylemini oluşturur.

2.2. Üç Kozmonot

Bu hikâye de klasik masalları çağrıştıran bir giriş ile başlar. “*Evvel zaman içinde kalbur saman içinde Dünya varmış. Ve evvel zaman içinde, kalbur saman içinde Mars varmış*” (Eco, 2019: 44) cümleleri ile başlayan bu hikâyede Eco, gezegeni ve uzayı keşfetmek isteyen insanoğlunun tarihine dair bilgileri çocukların anlayabileceği bir dilde aktarır. Bu açıdan bakıldığında yazar, çocuklar için eserinde ilk hikâyesinden itibaren belirlediği eğitici tutumu devam ettirir. Eserin devamında insanların Mars’a ve diğer gezegenlere gitmek istediklerini ve bunun için önce Dünya’nın yörüngesine yerleştirdikleri uydular ve sonrasında yörüngeden çıkıp uzayda kaybolan füzeler ile ilk çalışmalarını başlattıkları anlatılır. Daha sonra insanların bu füzelerin içine köpekler koyduklarını ancak köpeklerin haliyle konuşamadıkları için onların nereye kadar gittiğini ve nelere şahit olduklarını anlatamadıkları ifade edilir. İlk uzay yolculuğu denemelerinin hayvanlar ile yapıldığı gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda, eserin çocuklar için eğitici unsurlar içerdiğini söylemek mümkündür. Hikâyede hayvanlar ile yapılan denemelerden sonra cesur kozmonotlar ile ilk uzay yolculuğunun başladığı anlatılır. Kozmonotların neden bu şekilde adlandırıldıkları kitapta şu şekilde açıklanır: “*Kozmonotlara bu adın verilmesinin nedeni kozmosu, yani içinde gezegenlerin, galaksilerin ve çevrelerindeki her şeyin yer aldığı bütün uzayı keşfetmek için yola çıkmalarıymış*” (Eco, 2019: 50). Bu açıklama ile çocuk okuyucular için kozmonotların ne iş yaptıkları, yani görevlerinin ne olduğu açıklanmış olur.

Eserde insanların bu gezegen seyahatlerini gittikçe kalabalıklaşan Dünya’dan başka yaşam alanları bulmak ve gezegenler arası yolculuk yapabilmek için gerçekleştirdikleri anlatılır.

Söz konusu bu amaçlar için Dünya'nın üç farklı yerinden bir Amerikalı, bir Rus ve bir Çinli Mars'a varmak üzere füze ile yola çıkar. Eserin devamında Amerikalı'nın Rus'u, Rus'un Amerikalı'yı, Çinli'nin de ikisini de sevmediği anlatılır. Bu durumun hepsinin farklı dillerde konuşmalarından kaynaklandığı söylenir. Dilsel olarak kendi aralarında anlaşamamaları onların birbirlerinden farklı olduklarını düşünmelerine sebep olur. Üç kozmonot sonunda Mars'a vardıklarında hiç beklemedikleri harika bir manzara ile karşılaşır: “[...] *Toprakta açılmış olan uzun kanallar zümrüt rengi suyla doluymuş. Tuhaf mavi ağaçlar, üzerlerinde pek acayip renkli tüyleri olan hiç görülmemiş kuşlar varmış*” (Eco, 2019: 58). Mars'ın bu hiç beklenmedik manzarası yetişkin okuyucular için inandırıcılıktan uzak olsa da yazarın bilinçli olarak çocuk okuyucuların hayal dünyasında bu gezegene dair cennetvari bir imge oluşturmak istediği açıktır. Kozmonotlar, gündüz birbirlerine karşı güvensizlik hissine kapılarak birbirlerinden uzak dururlar, fakat gece olduğunda gökyüzünde bir yıldız gibi parlayan Dünya'yı uzaktan izlerken büyük bir korku ve kaybolmuşluk hissiyle hepsi birden annelerine seslenir: “*Moomy, Mama, Ma-Ma*” (Eco, 2019: 62). Üçünün ağzından da aynı sözcüğün çıktığını fark etmeleri, aralarında bir duygudaşlık oluşturur ve böylelikle birbirlerine sokulurlar. Yaktıkları ateşin başında kendi ülkelerinden şarkılar söyleyerek kaybettikleri güven ve cesaretlerini geri toplarlar. En önemlisi ise: “[...] *ve birbirlerini tanımayı öğrenerek sabahı beklemişler*” (Eco, 2019: 62).

Sabah karşılarına, kulaklarının yerinde iki anten bulunan, fil burunlu ve altı kollu yemyeşil korkunç bir yaratık çıktığında korkuları tekrar canlanır (Eco, 2019: 64). Aslında bu tuhaf yaratık da kozmonotlardan korkar ve kendi dilinde “*Anneçim, bu korkunç yaratıklar da kim?*” anlamına gelen “*GRRRR*” (Eco, 2019: 64) der. Bu tuhaf yeşil yaratığın masumca bir korku nidasını anlayamayan kozmonotlar söylenilenleri kendilerine karşı bir tehdit olarak algırlar. Kendi aralarındaki farklılıkları bir kenara bırakıp onlardan farklı olana karşı cephe alarak onu öldürmeye karar verirler. Yeşil canavar,

Onlardan öyle farklıymış ki,
onu anlamak ve sevmek gelmemiş ellerinden.
Aralarında hemen anlaşıp ona karşı saf tutmuşlar.
Bu canavarın karşısında
kendi aralarındaki farkın hiç önemi kalmamış.
Varsın her biri farklı dil konuşsun, ne olurmuş?
Onlar aynı hamurdanmış, insanmış.
Ama öteki öyle değilmiş.
Bir kere çok çirkinmiş
ve dünyalılar çirkin olanın
aynı zamanda kötü olduğunu düşünürmüş (Eco, 2019: 66).

Eco, yaratmış olduğu yeşil canavar karakteri ile yabancı olana karşı insanların tutumunu gözler önüne serer. Marslı'ya “öteki” diye seslenerek aslında insanoğlunun tanımadığı herkesi

veya her şeyi kendinden uzaklaştırma eğiliminde olduğunu da satır aralarında okuyucuya hissettirir. Ayrıca insanları dış görünüşlerine göre iyi ya da kötü olarak sınıflandırmanın da eleştirisini yapar. Daha bir önceki gün birbirlerinin dilini bilmedikleri için anlaşamadıklarını ve bu yüzden de birbirlerinden tamamen farklı olduklarını düşünen üç kozmonot (Eco, 2019: 54), şimdi sırf insan değil ve kendilerine benzemiyor diye yeşil canavarı öldürmeye kalkışır. İnsanoğlu bilmediği ve kendisine yabancı gelen her şeyden veya herkesten korku duyar, yabancı olana karşı çekinceli davranır (Yeşilyurt, 2020: 142). Bu da ön yargıların hatta bazen düşmanlıkların meydana gelmesine neden olur. Aslında ister insan, ister hayvan, her canlının doğuştan ona ait bir yaşam hakkı olduğu (Öztürk, 2018: 373) gerçeği burada Marslı bir yaratık karakteri ile dile getirilmiştir. Kozmonotların ve marslı canlının olası bir tehdit anında “anne” diye seslenerek bir yardım ve çare arayışları, aslında canlıların özünde aynı olduklarını, duygularının ortak olduğunu göstermektedir.

Kozmonotların atom tabancalarıyla Marslı’yı öldürecekleri sırada ortaya çıkan Marslı bir kuş korkudan ve soğuktan yere düşer. Bu kuşun durumu karşısında dünyalılardan gözlerinden bir damla yaş akarken Marslı’nın da burnundan bir duman çıktığı görülür. Bunun, Marslı’nın ağlaması olduğunu anlayan dünyalılar bu duruma çok şaşırırlar. Marslı’nın kuşu alıp kolları arasında ısıtmaya çalıştığını gördüklerinde, korkunç yeşil canavar diye nitelendirdikleri bu yaratığın da aslında onlardan hiç de farklı olmadığını anlarlar (Eco, 2019: 68- 72). Çinli kozmonot, diğer iki arkadaşına dönerek şöyle der: “*Biz bu canavarın bizden farklı olduğunu sanıyorduk, ama o da hayvanları seviyor, üzülme biliyor, bir yüreği var ve kesinlikle bir beyni de olmalı! Hala onu öldürmeyi düşünüyor musunuz?*” (Eco, 2019: 72).

Bunun üzerine Marslıyı öldürmekten vazgeçer ve onunla dost olurlar. Aslında hikayede verilmek istenen ana fikir eserin sonunda şu şekilde özetlenir: “*Dünyalılar derslerini almışlar: Birbirinden farklı olması, iki yaratığın düşmanlık gütmesine neden değilmiş*” (Eco, 2019: 74). Bu cümle ile aslında çocuk okurlara, insanların görünüşlerinin değişik ya da dillerinin başka olmasının aslında onları farklı yapmadığı, özünde herkesin ortak duygu ve düşüncelere sahip olduğu ve bu ortak duyguların onları birbirine yaklaştırdığı mesajı verilmektedir. İyi bir çocuk kitabının vermek istediği mesajı emir cümleleri kullanmak yerine satır aralarında okuyucusuna hissettirmesi gerektiği gerçeği de göz önünde tutulduğunda, Eco’nun hiçbir canlıyı ötekileştirmemek gerektiğini çocuk okura hissettirdiğini söylemek mümkündür.

Eserin sonunda Marslı Dünya’yı göstererek oraya gitmek istediğini ve herkesin dostça birlikte yaşadığı bir uzay cumhuriyeti kurmak istediğini söyler. Bu hikâyeye de şu cümle ile çocuk okuyucular için öğretici nitelikte bir mesaj ile sona erer: “*Dünya’da ve öteki gezegenlerde herkesin kendine özgü beğenileri olduğunu ve herkesin birbirine anlayış göstermesi gerektiğini kavramışlar*” (Eco, 2019: 76).

2.3. Cecü’nün Yer Cüceleri

Dünyada artık keşfedilecek yer kalmadığı için uzayda yeni bir gezegen keşfedilmesini emreden bir imparatorun yeni yerler keşfetme arzusu bu hikâyenin başlangıç noktasını oluşturur. Bu imparator, sahip olduğu bütün zenginliklere rağmen yeni bir yer keşfetmediği

sürece imparatorluğunun hiçbir önemi olmadığını ifade eder. İmparatorun bakanları artık insanların adaları ve kıtaları değil de yeni galaksiler keşfetmeye çalıştıklarını söyler, bunun üzerine imparator da yeni bir gezegen keşfetmesi için uzaya bir kâşif gönderilmesini emreder. Uzaya gönderilen kâşifin yaşanabilir bir gezegen arama çabaları uzun bir süre sonuçsuz kalır ve sadece yanardağların olduğu gezegenleri bulabilir. Ama bir gün galaksinin en uzak kısmında *megagalaktik megateleskopunun* (Eco, 2019: 86) yardımı ile “[...] Mavi göklerinde belli belirsiz beyaz bulutlar dolaşan, bakması bile keyif veren yeşil vadileri ve ormanlarıyla sevimli mi sevimli bir gezegen” (Eco, 2019: 86) fark eder. Kâşif, yaklaştıkça bu gezegenin yaşamla dolu olduğunu görür. Eserde bu gezegenin mutlu ve hayat dolu olduğuna dair cennet gibi bir resim çizilmektedir: “*Daha da yaklaşıncaya bu vadilerde her türden hayvancığın hoplayıp zıpladığını, biraz komik görünümümlü mini minnacık adamların sevimli edalarla ağaçları budadıklarını, kuşlara yem verdiklerini, ot biçtiklerini, ırmak ve derelerin billur sularında mutlu mutlu yüzdüklerini görmüş; suyun dibinde de çeşit çeşit rengarenk balıklar varmış*” (Eco, 2019: 86).

Kâşif, Cecü adlı bu gezegene indiğinde oradaki yer cücelerine onların gezegenini keşfetmeye geldiğini ve onlara uygarlık getirmek için imparatoru adına buraya el koyduğunu söyler. Yer cüceleri söz konusu bu uygarlığın ne olduğunu kâşife sorarlar, o da: “*Dünyalılardan icat ettiği bir dizi harika şeydir ve İmparatorum bunları size bedava vermeye hazırdır*” (Eco, 2019: 90) diye cevap verir. Kâşiften bu uygarlığın tam olarak ne olduğunu daha ayrıntılı anlatmasını isterler.

Kâşif, eski kâşiflerin yeni topraklara uygarlıklar götürdüklerinde yerlilerin sorgusuz sualsiz o uygarlığı kabul ettiklerini bildiği için cücelerin bu durumu sorgulamalarını biraz garipser (Eco, 2019: 92).³ Can (2016: 59) eserin konusunun farklı ulusların topraklarını genişletme ve gittikleri yerlere uygarlık götürme hırsları olduğunu dile getirirken, eserin çocuk okura içinde yaşadıkları hayatta çok fazla olumsuzluğun bulunduğunu bu yüzden de dünyanın çok da yaşanılabilir bir yer olmadığını sezdirdiğini söyler.

Kâşif, megateleskopu ile Dünya'yı onlara gösterdiğinde cüceler bu teknolojik alete hayran olur. Sonra dünyadaki bir kente bakmak istediklerinde araç ve fabrikaların oluşturduğu hava kirliliği yüzünden oluşan sisten hiçbir şey göremezler. Teleskobu denize doğru çevirdiklerinde petrol gemilerinin yaydıkları petrolün suyun üzerinde oluşturduğu kirliliği görürler. Her iki duruma da yer cüceleri çok şaşırır. Tekrar baktıklarında bu defa ağaçların olmadığı boş düzlükler dikkatlerini çeker. Kâşif çok sayıda ağacı kestiklerini, her yeri plastik ve yiyecek kutularından oluşan çöplerle doldurduklarını söyler. Cüceler, tekrar baktıklarında araçların oluşturduğu trafiği ve bir kaza sonucu yaralananları görürler. En sonunda cücelerin başı, kâşife döner ve : “[...] *Uygarlığınızın çok ilginç yönleri olabilir ama onu buraya getirirseniz bizim artık kırlarımız ağaçlarımız, ırmaklarımız olmayacak ve kendimizi kötü hissedeceğiz*” (Eco, 2019: 102) der. Bu nedenle onları keşfetmekten vazgeçmesini rica eder. Buna karşılık olarak kâşif kendi gezegenini ve uygarlığını kanıtlamak için hastanelerini övmeye başlar. Söz konusu bu hastanelerin ne olduğunu ve ne işe yaradığını bile bilmeyen bu gezegenin sakinlerine kâşif sabırsızlık içinde açıklamalar yapmaya başlar:

³ Hikâyenin bu noktasında sömürge döneminde yeni kıtaların ve adaların keşiflerinde yaşananlara bir göndermede bulunur Eco.

Ah yeter artık! Şuradaki beyi görüyor musunuz?

Çok sigara içmiş ve kendininkiler kapkara olduğu için şimdi ona yeni bir akciğer takıyorlar. ‘Ya şu?’ diye soracak olursanız;

o da, bizim uyuşturucu dediğimiz bir maddeden tüketmiş ve hastanede uyuşturucu alırken kullandığı pis iğnelerden kaptığı hastalıkları iyileştirmeye çalışıyorlar. Şuradaki de bir motosikletin altında kalarak ezildiği için, ona plastik bir takma bacak takıyorlar. Az ileridekinin, gıda zehirlenmesi geçirdiği için midesi yıkanıyor. İşte hastaneler buna yarar! (Eco, 2019: 104).

Kendi gezegenini övmek adına bir solukta anlatıverdiği tüm gerçeklerin aslında dünyadaki mutsuzlukların kaynağı olduğunun farkına bile varamayan kâşife baş cüce karşı çıkar. Kendi gezegenlerinde kimsenin sigara gibi kötü alışkanlıkları bulunmadığını ya da çevre kirliliği yüzünden hasta olmadığını, dolayısıyla hastanelere de ihtiyaç duymadıklarını söyler. Buna karşın kendilerinin gelip Dünya’yı keşfetmelerini teklif eder. Cüce, Dünya’yı yeniden temiz ve yaşanabilir bir hale getirebileceklerini ifade eder. Kâşif bunu kabul eder ve Dünya’ya dönüp İmparator’la konuşması gerektiğini söyler. Kâşif kendi gezegeninde yetkili insanlara yaşadıklarını anlattığında Başbakan, cücelerin gelebilmesi için pasaporta ek olarak birçok yerden izin almaları gerektiğini söyler. Bunları söylediği sırada bakanın ayağı takılır ve çöplerin arasına düşer. Anlatıcı eserin sonunda Cecü’nün yer cüceleri gelmese de onların Dünya için yapacaklarının şimdiden insanların yapması gerektiği tavsiye edilir. Bu sonla Eco’nun bu hikâyede çocuklara bir çevre bilinci aşlamaya çalıştığı söylenilebilir.

2.4. Resimlerin Eserdeki İşlevi

Gelişimsel açıdan bakıldığında çocuk kitaplarının taşıması gereken özellikleri hedeflediği okur kitlesinin yaş ve sınıf düzeyleri belirler. Hedeflenen yaş ve sınıf düzeyine uygun olarak bu kitaplarda bulunması gereken özellikler farklılık gösterir (Çağlayan ve Özkan, 2018: 191). Sever (2013: 86), çocuk kitaplarının çocukları daha okul öncesi dönemlerden başlayarak renk ve çizgilerin estetikliğiyle tanıştırmayı onlara ana dillerinin güzelliğini hissettirdiğini dile getirir. Bu yüzden resimler her yaşta çocuk kitabının vazgeçilmez unsurlarıdır. Sadece dikkat edilmesi gereken nokta: çocukların yaş ve sınıf düzeyine uygun resimlerin kitaplara eklenmesidir.

Çocuk kitaplarındaki resimler gerek kendi başlarına gerekse metinle birlikte çocukta pek çok kazanıma da katkı sağlar. Resimler, metnin anlamını tamamlayıp açıklamanın yanında o anlamı genişleten ve hatta bazen de ona yeni anlamlar katan estetik uyaranlardır (Sever, 2003: 166). Esere bakıldığında bazen gerçeğe yakın, bazen çocukların hayal dünyasını geliştirici resimlerin kullanıldığı dikkati çeker. Kullanılan semboller onları derinlemesine bir düşünceye ve hayal dünyasına da götürebilir. Aslında bu bakımdan eserin sadece çocuklara yönelik olduğunu iddia etmek doğru bir saptama olmaz. Eserin hangi yaş grubu için yazılmış olduğu açıklanmasa da iyi insan kötü insan ayrımı yapabilecek, uzay, dünya, güneş ya da savaş ve barış kavramlarını anlayabilecek yaş düzeyinde çocuklara hitap ettiği muhakkaktır. Bu bakımdan söz konusu eserin 9-12 yaş grubu çocuklara uygun olduğunu söylemek mümkündür. 10-12 yaş ve üstü çocuklar olayları zamandizimsel biçimde sıralayabilir, soyut sorunlara çözümler bulabilir,

bir şey hakkında mantıksal kurallara uygun akıl yürütebilir. Dikkatlerini bir şeye yoğunlaştırabilir ve bellek güçleri de artar (Sever, 2003: 55). Eser, her ne kadar çocuk edebiyatı kapsamında ele alınsa da yetişkin bir okurun da ilgisini çekecek türdendir. Kullanılan dilin yalınlığı ve yazarın kurgusu ile bütünleşmiştir.

Resimlerin çeşitliliği ve çok boyutluluğu eseri bir yandan daha anlamlı hale getirirken diğer yandan da okurun duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmeye olanak sağlar. Bu noktada kitaptan bazı görseller vermek yerinde olacaktır⁴:

(Eco, 2019: 65)

(Eco, 2019: 67)

(Eco, 2019: 75)

Üç Kozmonot isimli masalda Eco, farklılıkların insanların anlaşmasına engel olmaması gerektiğini, evrenin sahip olduğu çeşitliliklerle daha güzel olduğu mesajını çocuk okura sezdirir. Masalda bu anlatılanlar, görseller ile zenginleştirilmiştir. İlk resme bakıldığında üç kozmonotun anadilini simgeleyen yazı şekilleri, kendilerinden farklı ve bir sürü kolları olan yeşil bir canlının karşısında birlikte durmaktadırlar. İkinci resimde ise her ne kadar kullandıkları dil farklı olsa da üçünün de aynı hamurdan yapıldığı, ama diğerinin farklı olduğu vurgusu iyice gözler önüne serilmiştir. Son resimde ise aslında ister insan ister başka bir varlık olsun, hepsinin de yaşama hakkı olduğu ve farklılıkların birlikte yaşamaya engel olmadığı mesajı okuyucuya verilmektedir.

Hangi yaş grubu için yazılmış olursa olsun kitapların dış kapakları çocukların ilgisini çekmeli ve konusuyla uyumlu olmalıdır (Kıbrıs, 2010:39). Kitaplardaki kapak tasarımı onların satın alınma ve tercih edilme sürecinde rol oynayan bir dizi etkenden sadece biridir (Kaplan, 2017: 1585). Cecü'nün Yer Cüceleri kitabında yeşil bir zemin üzerine yerleştirilmiş lacivert uzay boşluğunda dünya ve başka bir gezegen bulunmaktadır.

Bu bakımdan bakıldığında eser kapağıyla okura ilk anda içeriğe yönelik bir mesaj da sunmaktadır. Kullanılan kağıt açısından bakıldığında çocuk okurun gözünü yormayacak şekilde parlak olmayan hamur kağıt dikkati çekmektedir. Sayfalar kolay açılabilir şekilde tasarlanmış, ciltleme sağlam yapılmıştır. Harflerin puntoları saptanan yaş grubuna uygundur, ne

⁴ Eserde buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür, çalışma göstergebilimsel bir inceleme olmadığı için burada sadece bir örnek verilmiştir.

çok küçük ne de çok büyüktür. Nitelikli çocuk kitaplarının bir başka özelliği ise, resimlerin bazılarının farklı çağrışımlar uyandırmaları; çocukların yaratıcılığını, duygu ve düşünce dünyalarını geliştirecek nitelikte olmalarıdır (Şimşek, 2014: 97). Bu bakımdan kitaptaki resimlerin çocukları düşünmeye ve araştırmaya sevk edecek nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Sayfa sayısı açısından değerlendirildiğinde saptanan yaş grubuna uygundur.

Sonuç

Eco, incelenen bu üç masalında insanoğlunun kültür tarihinde yaşadığı olaylardan esinlenerek çocukların bu olayları farklı bir düzlemde anlamasını ve kavramasını sağlayacak şekilde eserlerini kaleme almıştır. Yazar, ilk hikâyede atom bombası ile ikinci dünya savaşına, ikinci hikâyesinde Mars'a yolculuk ile insanoğlunun hayalinde sürekli var olan Mars'ta ya da başka gezegenlerde koloni kurma çabasına ve son hikâyesinde de sömürge döneminde yeni adalar ve yeni kıtalar keşfetme arzusunun artık yeni gezegenlerin keşfine dönüştüğüne bir göndermede bulunur. Bu bağlamda bütün anlatılan hikâyelerin arka planında kültür tarihimizde gerçekleşmiş önemli olaylara ve kültürel süreçlere dair izler barındırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan eserin, çocuk edebiyatının en temel söylemi olan eğitici olma özelliğini yerine getirdiği görülür.

Yapılan bu çalışmada çocuk edebiyatı eserlerinin sahip olması gereken resim, sayfa tasarımı, cilt, baskı kalitesi, yazı boyutu, tasarım ve okunabilirlik gibi dış yapı özelliklerinin ve dil ve üslup, anlatımda yakınlık, çocuğun duygusal ve zihinsel gelişimine katkı, insani değerleri çocuklara aktarabilme gibi iç yapı özelliklerinin Umberto Eco'nun "Cecü'nün Yer Cüceleri" adlı eserinde yer alan üç masalda da görüldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu eserin, çalışmada ele alınan özellikleri içermesi açısından çocukların kişisel gelişimine katkı sağlayabilecek ve onları iyi ve güzele yönlendirebilecek nitelikte olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar:

Eco, U. (2019). *Cecü' nün Yer Cüceleri*. Dokuzuncu Baskı. E. Yücesan (Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İkincil Kaynaklar:

Burdorf, D. v.d. (Ed.) (2007): Metzler Lexikon Literatur, Begriffe und Definitionen. Begründet von Günther und Irmgard Schweikle. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.

Çağlayan, A.; Özkan, B. (2018): Çocuk Yazını Eserlerinin İç ve Dış Yapısal Özellikleri ve Türk Çocuk Yazınının Genel Görünümü. B. Özkan (Ed.). *Çocuk Yazını Dersleri Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar* (ss. 191-215). Adana: Karahan Kitabevi.

Çakmak Güleç H.; Geçgel, H. (2012). *Çocuk Edebiyatı Okul Öncesinde Edebiyat ve Kitap*. İkinci Baskı. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Can, A. (2016): Umberto Eco' nun Cücelerini Göstergebilimsel Çözümleme ile Okumak: Cecü' nün Yer Cüceleri. H. Asutay vd. (Ed.) *Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Barış Kültürü* (ss. 52-63). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

- Kaplan, K. (2017). Kitapların Kapak Tasarımındaki Mesajlarda Kullanılan Propaganda Teknikleri. *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 6/3. 1574-1589.
- Karagül, S. (2019): Çocuk Edebiyatının Temel İşlevleri: Felski' nin Yaklaşımı Doğrultusunda Bir Değerlendirme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 5 Cilt:2, 334-351.
- Karatay, H. (2014): Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler. T. Şimşek (Ed). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı* (ss. 81-129). Üçüncü Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kaya, M. ve Erol, S. (2020). Evaluation of Tales in Turkish course books with reference to Max Lüthi principles. *African Educational Research Journal*, Vol. 8(2), 171-177.
- Kıbrıs, İ. (2010): *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Maltepe, S. (2009): Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçebilme Yeterlilikleri. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 21. 398-412.
- Memmedov, C. (2013): Modern Türk Çocuk Şiirinin Dil ve Üslup Özellikleri. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol: 2 No:1. 330-341.
- Oğuzkan, A. F. (2013): *Çocuk Edebiyatı*. Onuncu Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, A.O. (2018): *Völkerverständigung per Kinderbuch Sonjas lustige Türkenreise Else Günther*. 1. Auflage Kosef Kraus und Walter Krämer (Hrsg.) *Sternstunden Große Texte deutscher Sprache*. IFB Verlag Deutsche Sprache GmbH: Paderborn.
- Ruckaberle, A. (Ed.) (2006): Metzler Lexikon Weltliteratur, 1000 Autoren von der Antike bis zur Gegenwart, Band 1 A-F. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.
- Karagül, S. (2019): Çocuk Edebiyatının Temel İşlevleri: Felski' nin Yaklaşımı Doğrultusunda Bir Değerlendirme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5 Cilt:2, 334-351.
- Sever, S. (2003): *Çocuk ve Edebiyat*. Yedinci Baskı. Ankara: Tudem Yayınları.
- Sever, S. (2013): *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. Ankara: Tudem Yayıncılık.
- Şirin, M. R. (2000): *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Şirin, M. R. (2019a): *Masal Atlası- Masal Kültürü Yazıları- (1986-1998)*. Üçüncü Basım. İstanbul: Uçan At Yayınları.
- Şirin, M. R. (2019b): *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı- Türk Masalının Yeniden Doğuşu*. Birinci Basım. İstanbul: Uçan At Yayınları.
- Şirin, M. R. (2019c): *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış- Çocuk Edebiyatı Nedir Ne Değildir?* İkinci Basım. İstanbul: Uçan At Yayınları.
- Uçan, H. (2008): *Dilbilim, Göstergibilim ve Edebiyat Eğitimi*. Birinci Basım. Ankara: Hece Yayınları.

- Ungan, S.; Arıcı, A.F.; Şimşek, T. (2014): Çocuk Edebiyatının Kaynakları. T. Şimşek (Ed.) *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı* (ss. 163-216). Üçüncü Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yeşilyurt, H. (2020): *Else Günther als Kinderbuchautorin und ihr Beitrag zur interkulturellen Erziehung*. Doktorarbeit, Necmettin Erbakan Universität, Institut für Erziehungswissenschaften Abteilung für Deutschdidaktik, Konya.

VERGİ HATALARI VE DÜZELTME YOLLARI: HÜKÜM VE SONUÇLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Mutlu YORULDU¹

Özet

Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 116'ncı maddesinde vergi hataları; “*vergiye ilişkin hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınması*” şeklinde tanımlanmaktadır. Hatanın neden olduğu sonuçlar gerçek sonuçlar olmayarak gerekli düzeltme işlemleri sonucunda gerçek sonuca varılması gerekmektedir. Vergi hatalarının ivedi biçimde ortadan kaldırılmaması durumunda devlet hazinesi açısından vergi kaybı doğabilecek ya da vergi mükellefi hak mahrumiyeti yaşayabilecektir. Vergi hatalarının giderilmemesi durumunda aynı zamanda VUK 3'üncü maddesinde belirtilen ve vergilendirme işlemlerinin temel hükümlerinden olan “*vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır*” hükmüne aykırılık doğmuş olacaktır. Diğer taraftan Anayasa'nın “vergi ödevi” başlıklı 73'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında belirtilen ve vergi politikasının amaçlarından olan “vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır” ilkesiyle bağdaşmayarak, Anayasa'ya aykırılık söz konusu olabilecektir. Bu çalışmada vergi hatalarının muhteviyatı ile birlikte hüküm ve sonuçları üzerinde durulmuş ve özellikle VUK ve Anayasa Hukuku açısından olası tartışmalı durumlardan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Hatası, Düzeltme, Hüküm ve Sonuçları

Jel Kodları : K34, H83, H29.

TAX ERRORS AND CORRECTION METHODS: AN ASSESSMENT OF PROVISIONS AND CONSEQUENCES

Abstract

Tax errors are characterized in Article 116 of the Tax Procedure Act (VUK) is defined as "unjustly request or receive over-or under tax due to errors in tax-related accounts or taxation". The results caused by the error should be rectified with the necessary corrections, and the real results should be reached. If tax errors are not eliminated as a matter of time, tax loss may arise for the state treasury or the taxpayer may experience desensitization. If tax errors are not resolved, there will also be a violation of the provision of "the actual nature of the tax-related event and the treatment of this event is essential in taxation" shall be born out of the provisions of the taxation process specified in Article 3 of the VUK. On the other hand, there may be a violation of the Constitution by being incompatible with the principle of a "fair and balanced distribution of tax burden is the social purpose of fiscal policy", as set out in paragraph 2 of article 73 titled "Tax Duty" of the Constitution. In this study, the provision and consequences of

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi Mutlu Yoruldu, Balıkesir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü,
e-posta: mutluyoruldu@gmail.com

tax errors were discussed, and in particular, controversial cases in terms of VUK and Constitutional Law were examined.

Keywords: Tax Error, Correction, Provision and Consequences

Jel Codes: K34, H83, H29.

GİRİŞ

Devletlerin en önemli kamusal kaynağı olan vergiler oluşturmaktadır, Vergilendirmede devlet veya vergi idaresi vergi alacaklısı; verginin mükellefleri ise vergi borçlusunu konumundadırlar. Vergi idaresi, vergi alacağını zamanında tam ve doğru olarak mükelleflerden almak isterken; vergi mükellefleri ise genel olarak vergi ödememe veya ödemeleri gerekenden daha az ödeme veya vergi ödemelerini geciktirme eğiliminde olabilmektedirler. Vergilendirme nedeniyle vergi mükellefi olan kişilerin kullanılabilir gelirleri azaldığından, vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasında vergilendirmeye ilişkin bazı hususlarda birtakım uyumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu uyumsuzluk konularının çoğunluğu mükellef adına idare tarafından tarh ve tahakkuk ettirilen vergi aslı veya vergi cezasına ilişkin olmak ile birlikte sadece bununla sınırlı değildir. Vergi hataları, vergi idaresi tarafından gerçekleştirilen mükellefe ait vergilendirme işlemlerinde ortaya çıkan, sonuçları itibariyle hem vergi idaresine hem de vergi mükelleflerine belli düzeyde maliyet yüklemesi yapabilen hatalı işlemlerin tümünü ifade etmektedir. Bu hatalı işlemlerin kaynağının bulunarak vergi idaresi tarafından zaman kaybetmeksizin giderilmesi tarafların mağduriyetinin ortadan kaldırılmasını sağlamak ve vergi kuruma yönelik kişisel algının iyileşmesine tesir edebilmekte ve vergiye gönüllü uyum düzeyini etkileyebilmektedir. Vergi hataları, hesap hataları ve vergilendirme hataları olmak üzere iki ana grup altında toplanmaktadır. Hesap hatalarının tesiri; vergilendirmenin maddi ödevine ilişkin iken, vergilendirme hatalarının temel tesiri ise, vergilendirmenin şekli ödevlerine yöneliktir. Vergi hataları vergi idaresi ile vergi mükellefi arasında bir uyumsuzluk konusu olduğundan çözüme kavuşturulması, her iki tarafın da hak ve hukukunun korunması açısından önem arz etmektedir. Vergi hatalarından doğan uyumsuzluğun ortadan kaldırılabilmesi, hatanın idare tarafından giderilmesi ve telafi edilmesi ile ilgilidir. Çünkü hatalı işlemi yapan vergi idaresi olmaktadır. Vergi hataları iki türlü giderilebilmektedir. Bunlardan ilki, vergi hatasının barışçıl çözüm yolu olarak kabul edilen idari tarafın ilgili hata düzeltme işlemleri yapılarak uyumsuzluğun çözüme kavuşturulmasıdır. İkincisi ise, nezdinde vergilendirme ile ilgili hatalı işlem yapılan mükellefin uyumsuzluk konusunu vergi yargısına taşımasıdır. Bahsedilen ikinci yol her iki tarafa da zaman ve parasal maliyet yükleyeceğinden ve tarafları karşı karşıya getireceğinden çok arzulanan bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Bu çalışmada vergi hataları ve düzeltme yolları ile hüküm ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı; vergi hatalarının idare tarafından düzeltilmemesi durumunda ortaya çıkan Vergi Usul Kanunu'na (VUK) ve Anayasaya aykırılık durumlarının tartışılmasıdır. Bu çalışma, nitelik araştırma yöntemlerinden betimleyici araştırma tekniği kullanılarak hazırlanmıştır.

1. VERGİ HATALARI

Kişilerin iktisadi bir eylemde bulunurken, gerçekleştirdikleri veya gerçekleştirmeyi planladıkları eylemin neticesinde kişisel faydalarını arttırmayı amaçlamaktadırlar (Çamlı, 2020: 18). Dolayısıyla vergilendirmeyi kişilerin iktisadi faaliyetlerinin bir parçası olarak değerlendirdiğimizde kişiler aleyhine ortaya çıkan her sonuç ilgili vergi mükellefinin kazancının düşmesi ve faydasının azalması sonucunu doğurabilmektedir. Vergi hatalarının ortaya çıkması ve giderilmemiş olması, vergi adaletini bozucu etkisiyle birlikte gelir dağılımında eşitsizliğe neden olabilmekte sonuç olarak kişiler arası iktisadi eşitsizlik sarmalını tetikleyebilmektedir (Çamlı, 2020a: 207). Diğer taraftan vergi hatalarının ülkenin makroekonomik büyüklükleri ve dengeleri üzerindeki etkisini doğrudan ve kesin biçimde saptayabilmek oldukça güçtür (Keene ve Thomson, 2007: 2). VUK'un 116'ncı maddesinde vergi hataları; "*vergiye ilişkin hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınması*" şeklinde tanımlanmaktadır. Vergilendirme ile ilgili tüm aşamalarda ve işlemlerde vergi hatası meydana gelebilir (Demirel, 2016: 21). Vergi hataları, hesap hataları ve vergilendirme hataları olmak üzere iki ana grup altında incelenmektedir. Hesap hataları; vergi matrahında yapılan hatalar, vergi miktarında yapılan hatalar ve mükerrer vergilendirme olmak üzere üç türüdür. Vergilendirme hataları ise; mükellefin şahsında hata, mükellefiyette hata, konuda (mevzuda) hata ve vergilendirme veya muafiyet döneminde hata olmak üzere dört alt başlığa ayrılmaktadır.

1.1. Hesap Hataları

Hesap hataları; vergi miktarını etkileyen maddi hatalar ve verginin hesaplanmasına ilişkin yanlışlıkları ifade etmektedir (Öncel vd, 2014: 169-170). Hesap hataları rakamsal yanlışlıkları belirttiğinden aritmetik hatalar olarak da bilinmektedir (Perçin, 2007: 156). Hesap hatalarının neler olduğu VUK'un 117'nci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; vergi matrahında hatalar, vergi miktarında hatalar ve mükerrer vergilemeden kaynaklanan hatalar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Hesap hataları, tespit edilmesi ve ortaya çıkartılması vergilendirme hatalarına göre nispeten kolay olan, beyanname üzerinde yapıldığı için düzeltilmesinin de kolay olduğu hatalardır.

1.1.1. Vergi Matrahında Yapılan Hatalar

Vergilendirmede matrah hatası; VUK'ta 117/1'inci maddesinde "*Vergilendirme ile ilgili beyanname, tahakkuk fişi, ihbarname ve kararlarda matraha ait rakamların veya indirimlerin eksik veya fazla gösterilmiş veya hesaplanmış olmasıdır*" şeklinde tanımlanmıştır. Vergilendirmede matrah belirleme usulü olarak genel geçer yöntem "beyan usulü" olduğundan, vergi mükellefleri vergi matrahlarını belirlerken matrahı belirleyen toplama çıkarma işlemlerinde hatalı işlemler gerçekleştirmiş olabilirler. Diğer taraftan vergi matrah eksikliğinin vergi idaresi tarafından ikmalen ve re'sen belirlendiği durumlarda da benzer durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin; yedi farklı irat ve kazanç unsurundan oluşabilen yıllık gelir vergisi matrahı belirlenirken; gelir vergisi mükellefinin kazancı olduğu halde ticari kazancını toplama dâhil etmemesi veya yanlış toplamaların yapılması vergi matrahının eksik veya fazla çıkmasına ve dolayısıyla vergi tarhiyatının eksik ve ya fazla olmasına sebep olabilir. İşte bu ve benzeri örneklemeler matrah hatasını ifade etmektedir.

1.1.2. Vergi Miktarında Yapılan Hatalar

VUK'da hesap hatası olarak düzenlenen bir diğer hata türü ise vergi miktarında yapılması durumudur. VUK'un 117/2'nci maddesinde vergi miktarındaki hatalar "*Vergi nispet ve tarifelerinin yanlış uygulanması, mahsupların yapılmamış veya yanlış yapılmış olması birinci bentte yazılı vesikalarda verginin eksik veya fazla hesaplanmış veya gösterilmiş olmasıdır*" şeklinde belirtilmiştir. Vergi idaresi tarafından mükellef adına tarh edilen vergi miktarının doğru olması büyük ölçüde vergi matrahının tam ve doğru olmasına bağlıdır. Vergi matrahının tam ve doğru olması ise vergi mükellefinin şekli ve maddi mükellefiyetlerine sıkı sıkıya bağlı kalması halinde mümkün olabilir. Hesaplanan vergi miktarının hatalı olması büyük ölçüde vergi matrahının tam ve doğru belirlenmemiş olması ile ilgili olmakla birlikte sadece bununla ilgili değildir. Vergi mükellefinin vergi matrahı tam ve doğru iken; matraha yanlış vergi tarifesinin uygulanmış olması da vergi miktarında hatanın olmasına yol açabilir.

1.1.3. Mükerrer Vergilendirmeden Doğan Hatalar

Mükerrer vergilendirme veya çifte vergilendirme vergi adaletinin tesis edilebilmesi açısından oldukça önemli bir uyumsuzluk konusu olarak değerlendirilebilir. Mükerrer vergilendirme ile ilgili vergi hatası ulusal vergi sistemi ve uygulayıcılarının hatalarından kaynaklanabileceği gibi ulusal ve uluslararası vergi sistemlerinin çatışmasından da doğabilmektedir (Eva, 2016: 2). VUK'un 117/3'üncü maddesi verginin mükerrer olmasını "*Aynı vergi kanununun uygulanmasında belli bir vergilendirme dönemi için aynı matrah üzerinden bir defadan fazla vergi istenmesi veya alınmasıdır*" olarak değerlendirmiştir. Burada ifade edildiği gibi mükerrer bir vergilendirmenin doğabilmesi için ikinci veya daha fazla alınmak istenen verginin aynı vergilendirme döneminde aynı matrah üzerinden ve özellikle de aynı vergi türünden olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle kişi gelir vergisi mükellefi ise aynı dönemde aynı matrah üzerinden ikinci defa bir gelir vergisi istenemeyecektir. Fakat aynı kişi aynı zamanda servet vergilerinin ve harcama vergilerinin mükellefi olabilmektedir. Bu durum mükerrer vergilendirme olarak değerlendirilmemektedir.

Vergilendirilen bir kazanç üzerinden aynı vergi türünün bir daha istenememesi olarak kabul edilmeyecek olan bir diğer husus da mükellefin daha önceden beyan ettiği matrah üzerinden ödediği vergiden sonra ortaya çıkan matrah farklarıdır. Örneğin; gelir vergisi mükellefi yıllık gelir vergisi miktarını ödedikten sonra yapılan tespitlerde matrah farkının ortaya çıkması halinde ek gelir vergisi tarhiyatı gerçekleştirilebilecek ve bu durum mükerrerlik oluşturmayacaktır.

1.2. Vergilendirme Hataları

Vergi hatalarının ikinci grubunu oluşturan vergilendirme hataları, vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasında hesap hatalarına nazaran daha çok hukuki uyumsuzluk konusu yapılabilmektedir (Öner, 2015: 205). Vergilendirmeden kaynaklanan hataları VUK'un 118'inci maddesinde, dört başlık olarak sayılmıştır. Bunlar; mükellefin şahsında hata, mükellefiyette hata, verginin konusunda (mevzuda) hata ve vergilendirme ve muafiyet döneminde hata şeklindedir. Bu hatalar vergi mükellefiyetinin tesisini ve vergiyi doğuran olayın ortaya çıkışını etkileyebilen yanlışlıklardan oluşur.

1.2.1. Mükellefin Şahsında Hata

Mükellefin şahsında yapılan hata VUK'un 118/1'inci maddesi "*Bir verginin asıl borçlusu yerine başka bir kişiden istenmesi veya alınmasıdır*" şeklinde ifade edilmiştir. Burada vergiyi doğuran olay ve verginin tarh ve tahakkuku bakımından hukuken sakıncalı bir işlem yoktur. Diğer bir ifadeyle ortada gerçek olan bir vergi borcu mevcuttur fakat söz konusu vergi borcunun vergi idaresi tarafından istenmesi aşamasında ilgilisi yerine hata sonucu bir başkasından istenmesi veya alınması hali vardır. İstisnai de olsa verginin asıl borçlusu ile herhangi bir şekilde ilişkisi olmayan üçüncü kişiler nezdinde bu tarz hatalı işlemler yapılabilmektedir. Verginin asıl mükellefi ile nezdinde hatalı işlem yapılan kişinin isim benzerliği bu hatanın ortaya çıkış biçimine örnek olarak verilebilir.

1.2.2. Mükellefiyette Hata

Vergilendirme hatalarından mükellefiyette hatayı VUK'un 118/2'nci maddesi "*açık olarak vergiye tabi olmayan veya vergiden muaf bulunan kimselerden vergi istenmesi veya alınmasıdır*" şeklinde ifade etmektedir. Bu maddede diğer vergi hata türlerinden farklı olarak madde hükmüne "*açık olarak*" ifadesi eklenmiştir. Mükellefiyette hata kapsamında bir vergilendirme hatasında söz edebilmek için hatanın yoruma ve üzerinde tartışmaya neden olmayacak ölçüde açık olması gerekmektedir. Örneğin; gelir vergisi kanununa ticari kazanç hükümlerine göre esnaf olma şartlarını taşıyan bir kişiden gelir vergisi istenmesi mükellefiyette hatayı oluşturmaktadır. Yine benzer şekilde motorlu taşıtlar vergisi mükellefi olması gereken bir kişiden kurumlar vergisi istenmesi durumu da mükellefiyette hataya örnek olarak verilebilir.

1.2.3. Verginin Konusunda (Mevzuda) Hata

Vergilendirmede verginin konusunda (mevzuda) hata; VUK'un 118/3'üncü maddesinde "*açık olarak vergi mevzuuna girmeyen veya vergiden müstesna bulunan gelir, servet, madde, kıymet, evrak ve işlemler üzerinden vergi istenmesi veya alınmasıdır*" olarak belirtilmiştir. Kanun koyucu mükellefiyette hatada olduğu gibi burada da "*açık olma*" hükmünü ifadeye eklemiştir.

Verginin konusu, doğrudan veya dolaylı olarak üzerine vergi konulmuş, verginin ekonomik kaynağını oluşturan ve ekonomik bir değer taşıyan mal, hizmet, servet, emek vb. unsurlardır (Enginay, 1990: 39). Bu anlamda mevzuatta olan her verginin konusu birbirinden farklı olmaktadır. Bir verginin hangi ekonomik değere sahip unsurlar üzerine konulmuş olduğunun anlaşılabilmesi için ilgili vergi kanununa bakılması gerekmektedir. Örneğin; gelir vergisinin konusu gelir vergisi kanununda yazıldığı üzere gelirdir. Motorlu taşıtlar vergisinin konusu yine ilgili kanunu olan motorlu taşıtlar vergisi kanununda yazıldığı üzere; motorlu taşıttır. Vergi konularına ilişkin istisnalar da yine ilgili vergi kanunlarında belirlenmektedir. Dolayısıyla hangi verginin konusunun ne olduğu ilgili vergi kanunlarında mükellef açısından soru işareti oluşturmayacak şekilde açık olarak yazılmalıdır. Örneğin; gelir vergisi kanununa ticari kazanç hükümlerine göre; özel eğitim kurumlarının kazançları ilk beş yıl boyunca vergi istisnası kapsamındadır. Bu süreçte eğitim kurumunun kazancı üzerinde vergi istenmesi verginin konusunda (mevzuda) hataya örnek olarak verilebilir.

1.2.4. Vergilendirme veya Muafiyet Döneminde Hata

Vergilendirme hatalarının son türü ise vergilendirme veya muafiyet döneminde hata şeklindedir. VUK'un 118/4'üncü maddesinde vergilendirme veya muafiyet döneminde hata; *“aranan verginin ilgili bulunduğu vergilendirme döneminin yanlış gösterilmiş veya süre itibariyle eksik veya fazla hesaplanmış olmasıdır”* şeklinde ifade edilmiştir. Bu vergilendirme hatası türünün iki boyutu vardır. İlk boyutu mükellefin vergilendirme döneminin vergi idaresi tarafından yanlış tespit ve tayin edilme olasılığıdır. Mükellefler açısından normal vergilendirme dönemi mali yıl olarak kabul edilen bir takvim yılına tekabül etmektedir. Fakat örneğin gelir vergisi mükellefi Bay A'nın 2019 yılının Mart ayında adi bir işletme kurup 2019 Eylül ayında bu işletmeyi kapatması durumunda, ilgili şahıs için vergilendirme dönemi “kıst dönem” olarak kabul edilecek ve faaliyette bulunduğu sürede elde ettiği kazançlar üzerinden vergi mükellefiyeti ve sorumluluğu doğacaktır. Vergi idaresince ilgili şahıs için vergilendirme döneminin bir takvim yılı olarak kabul edilerek işlem yapılması durumunda vergilendirme döneminde hata gerçekleştirilmiş olacaktır (Kızılot ve Kızılot, 2012: 119). Vergilendirmede muafiyet döneminde hata ise vergi kanunları ile belli süreliğini muafiyet tanınmış olan kişilerden hata sonucu muafiyet dönemi daha sona ermeden vergi istenmesi ve alınması şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, ilgili muafiyet döneminin vergi idaresince yanlış hesaplanması ve belirtilmesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; gelir vergisi kanununun ticari kazancın tespiti hükümlerine göre özel eğitim işletmesi açan bir kişiden beş yıl boyunca gelir vergisi alınmamaktadır. Çünkü bu dönem ilgili kişi için gelir vergisinden muafiyet dönemidir. 2020 yılında özel bir okul açan bir müteşebbisin gelir vergisi muafiyet dönemi 2015 yılına kadar sürecektir. 2015 takvim yılından itibaren vergilendirme dönemi başlamış olacaktır. Vergi idaresi tarafından 2015 yılının değil de 2016 yılının ilk vergilendirme dönemi olarak kabul edilmesi ve bu doğrultuda işlem tesis edilmesi muafiyet döneminde hata olarak kabul edilecektir.

2. VERGİ HATALARININ DÜZELTİLMESİ YOLLARI

Vergi hatalarının düzeltilmesi, vergi idaresi ile vergi mükellefi arasında idarenin hatalı işleminden kaynaklanan uyuşmazlık konusunun giderilmesini, ortadan kaldırılmasını ve telafi edilmesini amaçlayan idari bir süreç olarak değerlendirilebilir. Vergi hataları vergi idaresince vergilendirme işlemleri sırasında tespit edildiğinde, ilgili hatanın re'sen ve derhal düzeltilmesi mümkün olabilmektedir. Fakat uygulamada düzeltme konusu olan hatalar, sonradan vergi idaresince veya vergi mükelleflerince tespit edilmiş olan hatalardır (Yüce, 2019: 97). VUK 119'uncu maddeye göre, vergi hataları aşağıdaki yollarla tespit edilebilmektedir.

- ✓ *“İlgili memurun hatayı bulması ve görmesi”*
- ✓ *“Üst memurların yaptıkları incelemeler sonucunda hatanın görülmesi”*
- ✓ *“Hatanın teftiş sırasında tespiti”*
- ✓ *“Hatanın vergi incelemesi sırasında tespiti”*
- ✓ *“Mükellefin başvurusu üzerine”*

Yukarıda sayılan yollarla vergi hataları tespit edilebilmekte ve gerekli düzeltme işlemleri vergi idaresince uygulanabilmektedir. Vergi uyuşmazlığına neden olan vergi hatası tespit yolu

ise daha hatanın daha çok “mükellefin başvurusu üzerine” tespit edilmesidir. Vergi hataları iki şekilde düzeltilebilmektedir. Bunlar; hatalı işlem yapan vergi idaresince ilgili düzeltmenin yapılarak vergi uyumsuzluk konusunun ortadan kaldırılması ve hatalı işlem vergi idaresince kaldırılmadığında; mükellefin vergi yargısına başvurması suretiyle ilgili vergi hatasının ortadan kaldırılmasıdır.

2.1. Vergi Hatalarının Vergi Dairesince Düzeltilmesi

Nezdeinde hatalı vergilendirme işlemi yapılan mükellef, kendisine vergi veya ceza tebligatı yapılması üzerine hatayı fark etmekte ve bunu vergi idaresine karşı ileri sürebilmektedir. Düzeltme, vergi hatalarının yargı organlarına başvurulmaksızın, hatanın ilgili vergi dairesince ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan idari bir işlemi ifade etmektedir. Duruma göre, düzeltme ile ilgili başvuruların, sonradan yargıya intikal etmesi mümkün olabilmektedir (Ufuk, 2002: 40). Vergi hatası olduğu ileri sürülen durumun ilgili mükellef tarafından tespit edilmesi halinde söz konusu hatanın düzeltilmesi mükellef tarafından yazılan bir dilekçe ile işlemi gerçekleştiren vergi dairesinden talep edilir. Mükellefin bağlı bulunduğu vergi dairesi veya hatalı işlem yaptığı ileri sürülen vergi dairesi, mükellefin yazılı olarak yapmış olduğu hatanın düzeltilmesi talebini inceleyerek karara bağlar. Bu karar sonucunda, mükellefin düzeltme talebi ya yerinde görülerek kabul edilip hatalı işlem düzeltilecektir ya da talebi uygun bulunmayarak reddedilecektir. İlk sonucun çıkması durumunda vergi idaresi ile vergi mükellefi arasındaki vergi uyumsuzluğu konusu da ortadan kalmış olacaktır. Fakat ikinci sonucun yani hata düzeltme talebinin reddolunması durumunda uyumsuzluk konusu devam etmiş olacaktır. Bu takdirde ise nezdinde hatalı işlem yapılan ve ilgili vergi dairesince düzeltme talebi reddedilen mükellef şikâyet yolu ile konuyu Hazine ve Maliye Bakanlığı’na taşıyabilecektir.

VUK 120’inci maddesi uyarınca; vergi hatasının hangi yolla tespit edildiği fark etmeksizin, vergi hatalarının düzeltilmesi yetkisi hatalı işlemi yapan vergi dairesi müdürüne aittir. Vergi dairesi müdürü, yapılan inceleme sonucunda vergilendirme işleminde vergi hatasının bulunduğunu tespit ederse ilgili işlemdeki hatanın düzeltilmesini sağlayacaktır. Vergi hatasını düzeltme yetkisi vergi dairesi müdürüne ait olduğu gibi mükellefin düzeltme talebini reddetme yetkisi de ilgili vergi dairesi müdürüne aittir. Yapılan incelemeler neticesinde düzeltme kararı verilirse düzeltme işlemi düzeltme fişi aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Uygulamada vergi düzeltme fişleri üç nüsha halinde düzenlenmekte ve bir nüshası mükellefe tebliğ edilmektedir. Kalan iki nüsha ise mükellefin dosyasında saklanmakta ve vergi dairesindeki muhasebe servisi ile paylaşılmaktadır. Vergi dairesi tarafından mükellef aleyhine hatalı yapıldığı tespit edilen işlem söz konusu ise buna binaen terkin ve tahsili gerçekleştirilmiş ise fazla vergi mükellefe reddolunur. Mükellefe tebliğ edilen düzeltme fişi ile reddolunan miktar, mükellefin müracaat edeceği muhasebe servisi ve müracaat süresi belirtilir. Mükellefin kendisine tebliğ edilen düzeltme fişine dayanarak tebliğ tarihinden itibaren bir yıl içerisinde fazla ödediği vergi miktarını geri alması için başvuru yapması gerekmektedir. İlgili süre hak düşürücü süre olarak kabul edildiğinden mükellefin reddolunan vergi miktarını almak için süresinde başvurmaması durumunda bu hakkı düşecektir. Mükellef bir yıl içerisinde fazla ödediği vergiyi geri alabileceği gibi yine aynı sürede belirtilen müracaat yerine başvurarak reddolunan vergi miktarının başka vergi borçlarından mahsup edilmesini de talep edebilir.

Nezinde hatalı işlem yapılan vergi mükellefinin düzeltme talebinin ilgili vergi dairesi tarafından uygun bulunmaması ve reddedilmesi durumunda (mükellefin ilgili vergi dairesine başvurmuş olduğu tarihten itibaren 60 gün içerisinde kendisine vergi dairesi tarafından herhangi bir tebligat yapılmamışsa talep zımnen reddedilmiş sayılır) bu durum ilgili mükellefe yazılı bir biçimde tebliğ edilir. Düzeltme talebinin vergi dairesince reddedilmesi durumunun, 30 günlük vergi mahkemesine başvurma süresi dâhilinde mükellefe tebliğ edilmesi halinde mükellef kalan dava açma süresi içerisinde vergi dairesinin hatalı işlemine karşı vergi mahkemesinde dava açabilecektir.

Düzeltme zamanaşımı süresi, vergi hukukundaki genel zamanaşımı süresi ile aynıdır. VUK 114'üncü maddesine göre; *“vergi alacağının doğduğu takvim yılını takip eden yılın başından başlayarak beş yıl içinde tarh ve mükellefe tebliğ edilmeyen vergiler zamanaşımına uğrar”*. Söz konusu beş yıl içerisinde hatalı olan işlemle ilgili herhangi bir düzeltme talebi ve işlemi gerçekleştirilmez ise; yapılan işlem hatalı dahi olsa o işlemi bir daha düzeltilme imkânı olmayacaktır. Fakat VUK'un 126'ıncı maddesi uyarınca aşağıdaki durumlarda bir yılda az olmamak üzere ek süre öngörülmüştür.

✓ *“Zamanaşımı süresinin son yılı tarh ve tebliğ edilen vergilerde hatanın yapıldığı”*

✓ *“İlan yoluyla tebliğ edilip, dava konusu yapılmaksızın tahakkuk eden vergilerde mükellefe ödeme emrinin tebliğ edildiği”*

✓ *“İhbarname ve ödeme emri ilan yoluyla tebliğ edilen vergilerde haczin yapıldığı tarihten başlayarak zamanaşımı süresine bir yıldan az olmamak kaydıyla süre eklentisi yapılacaktır.”*

2.2. Vergi Hatasının Şikâyet Yolu İle Düzeltilmesi

VUK 124'üncü maddesi hükmüne göre; nezinde hatalı işlem yapılan vergi mükellefleri, hatanın düzeltilmesi talebinde buldukları vergi dairesinden taleplerinin reddedilmiş olduğunu kendilerine yapılan tebligat ile öğrendiklerinde vergi mahkemesinde dava açma süresi olan 30 günlük sürenin dolmuş olması durumunda “şikâyet yolu” ile Hazine ve Maliye Bakanlığı'na başvurabilmektedirler. Bu düzeltme başvurusu yolu, dava açma süresinde vergi dairesinin mükellefe cevap vermemiş olması sebebiyle “mükellefin haklarını” gözetmek amacıyla kanun koyucu tarafından geliştirilmiş ve mevzuata dâhil edilmiştir. Vergi dairesince aleyhine hatalı bir işlemin yapıldığı düşünüen mükellef, vergi dairesince düzeltme talebinin reddedildiği kararı kendisine dava açma süresinde tebliğ edilmediğinden dava açma hakkını kullanamayacaktır. Mükellefin mağdur olmaması için hakkında düzeltme işlemini gerçekleştirmeyen vergi dairesini üst mercii olan Hazine ve Maliye Bakanlığı'na şikâyet edebilmektedir. Mükellefin hatanın şikâyet yolu ile düzeltilmesi talebini de yazılı olarak yapması gerekmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı mükellefin düzeltme talebini inceleyerek bir karar verecektir. Bakanlık tarafından mükellefin talebi yerinde bulunursa hatanın düzeltilmesi işlemi nihai olmak üzere gerçekleştirilecektir. Düzeltme kararı ilgili Vergi Dairesi Başkanlığı'na veya Defterdarlığa yazı ile bildirilir. İlgili makam da gerekli düzeltme işlemlerini yaparak, düzeltme fişini düzenleyerek mükellefe tebligatta bulunur. Bakanlık tarafından mükellefin hatanın düzeltilmesi talebi yerinde bulunmazsa veya mükellefin Bakanlığa başvuru tarihinden itibaren 60 gün içerisinde herhangi

bir cevap verilmezse başvuru zımnen reddedilmiş sayılarak, vergi idaresi tarafından ortada hatalı bir işlemin var olmadığı sonucuyla hata düzeltme işlemi yapılmamış olacaktır. Bu andan itibaren mükellef konuyu idari dava yoluna taşıyabilecektir (Yüce, 2019: 97).

2.3. Vergi Hatasının Vergi Yargısında Düzeltilmesi

İdare ile kişiler arasındaki uyuşmazlık konularına ilişkin yargılamayı yapan merciler idari yargı mercileridir. Söz konusu yargılamanın usul ve esaslarını ise 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK) belirlemektedir. Vergi davaları da idari davalardan olduğuna göre bu kanun hükümlerine tabidir. İYUK'un 11'inci maddesine göre; *“ilgililer tarafından idari dava açılmadan önce idari işlemin kaldırılması, geri alınması, değiştirilmesi veya yeni bir işlem yapılması üst makamdan, üst makam yoksa işlemi yapmış olan makamdan dava açma süresi içinde istenebilir. Bu başvurma işlemeye başlamış olan idari dava açma süresini durdurur”*. Dolayısıyla vergi hatasının varlığı ve hatanın düzeltilmesi gerekçesi ile ilgili vergi dairesine ve şikâyet yoluyla Hazine ve Maliye Bakanlığı'na başvuruda bulunan mükellef açısından talebinin reddedildiğinin kendisine tebliğ edildiği süreye kadar vergi davası açma süresi duracaktır. Tebliğin yapıldığı gün itibarıyla işlemeyen süre kadar dava açma süresi işleyemeye devam edecektir. Mükellefe düzeltme başvurusundan itibaren 60 gün içerisinde herhangi bir cevap verilmemiş olması durumunda düzeltme talebi zımnen reddedilmiş sayılacağından, dava açma süresi düzeltme başvurusunun yapıldığı günden itibaren 60 gün duracaktır. Nitekim aynı maddenin 3'üncü fıkrasında; *“isteğin reddedilmesi veya reddedilmiş sayılması halinde dava açma süresi yeniden işlemeye başlar ve başvurma tarihine kadar geçmiş süre de hesaba katılır”* denilmek suretiyle bu husustan bahsedilmiştir.

Vergi hatasının mükellefin yazılı talebi neticesinde ilgili vergi dairesince ve sonrasında şikâyet yolu ile Hazine ve Maliye Bakanlığı'na başvurusu üzerine düzeltilmemesi durumunda mükellef vergi mahkemesine iptal davası açabilecektir. Vergi mahkemesi açılan ve görülen dava neticesinde iki karara hükmedebilecektir. Vergi mahkemesi mükellefi haklı bularak vergi dairesince yapılan işlemin hatalı olduğu sonucuna vararak söz konusu idari işlemi iptal edebilir. Veyahut vergi mahkemesi vergi dairesinin işleminin hatalı olmadığını ve bu gönde almış olduğu kararını onaylayarak idare lehine ve mükellef aleyhine hükme varabilir.

Mükellefin hatalı vergilendirme işlemine karşı vergi mahkemesinde açmış olduğu dava; dava konusu meblağın miktarına göre ya tek hâkimle ya da üç hâkimle görülmektedir. Tek hâkimle görülen dava sonucunda mükellef aleyhine sonuçlanan karara karşı 30 gün içerisinde, mükellef itiraz (istinaf) yolu ile Bölge İdare Mahkemesi'ne (İstinaf Mahkemesi) başvurabilir. Bu durumda Bölge İdare Mahkemesi'nin vereceği karar nihai karar olup kesinleşecektir. Vergi mahkemesinin kurul halinde mükellef aleyhine ve idare lehine vermiş olduğu karar için ise; mükellef Danıştay'a temyiz yolu ile başvurabilecektir. Danıştay'ın uyuşmazlık konusu ile ilgili vereceği karar da nihai olup taraflar için kesin hüküm ifade edecektir.

Nezinde hatalı işlem yapıldığı düşünen vergi mükellefi kendisine tebliğ edilen vergi veya vergi cezasına karşı, tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içerisinde vergi idaresine düzeltme için başvurma yolunu tercih etmeyerek doğrudan vergi mahkemesinde dava açma hakkına sahiptir. Fakat bu durumda dava açma maliyetlerini de üstlenmiş olacaktır. Açılan dava

neticesinde, vergilendirme ile ilgili hatalı bir işlemin var olmadığı sonucuna ulaşılması durumunda mükellefin aleyhine bir kararın verilme olasılığı da bulunmaktadır.

2.4. Vergi Hatasının Düzeltilmemesi

Vergi hatalarının düzeltilmesi hem vergi idaresinin hem de mükelleflerin haklarının korunabilmesi açısından önem arz etmektedir. Söz konusu hatalar kimi zaman vergi idaresi lehine mükellef aleyhine, kimi zaman ise; vergi idaresi aleyhine mükellef lehine doğabilmektedir. Ve her iki durumda uyuşmazlık konusunu ortaya çıkarabilmektedir. Vergi hatalarından kaynaklanan uyuşmazlık konularının idare tarafından re'sen düzeltilmesi veya mükellefin başvurusu üzerine düzeltme işlemlerinin gerçekleştirilerek uyuşmazlık konusunun ortadan kaldırılması istenilen ve beklenen iki durumdur. Vergi hatalarından kaynaklanan uyuşmazlık konusunun her iki biçimde de vergi idaresi tarafından düzeltilmesi hem idare ile mükellef arasında sulh durumunun korunabilmesine hem de vergilendirmeye esas teşkil eden olayın gerçek mahiyetinin ortaya çıkarılmasına yol açabilmektedir. Vergi hatasından kaynaklanan uyuşmazlık konusunun vergi idaresi tarafından çözümlenememesi durumunda konu vergi yargısına taşınabilmekte bu durum hem vergi yargısının iş yükünü çoğaltabilmekte hem de her iki tarafa da çeşitli maliyetler yükleyebilmektedir.

213 Sayılı VUK'un 3'üncü maddesinde; *“vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya, ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır”* denilerek, vergilendirme ile ilgili yapılan işlemlerin gerçek durumlarının ortaya çıkarılmasının vergi idaresi tarafından amaç edinilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Vergi idaresi tarafından yapılan işlemde vergi hatası olması durumunda ve ne re'sen ne de mükellefçe idareye yapılan müracaat sonucunda bu hatalı ve uyuşmazlık konusu olan işlemin kaldırılmaması; vergilendirmenin temelini oluşturan işlemin gerçek mahiyetinin kavranamaması ve ekonomik olayın tam manasıyla saptanamaması sonucunu doğurabilecektir. Dolayısıyla verginin tarh, tahakkuk ve tahsilinde hatadan dolayı yaşanabilecek eksiklikler hazineye olması gerekenden daha az veya daha fazla verginin intikal ettirilmesine neden olabilecektir. Vergi idaresi tarafından hatalı işlemin bir an önce tespit edilerek ortadan kaldırılamaması yukarıda ifade edilen kanun maddesi hükmüne aykırılık taşıyacaktır.

Diğer taraftan Anayasa'nın “vergi ödevi” başlıklı 73'üncü maddesinin ikinci bendinde; *“vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır”* ifadesi yer almaktadır. Bu madde hükmü gereğince; vergi politikaları ile sosyo-ekonomik anlamda adil bir dengenin kurulması amaçlanmaktadır. Vergi yükünün toplumda adaletli ve dengeli dağılması, gelir dağılımının da toplumsal tabakalar arasında nispeten daha kötü durumda olanların lehine iyileşmesi anlamına gelmektedir. Vergi hatalarından kaynaklanan bir uyuşmazlığın derhal veya hiç giderilememesi veya vergi yargısına taşınarak zaman kaybının yaşanması, vergi kayıp ve kaçığının ortaya çıkabilmesine ve bu nedenle de toplumdaki vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılamaması sonucunun oluşmasına neden olabilir. Dolayısıyla vergi hatalarının düzeltilmemesi Anayasa'nın 73'üncü maddesine aykırılık teşkil edebilecektir. Vergi hatalarının düzeltilmesinde önemli olan hatalı bir işlem gerçekten varsa bu işlemin sonuçlarıyla birlikte vergi idaresi tarafından derhal ortadan kaldırılması olmalıdır. Aksi durumda hem vergi idaresi hem de vergi mükellefleri birtakım kayıplar yaşayabilmektedir.

3. SONUÇ

Vergi politikalarının uygulanabilmesinin ve vergilendirme sürecinin esaslarından biri kamu otoritesini temsil eden vergi idaresi ile vergi mükellefi olan kişiler arasındaki “güven” duygusunun tesis edilebilmesi oluşturmaktadır. Süreklilik arz eden söz konusu karşılıklı ilişkide tarafların birbirlerine karşı anlayış içerisinde olmaları, süreci kolaylaştıran bir etkiye sahiptir. Vergi alacaklısı konumunda olan vergi idaresi vergi mükelleflerinden mümkün olduğu kadar vergi tahsil edebilme gayesi güderken; vergi borçlusu durumunda bulunan vergi mükellefleri ise mümkün olduğu kadar az vergi ödeme eğiliminde olabilmektedirler. Bu şartlarda her iki taraf arasında zaman zaman birtakım uyuşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Önemli olan söz konusu uyuşmazlık konularının ivedi biçimde karşılıklı anlayış içerisinde ortadan kaldırılması ve karşılıklı “güven” duygusunun bundan zarar görmesinin önüne geçilebilmesidir.

Vergi uyuşmazlıkları kavramı; vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasında verginin maddi ve şekli unsurlarına dair tüm işlemlerle ilgili anlaşmazlık durumunu belirtmektedir. Çünkü söz konusu vergilendirme işlemleri ile birlikte kişilere bir maliyet yüklenilmek istenilmektedir. Bu maliyete katlanmak istemeyen mükellefler konu ile ilgili itirazlarını yetkili mercilere ulaştırabilme çabasına girebilmektedirler. Vergilendirme işlemleri genel anlamda tek taraflı işlemler oldukları için potansiyel anlamda vergi mükellefi olan kişilerin bu işlemlere karşı itiraz edebilme durumları her zaman mevcuttur.

Vergi hataları ise; vergi alacaklısı vergi idaresi ile vergi borçlusu vergi mükellefleri arasında ortaya çıkabilen uyuşmazlık konularının bir kısmını oluşturmaktadır. Vergilendirme işlemleri genel olarak tek taraflı biçimde vergi idaresi tarafından yürütüldüğünden ve pek çok vergi mükellefine ilişkin işlemler gerçekleştirildiğinden zaman zaman hatalı işlemlerin yapılabilmesi olasıdır. Vergi hataları iki grupta incelenmiştir. Bunlar hesap hataları ve vergilendirme hatalarıdır. İlgili hatalar vergi idaresinin lehine vergi mükellefinin aleyhine sonuç doğurabilecekleri gibi vergi idaresinin aleyhine vergi mükellefinin lehine de sonuç doğurabilmektedirler. Amaç; hangi tarafın lehine veya aleyhine olduğundan ziyade ortada hatalı bir işlemin tespiti ve bu işlemin tarafların mağduriyetine neden olmadan tüm sonuçları ile birlikte derhal ortadan kaldırılabilmesidir.

Vergi hataları, işlemleri gerçekleştiren vergi idaresi tarafından re’sen tespit edilerek düzeltilebileceği gibi kendisine hatalı işlem tebligatı yapılan vergi mükellefi tarafından da tespit edilebilir. Böyle bir durumda nezdinde hatalı işlem gerçekleştirilen mükellef yazılı olarak ilgili vergi dairesine düzeltme talebinde bulunabilmektedir. Düzeltme işlemlerinin geciktirilmeksizin gerçekleştirilerek vergilendirmenin gerçek durumunun vergi dairesi tarafından tespit edilip ortaya çıkartılması gerekir. Nihayetinde hatalı işlemler vergi tarhiyatının ve tahsilinin de hatalı gerçekleştirilmesine zemin hazırlayabilir. Fakat vergi daireleri ne re’sen ne de mükellefin yazılı başvurusu üzerine tespit edemeyebilirler. Yapılan işlemin doğru olduğunu ve herhangi bir hatanın olmadığını ileri sürebilmektedirler. Dava açma süresinin geçmiş olması halinde vergi mükellefleri bu durumu şikâyet yolu ile Hazine ve Maliye Bakanlığı’na yazılı başvuru ile iletebilmektedirler. Hazine ve Maliye Bakanlığı’nca hatalı işlemin tespit edilmesi ve ilgili vergi dairesine düzeltme işlemlerinin yapılması için yazılı talimatın gönderilmesi beklenir. Hazine ve

Maliye Bakanlığı tarafından da mükellefin düzeltme talebinin reddedilmesi durumunda kendisine konunun tebliğ edildiği tarihten itibaren mükellefin uyuşmazlık konusunu vergi yargısına taşıması gerekmektedir. Nihayetinde yargı süreci nihai kararı vermiş olacaktır.

Vergi hatalarının düzeltilmesi işlemlerinin, vergi adaletinin tesis edilebilmesi ve mükellefin hak ve hukukunun korunabilmesi ve telafi mekanizmasının bir an önce işletilebilmesi adına hatalı işlemi gerçekleştiren vergi dairesi tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Düzeltme işlemlerinin uzatılması ve sürecin sarkması durumunda mükellefin mağduriyeti de artmış olabilmektedir. Vergi dairesi işlemde ısrarcı ise düzeltme talebinin reddi cevabını mükellefin hakkını arayabilmesi amacıyla derhal mükellefe bildirmesi yerinde olacaktır. Talebi reddedilen mükellef yine idari çözüm yolu olan şikâyet yoluna başvurabilecektir. Eğer vergi hataları bu aşamada çözümlerse uyuşmazlık konusu vergi yargısına intikal ettirilmeden ve taraflara dava maliyetleri ile vergi yargısına iş yükü yüklenilmeden sorun ortadan kaldırılmış olacaktır. Fakat Hazine ve Maliye Bakanlığı da mükellefin hata düzeltme talebini reddederse mükellefin vergi uyuşmazlıklarında ilk derece mahkemesi olan vergi mahkemesine müracaat etmekten başka çaresi kalmayacaktır.

Vergi uyuşmazlıklarında önemli olan husus vergi idaresi ile mükelleflerin barışçıl yollarla sorunu giderebilmeleri ve karşılık güven duygusunun tahrip edilmemesidir. Vergi idaresinin hatalı bir işlemin varlığına rağmen uyuşmazlık konusu işlemi ortadan kaldırmamakta direnmesi VUK'un 3'üncü maddesine ve Anayasa'nın 73/2'inci maddesine aykırılık teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- Çamlı, A. Y. (2020). Yeni Bir Toplum Kuram Dinamiği: Pratik-Rasyonellik. Kocatepe İİBF Dergisi, 22 (1), Afyon.
- Çamlı, A. Y. (2020a). *İktisadi Eşitsizlikler Giderilerek İktisadi Adalet Sağlanabilir mi? Piyasa Toplumunun Sosyo-Felsefik Bir Eleştirisi*. İstanbul: Hiper Yayınevi.
- Demirel, M. (2016). Vergi Hataları Ve Düzeltme Yolları. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. İstanbul.
- Enginay, A. (1990). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Eva, E. (2016). Tax Conflicts In The Light of the European Tax Harmonization. *MultiScience - XXX. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference University of Miskolc*, Hungary.
- Keene, M. ve Thomson, P. (2007). An Analysis of Tax Revenue Forecast Errors. *New Zealand Treasury Working Paper*, 7 (2), 2, New Zealand.
- Kızılot, Ş. ve Kızılot, Z. (2012). *Vergi Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Öncel, M., vd. (2014). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öner, E. (2015). *Vergi hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Perçin, N. (2007). Vergi hatası ve vergi uyumsuzluğu farkı, vergi hatalarında düzeltme ve reddiyat. *Mali Çözüm Dergisi*,79, 156, İstanbul.

Ufuk, M. T. (2002). Vergi İhtilaflarının, İdari Aşamada Çözüm Yolları. *Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi*,356, 40, Ankara.

Yüce, M. (2019). *Vergi Yargılama Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

KİTÂB-I GÜZÎDE'DE GEÇEN BİRLEŞİK FİİLLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fatma KOÇ¹

Özet

Kitâb-ı Güzîde karışık dilli eserler dönemi içerisinde değerlendirilen eserlerden biridir. Ebû Nasr bin Tahir bin Muhammed es-Serahsî tarafından yazılmıştır. Ancak yazarı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kitâb-ı Güzîde İslâmî konuları ihtiva etmekle birlikte eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Bu makalede bir geçiş dönemi eseri olan Kitâb-ı Güzîde adlı eserde mevcut olan birleşik fiiller değerlendirilmiş ve sayısal veriler açısından analiz edilerek incelenmiştir. Çalışma oluşturulurken Serhat Küçük'ün "Kitâb-ı Güzîde Akâidü'l-İslâm adlı eseri esas alınmıştır. Çalışmada tarama yöntemiyle metinde yer alan birleşik fiiller belirlenmiştir. Tespit edilen birleşik fiiller yapısına göre tasnif edilmiştir. Çalışma metne dayalı olduğu için tespit edilen fiillerin yer aldığı cümlelere yer verilmiştir. Ulaşılan veriler ışığında fiillerin kullanım sayıları verilmiş olup belli çıkarımlara ulaşmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitâb-ı Güzîde, Birleşik Fiil Yapıları, Yardımcı Fiil.

AN EVALUATION ON THE COMBINED ACTIONS PASSED IN KİTÂB-I GÜZÎDE

Abstract

Kitâb-ı Güzîde is one of the works evaluated in the period of mixed language works. It was written by Ebû Nasr bin Tahir bin Muhammed es-Serahsî. However there is not much information about the author. Although Kitâb-ı Güzîde contains İslamic subjects there are many copies of the work. In this article the combined verbs existing in the work named Kitâb-ı Güzîde which is a work of transition period are evaluated and analyzed in terms of numerical data. While creating the study, Serhat Küçük's work titled "Kitâb-ı Güzîde Akâidü'l-İslâm" was taken as the basis. In the study compound verbs in the text were determined by scanning method. The compound verbs determined are classified according to their structure. Since our study is based on the text the sentences containing the determined verbs were included. In the light of the data reached the usage numbers of verbs are given and it is aimed to reach certain conclusions.

Keywords: Kitâb-ı Güzîde, Combined Verbs Structures, Auxiliary Verb.

¹ Dr., e-posta: fatma_koc_1991@hotmail.com

Giriş

Kitâb-ı Güzîde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eser olup söz konusu dönemin fonetik ve morfolojik özelliklerini taşımaktadır. Kitâb-ı Güzîde'den ilk bahseden Mehmet Fuat Köprülüdür (Cin, 2019: 12). Kitâb-ı Güzîde, Ebû Nasr bin Tahir bin Muhammed es-Serahsî adlı bir din bilgini tarafından da 14. yüzyılda Anadolu Türkçesine aktarılmıştır (Küçük, 2014: 18). Çalışma oluşturulurken Serhat Küçük'ün "Kitâb-ı Güzîde Akâidü'l-İslâm adlı eseri esas alınmıştır. İçerisinde birçok dinî bilgi barındıran eser ilmihal kitabı niteliği de taşımaktadır. Eser 46 bap şeklinde oluşmaktadır. Bu bapların her birinde ayrı ayrı konular işlenmiştir. Metin içerisinde İslâm'ın kurallarına uymanın öneminden, namaz kılmanın faziletinden, ilim öğrenmenin gerekliliğinden, Allah inancından, gıybet etmenin zararından, ölümün farkındalığından, zekâtın öneminden, oruç tutmaktan, Hz. Muhammed'den, kıyamet gününden, cennet ve cehennem gibi dinî konulardan bahsedilmiştir.

"evvel vakıt namâzı vaktıyla kılssa ikinci zekât virse üçüncü Ramazan ayını oruç tutsa dördüncü hacca varsa (3b-13) güci yiterse bişinci cenâbetden gusil eylemek dahı rivâyedür Resûl (4a-1) hazretinden 'aleyhisselâm eyitdi her kim altı nesneyi işlese kıyâmet (4a-2) gününde benümle koya didi uçmakda benümle bile konşı ola didi (4a-3)"

Küçük, eserde bu kitabın Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde değişik adlarla da bulunabilen birçok nüshası olduğunu belirtmiştir (2014: 18). Metin içerisinde İslâm'a dair hemen hemen bütün bilgileri bulmak mümkündür. Kitâb-ı Güzîde adlı eser karışık dilli eserler içerisinde değerlendirilebileceğini Mehmet bin Bâlî şöyle ifade etmiştir:

"gördüm ki Tatar dilince yazılmış⁴ lar terkibi muhal ve muhabbet olgay bolgay dilince yazmışlar diledüm ki ben⁵ za'ff bu latîfi ve şerîfi nüshanuñ lutfî ve şereffî artuk ola⁶ ol sakîm 'ibâretten sarîh ve fasîh ve rûşen Türkîce dönderdüm." (Küçük, 2014: 24).

Eski Oğuz Türkçesi, 13. yüzyılda başlar ve 16. yüzyıl başlarına dek sürer (Ercilasun, 2004: 442). Hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini bir arada bulunduran eserler "karışık dilli eserler" olarak tanımlanmaktadır (Koç, 2020: 56). Bu eserler içerisinde Behçetü'l-Hadaik, Kuduri Tercümesi, Ali'nin Kıssa-i Yusuf'u, Kitabı'l-Ferâiz ve Kitâb-ı Güzîde yer almaktadır. Dilciler bu konuda pek çok görüş belirtmiştir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi içerisinde yer alan ve bir geçiş dönemini temsil eden karışık dilli eserler, fonolojik ve morfolojik açıdan birtakım noktalarda farklılıklar göstermektedir (Koç, 2020: 56).

Bu çalışmadaki amacımız, karışık dilli eserler içerisinde değerlendirilen Kitâb-ı Güzîde adlı eserde mevcut olan birleşik fiilleri tespit etmek ve bunların kullanımına dair sayısal verileri ortaya koymaktır. Ayrıca Türkçede sözcük türetmede önem arz eden birleşik fiiller üzerinde durarak söz varlığına katkıda bulunmak ise çalışmanın diğer amacını teşkil etmektedir.

Birleşik fiiller sözcük türetmede önemli bir görev üstlenmektedir. Özkan, Türkçede yeni kelime yapma yollarından birinin de birleştirme yolu olduğunu ifade etmiştir (Özkan, 2013: 13). Türkçe kökenli bir fiil unsuru ile yabancı kökenli bir isim unsurunun birleşmesiyle oluşan birleşik fiillere sıkça rastlanmaktadır. İncelediğimiz metin içerisinde de bu tür birleşik fiiller yer almaktadır. Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu

bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir (Korkmaz, 2017: 199). İncelenen metinde farklı yapılarda tespit edilen birleşik fiiller mevcuttur. Bu yapılar içerisinde iki unsur arasına birçok sözcük türünde dil birimi girmiş olsa da birleşik fiiller tek bir kavramı karşılamıştır. Birleşik fiil arasına giren söz konusu dil birimlerini göstermekteki amaç ise sözcük türleri arasındaki bağlantıyı belirgin bir şekilde gösterebilmektir.

1.İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

Bir isim ve bir fiil unsurunun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bir isim veya sıfat ile bir yardımcı fiil (et-, eyle-, ol-, kıl-, yap-, bul-, buyur)'in birleşmesinden oluşan fiillerdir (Vural-Böler, 2012: 244). Metinde isim+yardımcı fiil yapısından oluşan birleşik fiiller içerisinde isim unsurlarının çoğunluğu Arapça kökenlidir. İncelenen metinde toplam 1080 adet isim+yardımcı fiil yapısından oluşan birleşik fiil tespit edilmiş olup en çok kullanılan yapının isim+yardımcı fiil olduğu görülmüştür. Genellikle isim soylu bir sözcüğün yanına gelen *kıl-, eyle-, ol-, vir-, tut-, id-, bil-, gel-, bul-, getir-* vb. yardımcı fiilleriyle kurulmuştur. *melâlet olmaya (2a-7), kabûl eylemez (3b-6), rûzı kılısam (4b-12), bir bilsün (7b-3), tevhid iderin (12b-9), rivâyet kıldılar (14b-12), tevekkül eylese (17a-6), yol vire (17b-1), sevâb olursa (19a-3), rahmet eyleye (22b-5), şehâdet getirse (24a-3), mübâhase eylemeyeler (25a-12), cevâb viribülürsin (24a-13), fârig olmayayıduş (28b-10), ma'lûm oldu (32b-3), tamâm olmasa (35b-5), ümîz dutarlar (50a-10/11), müstecâb olmaya (52b-5), telef eyler (53a-7), gevez ola (53b-2), esrük bulur (54a-2), can ısmarladı (54b-8), abdest aldı (55b-12), uğurluk eylese (44b-8), üküş kılısalar (45b-3)...* Fiillerde görüldüğü gibi yardımcı fiilin yanına gelen isim unsurlarının çoğu Arapça kökenlidir. Bu durumda metnin dinî bir muhtevaya sahip olmasının payı vardır. Ayrıca o dönemde yabancı kökenli isimlerin fiillerle birleşip birleşik fiil oluşturduğunu ve bu oluşumun söz varlığına katkı sağladığını görüyoruz.

2.İsim+ Belirtme Durum Eki+İsim+İyelik Eki+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

Metinde “isim+ belirtme durum eki+isim+iyelik eki+ayrılma durum eki+yardımcı fiil” şeklinde kurulan 1 birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim ve yardımcı fiilin arasına birden fazla sözcük türü girmiştir.

1. *tâ'ati tamu korkusundan ötüri kılmam (15b-9/10)*

3. İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

İsim unsurunun yönelme durum ekini alıp yardımcı fiilin yanına gelmesiyle oluşan birleşik fiil yapısıdır. İsmeye gelen yönelme durum eki yardımcı fiille bir araya gelerek birleşik fiil oluşturmada bir rol üstlenmiştir. Metinde bu yapıyla kurulan toplam 5 adet birleşik fiil tespit edilmiştir.

1. *vücûda gelir (8b-10/11)*
2. *göge çıkdı (23a-7)*
3. *tuzaga düşdi (52a/7-8)*
4. *sefere çıkar (79b-1)*
5. *ayruğa virmeye (105a-9/10)*

4. İsim+İyelik Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

Bu birleşik fiil yapısı “isim+yardımcı fiil” yapısından oluşmakla birlikte isim unsuru iyelik eki olarak oluşan fiil anlam açısından daha da kuvvetlenmiştir. “isim+iyelik eki+Yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 9 adet birleşik fiil tespit edilmiştir.

1. *güci yiterse (3b-10)*
2. *güci yeterse (4a-1)*
3. *ögüdüm dutsa (42b-13), (43a-1)*
4. *özüñ göyüñdi mi (59b-13)*
5. *özüm göynüdi (60a-1)*
6. *özi göyüñdi (61a-12)*
7. *haberi olmaya (68a-9/10)*
8. *alâkıñ kes (105a-11)*
9. *özüm göyüñdi (60a-7)*

5. İsim+İyelik Eki+Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+fiil+sıfat-fiil eki+yardımcı fiil” yapısından oluşan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Fiilin sıfat-fiil eki alıp yardımcı fiille bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiildir. Ancak “fiil+sıfat-fiil eki+yardımcı fiil” yapısından önce “isim+iyelik eki” dizilimi gelmiştir.

1. *va ‘desi yiter olur (8b-12)*

6. Fiil+İsim-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“fiil+isim-fiil eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 13 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Yardımcı fiilden önce gelen fiil, isim-fiil eki olarak isimleşmiş ve “isim+yardımcı fiil” dizilimini karşılamıştır.

1. *diriltmek dilese (9a-6)*
2. *öldürmek dileseydi (9a-7)*
3. *dimek olur (10a-11)*
4. *dimek olur (27b-4)*
5. *dimek olur (29a-3)*
6. *dimek olur (29a-4)*
7. *dimek olur (29a-5)*
8. *dimek olur (30b-5)*
9. *ögülmek bula (37b-5)*
10. *ögülmek bula (37b-7)*
11. *dimek olur (67a-7)*
12. *dimek olur (92a-7)*
13. *dimek olur (102a-5)*

7. İsim+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+belirtme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 5 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim ve yardımcı fiil arasına giren belirtme durum eki oluşan birleşik fiili daha da belirgin hâle getirmiştir.

1. *tâ‘ati kıluram (15b-11)*

2. *sevabı bulur (52b-6)*
3. *tâ'ati kıla (91a-1)*
4. *yazugı bağışladım (93b-13)*
5. *avfi kılur (100b-10)*

8. İsim+Bağlaç+İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+bağlaç+isim+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 5 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilimde ise iki isim unsuru bir bağlaç ile birbirine bağlanmış olup yardımcı fiil anlam olarak her iki ismi karşılamıştır.

1. *sayru ve renclü kılurvan (16b-7)*
2. *hayır ve tâ'at gelmez (21b-10)*
3. *sâbit ve kâim eylesün (25b-11)*
4. *razı ve hoşnud olalar (96a-13)*
5. *sadaka ve nafaka kılur ola (100a-6)*

9. İsim+İyelik eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+belirtme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 18 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsme gelen üçüncü kişi iyelik ekine n'nin dahil edilmesi ve bu dizilimin yardımcı fiille birleşmesi sonucu oluşmuştur. Üçüncü kişi iyelik ekinin n ile birleşmesi, Eski Anadolu Türkçesinde sıkça karşılaşılmaktadır. Kitâb-ı Güzîde'de tespit edilen 18 birleşik fiil de bu şekilde oluşmuştur.

1. *yolın bağlayam (18a-1)*
2. *yolın dutun (18b-9)*
3. *yolın tutuḡ (18b-13)*
4. *mezhebin dutsun (25b-8)*
5. *sevâbın bula (30a-5)*
6. *sevâbın bulu (33b-13)*
7. *cânın aldım (60a-3)*
8. *hisâbın vire (64a-5)*
9. *zekâtın virgil (68a-12/13)*
10. *dizin çökeler (75b-11)*
11. *ümizin kesmese (78b-12)*
12. *yolın bağlarım (89a-9)*
13. *kadrin bilmese (92b-3)*
14. *kadrin bile (92b-4)*
15. *kadrin bile (92b-4)*
16. *kıymetin bilmezler (103b-13)*
17. *kıymetin bilmediler (103b-13), (104a-1)*
18. *zahmetin çekmedim (106a-1)*

10. İsim+ Belirtme Durum Eki+ Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+ belirtme durum eki+ yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 2 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsmine gelen belirtme durum eki ile yardımcı fiilin birleşmesi sonucu oluşan birleşik fiildir.

1. *cevâbı virdi (34a-7)*
2. *cevâbı virdi (34a-8)*

11. İsim+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+isim+yönelme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 2 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilimde yardımcı fiilin önüne iki isim gelmiş olup ikinci isim yönelme durum eki almıştır.

1. *tevekkül Tanrı'ya kıldı (18a-11)*
2. *tevekkül Tanrı'ya kıldum (88b-7)*

12. Tasvirî Fiil Yapısından Oluşanlar

Tasvirî fiil birinci fiile zarf-fiil eklerinin gelmesi ve bu yapının yardımcı fiil ile birleşmesi şeklinde oluşan fiillerdir. Dilçiler bir fiil ve bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri; fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller (Ergin, 2005:387), özel birleşik eylemler (Gencan, 1979: 310), iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan bileşik fiiller (Bilgegil, 1984: 280) şeklinde ifade etmişlerdir. Fiillerin önüne gelen isim görevindeki sözcükler yabancı kökenli olabilmektedir. Korkmaz, tasvirî fiilleri bir yanı zarf-fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller olarak belirtmiştir (Korkmaz, 2003: 245). Tasvirî fiilleri Türk dilinin en eski metinlerinden beri takip edebiliyoruz. Türkçede özel birleşik fiiller, ulaçlı birleşik fiiller ya da tasvirî fiiller başlığı altında verilen bu yardımcı fiiller; -I ve -A ulaç ekini almış bir fiille ver-, bil-, dur-, kal-, gör-, yaz-, gibi fiillerin oluşturduğu yapılarıdır (Şahin, 2000: 97). Karahan, bir hareketi tasvir eden birleşik fiillerin zarf-fiil eki taşıyan bir fiil ile bir tasvir fiilinin birleşmesinden oluştuğunu belirtmiştir (Karahan, 2010: 77-79). Asıl mânâsını kaybetmiş olan yardımcı fiil, birinci unsurun gösterdiği hareketin tarzını ifade etmektedir (Cemiloğlu, 1994: 29). “Tasvirî fiil” yapısıyla kurulan 25 adet birleşik fiil tespit edilmiştir.

1. *koyu verem (10a-11)*
2. *iletivir (18b-3)*
3. *yite vardı (46a-8/9)*
4. *salvirdim (47a-4)*
5. *göre göre dururlar (47a-11/12)*
6. *göre dururlar (48a-6)*
7. *saklayu virgil (48a-10)*
8. *göme koḡ (53b-12)*
9. *sata yorurdu (56a-3/4)*
10. *yiye durur (56b-5)*
11. *eyleyü dura (58a-12)*
12. *tapu kıla (59a-8)*

- 13.köre koyasız (64b-13)
- 14.ire gör (69b-8)
- 15.arturı vire (74a-6)
- 16.ödeyü bildüm (74b-6)
- 17.iletivir (89b-12)
- 18.duru geldi (89b-12)
- 19.iletivirdi (89b-13)
- 20.saklayu virgil (100a-11)
- 21.kılu virgil (103b-3)
- 22.kılu virgil (104b-3)
- 23.diyü virgil (105a-2)
- 24.idi virgil (105a-8)
- 25.kılı virgil (107a-13), (107b-1)

Tasvirî fiiller kendi içerisinde dört başlık altında incelenir. Kitâb-ı Güzîde’de tespit edilen tasvirî fiillerin dağılımı bu başlıklara göre şöyledir:

12.1. Yeterlik Fiilleri

Asıl fiilin yanına *bil-* yardımcı fiilinin gelmesiyle oluşan fiillerdir. Tasvirî fiiller için Kitâb-ı Güzîde’de ise 25 tasvirî fiil içerisinde sadece 1 yeterlik fiili tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde genellikle, tek heceli fiillerde *-(y)A*, çok hecelilerde ise *-(y)U* zarf-fiil eki kullanılmaktadır (Gülsevin, 2017: 141). Kitâb-ı Güzîde’de ise tasvirî fiiller içerisinde bu kuralın görüldüğü örnekler olduğu gibi görülmediği örnekler de vardır. Metinde yeterlik fiilinin olumsuz biçimine rastlanmamıştır.

1. ödeyü bildüm (74b-6)

12.2. Tezlik Fiilleri

Asıl fiilin üzerine gelen *-I/-U/-A* zarf-fiil eklerinin yanına *ver-* yardımcı fiilinin gelmesiyle oluşan fiillerdir. Kitâb-ı Güzîde’de 25 tasvirî fiil içerisinde 13 tezlik fiiline rastlanmıştır.

1. koyu verem (10a-11)
2. iletivir (18b-3)
3. salıvirdim (47a-4)
4. saklayu virgil (48a-10)
5. arturı vire (74a-6)
6. iletivir (89b-12)
7. iletivirdi (89b-13)
8. saklayu virgil (100a-11)
9. kılu virgil (103b-3)
10. kılu virgil (104b-3)
11. diyü virgil (105a-2)
12. idi virgil (105a-8)
13. kılı virgil (107a-13), (107b-1)

12.3. Süreklilik Fiilleri

Asıl fiile –A,-I/-U ve –Ip/-Up zarf-fiilerinin gelmesiyle *gel-*, *dur-*, *kal-*, *gör-* yardımcı fiillerinin gelmesiyle oluşan fiillerdir. Bu fiiller bir hareketin gerçekleştiğini, bir süreden beri yapıldığını belirtmektedir. Kitâb-ı Güzîde’de 9 adet süreklilik fiili tespit edilmiştir.

1. *yite vardı (46a-8/9)*
2. *göre göre dururlar (47a-11/12)*
3. *göre dururlar (48a-6)*
4. *göme koñ (53b-12)*
5. *yiye durur (56b-5)*
6. *eyleyü dura (58a-12)*
7. *köre koyasız (64b-13)*
8. *ire gör (69b-8)*
9. *duru geldi (89b-12)*

12.4. Yaklaşma Fiilleri

Asıl fiile –A zarf-fiilinin gelmesi ve yardımcı fiile ise *yaz-* fiilinin gelmesi şeklinde oluşan fiillerdir. Yaklaşma fiilleri, esas fiildeki oluş ve kılışın gerçekleşmeye çok yakın olduğunu gösterir: öleyaz-, düşeyaz-, kırılaz- gibi (Vural-Böler, 2012: 247). Kitâb-ı Güzîde’de yaklaşma fiili tespit edilmemiştir.

13. İsim+Bağlaç+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+bağlaç+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 4 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilim isim ile yardımcı fiil arasına bağlaç girerek oluşmuştur.

1. *hatâ dahı olursa (19a-4)*
2. *zâlm dahı olur (24a-5)*
3. *tâ’at kim kılınur (26a-7/8)*
4. *söz ki söyler (83b-11)*

14. Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“fiil+sıfat-fiil eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 15 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Tahsin Banguoğlu “fiil+sıfat-fiil eki+yardımcı fiil” yapısından oluşan fiiller için “karmaşık fiiller” adlandırmasını kullanmış olup fiillere gelen sıfat-fiil eklerine göre 1. öncelik fiilleri, 2. başlama fiilleri, 3. niyet fiilleri olmak üzere karmaşık fiilleri 3 ayrı başlıkta değerlendirmiştir (Banguoğlu, 2015: 482). “Karmaşık fiiller de dört fiil çekimi boyunca çekime uğrarlar ve çeşitli yatak fiiller meydana getirebilirler. Fakat anlam ilişkileriyle bunların ancak bazı kipleri kullanılır.” (Banguoğlu, 2015: 482). Metinde 9 başlama fiili, 4 öncelik fiili tespit edilmiştir.

1. *söyler olurlar (19a-11)* (başlama fiilleri)
2. *sevmez olursa (24b-10)* (başlama fiilleri)
3. *azarlayan ola (51b-9/10)*
4. *utanur kıldı (21a-9)* (başlama fiilleri)
5. *işlemiş olur (37b-9/10)*(öncelik fiilleri)
6. *arlanan ola (51b-11)*
7. *çıkılmış ola (52a-2)*(öncelik fiilleri)

8. *bilmez olur* (53a-4)(başlama fiilleri)
9. *bilmez olur* (53a-5)(başlama fiilleri)
10. *sarkmış ola* (54a-8)(öncelik fiilleri)
11. *iner ola* (58b-11)(başlama fiilleri)
12. *korkar olam* (66a-1)(başlama fiilleri)
13. *uyur oldı* (67b-13)(başlama fiilleri)
14. *ölmüş ola* (70b-10)(öncelik fiilleri)
15. *korkar ola* (37b-7)(başlama fiilleri)

15. İsim+Belirtme Durum Eki+Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+belirtme durum eki+fiil+sıfat-fiil eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 birleşik fiil tespit edilmiştir. Aşağıdaki birleşik fiil “karmaşık fiil” içerisinde değerlendirilir ancak fiil kendisinden önce belirtme durum eki almış bir sözcük almıştır. Öncelik fiili ise karmaşık fiiller içerisinde yer alan –miş sıfat-fiil ekini alan birleşik fiillere denir. Tespit edilen birleşik fiil ise öncelik fiilidir.

1. *ödemiş olur* (20a-9) (öncelik fiili)

16. İsim+Bağlaç+İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+bağlaç+isim+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilimde bir bağlaç iki ismin arasına girmiş ve yardımcı fiil ise her iki ismi karşılamıştır.

1. *razı ve hoşnûd kılam* (95b-11)

17. İsim+Fiil+İsim-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+fiil+isim-fiil eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 2 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsimden sonraki fiil isim-fiil olarak isimleşmiş ve yardımcı fiil ile birleşmiştir.

1. *müslimân olmak isterse* (25b-7)
2. *cem^ç itmek istese* (62b-8)

18. İsim+İyelik Eki+Bağlaç+İsim+İyelik Eki+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+bağlaç+isim+iyelik eki+isim+bulunma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İki isim iyelik eki olarak bir bağlaç ile birbirine bağlanmış olup sonra gelen isim bulunma durum eki almıştır. Yardımcı fiil ise bu yapıların hepsini karşılamıştır.

1. *cânı ve gönli namâzda olsa* (29b-8/9)

19. İsim+İyelik Eki+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+isim+bulunma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsme iyelik eki gelmiş ve ikinci isim bulunma durum eki olarak yardımcı fiil ile birleşmiştir.

1. *teni namâzda olsa* (29b-9)

20. İsim+İyelik Eki+İsim+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+isim+isim+bulunma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilimde birinci isim yardımcı fiile ait olup iki unsurun arasına iki isim girmiştir. Araya giren isimlerden ikincisi ise iyelik eki ve bulunma durum eki almıştır.

1. *gönli dünyâ hevesinde olsa (29b-9)*

21. İsim+Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+fiil+sıfat-fiil eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 6 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilimde ise bir isim unsurundan sonra gelen fiil sıfat-fiil eki almış olup yardımcı fiil bu iki yapıdan sonra gelmiştir.

1. *ikrar eylemiş olur (28b-2/3)*
2. *günah eylemiş olsa (31a-6)*
3. *kerâmet eylemiş olaydı (31a-13)*
4. *‘ilim ider olsa (35a-2/3)*
5. *haram yiyen ola (51b-11)*
6. *masharalık iden ola (51b-12)*

22. İsim+Bağlaç+İsim+Çokluk Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+bağlaç+isim+çokluk eki+belirtme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İki isim unsuru bir bağlaçla birbirine bağlanmış ve isimlerden ikincisi belirtme durum eki almıştır. Yardımcı fiil ise her iki ismi karşılamıştır.

1. *tâ‘at ve ibadetleri kılmışlardı (33a-7)*

23. İsim+Yönelme Durum Eki+İsim+Edat+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+yönelme durum eki+isim+edat+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru yönelme durum eki almış ve sonra gelen isim edatla birleşmiştir. Yardımcı fiil ise sadece birinci ismi karşılamıştır.

1. *mertebeye neyile irdin (36b-8)*

24. İsim+Bağlaç+İsim+Bağlaç+İsim+Bağlaç+İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+bağlaç+isim+bağlaç+isim+bağlaç+isim+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu dizilimde dört isim üç bağlaç ile birbirine bağlanmış, yardımcı fiil dört ismi de karşılamıştır.

1. *sevâb ve rahmet ve magrifet ve beşâret kıldı (39a-2/3)*

25. İsim+Çokluk Eki+İyelik eki+İsim+İyelik Eki+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+iyelik eki+isim+iyelik eki+ayrılma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isim çokluk eki ve iyelik eki almış olup ikinci isim ise iyelik eki ve ayrılma durum eki almıştır. Yardımcı fiil ise sadece birinci ismi karşılamıştır.

1. *teninden dökülür (39a-7)*

26. İsim+İyelik Eki+Yönelme Durum Eki+ Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+yönelme durum eki+ yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 2 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru iyelik eki ve yönelme durum eki almış olup yardımcı fiil bu yapıdan sonra gelmiştir.

1. *yolına virürler (40b-4/5)*
2. *işüme gelürdi (84b-3)*

27. İsim+Yönelme Durum Eki+İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+yönelme durum eki+isim+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isim yönelme durum eki olarak yardımcı fiilin hedefini belirlemiştir. Birinci isimden sonra ikinci isim unsuru gelmiş yardımcı fiil sadece ikinci ismi karşılamıştır.

1. *emanete hyânetlik eylemeye (43a-3)*

28. İsim+Zarf+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+zarf+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. “isim+ yardımcı fiil” yapısının arasına bir zarf unsuru girmiştir.

1. *yalan nite söyleyeyin (43b-3)*

29. İsim+Yönelme Durum Eki+Fiil+İsim-fiil Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+yönelme durum eki+fiil +isim-fiil eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isim yönelme durum eki almış olup sonra gelen fiil ise isim-fiil eki almıştır. Yardımcı fiil ise “isim+yönelme durum eki+isim+isim-fiil eki” yapısını karşılamıştır.

1. *oda yakmak dilersin (44a-1/2)*

30. İsim+Belirtme Durum Eki+Fiil+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+belirtme durum eki+fiil+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru belirtme durum eki almış ve kendisinden sonra bir fiil gelmiştir. Yardımcı fiil ise ismi karşılamıştır.

1. *zekâtu yıgsalar virmeseler (45b-4)*

31. İsim+İyelik Eki+İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+iyelik eki+isim+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isim iyelik eki almış olup kendisinden sonra ikinci isim gelmiştir. Yardımcı fiil ise ikinci ismi karşılamıştır.

1. *gönlüm hoş olmaz (46a-1)*

32. İsim+Yönelme Durum Eki+Bağlaç+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+yönelme durum eki+bağlaç+isim+yönelme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci ve ikinci isim yönelme durum eki almış olup bir bağlaç ile birbirine bağlanmıştır. Yardımcı fiil ise iki ismi karşılamıştır.

1. *rahmete ve kerâmete irişeler (48a-10)*

33. İsim+İsim+İyelik Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+isim+iyelik eki+belirtme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isimden sonra ikinci isim gelmiş, ikinci isim ise üçüncü kişi iyelik ekiyle birlikte belirtme durum eki almıştır. Yardımcı fiil ise iki ismi karşılamaktadır.

1. *rahmet nazarın kılmaya (48b-4)*

34. Sıfat+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+isim+bulunma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Sıfattan sonra gelen isim ayrılma durum ekini karşılayan bulunma durum ekini almıştır. Yardımcı fiil ise bu yapıyı karşılamaktadır.

1. *doğrı yolda ırmagıl (50a-9)*

35. İsim+Çokluk Eki+İyelik Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+iyelik eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 3 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru çokluk eki ve iyelik eki almış, yardımcı fiil ise sonra gelmiştir.

1. *gözleri toymaz (62b-11)*
2. *kalbleri göyine (70a-2)*
3. *yazuklarıñ bağışlaya (82a-4)*

36. İsim+Belirtme Durum Eki+Bağlaç+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+belirtme durum eki+bağlaç+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru belirtme durum eki almış yardımcı fiil ile arasına bağlaç girmiştir.

1. *zekâti dahı virmeyeler (63b-7)*

37. İsim+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+ayrılma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru ayrılma durum eki olarak yardımcı fiilin yönünü belirtmiştir.

1. *yoldan çıkaram (64a-1)*

38. İsim+İsim+İyelik Eki+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+isim+iyelik eki+bulunma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isimden sonra ikinci isim gelerek iyelik eki ve bulunma durum eki almıştır. Yardımcı fiil ise “isim+isim+iyelik eki+bulunma durum eki” yapısını karşılamıştır.

1. *tâ‘at içinde ola (70b-12)*

39. İsim+Soru Edatı+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+soru edatı+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsurundan sonra –mi soru edatı gelmiştir.

1. *araste mi kıldum (74b-4)*

40. İsim+Çokluk Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru çokluk eki almış olup yardımcı fiil sonra gelmiştir.

1. *oyunlar oynasam (95a-10)*

41. İsim+Çokluk Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+belirtme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru çokluk eki ve belirtme durum eki almış sonra yardımcı fiil gelmiştir.

1. *yazukları bağışlaya (78b-3)*

42. İsim+Çokluk Eki+ İyelik Eki+ Belirtme Durum Eki+ Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+ iyelik eki+ belirtme durum eki+ yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru çokluk eki, üçüncü kişi iyelik eki ve n belirtme durum ekini almış olup yardımcı fiil sonra gelmiştir.

1. *yazukların bağışlayam (79a-4)*

43. İsim+Belirtme Durum Eki+Sıfat+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+belirtme durum eki+sıfat+isim+yönelme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsuru belirtme durum eki almış daha sonra “sıfat+isim+yönelme durum eki” yapısı gelmiştir. Bu yapı isim ile yardımcı fiil arasına girmiştir. Yardımcı fiil ise isim unsurunu karşılamıştır.

1. *tevekküli bir yarmak yola kıldıḡ (89b-3)*

44. İsim+İsim+İyelik Eki+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+isim+iyelik eki+ayrılma durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İsim unsurundan araya ikinci isim girmiş, iyelik ve ayrılma durum eki almıştır. Yardımcı fiil birinci ismi karşılamıştır.

1. *tevekkül elinden kıl (90a-5)*

45. İsim+Çokluk Eki+İyelik Eki+Belirtme Durum Eki+Bağlaç+İsim+İyelik Eki+Belirtme Durum eki+ Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+iyelik eki+belirtme durum eki+bağlaç+isim+iyelik eki+belirtme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. İki isim bir bağlaç ile birbirine bağlanmış yardımcı fiil her iki ismi de karşılamıştır.

1. *ögütlerin ve buyrugın dutuḡ (91a-9)*

46. Sıfat +İsim+Çokluk Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+çokluk eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 1 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Sıfat unsurundan sonra gelen isim çokluk eki almıştır. Yardımcı fiil “sıfat +isim+çokluk eki” yapısını karşılamıştır.

1. *salih ameller işlesün (75b-1)*

47. İsim+Belirtme Durum Eki+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+belirtme durum eki+isim+yönelme durum eki+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 4 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Birinci isim unsuru belirtme durum eki almış ikinci isim unsuru ise yönelme durum eki olarak yardımcı fiilden önce gelmiştir. Yardımcı fiil birinci ismi karşılamaktadır.

1. *tevekküli Allah’a kıldurdun (18a-6)*
2. *tevekküli Tanrı’ya kılsa (89a-10)*
3. *tevekküli Tanrı’ya kıldurdun (89b-2)*
4. *tevekküli Allah’a kıldı (89b-89)*

48. İsim+Tasvirî Fiil Yapısından Oluşanlar

“isim+tasvirî fiil” yapısıyla kurulan 3 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Tasvirî fiilden önce bir isim unsuru gelmiştir.

1. *muti eyleyü görgil (92a-10)*
2. *tamâm kılıvir (53a-8)*
3. *yoldaş eyleyi virgil (107a-11)*

49. Sıfat+İsim+Yardımcı Fiil Yapısından Oluşanlar

“sıfat+isim+yardımcı fiil” yapısıyla kurulan 3 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Yardımcı fiil “sıfat+isim” dizilimini karşılamıştır.

1. *iki pâre oldı (56b-4)*
2. *iki kat eyledi (28b-4)*
3. *yalan söz söyleyem (95b-3)*

SONUÇ

Birleşik fiiller sözcük türetmede oldukça önemli bir rol üstlenmiş olup söz varlığına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Özellikle yabancı kökenli sözcükleri fiilleştirmede dikkate değer bir fonksiyon üstlenmiştir. Metinde tespit edilen birleşik fiiller 49 başlık altında toplanmıştır. Kitâb-ı Güzide’de incelenen birleşik fiiller içerisinde “isim+yardımcı fiil” diziliminden oluşanlar en yüksek orana sahiptir. “isim+yardımcı fiil” yapısından oluşan 1082 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. “isim+yardımcı fiil” yapısından sonra en fazla bulunan birleşik fiil ise tasvirî fiillerdir. Birleşik fiiller birçok farklı yapı ile oluşabilmektedir. Eserde fiilin önüne gelen isim veya isim soylu sözcükler genellikle Arapça ve Farsça kökenlidir. Ulaşılan birleşik fiillerin yapısı ise Türkçede rastlanan yapılardan oluşmaktadır. İncelenen birleşik fiillerin başlıklara ve kullanım sıklıklarına göre dağılımı Tablo-1’de gösterilmiştir.

Tablo-1

Birleşik Fiillerin Yapılarına Göre Dağılımı	Kullanım Sıklığı
1.İsim+Yardımcı Fiil	1080
2.İsim+ Belirtme Durum Eki+İsim+İyelik Eki+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
3.İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil	5
4. İsim+İyelik Eki+Yardımcı Fiil	9
5.İsim+İyelik Eki+Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil	1
6.Fiil+İsim-fiil Eki+Yardımcı Fiil	13
7.İsim+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil	5
8. İsim+Bağlaç+İsim +Yardımcı Fiil	5
9.İsim+İyelik Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil	18
10. İsim+ Belirtme Durum Eki+ Yardımcı Fiil	2
11.İsim+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil	2
12.Tasvirî Fiil Yapısı	25
13. İsim+Bağlaç+Yardımcı Fiil	4
14. Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil	15
15.İsim+ Belirtme Durum Eki+Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil	1
16. İsim+Bağlaç+İsim+Yardımcı Fiil	1
17. İsim+Fiil+İsim-fiil Eki+Yardımcı Fiil	2
18.İsim+İyelik Eki+Bağlaç+İsim+İyelik Eki+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
19.İsim+İyelik Eki+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1

20.İsim+İyelik Eki+İsim+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
21. İsim+Fiil+Sıfat-fiil Eki+Yardımcı Fiil	6
22.İsim+Bağlaç+İsim+Çokluk Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
23.İsim+Yönelme Durum Eki+İsim+Edat+Yardımcı Fiil	1
24.İsim+Bağlaç+İsim+Bağlaç+İsim+Bağlaç+İsim+Yardımcı Fiil	1
25.İsim+Çokluk Eki+İyelik eki+İsim+İyelik Eki+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
26. İsim+İyelik Eki+Yönelme Durum Eki+ Yardımcı Fiil	2
27. İsim+Yönelme Durum Eki+İsim+Yardımcı Fiil	1
28. İsim+Zarf+Yardımcı Fiil	1
29.İsim+Yönelme Durum Eki+Fiil+İsim-fiil Eki+Yardımcı Fiil	1

30. İsim+Belirtme Durum Eki+Fiil+Yardımcı Fiil	1
31. İsim+İyelik Eki+İsim+Yardımcı Fiil	1
32.İsim+Yönelme Durum Eki+Bağlaç+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
33. İsim+İsim+İyelik Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
34. Sıfat+İsim+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
35. İsim+Çokluk Eki+İyelik Eki+Yardımcı Fiil	3
36. İsim+Belirtme Durum Eki+Bağlaç+Yardımcı Fiil	1
37. İsim+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
38. İsim+İsim+İyelik Eki+Bulunma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
39. İsim+Soru Edatı+Yardımcı Fiil	1
40. İsim+Çokluk Eki+Yardımcı Fiil	1
41. İsim+Çokluk Eki+Belirtme Durum Eki+Yardımcı Fiil	1

42.İsim+Çokluk Eki+ İyelik Eki+ Belirtme Durum Eki+ Yardımcı Fiil	1
43.İsim+ Belirtme Durum Eki+Sıfat+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
44. İsim+İsim+İyelik Eki+Ayrılma Durum Eki+Yardımcı Fiil	1
45.İsim+Çokluk Eki+İyelik Eki+Belirtme Durum Eki+Bağlaç+İsim+İyelik Eki+Belirtme Durum eki+ Yardımcı Fiil	1
46.Sıfat+İsim+Çokluk Eki+Yardımcı Fiil	1
47.İsim+Belirtme Durum Eki+İsim+Yönelme Durum Eki+Yardımcı Fiil	4
48.İsim+Tasvirî Fiil	3
49.Sıfat+İsim+Yardımcı Fiil	3
	TOPLAM=1235

Kitâb-ı Güzîde'de tespit edilen birleşik fiillerin anlam açısından İslâmî bir içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

“isim+yardımcı fiil” yapısından sonra en fazla bulunan birleşik fiil ise tasvirî fiillerdir. Tasvirî fiiller kendi içerisinde dört başlık içerisinde incelenmiş olup bu fiillerin dağılımı ve kullanım sıklıkları Tablo-2’de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere tasvirî fiiller içerisinde kullanım sıklığı en fazla olan tezlik fiilidir. Kitâb-ı Güzîde’de geçen tasvirî fiillerin günümüzdeki kullanımını bazı fonetik farklılıklar olsa da devam etmektedir.

Tablo-2

Tasvirî Fiil Türleri	Kullanım Sıklığı
Yeterlik Fiilleri	1
Tezlik Fiilleri	13
Süreklilik Fiilleri	9
Yaklaşma Fiilleri	0

Kitâb-ı Güzîde’de tespit edilen birleşik fiillerde isim unsurlarının çoğunluğunun Arapça başta olmak üzere yabancı kökenli olduğu tespit edilmiştir. Bu durum birleşik fiillerin yabancı kökenli sözcüklerin fiilleştirilmesinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Ayrıca eser dinî bir içeriğe sahip olduğu için yabancı kökenli sözcüklerin sayıca çok olması beklenen bir durumdur.

“isim+yardımcı fiil” yapısından oluşan birleşik fiillerinin genellikle *kal-*, *eyle-*, *ol-*, *vir-*, *tut-*, *id-*, *bil-*, *gel-*, *bul-*, *getür-* vb. yardımcı fiilleriyle kurulduğu görülmüştür.

Kitâb-ı Güzîde’de bulunan birleşik fiillerin metin içerisinde yüklemleştirici ve yargı bildirici bir fonksiyona sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tasvirî fiillerde genellikle –A, –I ve –U zarf-fiil ekleri kullanılmıştır.

Tespit edilen birleşik fiillerin arasına ne kadar sözcük türü girse de birleşik fiillerin tek bir anlamı karşıladığı görülmüştür. İsim ve yardımcı fiil arasına sözcük türlerinin ve eklerin girmesi birleşik fiillerin yargı yönünü daha da kuvvetlendirdiğini göstermiştir. Birleşik fiiller metnin anlam nüanslarını ortaya koymada önemli bir rol oynamıştır. Metin dinî bir içeriğe sahip olduğu için anlamın daha etkili olmasında birleşik fiillerin etkisi büyüktür. Buradan metnin muhtevasıyla morfolojik yapısı arasında bir uyumun olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Cemiloğlu, İ. (1994). *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cin, A. (2019). Karışık tarihî lehçeli eserlerden Kitâb-ı Güzîde üzerine okuma teklifleri, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat Ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 9-33.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayın Tanıtım.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Koç, F. (2020). Karışık dilli eserlerin fonetik özellikleri üzerine bir değerlendirme. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 55-68.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Küçük, S. (2014). *Kitâb-ı Güzîde*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkan, A. (2013). Mehekkü'l-İlim ve'l-Ulemâ isimli eserde birleşik fiiller, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 11-43.
- Şahin, H. (2000). Kutadgu Bilig'de tasvirî fiiller, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 95-105.
- Vural, H. ve Böler, T. (2012). *Ses ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kitap Tanıtımı

Özlem Şendeniz, “Kimdir Bu Lazlar?” Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 312 sayfa.

LEVENT DUMAN¹

Cumhuriyetin kurulmasını takip eden süreçte Türkiye’de pek çok reforma imza atılıp ulus-devlet anlayışı çerçevesinde politikalar hayata geçirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunun hemen ardından başlayan ve farklı biçimlerde günümüze kadar devam ettiği görülen ülke sınırları içerisinde yaşayan tüm insanları benzeştirme politikaları Türkiye’deki etnik/kültürel topluluklar üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde, dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi Türkiye’de de etnik/kültürel topluluklar yoğun biçimde, devlet tarafından on yıllardan beridir oluşturulmaya çalışılan homojenleştirilmiş bir ülke toplumu yaklaşımına aykırı biçimde, kültürel taleplerini dile getirmeye, bu doğrultuda harekete geçmeye başladılar.

Türkiye’de 1990’lı yıllarda kültürel talepleri dile getirmek üzere harekete geçen topluluklardan biri Lazlar olmuştur. Esasında Lazlar, Türkiye’de bulunan çok sayıdaki etnik/kültürel topluluğun aksine, 1990’lardan önce de, ülke nüfusunun büyük kısmı tarafından varlıkları bilinen bir topluluk niteliğindedir. Ancak ülke genelindeki bu Lazları “bilme” hali çoğunlukla, yanlış ön yargılar etrafından şekillenmiş, “Temel ile Dursun” fıkralarından kaynağını almıştır. Diğer bir deyişle Lazlar, ayrı bir etnik/kültürel topluluk olarak değil, fıkraların içinde belli özelliklere sahip insan topluluğu olarak bilinmekteydi. Laz aktivistler 1990’ların başından itibaren oluşan ortamda giderek sönükleşen Laz kültürü, özellikle de Lazcanın canlandırılması yönünde faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Bu bağlamda Laz kültürüne dair faaliyetler düzenlendi, yayınlar yapıldı, Lazca gazeteler yayın hayatına başladı. Lazlara dair faaliyetler yoğunlaşırken bu alanda akademik çalışmalar da hız kazandı ve 2000’li yıllara gelindiğinde bu alandaki literatür önemli bir gelişme ivmesi yakaladı.

Özlem Şendeniz tarafından yazılan “*Kimdir Bu Lazlar*” *Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca* başlıklı çalışma Türkiye’deki Lazların güncel durumlarına, Laz kültür hareketinin anlaşılmasına ve sanal medyanın etnik/kültürel toplulukların kendilerini yeniden var edebilme çabalarında ne gibi işlevler üstlenebileceğine ışık tutmaktadır. Şendeniz’in Ankara Üniversitesi’nde son derece meşakkatli bir süreç sonunda tamamladığı anlaşılan doktora çalışmasına esas teşkil eden çalışma teşekkür, giriş, üç ana bölüm, sonuç, üç ek ve kaynakçadan oluşmaktadır. Ana bölümler sırasıyla, “Bellek, Mekân ve Vatandaşlığa Yönelik Kavramsal Çerçeve”, “Türkiye Sınırları İçinde Yaşayan Lazların Etnik Sınırları ve Bu Sınırların Değişimleri” ve “Sanal Mekânın Bellek, Kimlik ve Vatandaşlık Performansına Etkileri: Lazca Örneği” başlıklarını taşımaktadır.

Çalışma kapsamında Şendeniz, 2015’ten başlayarak takip eden dört yıl içinde 52 derinlemesine görüşme gerçekleştirmiş (s.170) ve bu görüşmeler dışında Laz kültürüne dair Facebook gruplarında anket çalışması yapmıştır. Bu gruplardan toplanan 298 anket (s.171-72)

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, leventduman@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3975-6668

analiz edilmek suretiyle çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Lazlar ve Laz kültürüne dair tartışmalarda kendisinin bir “taraf” olduğunu vurgulayan yazar (s.167) hem araştıran hem de araştırılan olma durumunu bir avantaj olarak kullanmayı başarmıştır. Kendisini de bir Laz olarak tanımlayan yazar saha ile yakın ilişkisini sürdürmekte ve ailesi hâlâ araştırmanın konusu olan bölgede yaşamaktadır (s.18). Bu durum, konu ile ilgili içeriden bir perspektifin de zengin biçimde ortaya konulmasına imkan vermek suretiyle Lazların güncel durumunun daha iyi analizine imkan vermektedir.

Çalışmasının esas amacını Lazlar ve Lazca örneği üzerinden “mekân ve performans” açısından “bellek, aidiyet ve kimlik ilişkisinin nasıl kurgulandığını” analiz etmek olarak ortaya koyan Şendeniz (s.17) bu amaç doğrultusunda “farklı metodolojik yöntem ve yaklaşımlar” (s.27) kullanma yolunu seçmiştir. Teorik açıdan milliyetçilik ve bunun altında yer alan etnisite ve milliyetçilik, kimlik ve aidiyet, vatandaşlık konularının yanı sıra bellek, mekân, iletişim kuramları, performatif teori gibi çok geniş bir çerçevede konu analiz edilmeye çalışılmıştır. Bir arada işlenmesi güç görünen teorik yaklaşımları ortaya koyan ve çalışmanın teorik çerçevesini sunan bölüm okunduğunda birbirine zorlama biçimde eklenmiş bir metin izlenimi oluştuğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak çalışmanın sonuç kısmı okunduğunda, çalışmanın takip ettiği teorik plan başarılı biçimde ortaya konulmaktadır ki bu da teorik kısımda takip edilen yöntemi anlamlı kılmaktadır. Yine de, teorik açıdan çalışmada çok fazla yöntem ve yaklaşımın sınırlı biçimde işlendiğini belirtmek gerekiyor. Bunun yerine teorik çerçeveyi daraltarak belirlenen yeni alanın daha detaylı işlenmesi çalışmanın teorik kısmını daha zengin hâle getirebilirdi.

Türkiye’de Lazların yaşadıkları bölgelere bakıldığında zaman yoğunluklu olarak birkaç bölgede toplandıkları görülmektedir. Doğu Karadeniz sahil şeridinde Rize’nin Pazar ilçesi ile Artvin’in Hopa ilçesine kadar uzanan bölgede Lazlar otokton olarak yaşamaktadır. Bu bölge dışında, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde Batum’un Rusların eline geçmesi nedeniyle bu bölgede yaşayan Müslüman Lazlar Anadolu’nun batı bölgelerine, özellikle Sakarya, Yalova, Sapanca, Beykoz gibi bölgelere göç ettiler. Sayıları on binlerle anılan bu muhacirler söz konusu bölgelerde önemli bir Laz nüfusunun oluşmasını sağlamıştır. Bunlar dışında, ekonomik sebeplerden dolayı yakın dönemde Doğu Karadeniz’den Türkiye’nin büyük şehirlerine ve özellikle Almanya’ya Laz göçü yaşanmıştır (s.115-116).

Lazların Türkiye’deki durumuna dair tartışmalar çalışmada yoğunluklu olarak Lazca ve Lazcanın günümüzdeki durumu etrafında işlenmiştir. UNESCO tarafından “tehlike altında dil” olarak tanımlanan ve “kesinlikle tehlikede olan diller” listesinde yer alan Lazca’yı konuşan kişi sayısı konusunda çok farklı rakamlar yer almaktadır (s.126). Şendeniz, Lazcanın günümüzde artık çok daha az kişi tarafından kullanıldığı belirtirken bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan beri sürdürülen politikalara ilave olarak özellikle 1980 darbesi sonrası hayata geçirilen politikaların önemli etkisi olduğunu vurgulamıştır. 12 Eylül rejimi Türkçe dışındaki dillerin konuşulması ve yeni nesillere öğretilmesi konusunda kesin yasaklar getirirken Lazca da bu yasaklardan nasibini almıştır. Ancak 1990’lara gelindiğinde aşılabilen Türkçe dışındaki dillere yönelik bu yasaklar, Lazlar özelinde dilin yeni nesillere aktarılmasında önemli gerilemenin yaşanmasına sebep olarak dilsel sermayenin azalmasına sebep olmuştur. Çalışmada belirtildiği üzere, günümüzde Laz aileler büyük ölçüde çocuklarına Lazca’yı öğretmeme yolunu tercih etmektedir. Bu durumun da ortaya çıkmasında özellikle çocukların şivelerinin olumsuz etkileneceği ve bu nedenle eğitim ve mesleki hayatlarında dezavantajlı hâle geleceklerine dair

kaygıların olması rol oynamaktadır. Ancak vurgulamak gerekir ki Lazca, özellikle orta yaş üstü Lazlar tarafından yoğun biçimde hâlâ kullanılmaktadır. Son dönemde, Türkiye’de farklı diller için olduğu gibi, Milli Eğitim Bakanlığının okullarda Lazcanın seçmeli ders olarak okutulabilmesine imkan vermesi dilin yeni nesillere aktarılması açısından önemli fırsat olarak görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu dersleri verecek nitelikli öğretmen bulmada önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (s.127-129).

Lazların Türkiye’deki konumuna baktığımız zaman, Şendeniz’in de defalarca vurguladığı gibi, devlet nezdinde “makbul vatandaş” olarak görülen bu topluluk üyeleri, kendilerine yönelik bu olumlu algının zarar görmemesi yönünde son derece hassas davranmışlardır. Bu bağlamda, 1990’larda canlanan Laz hareketi, siyasal açıdan olumsuz bir tepkiyle karşılaşmayacak şekilde hareket etmeye çabalamıştır. Örneğin Osmanlı Devleti’nde de Lazların yaşadığı Doğu Karadeniz bölgesini tanımlamak için kullanılan ve siyasal çağrışımları oluşturulabileceği düşünülen Lazistan ismi yerine, “Lazona” adı Laz aktivistler tarafından bir alternatif olarak ortaya atıldı (s.109).

Çalışmanın ortaya koyduğu üzere, Laz kültürünün korunması ve güçlendirilmesine dair faaliyetler, Lazların yoğun olarak yaşadıkları Doğu Karadeniz’de değil de büyük şehirlerde başlamıştır. Bu noktada, Şendeniz, Doğu Karadeniz’deki yerel medyanın ulusal medyada hâkim olan “tek dil, tek millet” söylemine paralel hareket ettiğini vurgulamıştır (s.132). Nitekim, Türkiye sınırları içinde Lazca yayın yapan ilk dergi olan *Ogni*, İstanbul çevresinde toplanan Laz aktivistlerin girişimleri neticesinde 1993 yılında yayın hayatına başlamıştır. İzleyen süreçte, bu derginin açtığı yolda başka yayınlar da yapılmaya başlanmıştır. Ancak Lazca yapılan yayınların önemli bir sorununun halka ulaşamaması olduğu çalışmada vurgulanmıştır. Özellikle Lazların yoğun bulunduğu Doğu Karadeniz’de bu yayınlar rağbet görmezken, büyük şehirlerde yaşayan Lazların bunları daha çok sahiplendiği gözlenmiştir (s.137-139).

Son dönemde Laz kültürüne dair olumlu değişikliklerden biri adlandırmalar konusunda gerçekleşmiştir. Nitekim 1990’lı yıllarda Fındıklı’da bakkal vb. işyerlerine Lazca isimler vermeye başlandığı gözlenmiştir. Benzer şekilde, aileler artan biçimde çocuklarına Lazca isimler vermeye başlamıştır (s.227-232). 1930’larda okullarda “Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolları” oluşturulduğu dikkate alındığında (s.198), bu gelişme Laz kültürü açısından son derece önemlidir.

Çalışmada analizi yapılan anketler Lazların kendilerini tanımlamaları konusunda önemli veriler sunmaktadır. Katılımcıların Lazlık ile Türklüğü birbirine rakip kimlikler olarak görmemeleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda “katılımcıların kendilerini tek bir kimlik ile görmekten ziyade hem Laz hem Türk olarak görmeye meyilli” olmaları ve Şendeniz’in yaptığı derinlemesine görüşmelerde de benzeri bir eğilim tespit etmesi (s.218) oldukça çarpıcıdır. Bu durum Lazların devlet tarafından “makbul vatandaş” olarak görülmelerine doğrudan etki yapmaktadır.

Teknolojinin hızla geliştiği günümüz dünyasından sanal alanların gerçek mekânlar gibi son derece önemli hâle gelmesi Laz kültür hareketi açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Gerçek mekânlar ile sanal alanların iç içe geçmesi neticesinde aralarındaki keskin farklar ortadan kalkmış (s.79-80), fiziksel olarak birbirlerinden çok farklı bölgelerde bulunan kişi ve

toplulukların yoğun kültürel etkileşime girmeleri imkanları ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, çalışmanın incelediği “gerçek mekân ile sanal mekân arasında kurulan ilişkinin bellek, kimlik ve aidiyeti nasıl etkilediği sorusu” (s.117) sadece burada üzerinde durulan Lazlar için değil, etnik/kültürel toplulukların tümü açısından üzerinde durmayı gerektirmektedir. Türkiye’deki farklı bölgelerde yaşayan Lazlar açısından sanal mekânlar fiziksel mesafelerin önemini ortadan kaldırmaktadır. Buna ilave olarak sanal medya, Lazların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin yerel medyası ile metropollerde yoğunlaşan Lazca medya arasında bir kesişim alanı olarak da işlev görmektedir. Bu açıdan çalışmada sosyal medya üçüncü mekân olarak görülmektedir (s.237). Şendeniz’in ortaya koyduğu “Sanal mekân olarak var olan sosyal medya kanalları hızla birer hafıza mekânına da dönüşmektedir” (s.281) tespiti özellikle üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. Zira, “Lazlığın etnik sınırlarının sanal mekânda yeniden belirlendiğini söylemek mümkündür. Sanal mekân olarak kodladığımız sosyal medya platformları, belleğin ve performans pratiklerinin sergilendikleri yeni alanlar olarak gittikçe daha çok öne çıkmaktadır” (s.282). Sanal mekânlar, çalışmanın ortaya koyduğu üzere, sadece fiziksel mesafe engelini ortadan kaldırmamakta, etnik/kültürel toplulukların belleklerinin yeniden üretilmesinde elverişli mecralar sunmaktadır.

Oldukça zengin olan çalışmanın içeriği dışında Şendeniz’in benimsediği yazım tarzına değinmek yerinde olacaktır. İkincil kaynaklardan yararlanma sırasında, kaynaklara doğrudan ulaşamadığında kullanılabilir bir yöntem olan “aktaran” olarak yer verilmesi durumlarına çalışmada çokça rastlanmaktadır. Yazım tarzı itibarıyla bakıldığında, özellikle vurgulamak gerekir ki, metnin pek çok yerinde uzun cümlelere oldukça sık yer verilmiştir. Ayrıca, yazar, yabancı dillerde kullanılan bazı kelimeleri Türkçeleştirip kullanma yolunu yoğun biçimde tercih etmiştir. Bu tercih yazım dilinde zaman zaman kullanılabilir. Ancak, hem uzun cümlelere hem de Türkçeleştirilmiş kelimelere metnin genelinde oldukça sık başvurulması metnin akıcılığına olumlu katkı yapmaktan oldukça uzak görülmektedir.